

KAKO ŽIVI PAMET? Intelektualci za tri groša

KAKO ŽIVI PAMET?

Pišu i govore:
Davorka Vukov Colić,
Branimira Lazarin, Iva Šrot,
Slaven Letica, Katarina Prpić,
Dušanka Profeta,
Giga Gračan

stranice 21-28

začez

Slaven Letica

Radikalno osiromašenje
intelektualaca

ISSN 1331-7970

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 11. lipnja 1999, godište I, broj 9 • cijena 8,00 kn

Razgovor:
GVOZDEN FLEGO

Napadnuti u filozofskom ratu

stranice 6-7

Slučaj Lepej FRAGMENTI JEDNE NEDUŽNOSTI

Orlanda Obad
stranica 14

Ples u kazalištu

Vozilo duha bez benzina

stranice 36-37

Književna teorija Zloupotreba povijesti

stranice 18-19

Novinarstvo s indeksom

Bespuća studentskog tiska

stranice 16-17

NOGOMET

IMA JEDAN ČOVJEK ČUDAN

Politički velmože na nogometnom igralištu stranice 8-9

zarez

gdje je što

Zarezi

Info: lipanj 1999. ▸ *Agata Juniku, Jasminka Franić, Katarina Luketić, Srđan Rabelić, Nikica Gilić, Ante Kuštre* 4
Najave: lipanj 1999. ▸ *Agata Juniku* 5

Društvo, kultura, politika

Razgovor s Gvozdenom Flegom: Napadnuti u filozofskom ratu ▸ *Agata Juniku* 6-7
Ima jedan čovjek čudan ▸ *Srđan Vrcan* 8-9
Pandorina mješina ▸ *Mirko Galić* 9
Između vlasti i stvarnosti ▸ *Grozdana Cvitan* 10-11
Talibanske države i hrabri ljudi ▸ *Omer Karabeg* 12-13
Fragmenti jedne nedužnosti ▸ *Orlanda Obad* 14
Država, to više nisam ja ▸ *Nada Švob-Dokić* 15
Bespućima studentskih glasila ▸ *Marija Antunović, Tanja Kovačević* 16-17
Platnov zakon o riječima i djelima ▸ *Nataša Govedić* 17

Teorija

Upotreba povijesti: novi historizam ▸ *Tomislav Brlek* 18-19

Likovnost

Gomile, zemlja i vrata ▸ *Snježana Pavičić* 20
Jedna skulptura i dvije nove galerije ▸ *Olga Majcen* 20
Slika izvan slikarstva ▸ *Marijan Špoljar* 29
Kvadrat kao mjera kruga ▸ *Antun Maračić* 29

Hrana

Renesansna trpeza Petra Hektorovića ▸ *Ambroz Tudor* 30
Pirc od pesticida ▸ *René Bakalović* 35

Film

Razgovor s Peterom Greenawayom: Redateljeva prtljaga ▸ *Nikola Šuica* 31
Razgovor s Ivanom Paićem: Oaza pokretnih slika ▸ *Igor Tomljanović* 32
Požeško veselje ▸ *Hrvoje Turковиć* 33
Vrlo britanska igra ▸ *Ivan Žaknić* 33

Kazalište, ples

Razgovor sa Sandrom Damjanijem: Izlazak iz geta ▸ *Svjetlana Hribar* 34-35
Knjiga kao hram i zatvor ▸ *Nataša Govedić* 36
Sloboda samopromatranja ▸ *Ivana Sajko* 36
Vozilo duha bez benzina ▸ *Goran Sergej Pristaš* 37

Glazba

Etno na sunčanoj strani Alpa ▸ *Ilko Čulić* 38
Continental Megastore: Etno izlog ▸ 38

Reagiranja

Pogled s Venerina brežuljka ▸ *Dragan Lučić Luce* 39
Maestro govori napamet ▸ *Maja Stanetti* 39
Kratko pamćenje ▸ *Svjetlana Hribar* 39

Književnost

Otkrivanje Dalekog istoka ▸ *Boris Maruna* 3
Kako se čitalo u Londonu ▸ *Borivoj Radaković* 40
Ali uopće nije bila riječ o ubojstvu ▸ *Neven Ušumović* 46

Kritika

Hogg, poredak i smisao ▸ *Slaven Jurić* 41
Čitanje uz papirnate maramice ▸ *Jurica Pavičić* 42
Oda američkom Jugu ▸ *Jadranka Pintarić* 42
Dorin ZG dnevnik ▸ *Dužanka Profeta* 43
Gren se malo vanka razvitrit ▸ *Ana Schmidtbauer* 43

Zarezi

Ukratko: knjige i časopisi ▸ *Dragan Koruga, Iva Pleše, Rade Jarak, Dužanka Profeta, Ilijana Marin, Sunčica Ostoić, Grozdana Cvitan, Katarina Luketić, Diana Nenadić* 44-45
Eurozarezi ▸ *Dalibor Davidović, Srđan Rabelić, Gioia-Ana Ulrich, Sabina Sabolović* 46-47

Predstavljamo fotografije

Moja žena ▸ *Nino Šolić* 48

TEMA BROJA: KAKO ŽIVI PAMET

priredila: **Davorka Vukov Colić**

Intelektualci za tri groša ▸ *Davorka Vukov Colić* 21

Kulturna i sindikalna košarica ▸ 21

Anketa: Živi li se? ▸ *Jelena Fiškuš, Tanja Kovačević, Ivana Markov, Iva Šrot, Sabina Sabolović* 22-23

Zaštita autorskih prava glazbenika ▸ *Branimira Lazarin* 22

Što skrivaju masivna vrata ▸ *Iva Šrot* 23

Razgovor sa Slavenom Leticom: Radikalno osiromašenje intelektualaca ▸ *Davorka Vukov Colić* 24-25

Između djeteta i doktorata ▸ *Davorka Vukov Colić* 26

Duboko utemeljeno nezadovoljstvo ▸ *Katarina Prpić* 27

Ipak ne djeluju mrtvo ▸ *Dužanka Profeta* 28

Istinsko rješčenje ▸ *Dužanka Profeta* 28

Može li se živjeti od književnoga prevođenja ▸ *Giga Gračan* 28

imp r e s s u m

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: Hebrangova 21, Zagreb
telefon: 4855 578, 4856 401 (kućni 123)

fax: 4856 459

e-mail: zarez@soros.hr

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

glavna i odgovorna urednica: Andrea Zlatar

zamjenik glavne urednice: Dean Duda

redaktori: Boris Beck, Dragan Lučić – Luce

redakcijski kolegij:

Grozdana Cvitan, Nikica Gilić, Nataša Govedić, Giga Gračan, Agata Juniku, Pavle Kalinić, Višeslav Kirinić, Tanja Kovačević, Branimira Lazarin, Katarina Luketić, Jurica Pavičić, Iva Pleše, Dužanka Profeta, Dina Puhovski, Srđan Rahelić, Sabina Sabolović, Ana Schmidtbauer, David Šporer, Igor Štiks, Davorka Vukov Colić

grafički urednik: Željko Zorica

lektura: Marko Plavić

marketing: Bojan Gagić

poslovna tajnica: Lea Bauman

tajnica redakcije: Andrijana Azinić

priprema: Kolumna d.o.o., Zagreb

tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su
Institut Otvoreno društvo Hrvatska
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

zarez

Cijene oglasnog prostora

1/1 stranica	6600 kn
1/2 stranice	3700 kn
1/4 stranice	2100 kn
1/8 stranice	1200 kn

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Hebrangova 21

Želim se pretplatiti na *zarez*:

▸ 6 mjeseci 96,00 kn s popustom 80,00 kn
▸ 12 mjeseci 192,00 kn s popustom 160,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te
studenti i učenici mogu koristiti popust:

▸ 6 mjeseci 70,00 kn

▸ 12 mjeseci 140,00 kn

Za Europu godišnja pretplata 100.- DEM, za ostale
kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

Ne sjećam se kako sam prispio na tu večeru. Ne pamtim ni tko me je pozvao ni čiji sam bio gost, ako sam uopće bio nečiji gost. Možda sam se nalazio na kakvu književnom sijelu u jednom od barova na obali u Redondo Beachu. Možda sam tu savim slučajno ušao u kombinaciju. Pamtim da sam se nalazio u društvu neke asistentice književnosti, koja me je proganjala u ono vrijeme da bi nepunu godinu poslije umrla u trideset i prvoj od raka na plućima. Ne volim te smrti. Pamtim da me je ona dovezla i ostavila pred nekom kućom u Hermosa Beachu. U toj kući, koja se nalazila na samoj granici pješčane plaže, stanovao je neki minorni američki pjesnik. Usprkos glazbi i žamoru gostiju, moglo se čuti more kako u velikim valovima nasrće na pijesak. Za stolom sam prepoznao cijeli niz literata iz južne Kalifornije. Bila su prisutna i dva karaktera iz Engleske. Birmingham, London. Možda. Jedan od njih poznao je neke hrvatske pjesnike. Prilično pravilno je izgovarao njihova imena. To me nije posebno zadivilo. Želim li biti precizan, nije me posebno ni zanimalo.

Kućedomačin, minorni američki pjesnik, bio je oženjen zgodnom japanskom ženom koja je, ako sam dobro ocijenio njezinu dob, mogla biti u kasnim dvadesetim godinama. Neka vrsta prave porculanske lutke. On je svojedobno bio stacioniran na američkoj vojnoj bazi negdje u Japanu, ili tako nešto. Možda je studirao budizam. Skromnost. Nisam više siguran. U svakom slučaju, bio je tamo negdje i uzgred pokupio tu malu Japanku, u neku ruku, svoj dio Dalekog istoka. Ukratko, tipična imperijalistička priča.

Za vrijeme večere, koja se sastojala od krumpira pečena u staniolu, zelene salate i velikih govedih odrezaka, razgovaralo se uglavnom o beznačajnim stvarima: Vijetnamu, predsjedniku L. B. Johnsonu i republikanskim izgledima na izborima; Nixonovu oportunizmu. Onda je razgovor nekako skrenuo na Alana Ginsberga i promjer njegova anusa. To nije bio predmet koji bi relativno normalnu čovjeku mogao otvoriti apetit. Jeo sam slabo. Uostalom, ja nisam nikad bio čovjek govedih odrezaka. Nakon večere prešli smo u dnevnu sobu, gdje se razgovor uglavnom kretao oko poezije, zagađenosti ljudske okoline i nadahnuća raznih droga. Cigareta marihuane neprestano je kružila iz ruke u ruku i svako toliko stizala k meni. Ne znajući što bih s njome, predavao sam je dalje. Kad se netko sjetio da napokon otvori prozor, moglo se jasno vidjeti kako dim suklja u noć. Pomalo me hvatao strah kako ću policiji objasniti svoju prisutnost u tom društvu, ako kojim slučajem naiđe. Ja sam ovdje ipak stranac sa studentskom vizom u džepu. Pomislio sam da otidem, ali moj se stari volkswagen nalazio na parkiralištu nekog supermarketa, barem desetak kilometara udaljen od Hermosa Beacha. Noć mi se činila beskrajno duga, dosadna i izgubljena. Droge me nisu zanimale. Što se tiče zagađenosti ljudske okoline, mislio sam da je ta stvar stara koliko i čovjek. Ako ćemo pravo, već sam materijal od kojeg je napravljen Adam ne obećava i ne ohrabruje. Prema tome, rekao sam, jedini pravilni i nesumnjivo djelotvorni način da se to nekako riješi jest da se pobije ljude. Osobno nisam zainteresiran za takvo rješenje, ali u načelu nemam ništa protiv njega. U razgovoru o poeziji nisam

sudjelovao. Ima li nešto dosadnije ili nešto što više umara?

Sjedio sam na podu, polako prazio moju flašu piva i slušao kako se kroz prozor neprestano primiče more. Jedina svjetla točka večeri činila mi se japanska žena minornoga američkog pjesnika. Bile su prisutne i neke druge žene, koje su se prikazivale kao ljubiteljice moderne poezije, ali nisam mogao jasno odrediti njihove spolne sklonosti. Osim toga, koliko sam mogao primijetiti, ni Japanka nije pušila marihuanu, premda je uvijek postojala mogućnost da bude natovarena kakvim drugim drogama. Kad je ostala bez vlastitih cigareta, u nekoliko navrata dobacivao sam joj preko sobe svoju kutiju. Uredno ju je vraćala natrag. Kad god bih pogledao na nju, izgledala je kao da se smiješka. Jedan aspekt njezina odgoja, mislio sam. S druge strane,

se podrignuo. Ona nije reagirala. Bila je vjerojatno previše zaokupljena telegrafskim stupom. Sad je i sama predahnula. »Isuse Kriste!«, rekla je kao da je cijeloga života proučavala katekizam, i pogledala me sa zahvalnim smiješkom. Ja sam je bez smiješka gledao pravo u oči. Nije se makla, ali se prestala smiješiti. Prešao sam joj lagano vrhovima prstiju preko lica. Nije se makla. Uhvatio sam je za ramena, prilično grubo privukao k sebi i strastveno poljubio u usta. Morao sam nekako nadoknaditi izgublenu noć. Osjetio sam njezin jezik u jednjaku, a onda me je lagano odgnula.

»Ne ovdje«, rekla je i, krećući prema izlazu, glavom mi dala znak da je slijedim. Prije nego što je dotakla prekidač pogledao sam još jednom na minornoga američkog pjesnika, 110 kilograma prevrnutih

svim tim zmijama u vlažnu zraku odmakle noći. Vjerojatno je jedan od prozora bio otvoren iza zastora, premda bi zmije, kako su me učili, trebale voljeti toplinu. Nisam se osjećao najbolje. Ona me je najprije majčinski poljubila i onda ustala, izvivši se uza me. Imala je male, lijepe oblikovane sise s naglašenim bradavicama. Sagnuo sam glavu da malo zagrizem u njih, a uistinu sam tražio pod njima jedva primjetan vodoravni rez koji bi odavao kirurški zahvat. Ustanovio sam sa stanovitim zadovoljstvom da nisu od silikona. Iznenađivale su me njezine stidne dlačice koje su bile bez ijedne kovrče na sebi: stršile su i lijevo i desno i pravo, sjajne i dugačke, kao kakav naravni grafički prikaz čitava spektra hrvatskih stališa i političkih mogućnosti čovječanstva. U zadimljenu neonskom svjetlu koža joj je bila hladna, glat-

Ustao sam, podigao je s poda i položio na stol. S mene je pao ručnik i, premda nisam osjećao bilo kakvu potrebu, mogao sam jasno vidjeti da sam ponovno u potpunosti spreman za obradu. Ona je polako dolazila k sebi.

»Što se dogodilo? Zašto si me udario?«, bile su njezine prve riječi. »Oprosti, žao mi je, ne znam što bih ti trebao reći«, govorio sam brzo nastojeći da je umirim i nekako ispravim grešku i uvredu. »Nesporazum. Mislio sam da si mene našla da se osvetiš za Drugi svjetski rat. Ne samo da ti osobno nisam ništa skrivio, nego bih ti, suprotno tome, mogao s lakoćom dokazivati da sam i sam žrtva rata.«

»Ali ja sam ti samo htjela pomoći da ostaneš uspravan...«

»Znam. Oprosti! Žao mi je, iskreno mi je žao«, prekinuo sam je. »Sad razumijem tebe i tvoj znanstveni postupak, ali pokušaj, molim te, i ti razumjeti mene. Već sam vidio bolji dio sebe kao omelette. Činilo mi se da u ove naše dane, u sedmom desetljeću dvadesetog stoljeća, postajem kršćanski martir. Pomislio sam čak i na to da sam upao u ruke udbaškim karatašima, guzičarima i dizačima utega. Uživi se u moju situaciju.«

»Što je to Udba?«

»Na Balkanu? Dobrotvorna organizacija«, rekao sam i započeo ljubiti njezine male dojke da bih se potom popeo k njoj na stol. Imala je nekoliko finih zmijolikih kretnji, premda je objektivno bila preslaba za moju težinu. Kako samo ostaje živa pod minornim američkim pjesnikom? Nakon nekog vremena ponovno je bila nada mnom. Nadoknađivao sam noć.

Kad sam napuštao sobu, dogovorivši prethodno idući sastanak kod mene, s jasnim znanjem da dogovaram nešto što se vjerojatno neće nikada dogoditi, domahnuo sam nijemim radničkim svjedocima iz staklenika, dok se u mraku hodnika sa svih strana čulo hrganje i pištanje pluća. Dnevni boravak bio je dobrono ispražnjen. Zora je već prodirala kroz prozore. Na podu su zagrljene spavale dvije ljubiteljice moderne poezije. Onoj u haljini, koja je izgledala kao šofer kamiona s prikolicom, mogao si vidjeti sve do pasa. Nosila je crvene gaćice. Stariji od Engleza spavao je ispružen na kauču, prekrivenih nogu i s glavom pod ukrasnim jastukom. Za vrijeme razgovora nakon večere pitao me je što mislim o nekim hrvatskim pjesnicima. Odgovorio sam mu da se slabo razumijem u te dečke. »Hm«, rekao je Englez i povukao dim marihuane, a ja sam nadodao da zaboravi hrvatske pjesnike jer, ma što učinili, neće daleko stići. »Hm«, rekao je Englez.

Moj se stari Volkswagen još nalazio na istom mjestu: desetak kilometara daleko. Morat ću pričekati dan da bih nazvao asistenticu engleske književnosti, ili pronaći nekoga drugog tko bi me prebacio do supermarketa. Na stoliću se, među prepunim pepeljarama, nalazilo i pola boce nečijeg piva. Bilo je potpuno otupilo. Ispljunuo sam ga natrag u bocu, našao mjesto pod prozorom i sjeo na pod. Mislio sam nešto o Dalekom istoku, o crvenom tepihu, o gejšama. Potom nisam mislio ništa. Tonuo sam u san, slušajući kako se Tihi ocean bjese-mučno valja na pijesak. Činilo se kao da se Japanci nakon Pearl Harbor neprestano približavaju, ali nikako ne stižu. ■

Boris Maruna

Priča

Otkrivanje Dalekog istoka

Dala mi je rukom znak da čekam i izgubila se u pokrajnjoj kupaonici

nesiguran u to što bih sa sobom, i sam sam se uglavnom smiješio, premda takvo ponašanje ne treba smatrati jednim aspektom mog odgoja. Od vremena na vrijeme pogledi su nam se sretali. U tim trenucima imao sam osjećaj da smo oboje izvan pijana i drogirana intelektualističkog čačkanja. Sat ili dva poslije pola noći, kad su jezici već bili posustali, pomogao sam joj da muža odvede u spavaonicu i smjesti u postelju.

Ta radna akcija nije išla glatko. Minorni američki pjesnik bio je za dobru glavu viši od mene i težio žive vage, brat bratu, 110 kilograma. S dva golema goveda odreska u želucu, promoćen alkoholom i prožet drogom, težio je barem duplo više. Povrh toga, u ovom slučaju nije uopće mogla biti riječ o živoj vagi. Čovjek je bio savim otišao. Nalazio se na Kubi kod Castra, žvakao kokino lišće u Srednjoj Americi, ili se možda isposnički molio u Tibetu. Mogao je također upravo postajati slavan u redovima takozvane njujorške pjesničke škole. Ta škola bila je vrlo popularna za onih dana: koliko znam, podučavali su ritam i pederastiju. Mogli bismo također pretpostaviti da je možda upravo primao Nobelovu nagradu i započinjao svoj skromni zahvalni govor: Vaše Veličanstvo, gospode i gospodo... Poezija ljudima često otvara nove svjetlove i ponekad podmeće neugodne situacije.

Duboko sam odahnuo kad smo ga konačno prevrnuli preko postelje. Činilo mi se kao da hodam s telegrafskim stupom pod rukom. Spašavali su nas zidovi u uskom hodniku. U jednom trenutku, nastojeći da ga bolje pridržim, slučajno sam uhvatio Japanku koja se, bespomoćno, nalazila s njegove desne strane za lijevu sisu. Promrmljao sam nešto u znak isprike, a njemu sam u polumraku hodnika zabio šaku u pleksus kako bih ga donekle izravnao naprijed. Samo

na trbuh, i izišao. Uvela me je u pokrajnju sobu koja je bila osvjetljena nekakvim zadimljenim, gotovo sablasnim, neonskim cijevima. Sredinu sobe zapremao je dugačak prostrani stol, na kojem se sjajilo nekoliko posuda bolničkog izgleda, a uza zidove su stajali staklenici većih i manjih dimenzija. Koliko sam mogao vidjeti, u svakom se stakleniku nalazila po jedna ili više zmija raznih vrsta. Malo sam se zgrozio. Kao da je to očekivala, ona je predurela svako moje pitanje, svaki moj komentar, i jednostavno rekla:

»Oboje volimo zmije.«

»Vidim«, rekao sam i primakao se jednom od staklenika kako bih mogao bolje ocijeniti s kim to, zapravo, imam posla. Malo tanja od mog zapešća ili moje podlaktice, iz staklenika me promatrala zmija išaranih leđa, savita u klupko, nepomična, s mrtvim mutnim očima kao u radnih ljudi u našoj pretvorbi.

»Čime ih hranite?«, upitao sam kao uzgred.

»Ponekad s piletinom. Najčešće s bijelim miševima. Gajbe se nalaze u dvorištu iza kuće«, odgovorila je ona, skidajući posude sa stola i polazući ih na pod.

Razuman odgovor, pomislio sam, nakašljao se i rekao:

»Nisam siguran da ću moći nešto učiniti u danim okolnostima. Znaš, neprospavana noć, umor...«

»Ne budi smiješan«, prekinula me ona tonom koji je stizao k meni s laganim porculanskim prizvukom zlobe i siktanja, i spustila svoju bluzu na pod. Potom je istodobno ispuzla iz svojih hlača i gaćica koje su se, prozirne, bijele i obrubljene čipkama, činile na modroj boji tra-perica kao zmijska košuljica. Gola i ponovno nasmiješena prišla je k meni i počela otkapčati dugmad na mojoj košulji. Zatim je kleknula, skinula svoje tenisice i počela raditi na mojim hlačama. Polako, vrlo polako, činilo mi se cijelu vječnost. Malo sam podrhtavao okružen

ka, skliska i sablasno bijela. Neću nikada pravo razumjeti zašto ih zovu žutom rasom.

»Legni na stol«, rekla je, prekrivši ga prethodno vrećom za spavanje, koju je izvukla iz jednog od ugrađenih ormara u sobi. Imao sam nelagodni osjećaj da se nalazim u sali za operacije. Još sam podrhtavao. Ipak, poslušao sam i legao na leđa. Dodir njezinih malih ruku proizvodio je strašan učinak. Premda nije najbolje govorila engleski, imala je oralnu tehniku bez ikakva nepravilna naglaska. Polako sam se ugrijavao. Ne znam točno koliko je to trajalo, ali kad je svršilo, otvorio sam oči i vidio je kako se punih usta smiješi nada mnom. Nema sumnje da je i njoj na neki način sve to godilo.

Dala mi je rukom znak da čekam i izgubila se u pokrajnjoj kupaonici.

Ponovno sam sklopio oči i, uz žubor vode koji je dopirao iz kupa-tila, razmišljao nešto o tome da je Daleki istok zapravo daleko nesebičniji od Zapada. Tamo negdje doista znadu što je to tretman sa crvenim tepihom. Staklenici su ipak samo dekorativni element. I onda odjednom: pakao. Nešto poput bombe nad Hirošimom. Iz vedra neba. Zastao mi je dah. Moj je cijeli život prostrujao preda mnom nekoliko puta: sve te zmije. Od kojih se jaja vatra širila u koncentričnim krugovima prema mom mozgu i nožnim palcima. Bio sam gotov. Pečen i kuhan. Svaren. Posljednjim naporom očajnika koji brani svoj goli život pridigao sam se na desni lakat i lijevom je pogodio točno u bradu. Srušila se na pod kao da ju je dotakao prst Božji. U istom trenutku osjetio sam da mi stvar među nogama zapravo prija. Pogledao sam i vidio da sam bio umotan u ručnik koji se pušio kao gejzir. Mora da ga je promoćila uzavrelom vodom. Sad mi je stvar već definitivno prijala. Puzeći kao zmija, hvatao me osjećaj krivnje.

Katarina Luketić/Grozdana Cvitan/Jasminka Franić/Ante Kuštre/Srdan Rahelić/Nikica Gilić

Hrvatska na Biennalu u Rimu

Od 29. svibnja do 22. lipnja u Rimu se održava deveti *Biennale mladih umjetnika Europe i Mediterana*. Na njemu će sudjelovati pedesetero umjetnika iz Hrvatske (dvadeset pojedinačno, a ostali skupno) u organizaciji Moderne galerije Rijeka. U sekciji *Vizualne umjetnosti* selektora Nataša Ivančević (ujedno voditeljice cijelog projekta) izlagat će Iva Matija Bitanga, Ivana Franke, Ines Krasić, Lada Segar, Wladimir Frelih, Kristijan Kožul, Andreja Kulunčić, Kristina Babić, Danko Friščić i Ivona Kočica. U sekciji *Primijenjena umjetnost* prema mišljenju Fede Vukića i Darka Glavana nastupit će Goran Ivaniš, Željka Jordan, Sebastijan Čamagajević i Goran Sudžuka. Filmaše predstavlja Sergej Grgurić (prema izboru Nataše Ivančević), a glazbenike *Elvis Stanić Group* (prema Glavanu). Književnim radovima predstaviti će se Roman Simić i Ivica Prtenjača u izboru selektora Velida Đekića. U kategoriji *Spektakl* nastupit će Plesni studio *Liberdante* i *Teatar Rubikon*, a u urbano tkivo intervenirat će autori Lala Raščić i Leo Vukelić. Na kraju, u sekciji *Moda* Tonči Vladislavić odabrao je Borisa Pavlina. Nastup hrvatskih mladih umjetnika prati poseban katalog koji bi po izgledu naslovnice prije odgovarao kakvoj lošoj modnoj kolekciji za ljeto 1999, negoli predstavljanju umjetničkih radova. Promašenom grafičkom rješenju naslovnice i većeg dijela kataloga, za što je zaslužan Robert Jakovljević iz zagrebačkog *Studia IDC* (pojedine stranice koje potpisuju drugi dizajneri ipak zadovoljavaju standarde), valja pridodati nesuvislo predstavljanje pojedinih sudionika te površno i nedovoljno obrazloženje vlastita izbora pojedinih selektora. Uz to primjetna je i stanovita nota privatizacije, s obzirom da je, primjerice, kataložni prikaz selekcije *Primijenjene umjetnosti* bez razloga podijeljen na dva dijela, tako da se na početku predstavlja projekt u kojem su sudjelovali isti ljudi koji potpisuju koncepciju cijeloga kataloga. Uz to oni su za svoj projekt odvojili čak četiri

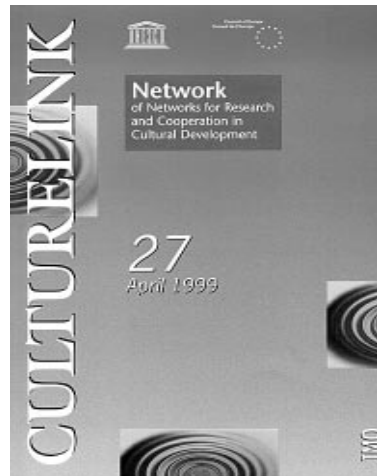
Lala Raščić: Pick-a-Pict, 1999.

I l i p a n i j i , , ,

stranice koliko nije dobio nijedan drugi autor. Predstavljanje umjetnosti ili reklamna kampanja i promicanje pojedinaca? Nadamo se da takav katalog (za što jasno nisu krivi sami sudionici) neće bitnije utjecati na recepciju hrvatske umjetnosti na Biennalu mladih u Rimu, a hrvatskim organizatorima preporučujemo da njime ne mašu pred očima inozemne kulturne javnosti. (K. L.)

Priznanje Vijeća Europe Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu

Iz Ureda saveznog kancelara Republike Austrije državni tajnik Peter Wittmann poslao je krajem svibnja na adresu glavne urednice *Culturelinka* i znanstvene savjetnice Instituta za međunarodne odnose u Zagrebu, Biserke Cvjetičanin, pismo u kojem, između ostalog, stoji: »Imajući u vidu dragocjenost radova koje IMO pridonosi kulturnom radu Vijeća Europe te priznajući znanstvene doprinose

Vašeg instituta u polju kulture Europe, drago mi je da Vas mogu izvijestiti da će Ured saveznog kancelara IMO-u za njegov rad na europskoj razini dodijeliti jednokratnu dotaciju u iznosu od 50.000 ATS.« U nastavku te nesvakidašnje pohvale stoji i zahvala radu koji je od velikog značaja za Europu. U povodu tog priznanja u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu u srijedu, 2. lipnja susreli su se urednici i suradnici *Culturelinka* i IMO-a na kojem je nazočno pozdravio ravnatelj Mladen Staničić, a gospođa Cvjetičanin upozorila na desetu obljetnicu izlaza časopisa *Culturelink* i postojanje svjetske mreže za istraživanje i suradnju u području kulturnog razvoja (koju su 1989. zajednički osnovali UNESCO i Vijeće Europe). Gospođa Cvjetičanin tim povodom nije željela davati izjave i samo je izrazila mišljenje kako je najnovije priznanje Vijeća Europe, koje je stiglo na njezino ime, a preko Austrije kao donatora nagrade hrvatskoj instituciji, priznanje za znanstveni doprinos Instituta za međunarodne odnose u istraživanju europskih kultura i kulturnih studija te mreže *Culturelink* s tisuću korisnika u svijetu. (G. C.)

Ivan Šeremet

Šedamdesetih je godina Ivan Šeremet slikao u punom smislu te riječi. Nastajale su tada slike izvedene slobodnim dinamičnim potezima kistom a onda je postepeno, tijekom godina, slijedilo smirivanje i minimaliziranje izraza. Tendencija prema kontroli izraza očitovala se već u zamjeni »slikanja« slika s geometrijskom osnovom slikama s kojih je nestao trag ruke. Devedesete su definitivno donijele oskudnost. Donijele su i okrutnu

ratnu realnost u kojoj Ivan Šeremet, živeći u Slavanskom Brodu, sudjeluje i na koju reagira ne retrogradno nakon kontemplacije, nego u samom trenutku njenog događanja. Vjerojatno emotivno najjače djelo nastalo u tom razdoblju jest umjetnikova kolijevka probijena robusnom gredom, oskudnošću intervencije, brutalnošću samog postupka i unatoč tome — jakim tonom poetičnosti. Prošlogodišnja izložba u zagrebačkoj Galeriji »Miroslav Kraljević« predstavila je, u smislu umjetničke intervencije, sasvim minimalizirane oblike, oskudnost, nakon koje često nestaje materijalni aspekt djela. U Galeriji Gradskoj materijalno još uvijek postoji, ali ovaj put se Šeremet zaista »opasno« približio ukidanju tog materijalnog. Od drvenih letvi i PVC-folije oblikovan je kubus koji zauzima gotovo cjelokupni prostor galerije i ostavlja slobodan samo relativno uski prolaz. Dojam klaustrofobičnosti pojačan je zatvaranjem prozora bijelom folijom. Ovdje je riječ više o oblikovanju prostora nego o želji da se stvori nešto opipljivo. Zapravo, sudeći prema nazivu izložbe (*Nothing*) i samo značenje pojma »stvaranje« dovedeno je u pitanje... (J. F.)

Kemijska čistionica Galeb

U prostoru Salona Galić u Splitu od 31. svibnja do 7. lipnja održana je zajednička izložba Neli Ružić i Zdene Kolečkove. Obje su autorice uglavnom izložile fotografije većih formata koje povezuje prikaz svakidašnje urbanog života te posredna autobiografičnost. Tako se u fotografijama i slikama češke autorice Zdene Kolečkove (pod

nazivom *Safe in their Alabaster Chambers*), koje je zagrebačka publika već vidjela, izdvajaju detalji ritualizirane svakodnevice njezina rodnoga grada. Foto-ambijent Neli Ružić pak prikazuje veliku splitsku kemijsku čistionicu *Galeb*, njezinu unutrašnjost, atmosferu rada i marende, izgled strojeva, složene gomile najrazličitije odjeće i tkanina, često vojnih prekrivača itd. Na jednoj razini taj se rad iščitava kao nostalglično bilježenje prostora čistionice u kojoj je zadržan starinski način rada, a na drugoj se vezuje uz prethodno konceptualno djelovanje te poznate splitske autorice. Naime, rad tematizira odnos pamćenja i zaborava, *ispiranje* povijesti, a autorica popratnog teksta izložbe Ana Peraica u tome ide još dalje, prepoznajući odnos žene prema ratu, variranje motiva čistilišta, fizičkoga i duhovnoga, pitajući se »jesu li naše plakte čiste i od nas samih?« (K. L.)

Longitudinalna likovnost

Na bijenalnoj *Izložbi slika i skulptura maloga formata* otvorene 27. svibnja u zapadnom krilu Dioklecijanovih podruma, 114 umjetnika predstavlja se sa 180 radova. HDLU Istre predstavlja 19 autora, HDLU Rijeke 21, HDLU

Hrvatske 31, HDLU Splita 21, HDLU Dubrovnika i Zadra jedan, a na poziv selektora nastupio je 21 umjetnik. Uvodnu riječ dala je povjesničarka umjetnosti Branka Brekalo, a izložbu je otvorio Petar Krolo, član Poglavarstva grada Splita zadužen za kulturu. On je istaknuo kako ta izložba pokazuje ne samo transverzalnu, već i longitudinalnu povezanost Hrvatske (Rijeka — Dubrovnik). Selektorica Branka Brekalo navela je u svome dijelu predgovora kataloga da je *Biennale bez pretenzija da strogom selekcijom onemogućiti ono što je nakon kvalitete umjetničkih eksponata možda najvažnije, a to je: odmjerenje vitalnosti i kreativnosti unutar strukovne udruge pojedinih likovnih centara*. Radove članova HDLU-a Istre predstavila je tekstem u katalogu Gorka Ostojić Cvajner, a nekoliko redaka upisao je i Branko Lenić, predsjednik HDLU-a Rijeka. Izložbu je organizirao HDLU Split, katalog je efektno oblikovao Nikola Skokandić, a izložba će biti otvorena do 20. lipnja.

No, da je Biennale strože selekcioniran, bio bi manje revijalan. Očito da u samome Splitu među umjetnicima ne uživa neki ugled, jer se od 43 autora pozivu na sudjelovanje odazvalo svega 21. (A. K.)

Za izobrazbu prevoditelja

Kako položaj prevoditelja i tumača poboljšati, te kako poboljšati kvalitetu njihovih usluga bila je tema međunarodnog savjetovanja održana u Dubrovniku od 21. do 23. svibnja ove godine. Savjetovanje je organizirao *Prevoditelj* — udruga za promicanje kvalitete prevodenja i uporabe stranih jezika iz Dubrovnika i *Europski dom* Dubrovnik uz potporu grada Dubrovnika i Županije dubrovačko-neretvanske. U Hrvatskoj ne postoji ni jedna jedina stručna škola za prevodenje, dok su čak i u sklopu studija stranih jezika na filozofskim fakultetima u našoj zemlji kolegiji, koji se bave prevoditeljskom teorijom ili praksom, rijetki ili pak potpadaju pod izbornu nastavu. O tumačenju, naravno, kako konsekvativnom tako i simultanom, u hrvatskom obrazovnom sustavu ne može biti ni govora. Stoga su izuzetno dobrodošla iskustva zemalja u kojima obrazovanje tumača i prevoditelja ima već podužu tradiciju. Na skupu u Dubrovniku sudjelovali su: Archie Clarke, savjetnik pri Europskoj komisiji koji je govorio o radu službe za prevodenje pri Europskoj komisiji; Karla Déjean Le Féal, predavač na Visokoj školi za prevodioce i tumače (ESIT) u Parizu koja je govorila o obrazovanju konferencijskih simultanih prevoditelja u nekim zemljama Europske unije, osobito u Francuskoj; Christiane Driesen, predsjednica Odbora za sudske tumače Međunarodnog udruženja konferencijskih prevoditelja (AIIC) koja je sudionike upoznala s ispitima i položajima sudskih tumača u Europskoj uniji te Erich Prunc, voditelj Instituta za izobrazbu prevoditelja i tumača u Grazu čija je tema bila kultura prevodenja i etika prevoditelja i sudskih tumača. Zaključak je kratak: potrebno je što prije osnovati barem jednu stručnu školu (dodiplomskog ili još bolje poslijediplomskog nivoa) za izobrazbu prevoditelja i tumača. (S. R.)

Trijumf volje u Otvorenom društvu

Na posljednjoj tribini jako dobro posjećena ciklusa o dizajnu, u prostorijama zagrebačkog Otvorenog društva u četvrtak 27. svibnja prikazan je *Trijumf volje* Leni Riefenstahl, kulturni dokumentarac snimljen na nacionalističkom partijskom kongresu održanom u Nürnbergu 1934. godine. U organizaciji Instituta Otvoreno društvo i Ženske infoteke, voditelj tribine Bojan Munjin, povjesničarka umjetnosti Jasna Galjer i filmski teoretičar Hrvoje Turković, uz

sudjelovanje vidno zainteresirane publike, razgovarali su o većem broju teorijskih, estetskih i ideoloških tema koje se obično vezuju uz rad kontroverzne njemačke umjetnice. Projekcije *Trijumfa volje*, istaknuto je na tribini, u doba Jugoslavije nisu bile česte vjerojatno i zbog sličnosti koju su komunistički dužnosnici nalazili između hitlerovskih i vlastitih, titoističkih rituala, a pritom je jako zanimljiva i sama organizacija nacističkog kongresa i »sleta«. Filmska ekipa, naime, nije došla dokumentaristički zabilježiti autonoman događaj, već je taj događaj pomno pripreman (uz aktivno sudjelovanje same Leni Riefenstahl). Naime, cijeli je spektakl smišljen da bi bio snimljen. Pritom su korištene i neke igranofilmske metode pa se Hitler ne slavi time što ga se stalno prikazuje, već time što su pogledi tisuća sljedbenika zaneseno upereni u njegovu pravcu. Riječ je o tehnicar baratanja pogledima koja tridesetih godina nije bila pretjerano raširena, osobito ne u evropskome filmu. Jasna Galjer osobito je istaknula kič kao sredstvo propagande, a na tribini se postavilo često spominjano pitanje kako se onda može takvo djelo (koliko god bilo briljantno dizajnirano) uopće shvatiti kao umjetnost. Hrvoje Turković bio je drugačijeg mišljenja, jer kao što Eizenštejnovim filmovima slavljenje komunizma nije smetalo za umjetnički uspjeh, tako ni slavljenje Hitlera Leni Riefenstahl nimalo ne smeta vrijednosti njenih filmova. Ne zalažući se, naravno, za purističko poimanje umjetnosti kao djevičanske djelatnosti neukaljanje ideologijom, Turković je zapravo naglasio kriterije umjetničkog vrednovanja koji moraju biti, onoliko koliko je to moguće, nezavisni od ideološko-političkih doktrina, lijevih i desnih podjednako. Umjetnička i ideološka komponenta filma, prema Turkovićevom se mišljenju, ne isključuju. Pored činjenice da je nekoliko desetaka Zagrepčana vidjelo ovaj iznimno poticajan film (mnogi prvi put) izrečeni stav možda je i glavna vrijednost ove zanimljive tribine. (N. G.)

Slava i novac za strip

Prošle je godine prvi put u Zagrebu brigom i voljom najmlađe generacije stripaša organiziran festival *Crtani romani šou*. Ove će se godine održati na jesen, od 7. do 10. listopada, a sačinjavat će ga ponovo mnoštvo događanja — izložbe, tribine, predavanja stranih i domaćih gostiju, projekcije filmova... Festival bi trebalo popratiti i izdavanje strip-albuma, a već je zakazano pet izložbi u KIC-u, Forumu i obližnjim galerijama. Obilježiti će se šezdeset godina Batmana, sedamdeset godina Tin-Tina, dvadeset godina Novog kvadrata, na izložbi *Made in Cro 2* bit će pokazani naši autori koji rade za inozemne izdavače, a središnje će mjesto ponovno imati natječajna izložba. Na njoj se osim slave mogu osvojiti i novčane nagrade. Propozicije su sljedeće: šalje se jedna tabla stripa, mora biti crno-bijela, bez riječi, a format je A3. Poželjne su kvalitetne fotokopije. Natječaj je otvoren do 1. rujna, a stripove možete slati na adresu: Crtani romani šou, Radio 101, Gajeva 10, Zagreb. Uz kvalitetno druženje sa stripom, mladi organizatori prošle su godine pokazali i sposobnost za ostvarivanje poticajne atmosfere pa se nadamo da će se to — uz dobre stripove — ponoviti i ove jeseni. (S. S.)

Dva Kulika (18. lipnja–18. kolovoza)

Kao svojevrsan nastavak uspješne suradnje s ukrajinskim kolegama početkom devedesetih, kada su u Muzeju suvremene umjetnosti organizirali izložbu *Ukrajinska avangarda 1910-1930*, Branko Stipančić i Tihomir Milovac poduzeli su istraživanje suvremene ukrajinske likovne umjetnosti koju će, također u MSU prezentirati na izložbi *Budućnost je sada — Ukrajinska umjetnost devedesetih*. Autori izložbe ističu da izložba nije zamišljena kao presjek suvremene ukrajinske umjetnosti, već »kao jedan od mogućih pogleda, otvoren i siguran«.

— Pogled je usredotočen na suvremenu umjetnost, onu koja postavlja pitanja koja se tiču danas, ali isto tako i specifične situacije u Ukrajini. Drastičnost, otvorenost, pervertirana ili ironična seksualnost karakteristike su mnogih djela na izložbi, počevši od agresivnih performanca Olega Kulika, preko crteža Vladimira Kožuharija, slika Aleksandra Panasenka, pa sve do videoradova mlađe generacije umjetnika: lirskih zapisa Oksane Čepelik, Olesandra Hnilickog i

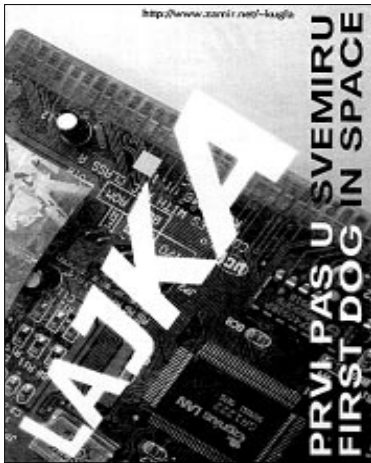

Ukrajina MSU, performance Dva Kulika

Lipnja

drugih. Važno je bilo srušiti sve tabue, izraziti se neposredno bez zabrana.

Otvorenje izložbe popratit će performansi, prije otvaranja Ilija Čičkan predstaviti će se modnom revijom *Misa*, dok će u kasnijim satima Oleg Kulik premijerno izvesti performans *Bijeli čovjek i crni pas*. Jedan od većih popratnih događaja izložbe bit će jednodnevni simpozij 19. lipnja u Muzeju Mimara na kojemu će sudjelovati nekolicina ukrajinskih umjetnika, kritičara i povjesničara umjetnosti. Simpozij je otvoren za javnost. (A. J.)

Boja karmičke materije

Slučajno se dogodilo da je baš u dane otvaranja Eurokaza, 23. i 24. lipnja, prvi čovjek Grupe Kugla Damir Bartol Indoš u Multimedijalnoj svojnici SC-a naučio prirediti zagrebačku premijeru svoje najnovije predstave *Lajka — prvi pas u svemiru*. — Zaprepastilo me da jedno biće, jedno živo biće, još dan-danas kao kostur kruži svemir. Nisam zapravo siguran je li to jedino živo biće koje je doživjelo takvu sudbinu. U svakom slučaju, na ovu predstavu o Lajki inspirirala me sama činjenica da, kada pogledam prema nebu, odmah pomislim kako iza tog mjeseca i sunca postoji netko zarobljen. Tako nešto strašno gledao sam samo u SF-filmovima. Mada nisam siguran da li u svemirskim uvjetima kostur uopće ostaje kostur ili se razgrađuje, ja sam Lajku zamislio kao kostur zlatne boje, to jest boje karmičke materije — kaže Indoš.

Iščitavajući Čedu Veljačića, Indoš je ovih dana shvatio da je njegova predstava zapravo bazirana na mnogim pojmovima iz indijske filozofije. Što se pak tiče posljednje intencije njegova umjetničkog stvaranja, Indoš se oslanja na Hannu Arendt. — Naknadno sam shvatio da je intencija svih mojih dosadašnjih predstava bila pokazati iskonski spoj svrhovite religije i nesvrhovite umjetnosti, odnosno točno pokazati kako se to umjetnost »na vrlo spretn način odvojila od religije«. (A. J.)

Ikonoklazmu pripada budućnost

Ususret Eurokazu: Razgovor s Gordanom Vnuk, umjetničkom direktoricom

Agata Juniku

Posljednji tjedan u mjesecu lipnju je, kao i prethodnih dvanaest godina, rezerviran za Festival novog kazališta. Kako ste ga zamislili ove godine?

— U usporedbi sa specijaliziranim tematskim blokovima 1997. (*body art*) i 1998. (tradicionalno kazalište Azije), ovogodišnji program puno je više otvoren raznorodnosti estetskih pravaca, ali i geografskih područja. Ponovno se vraćamo Europi koja je najzastupljenija, ali i dalje se bavimo neeuropskim kulturama u kontekstu fenomena post-mainstreama. Ovoga puta to su Afrika, Indija i Brazil.

Upravo iz tih zemalja dolaze scenski najatraktivnije predstave. Jedna će takva i otvoriti Festival.

— Da, skupina Dakshe Sheth iz Kerale u predstavi *Sarpagati (Način zmije)* spaja tradicionalne tehnike indijskog plesa i borilačkih vještina sa suvremenim koreografskim pristupom. Ona se smatra najzanimljivijom i najprogressivnijom umjetnicom na inače konzervativnoj indijskoj plesnoj sceni koja je bila šokirana njenim slobodnim odnosom prema senzualnosti i kontaktu muškog i ženskog tijela. Eurokaz će pak zatvoriti spektakularni koncert afričkih udaraljkaša iz Konga koji spajaju obrede predaka i tradicionalne ritmove s rapom i rockom razvijajući nove glazbene stilove. U njihovim spektaklima ima mnogo kazališnih i koreografskih elemenata. Obje predstave na neki način nastavljaju temu odnosa *tradicija-modernitet* načetu prošle godine indijskim Kathakalijem, odnosno japanskim Kodom.

Najveće ime Festivala ipak je anglo-brazilski redatelj Gerald Thomas.

— Gerald Thomas u Brazilu ima status zvijezde, a izuzetno je cijenjen i u Americi i u Europi, gdje režira opere u glasovitim opernim kućama.

Poznata je njegova suradnja s Heinerom Müllerom i Philipom Glassom. Thomasova brazilska skupina Cia de Opera Seca izvest će predstavu *Čovjek niotkuda* koja se smatra njegovim najkontroverznijim djelom, a bavi se kulturnim identitetom, temama kulturnog i etničkog egzila. Njena će izvedba u Hrvatskoj, uz uključene hrvatskih glumaca, zasigurno dobiti na političkoj dimenziji.

Što je centralna tema ovogodišnjeg Eurokaza?

— Europske predstave, uz američku skupinu Goat Island, ujedinjuje temat ikonoklazma. Ikonoklazam je pojam koji smo doticali već na prijašnjim Eurokazima i Eurokaz je prvi taj pojam pokušao teorijski i kritički artikulirati. Sjećamo se grupa kao što su Soc. Raffaello Sanzio, BAK truppen, Ivan Stanev, Theatre du Point Aveugle, Gekidan Kaitaisha... Dok su, međutim, njihovi nastupi bili individualni proboji (možemo ih nazvati fazom ikonoklastičnog heroizma), ove godine nastojimo pokazati, preko sada već druge generacije, ne samo kontinuitet te ideje već i njeno stilsko sabiranje koje ukazuje da promijenjeni osjećaj svijeta prepoznaje te umjetnike kao dio svog životnog iskustva.

Diverzija na centar

U većini predstava ove godine nebriga oko uobičajenih kategorija »dobrog teatra« dovedena je do ekstrema, gotovo se više i ne glumi, već se naprosto biva na sceni. Već prije smo takvu pasivnu teatralizaciju opisivali pojmovima kao što su »plemeniti diletantizam«, »trošenje vremena«, »režija praznine«. Poigravanje kičem,

Atómy Boha, Divadlo SNP, Martin, Slovačka

otrcanim dekorom, potrošenim znakovima izazvat će zasigurno nespornu zume tim više što se potpuno odustaje od vizualne spektakularnosti koju je Eurokaz promicao kao europski mainstream. Dakle, vraćamo se rubovima i onim istinskim poticajima koji su Eurokaz uvijek i najviše zanimali: diverzija na centar kazališnim jezicima kojima pripada budućnost u sljedećem tisućljeću.

Koje se domaće predstave uklapaju u taj ikonoklastički kontekst?

— Tu je već nezaobilazni Bobo Jelčić koji se definitivno potvrdio na hrvatskoj kazališnoj sceni kao najzanimljiviji mladi redatelj i čije su predstave inspirirane Eurokazovim iskustvom. Brezovec nam dovodi još jedan od svojih uzbudljivih scenskih doživljaja koji je nastao u slovensko-hrvatsko-makedonskoj produkciji. Njegova verzija *Cezara*, koja nastavlja temu na Eurokazu već viđenih *Bakalija*, ispituje kako se iracionalno balkansko bjesnilo pretvara u demistificirajuću igru što govori o novim strukturama moći i paradžavnim interesima. Kazalište Laterna pokazat će kako vrhunsku stilizaciju i izuzetna preciznost glume, inače potpuno atipične u hrvatskom teatru, mogu postaviti nove izvedbene standarde hrvatskog glumišta. □

Davno, kao dijete, volio sam čitati stripove, posebno Alana Forda. Iz tog vremena dojmila me se priča *El Varator*. Valjao sam se od smijeha čitajući prijedloge tri starca koji su nudili svoje vizije države u kojoj su se kandidirali za predsjednika. Prvi je ponudio smanjenje plaća i mirovina za dvadeset posto uz istovremeno povećanje poreza od dvadeset posto. Drugi je kandidat za predsjednika ponudio pedesetpostotno smanjenje plaća i mirovina uz stopostotno povećanje svih poreza. Treći se time nije zbio. On je predložio ukidanje plaća i mirovina, povrat svih do tada primljenih plaća i mirovina uz istovremenu predaju cjelokupne imovine državi u ime poreza koji je fleksibilan do maksimuma. Nije teško zaključiti da je treći kandidat dobio najveći postotak glasova.

Mnogo godina kasnije na faksu sam pročitao proglas RAF-a (Frakcije Crvene armije) koji je 1972. upozoravao da se u medijskoj i financijskoj blokadi ne može puno očekivati od parlamentarne demokracije ako nam netko godinama ispire mozak te ako možemo birati između kuge i kolere. To je za njih bila razlika između socijaldemokrata i kršćanskih demokrata.

Očekujući pozitivne promjene završio sam u ratu i jednog se dana vratio doma gdje je sve ostalo isto; samo malo drukčije. Treći kandidat bio je predsjednik, a parlamentarna demokracija bila mi je potpuno suvišna.

Najdraži nam građanin

Devetogodišnjica prvog postrojanja Zbora Narodne Garde protekla je u tradiciji suvremene Hrvatske bez visokog pokroviteljstva najdražeg nam građanina. Na proslavi se zateklo svega petstotinjak nekadašnjih sudionika i poneki gost. Ipak, pojavili su se svi bitni generali tog vremena: Martin Špegelj, Anton Tus i organizator Božo Budimir. Martin Špegelj je pozvao prisutne da ustraju i da se nastave okupljati za Dan Oružanih snaga RH te da to bude što impozantniji

skup, pogotovo za desetogodišnjicu 2001. godine. Božo Budimir naveo je da se Tuđman nije snalazio 1990/91. godine kad je fasciniran snagom JNA uporno opstruirao one koji su joj se pokušavali organizirano suprotstaviti. Tuđman je uporno ponavljao kako je samoubojstvo suprotstaviti se trećoj europskoj i sedmoj svjetskoj vojnoj sili. Usprkos vojnoj

na Zagrebovu stadionu 1991. godine nisu krenuli u rat za tuđim teritorijima niti su se s puškom u ruci borili za dionice profitabilnih poduzeća niti za privilegije naslijeđene iz prošlog i pojačane u ovom režimu. Jurišali su skoro goloruki na tenkove, a ne na gradske stanove i vile smještene na Zagrebačkoj gori pa nizbrdo sve do Trga bana Josipa Jelačića.

Kratko i jasno

El Varator iz Nazorove

Oni koji su stajali na Zagrebovom stadionu 1991. godine nisu krenuli u rat za tuđim teritorijima niti su se s puškom u ruci borili za dionice

Pavle Kalinić

vještini i hrabrosti najmlađeg Titova generala — ZNG je izvojevao čistu pobjedu 1991. godine. To je rezultiralo sklapanjem primirja 3. siječnja 1992. godine te priznavanjem Republike Hrvatske 15. siječnja 1992. godine. Suverena i nezavisna Hrvatska stvorena je unatoč njegovoj nesposobnosti i opijenosti snagom JNA. Ostatok rata bio je uglavnom trgovina kako bi se zadovoljili apetiti čerečenjem Bosne. I to su dva bitna razloga da se ne pojavi na Zagrebovu stadionu, jer je stadion simbol poštenja i pravodne borbe hrvatskog naroda za slobodu i državno osamostaljenje. Oni koji su stajali

Hlebinska šala s tankom

Vjerojatno se zbog toga pojavio u Vojarni Croatia, poznatiji kao Maršalka, jer tamo su mu svi na platnom spisku pa ga moraju dvoriti i kad za to nema niti jednog valjanog razloga. Najdražem gostu, kako to i priliči tom prostoru kroz povijest, prikazano je nekoliko pokaznih vježbi. U literaturi je to poznatije kao Potemkinova sela. Svaki onaj koji je bio u ZNG-u ili HOS-u i kasnije u HV-u vjerojatno se davio od smijeha gledajući priglupo iskrcavanje iz helikoptera koje je u ratnim uvjetima neizvedivo, osim ako se netko ne želi ri-

ješiti onih koji se iskrcavaju. Izvlačenje *tanka* bila je još jedna u nizu hlebinskih šala jer takve gluposti čak ni pijanim četnicima nisu padale na pamet. Izvlačiti pogođeni tenk po danu — (tank) — na prvoj liniji znači izgubiti stroj koji bi ga trebao izvući i još posadu koja ga opslužuje. Sve to pratili su preleti MIG-ova 21 koji su bili zastarjeli još kad je umirovljeni general Tuđman 1967. godine pisao žalbu CK-u zbog neopravdanog izbacivanja iz Partije. Isti dan na Svecicama je promovirana nova generacija vojnih pilota (treća) koja je završila Prometni fakultet, ali, nažalost, za vojne pilote imaju premalo sati letenja. O avionima na kojima bi trebali letjeti da se i ne govori. Noćno letenje — nepoznanica.

Veterani nepotrebnog rata

Poglavara regionalne sile, čimbenika stabilnosti na ovom prostoru, Balkana ako se pitaju Europljani, predzida Europe ako se pita on i pripuzi — samo s koje strane, pitaju se suvremenici koji nisu podlegli kolektivnoj psihozi — nitko nije ništa pitao kad je NATO počeo svoju akciju. Ma koliko se upinjao dokazati da je odluka »o ustupanju zračnog prostora NATO-u« bila teška, odluku kao ni dozvolu od nje nitko nije ni tražio. Optužnica protiv Miloševića samo je početak pokretanja niza optužnica. Svrha je napokon denacificirati i debalkanizirati prostor na kojem smo imali nesreću živjeti u krivo vrijeme. Amerikanci su već donijeli odluku da neće čekati sto godina koliko bi trebalo da se izlive nacionalizmi, šovinizmi, rasizmi i nacionalne države na Balkanu. Umjesto Europe nacionalnih država koju žele i predlažu lokalni vlastodršci — Europa dvadeset prvog stoljeća Europa je regija, ljudskih, građanskih i socijalnih prava usprkos mesarima, šegrtima i baklavama s Balkana. Tada ni proslava na Zagrebovu stadionu neće biti drugo domjenak veterana i to veterana jednog u nizu nepotrebnih ratova. □

razgovor

Govori: Gvozden Flego

Napadnuti u filozofskom ratu

Ustavom garantirana autonomija Sveučilišta ne postoji

Agata Juniku

Neposredni povod razgovoru bila je *Inicijativa za promjenu položaja znanosti u Hrvatskoj*, to jest dva nedavna skupa na kojima su teze ovoga projekta predstavljene i diskutirane. U međuvremenu se, kao možda najzorniji dokaz za ispravnost tih teza, dogodio slučaj sa studijem filozofije na Sveučilištu u Rijeci. Recentni primjer je, dakle, ujedno bio i polazišna točka.

— Upravo je nevjerojatno da se dogodilo ono što je u novinama pisalo da se dogodilo. Filozofskom fakultetu u Rijeci prošle je godine odobren studij filozofije na osnovi nekakve odluke u Ministarstvu znanosti. Ove godine, međutim, nije odobrena upisna kvota. Dekan Filozofskog fakulteta od Slavena Barišića, predsjednika Nacionalnog vijeća za visoko obrazovanje, tražio je na uvid negativne recenzije programa na osnovi kojih je u Ministarstvu donesena odluka o neodobranju upisnih kvota, ali je akademik Barišić odvratio da mu ih ne da. Mišljenja sam da je spomenuto tijelo bilo obavezno dostaviti zainteresiranoj strani ne samo rješenje, već i dokument na kojem je rješenje temeljeno, tim prije što su upravo tekstovi recenzije trebali ukazati na nedostatke koje je riječki studij filozofije eventualno trebao ispraviti. Odbijanjem recenzija riječkom je studiju filozofije ukinuto elementarno zakonsko pravo na žalbu. I konačno, zar sami programi kao i recenzije programa javnih instituta ne trebaju biti javni?

Koje je značenje ovog slučaja s programskog aspekta?

— Cijelu tu situaciju teško mogu razumjeti jer smatram da riječki studij filozofije *krpa* u Hrvatskoj jedan strahoviti deficit. Tamo, naime, predaju mladi, daroviti, izrazito radni i već međunarodno afirmirani ljudi analitičke orijentacije. Analitička je filozofija prevladavajuća barem posljednjih dvadesetak godina filozofskog razmišljanja, no taj je način filozofiranja gotovo potpuno iščišćen s katedri u Hrvatskoj, čime riječki studij dobiva na značenju.

Struka i argument

Riječki je program svojevrsna replika onoga koji se bez ikakvih formalnih teškoća izvodi u Zadru. Ne bih mogao meritorno suditi o riječkom programu jer ga nisam vidio u cijelosti, ali sam uvjeren da je za nastavu odlučujuće tko je izvodi. Kompetentnost ljudi je po mom sudu značajnija od samog papira. A sadašnji su članovi riječkog Odsjeka kompetentni i vrlo entuzijastični. Uvedemo li u razmatranje riječ-

kog slučaja i ta dva elementa, i u tom bi pogledu riječki program trebao dobiti izrazitu podršku, a ne odbijenicu.

stitucija ima gotovo apsolutni primat u financijskom i kadrovskom pogledu, dok svi ostali jedva preživljavaju. Apsolutni pri-

najmlađi nastavnik na Odsjeku ima četrdeset osam godina. Nemamo ni asistente ni pripravnike i u tom pogledu smo neusporedivi s Hrvatskim studijima. Dakle, prije nekoliko godina proklamirani pluralizam filozofskih orijentacija jednostavno ne funkcionira. On bi bio moguć samo u jednakim uvjetima, no na djelu je monopol. Taj monopol svake godine zakida filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a sada je posegnuo i za novoosnovanim Odsjekom u Rijeci. Ne bih znao da li se zakinuti zakidaju zbog

nost još uvijek ne znači da ne treba nastojati raditi za budućnost.

U kojoj mjeri suvremena hrvatska filozofija u takvoj situaciji uspijeva korespondirati s onim što se događa u inozemstvu?

— Mislim da, nažalost, ne samo u filozofiji, već i u cijelom nizu struka, naša zaostalost vrto-glavo raste. Postoje brojna područja i u filozofiji koja su se u svijetu razvila u posljednjih desetak, petnaestak godina o kojima smo tek nešto načuli ili o kojima smo tu i tamo pokušali prozboriti, ali koja nisu prezentna u našem filozofskom životu. Jedan dio orijentacija i disciplina nije prisutan ni u ekspertnom filozofskom životu na razini stručnog društva, odnosno profesionalnih udruženja niti u redovitoj nastavi filozofije. Ako se uskoro nešto ne učini, kako u filozofiji tako i u drugim disciplinama, naš će zaostatak postati gotovo nenadoknadiv. Hrvatska je mala zemlja, u posljednje vrijeme osiromašena. Treba se dobro organizirati i koordinirati, dogovoriti se što će tko raditi i tko će se za što specijalizirati jer jednostavno nema snaga da se svi bavimo svačime. Smatram, dakle, da je krajnji čas da se nešto učini i da, ako je ikako moguće, zajedničkim snagama pokušamo nadoknadivati ovaj užasni zaostatak. Inače ćemo postati potpuno anakronični i provincijalni.

Je li moguće išta učiniti zajedničkim snagama? Naime, postoji li među filozofima u Hrvatskoj doista neko elementarno neslaganje u stručnom i ideološkom smislu ili je ta podjela isforsirana od strane režima?

— Iskreno govoreći, nadam se da je stvar isforsirana i izmišljena da bi se filozofski korpus podijelio po uhdanom pravilu *podijeli pa vladaj*. Gotovo bi se dalo nabrojati nekolicinu ljudi koji su radili upravo na shizmi, na polemisu, na filozofskom ratu umjesto na okupljanju i suradnji. Među nas je ugurana neka apriorna i nefilozofijska razlika.

Apologija i legitimacija

Podsjećam da su neke članove Odsjeka ideološki anatomizirali i po novinama razvlačili pojedinci kojima se eto, stjecajem okolnosti, dogodilo da postanu nekakvi državni dužnosnici. A dično nam se Hrvatsko filozofsko društvo javno ogradilo od nekolicine imenima navedenih članova, nekadašnjih predsjednika, potpredsjednika Društva i članova Upravnog odbora, zbog navodne političke zloporabe Društva. Unatoč tim anatemama, možda previše naivno vjerujem da će oni koji se ozbiljno bave strukom htjeti sjesti za isti stol da porazgovaraju o zajedničkim, naime filozofskim pitanjima i htjeti se dogovoriti kako unapredivati struku, bez obzira na razlike u političkim orijentacijama, osim ako one nisu isključive, kao i bez obzira na činjenicu da su strukovne razlike katkad vrlo oštre pa i nepomirljive. Ljudi od struke htjet će čuti jedan drugoga i koordinirati svoje napore za popravljanje stanja u filozofiji kod nas. Nadalje smatram da trenutnačno dominantna filozofska orijentacija svoju dominaciju održava nefilozofskim sredstvima. Ta je filozofija pala i u metodskom i u sadržajnom pogledu, kao i po međunarodnom ugledu, u odnosu na one filozofske aktivnosti koje su bile suvremene svjetskim filozofskim zbivanjima šezdesetih i sedamdesetih godi-

Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu je s nekadašnjih devetnaest ljudi sada spao na devet odnosno deset a najmlađi nastavnik na Odsjeku ima četrdeset i osam godina

Što struka može učiniti ako studij u konačnici ipak dobije odbijenicu?

— Nadam se da će ministrica zahtijevati da o nastavnim programima sude kompetentni ljudi te da javnosti dostupnim argumentima pokažu da li oni zaslužuju podršku ili ne. Ali bez obzira na to, smatram da bi bilo poučno, i za Ministarstvo i za samu struku, da se napravi okrugli stol upravo o prosudbama nastavnog programa studija filozofije u Rijeci i da stručnjaci, iz različitih perspektiva, kažu jesu li te recenzije kompetentne te jesu li sudovi u tim recenzijama meritorni za samu stvar. Takav bi razgovor bio poučan jer bi se na njemu, strukom i argumentom, pokazalo da li Ministarstvo koristi ono malo vrhunskih stručnjaka kojih kod nas još ima.

Kako biste ocijenili filozofijski pejzaž u zemlji, provenstveno u edukacijskom smislu?

— Cjelokupni pejzaž bih ocijenio otužnim zato što jedna in-

mat vlast je dodijelila konglomeratu Hrvatskih studija i Studiju filozofije Družbe Isusove. Evo nekoliko ilustrativnih brojki: prošle je godine filozofiji na Hrvatskim studijima odobren upis stotinu dvadeset studenata, Filozofskom fakultetu u Zagrebu dvadeset, Filozofskom fakultetu u Zadru dvadeset i Filozofskom fakultetu u Rijeci trideset. Drugo, i kadrovska situacija ukazuje na to da su neki izrazito zakinuti, a neki drugi naglašeno favorizirani. Vrlo je pozitivno da su Hrvatski studiji i Institut za filozofiju u stanju zapošljavati mlade ljude, slati ih na stručno usavršavanje, razvijati svoju izdavačku djelatnost, ali takve bi mogućnosti trebale biti dostupne i drugim institucijama u zemlji.

Ne funkcionira pluralizam

Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu s nekadašnjih je devetnaest ljudi sada spao na devet, odnosno deset, a

Trenutačno dominantna filozofska orijentacija svoju dominaciju održava nefilozofskim sredstvima

nekim supstancijalnih razloga, npr. zbog nedovoljno kvalitetnih programa ili pak kadrovskih, npr. neangažiranja neke magične figure koja bi jamčila ispravnost filozofskih nazora.

Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu prije nekoliko godina stigmatiziran je posve otvoreno. Čini se da su sada napadi nekako tiši, sukob se naizgled smirio, a Odsjek stagnira...

— Odsjek kojemu su ograničene upisne kvote i koji je u posljednjih deset godina napustilo devet ljudi, a da nije otvoreno ni jedno radno mjesto, ne može računati na normalno funkcioniranje. Stječe se dojam da se umjesto napada zapravo provodi tih likvidacija Odsjeka. Vrijeme će pokazati je li moja zla slutnja ispravna ili nije. Ako ni najnoviji napori za otvaranje radnih mjesta ne urode plodom i ako ne uspiju nastojanja oko povećanja upisne kvote, bit će to još jedan uteg na vagu dojma da je na djelu tih likvidacija Odsjeka.

Koje konkretne poteze Odsjek poduzima i kakva je uopće procedura?

— Procedura je vrlo »akademski autonomna«. Odsjek kvotu predlaže Fakultetu, a potom Fakultet, ukoliko usvoji prijedlog Odsjeka, mora tražiti potvrdu Ministarstva znanosti o vlastitim »kapacitetima«. Ministarstvo ima zakonsko pravo reći koliki je kapacitet Filozofskog fakulteta kao i da kvote imaju ostati na razini prošlogodišnjih, što se ovog proljeća i dogodilo. Time je implicirano da se »kapaciteti« Filozofskog fakulteta od prošle godine nisu mijenjali, premda je radna površina Fakulteta uvećana za gotovo trećinu.

Naša zaostalost raste

Odsjeku preostaje novi napor za veće upisne kvote u 2000/2001. te nastojanje da barem dio umirovljenih i umrlih nastavnika zamijene novi. Dio nas djeluje i u izdavačkoj djelatnosti. Hrvatska je užasno zaostala u prevodenju recentne filozofske literature, ona nema novih pomagala kao što su rječnici, leksikoni i sl. pa mi se čini da bi i u tome trebalo učiniti ozbiljne iskorake. Takvo što čini se nemogućim u zemlji koja je u ekonomskoj recesiji, ali ta nemoguć-

na. Riječ je o filozofiji koja hoće biti apologijom i legitimacijom postojećeg i o filozofiji koju su naši novi reformatori ponovno stavili pod kapu teologije. Takva filozofija pada na gotovo pretkritičko razdoblje. Prema mojem razumijevanju novovjekovnoga filozofskog iskustva filozofija se, upravo suprotno, najplodnije razvijala kada se o postojećem izražavala imanentnom kritikom.

Na oba skupa o položaju znanosti u Hrvatskoj vaša teza bila je najzapaženija, ali i najnapadanija. A ona glasi: Ustavom zagaranirane autonomije Sveučilišta de facto nema.

— Ustav Republike Hrvatske jamči autonomiju Sveučilišta, a Zakon o visokim učilištima prevodi je u kategoriju akademske samouprave i kazuje u kojim se područjima ona posebno očituje. Već i posve jednostavna analiza teksta pokazuje da ništa od onoga, što Ustav jamči kao autonomiju Sveučilišta, ne postoji u konkretnim razradama Zakona. Jer je na svim razinama odlučivanja — i u donošenjima nastavnih programa, i u izboru sveučilišnih pa čak i fakultetskih čelnika, i u izboru nastavnika, da navedem samo neka područja — umiješana državna vlast, bilo zakonodavna bilo izvršna. Ne postoji ni jedno tijelo koje bi sveučilišni nastavnici samostalno izabirali, bez uplitanja države.

Privatno vlasništvo vlasti

Ne smatram bitnim koliko sveučilišnih nastavnika sudjeluje u donošenju odluka, već je riječ o tome tko te ljude imenuje. Stoga za mene iz tih premisa slijedi jednoznačna konkluzija da Ustavom garantirana autonomija Sveučilišta ne postoji. To je teza. Iz te pak teze slijedi da to stanje treba mijenjati, da treba revidirati one odredbe Zakona koje narušavaju ustavne odredbe o autonomiji Sveučilišta. Ta se teza pokatkad žestoko napadala da bi se njenim osporavanjem osporila potreba za promjenom. Pojednostavljeno govoreći, moja teza zadire u sistemsko područje, u koncepciju stroge centraliziranosti vlasti i nastojanje da zapravo svaka ljudska djelatnost, od znanosti preko televizije do nogometa, bude politički kontrolirana. Ta je koncepcija utoliko opasnija što vladajuća stranka u Hrvatskoj državu, a možda i cijeli narod, smatra svojim privatnim vlasništvom. No, suprotno tome, sve dok država ne postane institucija koja štiti i unapređuje konsenzusom određeno javno dobro, a ne hipostazirane privatne interese ili možda nečije osobne vizije, sve dok je država u nečijim rukama, a ne javna stvar, *res publica*, to je loše i za onoga čije su to ruke i za narod koji to i od toga trpi. Zbog toga spor o autonomiji Sveučilišta smatram ključnim. No to je politička dimenzija spora.

Koje bi bile druge dimenzije spora?

— Osim političke, postoji i akademska dimenzija i meni je prvenstveno stalo do nje. A stalo mi je stoga što je znanstveno-istraživačko stvaralaštvo moguće samo i jedino ako se znanstvenicima prepusti da se samoorganiziraju u pogledu načina rada, ali i strateških odredbi o tome što, kako i zašto istraživati, ako im se, i normativno i faktički, omogućiti takvo samoorganiziranje. Sadašnja situacija miriše na diktat odozgo, što se najbolje vidi na primjeru znanstvenih instituta, u kojima ministar praktički odlučuje o svemu, a znanstvenici postaju poslušnici koji trebaju dobivati naloge iz državne, odnosno političke sfere.

Anarhistička teza

Nedavni događaji sa znanostima u SAD-u i Velikoj Britaniji pokazuju upravo suprotne tendencije. Američki Kongres (ili Senat) 24. rujna prošle godine donio je deklaraciju *Unlocking the future — Otključavanje budućnosti*. Da skratim priču, predsjednik Clinton je, naime, na osnovi zaključaka ekspertnih timova, da se američkim znanstvenicima sve više približavaju oni iz drugih zemalja, odlučio udruzi National Science Foundation udvostručiti budžet. Kada su Britanci čuli za odluku predsjednika Clintona i oni su od svoje Vlade zatražili hitno povećanje sredstava za znanost. Vlade tih obiju zemalja odobravaju znanstve-

Čini mi se da je promjena vlasti najbolji način da se izvučemo iz postojećeg kolapsa

ničkim asocijacijama sredstva i prepuštaju njima samima, njihovoj samoorganizaciji, da unapređuju znanost. SAD su vodeća znanstvena sila i Hrvatska se s njom ne može uspoređivati, ali ne bi škodilo kada bi sadašnji hrvatski čelnici, čija leđa pritišće odgovornost za sadašnje stanje znanosti, razmislili zašto je Hrvatska napravila znanstveni boom sedamdesetih godina. Nije li se to zbilje upravo zato što su znanstvenici dobili ili možda uzeli slobodu da sami odluče što i kako će znanstveno stvarati, bez obzira na veličinu zemlje i količinu izdvojenih sredstava za znanost? Nije li se to dogodilo i zato što je u to vrijeme stvorena povoljna klima i osjećaj o odlučujućoj ulozi znanstvenika u društvenom razvoju?

Kakva je, u tom smislu, danas klima u našoj znanstvenoj zajednici? Postoje li neke zdrave i dovoljno jake snage koje bi, unutar ili izvan institucija, nešto konkretno mogle učiniti?

— Zastupat ću tezu koja zvuči anarhistički, no ne očekujem puno od državnih organa. Hrvatski državni organi okrenuti su nalogima trenutačno vladajuće stranke, a ona baš i nije imala sluha za mišljenja drugih i drukčijih, što bi se dalo pokazati na desecima primjera. Stoga inicijativu očekujem od nevladinih organizacija i interesnih asocijacija. Mislim da se oko Inicijativne grupe stvorila povoljna atmosfera. Ove smo godine naišli na vrlo pozitivan odjek među znanstvenicima i na dragocjenu institucionalnu podršku.

Promjena nakon izbora

Kao što znate, HAZU je bila zainteresirana za razgovor o položaju znanosti i sa Sveučilištem u Zagrebu organizirala je spomenuti skup, a nadam se da ćemo uspjeti u jesen objaviti i bogatu raspravu. Posebno me ohrabruje potreba i volja ljudi da javno govore o svojim problemima. Nažalost, slušali smo uglavnom jadikovke, no to je aktualno stanje stvari i meni je drago da smo ih čuli. Sudionici u raspravi jedni su drugima kazivali u kakvom se stanju nalaze njihovi fakulteti, instituti, projekti. A detekcija stanja polazna je osnova da se krene dalje. Odlučnost velike većine govornika daje mi nadu da se skuplja sinergija za

takvo što. Istina je da pojedini znanstvenici, nevladine organizacije i interesne asocijacije ne mogu sami riješiti problem znanosti, ali ako želje i potrebe za promjenom eminentnih znanstvenika podrže institucije kao što su Akademija i najveće hrvatsko Sveučilište, stvari moraju krenuti na bolje. Osim toga, vjerojatno sam ja tek jedan od mnogih koji očekuju da se nakon izbora dogodi bitna promjena odnosa vlasti prema znanosti i znanstvenicima. Nadam se da će nova vlast imati znatno više sluha za znanost i visoko obrazovanje te da će shvatiti njihovu ulogu u funkcioniranju suvremenog svijeta kao i ključne znanstvene potencijale upravo u teškim i kriznim situacijama. Ako nova vlast bude ne samo dopustila autonomiju znanosti i Sveučilišta, već i stimulirala znanstvenike da se samoorganiziraju i svojim stvaralaštvom otvaraju nove spoznaje i nove horizonte, na taj će način najbolje pripomoći ne tek općem razvoju znanosti, već i neposrednom boljitku dotične sredine.

Koji bi, osim nepostojanja autonomije, po vama bili ključni problemi znanstvene politike, odnosno koji bi trebali biti prvi koraci koje bi neka sljedeća vlast trebala poduzeti?

— Ne bih nekoj novoj vlasti davao recepte, ali mi se čini da su brojne diskusije, i u Inicijativnoj grupi i na skupu u Akademiji, ukazale na još dva ključna problema. Prvo, upozoravano je da Hrvatska za znanost izdvaja premalo, i u postocima i u apsolutnim iznosima, da bi tim sredstvima bilo moguće nešto ozbiljno činiti.

Obnova međunarodne suradnje

Bez ozbiljnijih investicija u znanost teško da će biti moguće izvući se iz postojeće krize. Trebat će vremena da se smanji naš zaostatak za onim što se radi u svijetu. Drugo, uz pitanje o količini raspoloživih sredstava vezano je i ono o načinu korištenja raspoloživih resursa. U

Hrvatski državni organi okrenuti su nalogima trenutačno vladajuće stranke

diskusiji je višekratno isticana potreba za obnavljanjem znanstveno-istraživačkih instituta, kao mjesta ozbiljne interdisciplinarnе suradnje, čime bi se ponovno pokrenula kompleksna istraživanja o problemima koji muče suvremeno čovječanstvo. Dakle, isticana je potreba za novom organizacijom znanosti.

Rektor Branko Jeren je u HAZU priznao kako mu je prilikom lobiranja u Rektorskoj konferenciji jedan član iz Njemačke sugerirao da bi mu pismeno ograđivanje od politike brvatske Vlade otvorilo sva vrata. Možemo li se, nakon promjene vlasti, doista nadati konkretnoj pomoći od strane evropskih institucija?

— Nadam se da će pomoć doći iz dvaju smjerova. Valja se nadati da će nakon političkih promjena početi pristizati sredstva koja EU ulaže u nekadašnje socijalističke zemlje, ali uvjeren sam da će doći i do oživljavanja međunarodne suradnje u kojoj je Hrvatska nekada bila svjetski šampion. Međunarodna

znanstvena suradnja koju je Hrvatska njegovala prije petnaestak, dvadesetak godina zapravo nije bila samo jednosmjerna pomoć razvijenoj, nego je u nekoliko slučajeva to bila suradnja *al pari*. Najbolji hrvatski znanstvenici radili su na multilateralnim projektima, najpoznatiji stručnjaci humanističkih disciplina i društvenih znanosti jednakopravno su razgovarali sa svojim kolegama iz zapadnih zemalja. Nadam se da će uskoro doći vrijeme obnove intenzivne međunarodne znanstvene suradnje, ali se jednako tako nadam da će nova vlast imati više sluha za već uspostavljene institucije i uhodane načine međunarodnog surađivanja.

Zemlja tetura

Ne mogu prešutjeti slučaj Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku. Riječ je o instituciji koja je u skoro trideset godina postojanja prihvatila otprilike 40.000 ljudi iz preko sto osamdeset zemalja svijeta i na kojoj je samo prošle godine održano pedesetak kurseva s preko dvije tisuće dvjesto sudionika iz četrdesetak zemalja. S takvim rezultatima ponosila bi se i znatno veća sveučilišta u svijetu. Uz to, IUC je jedan od primjera kako se s vrlo malim financijskim sredstvima ostvaruju značajni rezultati jer ta je institucija jedinstvena i po tome što funkcionira na principu samofinanciranja: pozovemo kolege iz inozemstva da u dubrovačkom Centru održe predavanja i pritom smo dovoljno bezobrazni, ili odvažni, da ih zamolimo neka im njihovo sveučilište plati put i boravak. I oni pristaju. Ali taj daleko najjeftiniji način hrvatskog uključivanja u međunarodnu znanstvenu suradnju financijski ne potpomažu ni Ministarstvo znanosti niti sveučilišta. Izuzev osobnih dohodaka za troje zaposlenih marljivih ljudi, koje pokriva Zagrebačko sveučilište, cijeli se taj pogon već godinama održava iz pomoći Instituta Otvoreno društvo. Nedavno se na sastanku zagrebačkih direktora kurseva u IUC-u rodila inicijativa da se za financijsku podršku zamole predsjednik Hrvatskog rektorskog zbora, odnosno sadašnji rektor Zagrebačkog sveučilišta kao i ministrica za znanost budući da je kurseva sve više, a novaca sve manje. Zar nije svima nama u interesu da s minimumom sredstava omogućimo našim studentima i našim nastavnicima barem jednotjedno druženje s inozemnim studentima i nastavnicima? Iz tih druženja nastaju različite mreže međunarodne suradnje koje nekada traju cijeli život, a pokatkad i odrede nekoga od kolegica i kolega u budućem razvoju.

Je li hrvatsko društvo zrelo za bitne političke promjene?

— Ne vjerujem u bitne političke promjene, već im se duboko nadam. Čini mi se da zemlja tetura, da je dovedena na rub ekonomskog opstanka, da je za mnogo i previše ljudi neimaština postala neizdrživom, a da pri tome ljudi na vrlo odgovornim funkcijama gotovo i ne razumiju što se zbiva, a još manje imaju viziju kako izići iz krize. Stoga mi se čini da je promjena vlasti najbolji način da se izvučemo iz postojećeg kolapsa. Tek ćemo vidjeti koliko će to izvlačenje trajati i koliko će za to, čerčilovski govoreći, biti potrebno krvi, znoja i suza. Velike nade polažem u buduće promjene, unatoč tome što ne znamo koliko smo duboko gurnuti u dugove, u narušenost privrede i brojne socijalne nevolje, počesto i tragedije.

Mislite li da su one moguće?

— Jesu. Ako se dovoljno potrudimo. ☒

Gazda u kući

Agata Juniku

Još krajem 1997. nekolicina znanstvenika nezadovoljnih stanjem znanosti u Hrvatskoj je, u nemogućnosti da dopre do onih koji su za takvo stanje odgovorni, postavila skup tekstova, naslovljena *Inicijativa za promjenu položaja znanosti u Republici Hrvatskoj* i poslala na sve relevantne adrese kako aktualne vlasti tako i ustanova koje su povezane sa znanostima. Ideja *Inicijative* bila je da se precizno detektiraju i na jednom mjestu sažete analiziraju ključni i kronični problemi znanosti, proizrokovani prije svega lošom znanstvenom politikom, ako se ona takvom uopće može nazvati. Ideja *Inicijative* je također bila da što širi krug znanstvenika, političara, pa i medija, na nju što konkretnije reagira. Usprkos činjenici da je podršku projektu dvije stotine znanstvenika svojim potpisima dalo već u prvih šest mjeseci, prava reakcija uslijedila je tek nakon godinu dana.

Dogodilo se tako da su na temu položaja i stanja znanosti u Hrvatskoj u mjesec i pol dana održana čak dva, izuzetno dobro posjećena, skupa. Prvi je polovicom travnja sazva Forum SDP-a, a drugi sa krajem svibnja organizirali HAZU i Sveučilište u Zagrebu. Oba puta glavni su referenti bili članovi Inicijativne grupe: Gvozden Flego, Sibila Jelaska, Boris Kamenar, Velimir Pravić, Vlatko Silobričić, Dionis Sunko, Zvonimir Šikić i Nada Švob-Đokić. Prema njihovim istraživanjima ključni problemi u hrvatskoj znanosti su nepostojanje autonomije sveučilišta i slobode znanstveno-istraživačke djelatnosti, kriva mjerila za raspodjelu novca kojeg je ionako premalo, niska razina znanstvene proizvodnosti i kriteriji vrednovanja znanstvenika posve nekorrespondirajući s onima u inozemstvu, znanstveno-istraživački instituti dovedeni do stručnog i financijskog kolapsa i loša ili gotovo nikakva međunarodna znanstvena suradnja. U diskusijama u kojima je naknadno sudjelovalo još nekoliko desetaka znanstvenika, pokazalo se da je dijagnoza Inicijativne grupe — savršeno točna.

Usprkos katastrofalnoj slici znanosti koja se iskristalizirala, većina sudionika se slaže da je doći do rješenja teško, ali ipak moguće uz dvije osnovne pretpostavke: veliki trud i otvoreni razgovor. Koliko je na zajedničko nalaženje rješenja spremna aktualna vlast dovoljno govori činjenica da je ministar znanosti Nikola Ružinski, cijepljen od svakog osjećaja respekta, svoj nastup u HAZU-u uvjetovao time da njegova replika bude ujedno i posljednja u diskusiji. Tek toliko, da se zna tko je gazda u kući. ☒

Ima jedan čovjek čudan

Nastojanje da *Croatia* postane najomiljeniji nogometni klub dovelo je do toga da se krug njezinih navijača suzio gotovo samo na stališ hrvatskih velmoža

Srdan Vrcan

Nema sumnje da se mnoga zbivanja u današnjem hrvatskom nogometu, ponajprije ono oko *Croatije*, mogu uzeti kao znakovit primjer na kojem se, gotovo kao na dlanu, otkrivaju učinci suvremenih intervencija u nogomet. Posrijedi je temeljita instrumentalizacija nogometa u precizne političke i stranačke svrhe. Moglo bi se, dapače, ustvrditi da su se novija zbivanja oko *Croatije* artikulirala tako da tvore gotovo prirodnu eksperimentalnu situaciju — svojevrsni kvazi *experimentum in vivo* — u kojoj se očituju neizbježne posljedice političkih intervencija u nogomet i onda kad se zaodijevaju u ruho visoke državne politike i kad se nude u znaku svesrdne pomoći nogometu. Postaje vidljivo da za nekim političkim potezima u nogometnoj kompeticiji nužno slijede posve određene posljedice. Naime, društvena se realnost ne da političkim driblingom tako lako predriblati ni u nogometu, pa veliki politički dribleri ostaju na kraju često predriblani. Klasičan je nedavni primjer: zabraniš ulazak policijski prepoznatim *smutljivcima* iz redova BBB-a na stadion da bi se navodno osigurao mir i red, a za uzvrat dobiješ pravu masovnu BBB-ovsku opsadu stadiona s dotad neviđenim neredima i nasiljem! Ne znaš što je gore: navodna bolest ili tobžnji lijek!

Dvostruka homogenizacija

Dakako, na tom konkretnom primjeru samo se ponovno potvrđuje mudrost Maxa Webera, prema kojoj određeni društveni potezi ponajčešće imaju ne samo predviđene učinke kojima su njihovi akteri inače težili, nego i stanovite, za njih nepredviđene, s kojima uopće nisu računali. I još se više, izgleda, potvrđuje utemeljenost upozorenja sociologa Raymonda Boudona koji ukazuje da određeni potezi ponekad imaju ne samo posljedice s kojima njihovi akteri nisu uopće računali, nego i tzv. *perverzne* učinke koji su izravno suprotni njihovim namjerama i očekivanjima, pa su nerijetko za njih kontraproduktivni.

To vrijedi podrobnije ilustrirati na primjeru onoga što se danas zbiva s *Croatijom* i oko *Croatije*. Nema sumnje da je jedan od temeljnih ciljeva političke intervencije u nogomet, u slučaju *Croatije*, bio ostvarenje maksimalne, dvostruke (političke i nogometne) homogenizacije hrvatske nogometne javnosti. To je već bilo vidljivo u odlučnoj političkoj volji koja nije samo odbaci-

la staro ime zagrebačkog kluba, kao ono koje je simbolički i homogenizirajući postalo neuporabivo za nove političke svrhe, već

imenom *Croatia*. Isto se ponovilo i drugdje.

Čini se da je nastojanje da *Croatia* postane najomiljeniji nogometni klub paradoksalno dovelo do toga da se krug njezinih, navodno pravih, navijača suzio gotovo samo na stališ hrvatskih velmoža i njihovih izravnih podložnika. O tome je posvjedočio sablasno prazan stadion na kojem se slavilo osvajanje

VIP loža, 21. ožujka 1999. Utakmica Croatia-Hajduk

ga je zamijenila imenom *Croatia*, dakle inačicom za Hrvatsku. Time se nije samo htjelo zagrebački klub povezati s nogometnom tradicijom hrvatske političke emigracije, nego se ponajprije htjelo tom zagrebačkom klubu dati obilježja svehrvatskoga te pravoga i pravcatog hrvatskog kluba. Dakako, time se htjelo sva nogometna navijačka plemena u Hrvatskoj primorati da svoj odnos spram zagrebačkog kluba shvate i, *volens nolens*, oblikuju u znaku svoje navodno primarne nacionalne opredijeljenosti — a ne posebne lokalne i klupske — te tako i priznaju tome klubu svehrvatski prioritet. I to, naravno, već prema onome što simbolički označava samo ime kluba, a dodatno i prema onome što bi trebali simbolizirati i njegovi politički zaštitnici. Jer, kako biti nacionalno svjestan i za nogomet zainteresiran Hrvat, a istodobno ne podupirati klub koji jedini nosi sveto ime domovine, koje pak samo po sebi traži pregrijanu emocionalnu i jednodušnu identifikaciju svih ili gotovo svih.

Perverzni učinci

Međutim, društvena zbilja je pokazala kako su stvari nužno otišle upravo suprotnim putem. Namjesto očekivane i priželjkivane, politički motivirane, homogenizacije oko *Croatije*, s gotovo jednodušnom navijačkom identifikacijom, došlo je do javnoga otpora takvoj, s vrha induciranoj političkoj homogenizaciji. Subjektivna navijačka identifikacija s tim klubom ne samo što se nije proširila diljem Hrvatske, nego se suzila i u samom Zagrebu. To se ponajprije očitovao u otporu navijačkog plemena BBB-a koje nije htjelo svoju staru identifikaciju s *Dinamom* jednostavno, po paternalističkom nalogu, zamijeniti novom. Dapače, uporaba svetog imena *Croatia* ne samo što nije klub učinila najomiljenijim, nego nije delegitimirala svaki oblik javnog neslaganja i javnog osporavanja, čak ni u krugu zagrebačkog navijaštva. Tako ni navijačko pleme BBB-a nije ustuknulo od javnog osporavanja niti je bilo preplašeno ni začarano svetim i politički nedodirljivim

Sjeverna tribina, 21. ožujka 1999. Utakmica Croatia-Hajduk

prvenstva. Tako je nogometu inheretna različitost i kompetitivnost imala i izravno politički dehomogenizirajuće učinke, suprotno očekivanjima političkih promotora *Croatije* kao jedinoga nogometnog kluba sa simboličkim svehrvatskim obilježjima. Pokazalo se, dakle, koliko su rizične političke intervencije u područje nogometa, čak i u znaku navodno čisto nacionalnih motiva. Od priželjkivane sveopće identifikacije navijača s *Croatijom*, poradi njezina svetoga imena, nema ni traga. Naprotiv, na djelu je svojevrsna protuidentifikacija: jedno drugo ime postaje sveto premda je odozgo politički anatemizirano.

Represivna zaštita svetoga

Tako smo na nedavnoj utakmici u Rijeci imali prilike vidjeti za nogomet rijedak prizor. Naime, prizor u kojem čitav stadion, ispunjen uglavnom navijačima *Rijeke*, jednoglasno skandira staro ime zagrebačkog kluba, svog

izravnog suparnika na toj utakmici. I to iz samo jednog i jedinog razloga: dobro se zna da je to ime politički prokazano i sa samog političkog vrha anatemizirano, kao što se zna da takvo njihovo unisono skandiranje imena *Dinamo* diže tlak onima koji su ga politički prokleli. Isto tako je očito da se to čini poradi potpore navijačkom pleмену BBB-a u njegovu otporu političkim velmožama u hrvatskom nogometu. Naravno, to su ne jednom na

Navijačka identifikacija s *Croatijom* ne samo što se nije proširila diljem Hrvatske, nego se suzila i u samom Zagrebu

stor u kojem se uistinu, na prizemnoj razini života, lako događa svojevrsna sakralizacija nečega što je u osnovi profane i efemerne naravi, ali isto tako i kao prostor u kojem se događa gotovo stalna desakralizacija i profanizacija ponečeg što nastupa s pretenzijom da je sveto i nedodirljivo. Također se događa i banalizacija mnogo toga što inače nije ni banalne ni trivijalne naravi. Pokazalo se da se navijačke identifikacije u masovnim razmjerima ne mogu po želji naručivati i prekrajati ni onda kad su pripremljene u kuhinjama nogometnih i političkih velmoža i kad se paternalistički nude u nacionalnom otmotu i nameću navijačkim plemenima. Stoga bi bilo razumno očekivati da će barem oni, koji uistinu neke stvari drže svetim, izbjegavati poteze kojima se to sveto izlaže suvišnom riziku profanizacije i banalizacije. Na sličan bi način bilo razumno očekivati da će se čuvati poteza kojima će se to sveto i njegova svetost štiti ponajprije mjerama policijske represije, jer se time faktično povećavaju šanse za njegovu još goru profanizaciju.

Nacionalna zadaća

Političke intervencije s vrha u nogomet imale su za cilj da osiguraju privilegiranu poziciju zagrebačkog kluba u hrvatskom nogometu. I to ne ponajprije poradi međunarodne afirmacije kvaliteta hrvatskog nogometa, nego daleko više zbog političke afirmacije Hrvatske, polazeći od uvjerenja da se u današnjim prilikama i međunarodna politička afirmacija u masovnim razmjerima najlakše i najbrže stječe sportom, ponajprije nogometom, jer tako »svi na neki način znaju za nas«. Nešto što je po sebi nepolitičko i predpolitičko pretvara se tako u sredstvo političke afirmacije. Stoga iza i pored političke instrumentalizacije nogometa u domaćem okviru i u svrhu stranačke politike, stoji još snažnije nastojanje njegove političke instrumentalizacije u međunarodnom okviru. U tom su smislu hrvatskom nogometu bile politički zadane dvije ključne nacionalne zadaće.

Croatia mora biti tako ustrojena i osposobljena da može osigurati priželjkivanu međunarodnu afirmaciju ne samo hrvatskog nogometa, nego i političku afirmaciju Hrvatske. Na isti način i uvjeti u kojima Croatia djeluje moraju biti takvi da joj se maksimalno olakša realizacija te ključne nacionalne zadaće. To praktično znači da se Croatia mora sigurno probijati u nogometnom prvenstvu Hrvatske da bi kao uvijek politički predestinirani prvak to i postigla. Na drugom mjestu to znači da upravo ona mora biti osposobljena da bi na željeni način mogla predstavljati kako hrvatski nogomet tako i Hrvatsku kao takvu u najelitnijoj međunarodnoj nogometnoj kompeticiji. Međutim, i u ovom pogledu brzo se otkrilo i naličje stvari te se pokazuje prveznici učinci tako usmjerenih intervencija u nogomet.

Prvo: igrački redovi Croatiae, kao kluba koji bi se i simbolički trebao manifestirati kao jedini svehrvatski i pravcati, ničim nezagađeni hrvatski klub s posebnim nacionalnim poslanjem (za razliku od Rijeke, Hajduka, Osijeka koji se u najboljem slučaju simbolički iskazuju kao regionalni ili lokalni), počinju se popunjavati strancima. Tako bi sada, prividno paradoksalno, na željenoj međunarodnoj političkoj afirmaciji Hrvatske posredstvom simbolički svehrvatske Croatiae trebali

igrački poraditi i nogometni najamnici iz nogometne legije stranaca kao što su Miura, Mikulenas i Sedloski.

Drugo: visoko politički postavljene zadaće stvaraju veoma rizičnu situaciju za trenerski kadar kluba. Zapravo od trenera se traži da budu neka vrsta nogometnih čudotvoraca koji će osi-

Croatia se mora sigurno probijati u nogometnom prvenstvu Hrvatske da bi kao uvijek politički predestinirani prvak to i postigla

gurati ono što su političke i nogometne velmože odlučile. Stoga, ne samo što se bitno suzuje prostor trenerske autonomije, nego se za trenere stvara dodatno frustrirajuća situacija u kojoj neuspjesi na igralištu više nisu normalan sastojak nogometa, pa i trenerskog posla, nego se pretvaraju u političku kalvariju i stručnu provaliju u koju svakog trenutka mogu pasti. U tom smislu nema ništa začudujućeg u činjenici

da Croatia tako lako troši svoje trenere.

Treće: privilegirana pozicija Croatiae, kao politički predestiniranog nogometnog prvaka Hrvatske, sama po sebi rađa otpore. Sustavna privilegiranost kluba i njegova željena opća omiljenost jednostavno ne idu zajedno. Upravo poradi toga mnogi su drugi klubovi i druge sredine doslovno narogušeni na Croatiau i žele joj poremetiti planove. Govoreći pučkim jezikom, mnogi se jednostavno zato žeste na Croatiau daleko više nego što bi se inače žestili kad bi ona bila klub poput drugih hrvatskih prvoligaških klubova. To praktično znači da nastojanja oko privilegiranja Croatiae s vrha zapravo ne olakšavaju, nego vjerojatno otežavaju posao klubu i njegovim igračima. Tako stvaraju dodatne tenzije i frustracije kojima su izloženi sami igrači. Oni moraju igrati utakmice za klub koji bi po političkim intencijama odozgo morao samo pobjeđivati. Na to kao da ih obvezuje i sveto ime kluba za koji igraju. Stoga za njih porazi nisu samo normalni sastojak nogometne igre i natjecanja, nego su daleko više od toga: ispit njihove nacionalne privrženosti.

Čvrga velmožama

Četvrto: nogometni susreti s Croatiaom i nogometno nadmetanje s njezinim igračima dobiva

posve neuobičajena obilježja. Poraziti Croatiau na nogometnom igralištu u sadašnjim okolnostima ne znači samo nadigrati i pobijediti jednu od najkvalitetnijih nogometnih momčadi u uvjetima manje više normalne i ravnopravne nogometne kompeticije. Istodobno to ne znači samo skra-

Poraziti Croatiau znači udariti čvrgu hrvatskim političkim i nogometnim velmožama koji stoje iza kluba

titi krila vrhunskim nogometnim stručnjacima koji spremaju momčad za prvenstvene utakmice. To daleko više znači udariti čvrgu hrvatskim političkim i nogometnim velmožama koji stoje iza kluba i koji su promotori političkih intervencija njemu u prilog. To javno potvrđuju silna igračka i navijačka radost nakon svakog poraza Croatiae. I što je više makinacija koje idu za tim da Croatia kao predestinirani prvak to i bude, to su njezini porazi

boljniji i dobivaju obilježja poraza politike hrvatskih političkih i nogometnih velmoža. Tako momčad Croatiae plaća skupu cijenu za poteze političkih i nogometnih velmoža koji je želi koristiti za ciljeve koje su oni sami samostalno odredili.

Dakako, vrijedi se, naposljetku, prisjetiti obrata koji je napravio engleski sociolog, analitičar nogometa, George Harrison, preokrećući poznatu tezu o nogometu kao metafori društva u tezu o društvu kao metafori nogometa. To što se ponekad moglo učiniti samo zgodnom igrom riječima, danas se pokazuje kao primjerena tvrdnja za analizu hrvatskog društvenog realiteta. Dapače, mnogo toga na što su upozorili neki suvremeni istraživači tranzicije, na djelu je upravo u hrvatskom nogometu. To poglavito vrijedi za poznate tvrdnje o postkomunističkoj tranziciji koja se u nekim društvima odvija u znaku režima s autoritarnim ili poluautoritarnim obilježjima, u znaku kleptokracije, tranzicijske patologije i recesije. Te tvrdnje se u punoj mjeri mogu primijeniti kao opis dominantnih trendova u današnjoj hrvatskoj nogometnoj zbilji. Međutim, Croatia ostaje primjer kako se politički usrećitelji jednog nogometnog kluba lako i brzo pretvaraju u njegove stvarne unesrećitelje. ■

Što bi se dogodilo u Hrvatskoj da se nogometna lopta nije na kraju otkotrljala na stranu (i u korist) Croatiae, da klub iz maksimirske šume nije dobio još jednu zvjezdicu u knjizi trofeja? Bi li skandal bio stvarno veći ili samo drukčiji? U normalnim okolnostima, ništa se ne bi trebalo ni smjelo dogoditi: lopta i jest okrugla zato da bi svi mogli imati jednake šanse, igra se i odvija pred sućem, dakle, po nekim zakonima i pred publikom, dakle, pod kontrolom javnosti da ne bi bilo nepravde i nezakonitosti. Ali vrag je opet u detalju: nogometni su zakoni podložni subjektivnoj interpretaciji pa se ljudski čimbenik izlaže stalnom iskušenju da osobne simpatije pretvori u ponašanje, a vanjske utjecaje u konačni rezultat; objektivna javnost (tj. publika) tako je zainteresirana da u odluci jednog suca mnogi ne vide drugo doli njegove loše namjere da pomogne jednom klubu, dok neki i dalje mašu zaleđem i u sućevnoj odluci vide prste sudbine ili samoga Boga. Svevišnji i svemoguću ukazao se jednom klubu na račun (štetu) drugoga, samo zato što je više katolički!

Vjernici u Francuskoj

Tko stvarno drži do Boga, teško ga može tako banalizirati. Ako je neka providnost (nevidljiva sila) imala prste u raspletu nogometne igre, onda je prije mogla biti svjetovna nego božanska (Bog je svima jednak i jednak je prema svima), prije ovozemaljska negoli nebeska. Osobito upada u oči da se u bitci za božju pravdu najviše ističu službene osobe — predsjednik države i predsjednik nogometne organizacije koje bi, po funkciji i zbog funkcije, morale u takvim slučajevima biti nepristrane i neutralne. Ako stvarno misle (i intimno vjeruju) kako su Božji utjecaji pomogli Croatiau da bude prva, trebali su to čuvati za sebe: u Hrvatskoj je vjera, po službenom određenju privatna stvar, država je, iako manje eksplicitno, laička zajednica, sa Crkvom koja svoju duhovnu misiju obavlja slobodno (za razliku od komunističkih vremena), ali odvojeno od političkih vlasti. I vice versa: vlast u demokratskim državama djeluje neovisno od Crkve (crkava).

Hrvatski je Ustav u bitnim odredbama gotovo prepisan francuski Ustav Pete Republike, pa je tako preuzeta i formulacija o odvojenosti države i Crkve (što je jedna od posljedica, ili stečevina, Francuske

građanske revolucije). U toj se zemlji odredba o podjeli svjetovne i božanske vlasti smatra sakrosanktnom: kad se u Katedrali u Reimsu 1963. godine slavilo pomirenje Francuske i Njemačke, general De Gaulle nije smio ono što je smio Adenauer — pokazati da je vjernik. A osnivač

bi morali paziti na to da svojim kretanjem ne izbrišu ustavnu razliku između Države i Crkve.

Nogometna se lopta na kraju prvenstva, i prije toga, pokazala kao Pandorina mješina iz koje su izbile na vidjelo mnoge proturječnosti naše politike. Najviši nosi-

Mirko Galić

Zavičajni klub

Pandorina mješina

U bitci za božju pravdu najviše se ističu službene osobe

Država bi morala svima dati jednake uvjete pa tko bude bolji i kvalitetniji, neka i pobijedi

Pete Republike privatno je bio praktični katolik; kao šef države, javno to nije smio pokazati da ne bi uvukao državu tamo gdje je Ustav nije stavio; privatno, Charles de Gaulle svake je nedjelje prije podne bio na misi, kao što je to činio i Valéry Giscard d'Estaing poslije njega ili kao što to čini sadašnji predsjednik Jacques Chirac (agnostik Mitterrand se tek uoči smrti počeo kolebati). Jedno je državna funkcija, a drugo intimno uvjerenje i vjera državnika.

Vjernici u Hrvatskoj

U nas se ustavna odredba o odvojenosti Države i Crkve ne poštuje tako dosljedno i strogo ni u formi ni u sadržaju. Drukčije je povijesno iskustvo, drukčije su sadašnje prilike: Francuzi su uvijek slobodno živjeli svoju vjeru, a u Hrvatskoj je u vrijeme komunizma bilo opasno biti uz Crkvu ili u crkvi, koliko zbog kompleksa i osjećaja krivnje toliko zbog progona vjere i vjernika. Danas je postalo preporučljivo biti što bliže oltaru, pa se tamo guraju i oni predstavnici vlasti koji

telji vlasti otvoreno se ponašaju pristrano, iako je služenje Državi — isto kao i služenje Crkvi — motivirano razlozima općeg dobra ili dobra svijeta. General De Gaulle, na koga se u nas mnogi pozivaju, kao na izvor ideja ili kao na uzor vladanja, želio je biti iznad stranaka i tako vladati Francuskom; Francois Mitterrand je prije negoli je uopće ušao u predsjedničku trku, dao ostavku na položaj vođe Socijalističke stranke, kao što je to poslije njega ponovio Jacques Chirac, napustivši predsjednički položaj u golističkom pokretu. Niti je bivši francuski predsjednik prestao biti socijalist ulaskom u Elizejsku palaču niti se sadašnji odrekao golizma, kao svoje političke inspiracije; i jedan i drugi su, međutim, htjeli vladati kao predsjednici svih Francuza, a ne samo svojih simpatizera ili svoga dijela birača. Ni Mitterrand ni Chirac nisu nikad stupili u javnu vezu sa svojim strankama: najviše što su činili za njih bilo je da im pošalju poruku za kongres. Demokratska država nije stranačka, državni vladari imaju program koji — s mandatom birača — primjenjuju jednako

na sve, pravedno prema svima. U demokratskim državama ni vojska nije stranačka, u Francuskoj, štoviše, ni jedan časnik ne smije, dok je u aktivnoj službi, otkriti bilo koju stranačku pripadnost. Vojska čuva državu, birači (građani) odlučuju o karakteru državne vlasti. Samo su biralište i parlament mjesto stranačkih borbi, a Vlada njihov izraz.

Što je poništilo gol

Hrvatska nije došla do razine zemlje koju je u političko-pravnom smislu uzela kao uzor. Dajem unaprijed za pravo onima koji će reći da je u Francuskoj trebalo vremena da razvije demokraciju. Ali, treba li gubiti vrijeme na to da bi se dokazalo da šef države ne može zaštitom parcijalnih interesa, nigdje, ne samo u nogometu, dijeliti svoje državljanke i da ga u tome ne mogu oponašati ni predsjednik nogometne organizacije ni njegov izbornik: oni su u svojoj ulozi samo ako služe općim interesima (nogometa), a ne da su prije podne navijači svoga kluba ili svoje stranke, a da popodne ili uvečer pripadaju svima. Takva dvojnost u najmanju ruku izaziva stalne sumnje: kome je država majka, a kome maćeha. A ona bi morala svima dati jednake uvjete pa tko bude bolji i kvalitetniji, neka i pobijedi. Bez Božje i državne pomoći.

Prije nego što je postao predsjednikom Francuske, Jacques Chirac je, kao gradonačelnik Pariza, podržavao i pomagao PSG, otkad je u Elizejskoj palači prati nogometnu reprezentaciju zemlje i klubova koji igraju u finalu Kupa. Prije nego što je igranjem nogometa dospio do Zlatnog izbornika, Aime Jacquet bio je tvornički radnik; nikad se nije čulo da je stranački lijevo ili desno orijentiran, za predsjednika države ili protiv njega. Čovjek se bavi nogometom, a ne politikom, ne drži u ustima baseball-loptice, ne poziva na linč novinara (iako nekima nije oprostio podcjenjivanja) i ne bježi od komunističkih vlasti (ministrica sporta je članica FKP). Jedno je struka, a drugo politika.

U demokratskoj državi sve funkcije obvezuju, neke više od drugih. Jedan poništen gol pokazao je da je u nas struka opasno politizirana, a da je politika toliko zašla u područje struke da joj treba i sam dragi Bog da bi to pokušala prikriti. ■

Dvije humanitarne akcije

Između vlasti i stvarnosti

Zagrebački *Napredak* registriran je već godinu dana, a ne radi ništa

Grozdana Cvitan

Za razliku od prijašnjih godina ovogodišnji 25. svibnja nije se zaobilazio. Oni koji su ga prije slavili u novije su ga vrijeme izbjegavali u strahu da ne budu prozvani za svijest, oni koji su bili ravnodušni za podsvijest. Danas, iz svijesti ili podsvijesti, u tom je datumu prosvjed protiv socijalne bijede u koju je Hrvatsku dovela njezina aktualna vlast. Upravo na toj crti svijesti ili podsvijesti u bivšem Danu mladosti zabilježena su dva izrazito uspjela humanitarna događaja. Tog poslijepodneva u atrijima Studentskog centra (kinu i *Multi-medijalnom centru* te kafiću *Teatra ITD*) otvorena je izložba *Likovni umjetnici Hrvatske za prognanike Kosova*, a u Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski* izvedena je *Deveta simfonija* Ludwiga van Beethovena u korist *Napretkova fonda za stipendiranje I. Andrić — V. Prelog*. Činjenica da je Hrvatima, a posebno hrvatskim umjetnicima, u novije vrijeme preko glave humanitarnih pojava diskretno je priopćena i organizatorima spomenutih priredbi. Naime, nekoliko posljednjih humanitarnih koncerata održano je u polupraznim dvoranama, a dobrotvorne likovne akcije još uspijevaju okupiti samo visokobrojne grafike ili originale trećerazrednih umjetnika kojima je uspjeh poziv na takve akcije.

Akcija I

Pokroviteljstvo nepostojećeg

HKD *Napredak* u cjelini i Glavna podružnica u Zagrebu imaju ugled, a vlast potrebu dodvoriti se u predizbornim vremenima — rečenica je koja se izgovarala u kuloarima s obzirom na činjenicu da se kao pokrovitelj koncerta, u organizaciji Hrvatskog kulturnog društva *Napredak* i Glavne podružnice Zagreb objavilo Ministarstvo kulture, publici pozdravila Jagoda Martinčević, a u publici sjedila potpredsjednica Vlade Ljerkica Mintas-Hodak. Podozrivi su se pitali što za HKD *Napredak* i Glavnu podružnicu Zagreb znači to naglo približavanje vlasti, a jedne dnevne novine prenijele su i krivu informaciju vezanu uz svrhu koncerta. Naime nekadašnji *Napretkov fond* za školovanje daka i studenata nosio je ime nobelovca i *napretkovca* (točnije: obrnutim redom) Vladimira Preloga, ali mu je u međuvremenu pridodano ime i drugog nobelovca i *napretkovca*: Ive Andrića. Ime Ive Andrića bilo je izostavljeno s nekih promidžbenih materijala za koncert, a kad je pogreška primijećena, nastojalo je se ispraviti.

Izazvalo je to zabunu pa i spomenuto krivo informiranje koje je sugeriralo da se Andrićevo ime

ono što je, kako se to kaže, lebdjelo u zraku. Zato je na početku svog izlaganja i istakao da je rad Glavne podružnice Zagreb, ali i HKD-a *Napredak* uopće, na glazbenom području ogroman i trajan, ali da se, osim na humanitarne razloge, računalo i na promotivne (u pokazivanju svega onoga što HKD *Napredak* i Glavna podružnica Zagreb rade i znače). Samo u prošloj godini organizirana su osamdeset dva koncerta, a izvješće o radu formalno nepo-

izostavlja namjerno. Bilo je obrnuto.

Ono što je za cijelu akciju bitno, sadržano je u činjenici da je koncert uspio, da je dvorana bila puna, da prihod od ulaznica i donacija za *Napretkov fond za stipendiranje I. Andrić — V. Prelog* iznosi oko 150.000 kuna. Priopćili su to članovi odbora Glavne podružnice u Zagrebu na konferenciji za novinare, održanoj dva dana poslije koncerta. Tom prigodom podijeljena su i priznanja umjetnicima. Onim istima koji, kako reče Dunja Vejzović, kasnije nose slavu »bez stipendije«, ali do nje često ne bi stigli da stipendije ne postoje. Ili kako reče mlada sopranistica Antonija Boroša: *I sama sam studirala zabavljajući stipendiji Poglavarstva grada Zagreba, zabavljajući kojoj sam i uspjela završiti Akademiju. Sumnjam da bi sad imala diplomu da nisam imala stipendiju. Zato dobro znam što stipendije znače našim mladim umjetnicima, ali i bilo kojem studentu bez novaca koji dobiva stipendiju.*

Nazočni umjetnici izrazili su svoju spremnost sudjelovati i u budućim akcijama HKD-a *Napredak* — Glavne podružnice Zagreb. Tom prigodom čuo se i podatak da se posljednjeg dana pred koncert tražilo još dvije stotine karata, a da su se na koncertu pojavili i slušatelji — članovi podružnice iz Rijeke (čijim se članstvom u HKD-u *Napredak* — Sarajevo, to jest u priznavanju središnjice, manipuliralo u borbama oko *Napretka* u Zagrebu), Tuzle, Bihaća i drugih mjesta iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Bio je to trenutak da se predsjednika HKD-a *Napredak* Franju Topića upita za pojašnjenje najnovijeg stanja. Naime, začudna je (blago rečeno) simbioza, odnosno najnovija demonstracija zajedništva između organizatora i pokrovitelja, uzvanika i službenih (imenovanih ili samo nazočnih) predstavnika na koncertu. Jer pokroviteljstvo nad događajem (dobrotvornim koncertom) jedne neregistrirane *Napretkove podružnice* (Glavne podružnice Zagreb) preuzimaju institucije one iste vlasti koja ne dopušta registraciju Podružnice i na taj joj način osporava legitimitet i legalitet. Govoreći na konferenciji za novinare Franjo Topić i sam je osjetio

stojeće Glavne podružnice Zagreb sadrži sedam stranica. Formalno postojeći *Napredak* (poznat kao Valentićev i registriran od hrvatskih pravosudnih vlasti) samo je formalni. Taj formalizam i dalje nekom treba ne zbog svoje djelatnosti (jer ona ne postoji), već iz drugih razloga.

Pitanja Franji Topiću

Je li se što promijenilo u statusu Glavne podružnice Zagreb i u kojoj je to vezi s pokroviteljstvom dobrotvornog koncerta?

— U tijeku su pokušaji da se situacija riješi. Ponajprije pravna, dakle registracija Glavne podružnice Zagreb HKD-a *Napredak* Sarajevo. Također su sa strane hrvatskog političkog vrha odaslani signali da se to želi riješiti. Mi pokušavamo naći rješenje koje će za nas biti prihvatljivo, a koje je sukladno našem statutu. Naravno i hrvatskom zakonu, ali ni do sada nismo imali spornih točaka u našim odredbama koje bi se kosile sa hrvatskim zakonom.

Ono što još nije ni dotaknuto u tim nastojanjima pitanje je povratka imovine, a mnogi kao da ne razumiju položaj HKD-a *Napredak* i odnos prema toj imovini. Dakle, sva imovina HKD-a *Napredak* u Zagrebu, ma gdje bila, pripada središnjici i središnjica njome raspolaže. Stoga nije ključno pitanje tko će biti u upravi Glavne podružnice u Zagrebu. Uostalom, biti na takvim mjestima u *Napretku* smatra se pitanjem časti i služenjem općem dobru. Mnogi s tim nisu upoznati i u tom pitanju bio je pokušaj da se (tu mislim prvenstveno na disidentsku skupinu) prigrabi imovina koju HKD *Napredak* ima u Zagreb i koja mu je svojedobno otuđena. Naravno, svi koji su po tom pitanju zainteresirani i dalje se u izjavama »kite« izrazima o općem dobru i interesima Hrvata, posebno onih u Bosni i Hercegovini. Činjenica je da zagrebački *Napredak* pravno postoji registriran već više od godinu dana, ne radi ništa, a rad neregistrirane Glavne podružnice Zagreb itekako je prisutan u kulturnom životu Zagreba. Dodao bih da je HKD *Napredak* uspio podijeliti tisuću dačkih i studentskih

stipendija i u četiri godine dati za školovanje mladih preko milijun i dvije stotine tisuća DEM, a bez ikakvih stalnih i sigurnih prihoda. Dakle, riječ je o respektabilnoj svoti, ali i ustanovi. To je svota značajna za svakog tko danas ima bilo kakvo razmišljanje o novcu, situaciji i svrsi. Mislimo da je i koncert Zagrebačke filharmonije u prepunoj dvorani *Lisinski* pokazao što ljudi i u Zagrebu i u Hrvatskoj misle o *Napretku*. Sad je već svima jasno o čemu se radi i više ne preostaje ništa drugo, nego riješiti slučaj.

Upravo zato možda bi bilo dobro razjasniti kako se dogodilo pokroviteljstvo?

— Mi smo poslali pismo o našoj akciji Vladi Republike Hrvatske budući da smo legalisti i budući da se u svojoj državi želimo ponašati legalno i legitimno, tako se odnosimo i prema Vladi. Normalno je da jedan takav koncert, kakav je bio naš 25. svibnja, s obzirom na njegovu namjenu, bude održan pod visokim pokroviteljstvom. Pokroviteljstvo je prihvatilo Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, a to nam je priopćeno iz Vlade.

Jeste li bili iznenađeni?

— Pa i nismo. Znam da je većini ljudi i u Vladi jasno što se događa i o čemu je riječ i mnogi od onih s kojima sam kontaktirao žele da se to riješi što prije na pošten način. Oni koji su u svemu zainteresirani osobno i materijalno, služili su se i dezinformacijama i krivim informacijama. Sve je počelo vjerojatno naručenim člankom u *Globusu* gospodina Darka Hudelista u svibnju 1997. godine i izazvalo mnogo nesreće. Danas je, ipak, svima mnogo jasnije o čemu se radilo u slučaju *Napredak* i što je stvarna istina. Jer mi smo svoje pozicije dokazivali i branili u ratu i u krvi, u opkoljenom Sarajevu i u humanitarnim akcijama i danas to konačno većina shvaća. Kad je 1991. godine trebalo pomagati i slati Vukovaru i Dubrovniku, mi nismo tražili ništa ni od kakvih vlasti, ali smo se brinuli i pomagali. Radimo to i danas i samo tako pokazujemo i dokazujemo tko smo i što radimo. Naše stajalište i svijest o tome tko smo i što smo jasni su i na toj crti mi se pokazujemo od stradanja sela Ravno u Istočnoj Hercegovini do najnovije pomoći koju su podružnica iz Splita i središnjica iz Sarajeva uputili Hrvatima i izbjeglicama s Kosova u Boku Kotorsku. A činjenica je da ni onda mnogi nisu znali gdje je Ravno kao što ni danas ne znaju gdje je Boka Kotorska kad je u pitanju pomoć Hrvatima i onima kojima je pomoć potrebna.

Kako očekujete daljnji razvoj situacije i što je s potraživanjem imovine u Zagrebu?

— Naša su stajališta jasna i mi smo već drevno društvo s tradicijom i statutom u skladu s kojim se i ponašamo. Pitanje je samo odgovarajućih ministarstava da to uvide, to jest da uvide našu usklađenost sa hrvatskim zakonom. Jer naš statut oni ne mogu mijenjati. To je u nadležstvu opće skupštine *Napretka*, a formu i proceduru uvijek smo nastojali sačuvati. Dok apsolutna većina želi *Napredak* kao jedinstvenu udrugu u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Austriji, Njemačkoj, SAD-u (nedavno je utemeljena podružnica i u New Yorku) i drugdje u svijetu, a sa središtem u Sarajevu, on će to i biti. Samo većina članova može odlučiti drukčije i nitko drugi.

Što se tiče imovine žao nam je da nije bilo više sluha za brže i prihvatljivije rješenje, a za što je prošlost *Napretka* do 1949. bila — čini mi se — dovoljan putokaz. Umjesto da nas se zadržava i ograničava procedurama i podmetanjima, pogotovo što je zakon o denacionalizaciji već nastupio. Ma koliko to bilo teško pitanje, *Napredak* zaslužuje da se odgovorni oko toga ozbiljno pobrinu.

Koliko je do sada vraćeno Napretkove imovine u Bosni i Hercegovini?

— U Sarajevu je vraćeno oko dvije tisuće metara kvadratnih, u Zenici cijela zgrada, u Zavidovićima također, pomaci su i drugdje, ali ukupno između petnaest i dvadeset posto. Riječ je naime o sklonosti ljudi i dobroj volji vlasti od grada do grada pa nije sve do kraja definirano, ali proces je u tijeku, a i tamošnji zakon o restituciji nije još usvojen.

Ako mogu zaključiti i u Bosni i Hercegovini sve teče između dobre volje i pravnog sustava pa koga zakači. Danas kad je Glavna podružnica obranjena u javnosti, a na sudu traje mrtva trka, što je, gospodine Topiću, s prijedlogom da se slučaj Napretka u Zagrebu riješi na novoj godišnjoj skupštini svih članova (dakle svih iz neregistrirane Glavne podružnice i nekolicine koji su otišli u novoregistrirani HKD Napredak Zagreb) pa da se rješenje dobije na taj način? Čiji je to prijedlog i tko bi mogao glasovati na toj skupštini?

— Postoji taj prijedlog, a i planovi za takvu skupštinu s nadom da će ona dovesti do registracije. Ono što je bitno u tome jest da *Napredak* ima statut i da se on može mijenjati samo utvrđenim demokratskim putem. To je udruga slobodnih ljudi koji na statut pristaju pa se učlanjuju, a to znači i priznaju središnju upravu te sva ostala pravila udruge. Nitko ne mora biti član nijedne udruge, ali ako se učlani onda, sasvim razumljivo, prihvaća i pravila sve dok se ona ne promijene. Ostali ne moraju biti članovi i to je jednostavno. Nadalje, ono što mnogi zaboravljaju jest činjenica da u kulturi nema suvereniteta, da postoji međunarodno pravo i da nije lako prozivati bez utemeljenja u zakonu. Postojanje *Napretka* u svijetu daje legitimitet i njegovu postojanju u Hrvatskoj (naravno prema zakonu svake države). A o sudbini *Napretka* odlučivat će samo njegovi članovi. Tko je, kada i gdje ušao u *Napredak* postoji evidencija. Oko toga nema dilema. Naravno ne očekujemo da će sada članovima *Napretka* postati i oni koji su ga rušili i pokušali uništiti. Za njih nema mjesta u ovom *Napretku*. Ako u međuvremenu i dođu novi članovi, bit će im predočen statut pa će temeljem toga i odlučivati žele li se učlaniti ili ne. Glasovat će moći svi koji se temeljem evidencije ustanove kao članovi.

Akcija II

Da za Kosovo

Dijeleći na sve strane, a i budući da su traženi sa svih strana, hrvatski likovni umjetnici sami su sebi zatvarali tržište, jer su njihova djela *krčmljena* na raznim, dobrotvornim priredbama, na kojima su namješteni »rezultati«, licitirane podobnosti, na kojima su djela i njihova vrijednost bili u raskoraku sa svrhom za koje su se našli u središtu polusvijeta koji niti ima veze s umjetnošću niti znanja, ali ima novaca i moći.

Kao i sve u državi, u Hrvatskoj je ustanovljen paralelni svijet likovne umjetnosti: podobni i pomodni nisu ujedno kvalitetni i humani. Jer, zavisno od naslova koji se u humanizam uvukao, doniranje djela može značiti i dodatne zarade, a ne samo gubitke. Zato je bilo pitanje vremena kad će umjetnici svojom gestom pokazati da razlikuju i te suptilnije, posredne igre koje organizatori igraju preko njihovih leđa. Bez obzira na organizatore ili upravo s obzirom na njih i posebice na svrhu, dobrotvornoj izložbi *Likovni umjetnici Hrvatske za prognanike Kosova* odazvao se neuobičajeno velik broj umjetnika, a 172 djela i 43 grafike u mapama do 13. lipnja trebalo bi se prodati u humanitarne svrhe. Neke od izložaka donirali su i kolekcionari te dobrotvori iz privatnih posjeda, a tim putem na izložbi su se pojavila i djela nekolicine albanskih umjetnika. Izložba u atrijima SC-a jedna je od rijetkih na kojoj su se zajedno našli mlađi i stariji umjetnici, profesori i njihovi studenti, slavni i oni čija imena prvi put susrećete u javnosti. Novac dobiven prodajom likovnih djela bit će uručen predstavnicima Albanske katoličke misije u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Toj misiji građani se mogu obratiti i samostalno ili svojim priložima na žiro-račun 30104-672-1931 — ZAP. U ime organizatora izložbe Višnja Knezoci-Dabac, koordinatorka akcije, smatra da rezultate mogu dati samo ujedinjene energije različitih hrvatskih umjetnika i humanitarno raspoloženih pojedinaca.

— Akciju su zajedno ostvarili Klub albanskih studenata u Zagrebu, ALU, Tekstilno-tehnološki fakultet iz Zagreba i Albanska katolička misija koja djeluje u sklopu Caritasa Zagrebačke nad-

biskupije. U njoj je sudjelovala i grupa zagrebačkih glumica koja je pokrenula i akciju igranja predstava s kojih prihod ide u iste svrhe, ali i drugi koji su htjeli pomoći. Među nama je i Nenad Popović koji već ima dovoljno iskustva s prelaženjem humanitarne pomoći na Debelom Brijegu i čiji unajmljeni kamioni s trajnom hranom već pomažu prognanima s Kosova koji su utočište našli u Crnoj Gori. Ono što akcijom prikupimo bit će priopćeno javnosti, a želimo znati i korisnike kojima upućujemo pomoć. Neki od nas imaju iskustvo s tamnim putovima humanitarne pomoći u ratu u Hrvatskoj, pa sad pokušavamo osigurati sve što možemo.

Respektabilan broj izložaka dobiven za akciju govori da umjetnici i nisu toliko isfrustrirani stalnim davanjima. Kako je bilo sakupljati radove?

— Umjetnici su još jednom bili dobrotvori i oni su sigurno dali više nego to građani mogu i zamisliti. Ono što ih posebno smeta nepoznati su putovi na kojima se poslije takvih akcija izgube njihova djela. A i organizatori najčešće ne smatraju potrebnim obavijestiti umjetnike o bilo čemu i u slučajevima kad su njihova djela prodana i dobiven novac zaista utrošen u humanitarne svrhe. Zato smo odlučili sve raditi javno, a djela koja na izložbi za prognanike Kosova ne budu prodana, bit će vraćena umjetnicima.

Završava li tom izložbom aktivnost oko pomoći prognanima s Kosova?

— Grafike s izložbe bit će nakon Zagreba ponuđene i varaždinskoj publici i nakon toga dio s izložbom završava.

Što se pomoći prognanicima s Kosova tiče nadamo se da ćemo

uspjeti (sami ili s nekom udrugom) organizirati sakupljanje trajne hrane, ali to je povezano s dodatnim problemima skladišta, kamiona i sličnog.

Je li točan dojam da izložbu nekako od samog otvorenja zaobilaze najbogatiji pa i najmoćniji?

— Svi su pozvani, a tko se odazvao vidjelo se i na otvorenju. Vidjet će se i na kraju akcije. Tada ćemo prosuditi o svemu.

Zajednički zaključak

Između publike i najdražeg posjetitelja

U razmaku od nekoliko dana hrvatski umjetnici i hrvatski nogometaši našli su se, možda na isti način, pred jednakim sudom svojih publika. Svi još pamte slučaj od prije nekoliko godina kad je izvjesni portret najprofitabilnijeg modela na poznatoj sablažnjivoj aukciji (koju je prenosila televizija) za ogromne novce otkupio čovjek poznat po prozivkama za kriminal. Danas taj isti model s proširenom pratnjom pokušava zamijeniti desetke tisuća gledatelja na završnici prvenstva, a tisuće su na nekom drugom stadionu.

Koncert organiziran za potporu mladim i talentiranim ljudima postao je i demonstracija potpore organizatoru priredbe u nastojanju (reklo bi se: pravednoj borbi) da legalizira svoju tradicionalnu ulogu i svoje tradicionalno vlasništvo. Jer javnost je senzibilizirana i pokazuje stranu koju podržava. Na toj strani našli su se i osporavatelji u nadi kako će površinsko svjetlo jedne, makar legalno nepostojeće karizme (a nepostojeće zahvaljujući tim istima!) i njih pomalo obasjati.

Tomislav Križić

Prodajna izložba hrvatskih likovnih umjetnika za prognanike s Kosova nudi oko 215 likovnih djela u trenutku kad svi komentatori analiziraju priopćenje iz izvjesnog ureda u kojem se pokušalo politički arbitrirati u slučaju koji nas se tiče prvenstveno humanitarno. Kosovo krvari, a mi kao u jednom davnom šlageru, gledamo. Za pomoć barem u senzibiliziranju javnosti i spasu od zaborava mole Hrvati u Crnoj Gori. Mi gledamo. Rijetki se udruže pa i pomognu. A ovaj je narod živio od tuđe pomoći u godinama vlastite krvi, dok se vlast bavila pretvorbom nacionalnog u osobna bogatstva. Ipak čini se da se većina u međuvremenu nagledala svega pa i preko glave. Zato iz svijesti ili podsvijesti odgovaramo ne samo na način gledanja,

nego i viđenja. Etika je još upitna u zemlji Hrvatskoj. Ali se pokušaji manevara naziru. Prethodili su Danu državnosti bez vojnih parada. U slučajevima kad je vlast bila na jednoj, a narod na drugoj utakmici. Vlast nije bila na jednoj humanitarnoj izložbi, a pučanstvo jest. Napokon: narod je bio na koncertu na kojemu se i vlast pridružila pa je ostalo pitanje: tko je legitiman? Naime, neki činovnici legitimiteta konačno počinju shvaćati da su nositelji legitimiteta oni drugi, brojniji. Jest da je legitimitet naroda zapostavljen kao i njegova prava pa i njegov opstanak. Ali ni masovno zapostavljanje nije bezazleno. Poneki činovnici kao da to shvaćaju, misleći o budućnosti. Najnovijim iskoracima pokušavaju se prikristi u neuobičajene predjele, makar i u bezazlenim prostorima kulture ili na emocionalnom planu humanizma. Nogomet je još uvijek dovoljno profitabilan da bi bio neupitno ekskluzivan. ☐

ART STUDIO AZINOVIC

LIKOVNE MONOGRAFIJE U NAŠEM IZDANJU NAČI ĆETE U SVIM BOLJIM KNJIŽARAMA

DIREKTNOM NARUĐBOM OSTVARUJETE POPUST NA SVA NAŠA IZDANJA

ART STUDIO AZINOVIC
ĐORĐIĆEVA 22, 10000 ZAGREB, TEL/FAX: ++385 (0)1 433 627, 433 628

Govore: Slavenka Drakulić i Borka Pavičević

Talibanske države i hrabri ljudi

Zapis dijaloga Slavenke Drakulić i Borka Pavičević u emisiji Most Radija Slobodna Evropa, 23. svibnja 1999.

Omer Karabeg

— Karabeg: U današnjem Mostu nastavljamo s dijalogom između nezavisnih srpskih i hrvatskih intelektualaca o ratu u Jugoslaviji. Naši sagovornici su ovoga puta Borka Pavičević, dramaturg i direktor Centra za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu, i hrvatska književnica Slavenka Drakulić. Gospodo Drakulić, kako vi vidite trenutnu situaciju u Srbiji?

— Drakulić: Prvi put tijekom ova dva mjeseca rata drži me optimizam, jer mi se čini da je ljudima u Srbiji konačno nekako došlo do mozga da rat nije u interesu naroda, nego da je u interesu režima, pa su se pobunili, ne daju svoju djecu. Sjećam se da se to isto dogodilo 1991. godine, kada je počeo rat u Sloveniji. I tada su majke izašle na ulicu i protestirale, roditelji su protestirali, sestre su protestirale. To je, vjerujem, bio prvi spontani pokret uopće u Jugoslaviji. Ljudi su protestirali protiv toga da im se djeca regrutiraju, da se šalju u nekakav rat koji je bio bratoubilački rat.

Dželati i žrtve

Ja ne volim kad neko postavlja pitanje — šta bi bilo kad bi bilo, ali da se tada našao netko tko bi stao na čelo tog pokreta majki, da se sve to nije izviterilo u nacionalizam, to je mogla biti jedna mala, minimalna šansa. Hoću reći, optimist sam prvi put za ova dva mjeseca, zato što vidim da ljudi, kad ih stvarno dirneš, kad ih ogrebeš, kad nešto osjete na svojoj koži, kad ih zaboli, vide šta je zapravo njihov pravi interes i onda se pobune. Da li se to stvarno vidi, da li se osjeća? Meni se čini da se to osjeća, ja ne znam, reci mi, Borka?

— Pavičević: Slušaj da ti kažem, ovako to izgleda. Ti znaš šta je rat, imaš dželate i žrtve, i na svakom terenu postoje samo dželati i žrtve. Kako se oni sad zovu, to je druga stvar. Kao što je ta stvar sa Kosovom apsolutno strašna. Ali ovdje imaš utisak kao da te neko greje na pećnici, a istovremeno ti vezuje ruke. Čekaj kada će ti bomba uleteti u kuću. Razumeš? Stvar je eshatološka, to su krajnja pitanja, ta sila koja stiže sa neba, ona je, kako da kažem, vanprirodna. Razumeš? Zbog toga što je tako apriorna, tako puristička, ona nema svoj realni adekvat. Život je nešto drugo. Život na Kosovu je nešto drugo. Ono što je u tome strašno jest da je ta sila, po mom mišljenju, razdvojila ta dva procesa umesto da ih spoji.

— Drakulić: Zato što sve to ima u sebi element *science fictiona*,

pada s neba, toliko je strašno da ne možeš dokučiti što se dešava.

— Pavičević: Tako je. To je nešto strašno apstraktno.

skog rata. Po mom mišljenju, individualna krivica je pravna kategorija. Odgovornost naroda, to jest kolektivna odgovornost, mo-

problem žrtve. Albanci jesu najveće žrtve, to se u tim pričama nekako stalno gubi. Ja sam bila u Njemačkoj po raznoraznim konferencijama, tu se razgovara o različitim aspektima rata, ali se gubi žrtva. Ako je dva milijuna ljudi ostalo bez kuća, bez građanskih prava, bez papira, onda su Albanci danas, po mom mišljenju, suvretni Židovi. Pustimo sada Srbiju, ali ja mislim da to

vela je do te radikalizacije i do talibanizma. Jer, oni nisu našli drugog izlaza. Ali, hajde da govori-mo o odnosu Evrope prema svemu tome. Pazi, ti ćeš se sjetiti, kad je počeo rat u Sloveniji, pa u Hrvatskoj, pa u Bosni, da je prva reakcija Evrope bila — to je Balkan, to nema veze s nama. Prvo, nisu uopće priznavali da je to Evropa, drugo, nisu reagirali, i treće, i kad su reagirali, nisu reagirali na vrijeme. Sve se to moglo predvidjeti, sve se to moglo zaustaviti. Ali, sada su to samo puš-te priče. Pristup Evrope bio je — isključiti te problematične zemlje koje se raspadaju: Rusiju, Čečeniju, Ukrajinu, Bjelorusiju, Jugoslaviju, dignuti novi Berlin-ski zid, dignuti zidove od viza, od pečata, od papira, samo da ti ljudi ne dođu u Evropu. To je bole-sno tkivo, to nije Evropa. Oni su zaraženi. Imaju virus ludila koji traje već tri stotine, četiri stotine godina. I prema tome, dajte da se tih manijaka i čudaka riješimo. To je bilo potpuno krivo. Jedini pravilan pristup svemu tome je integracija, dakle, uključiti te lju-de u proces što brže i što potpu-nije integracije. To ti je kao da imaš dijete koje je zpušteno, ne-odgojeno, zločesto, i sad mu ti kažeš: »Budi tu pred razredom, prisluskuju kroz vrata što mi učimo, i kad naučiš pisati, onda pokucaj na vrata«. Pa, to je potpuno idiotski.

— Pavičević: Ne samo to, Slavenka, nego to izgleda ovako. Kao da sam ja svoje dete deset godina puštala da radi po kući šta hoće i nikakvom ga redu nisam naučila, a onda, kad mi slomi nešto, uhvatim ga i prebijem.

— Drakulić: Mislim da i je i Evropa počela to polako da shvaća. Postoji jedan projekat, zove se *Zeleni papir*, to je nekakva projekcija, nekakva studija Centra za evropsku politiku, koji je neformalno savjetodavno tijelo Evropske unije.

Mali diktatori

Taj Centar je napravio projekt o postepenoj integraciji Balkana u Evropu, napravljeni su i proračuni, to bi koštalo pet milijardi eura godišnje. Ja mislim da je jedini put otvaranje granica, integracija. Da se tako išlo, bilo bi to puno jeftinije nego ovo sada. Koliko je samo novaca otišlo na rat, koliko će još otići na rekonstrukciju, koliko samo košta održavanje tih kampova za milijun ljudi?

— Pavičević: Još 1992. godine mi iz Civilnog pokreta otpora, u koji je bilo uključeno toliko ljudi iz Jugoslavije, zahtevali smo da se prizna pravo na multidržavljanstvo. Ne mogu se vratiti kosovski Albanci ukoliko se ne prizna to pravo niti se Srbi mogu vratiti u Hrvatsku. Mora se svim ljudima sa ovog područja priznati pravo da mogu imati više državljanstava, da mogu slobodno da putuju tamo gdje imaju svoje.

— Drakulić: Nakon što su ovi mali diktatori, bez obzira da li je riječ o Hrvatskoj ili Srbiji, deset godina potrošili da uspostave nacionalne države, to im neće lako pasti, ali integracija u Evropu jedini je način da se stvar riješi. Nažalost, moram reći jednu strašnu riječ, to mora biti pod pokroviteljstvom. Jer, kakvu će sigurnost imati ljudi koji tu žive ako njihova pravna sigurnost bude zavisila od ljudi koji su im je uzeli. Meni se čini da je jedini izlaz u političkoj stabilizaciji cijelog tog prostora. Inače ćemo do kraja života živjeti u kaosu.

ralna je i politička kategorija. I u tom smislu mi se čini da je narod odgovoran za ono što vlast čini u ime tog naroda, na primjer sada genocid na Kosovu, jer svaka vlast, pa i diktatura, traži legitimaciju. A narod joj tu legitimaciju daje i kada šuti. Jer, tom šutnjom daje svoj pristanak. Naravno da narod nije direktno odgovoran za zlodjela koja čini vojska, koja čini paravojska, koja čine kriminalci, ali je odgovoran za šutnju, za pristanak, za politički izbor, za podržavanje tog režima, za davanje legitimiteta tom sistemu.

— Pavičević: Moramo posmatrati taj proces u kontinuitetu, on traje, evo, desetak godina. Strašno je deset godina živjeti s tim problemom. Kad se počne sa pričom — vi ste toliko ubili u Hrvatskoj, mi smo toliko ubili u Slavoniji, vi ste toliko ubili u Posavini, kada pitanje ljudskih prava postane pitanje brojki i kada se ta prava postavljaju apriorno, onda je jako teško doći do nečega što se zove odgovornost. Onda se stvara takva atmosfera u kojoj se ne oseća odgovornost za nedela pripadnika vlastitog naroda zbog toga što su oni drugi nešto slično učinili tokom ovih deset godina.

Opšti proces

U tom procesu mene zapanjuje jedna stvar. Kao da je ta stvar postala svetska. Slušam taj isti *body language*, koji slušam ovde u Srbiji, iste reči: pobeđićemo, totalno rešenje. Recimo, problem simboličkog bombardovanja koje pominje Tony Blair, ja sam to pročitala u pesmi Radovana Karadžića gde Gavrilo Princip ne puca u grudni prince Ferdinanda, nego puca u njegovu medalju. To je čudno koliko je taj opšti proces ustvari postao deo jugoslovenskog procesa. Do koje mere je to degažirano. Ako se pitanje odgovornosti postavi apriorno, onda dolazi odgovor — aha, i oni su nepravedni, gde je onda Bog.

— Drakulić: Ti sad govoriš o tome da se gubi odgovornost kada se počnu postavljati ta pitanja tko je više propatio, tko je veća žrtva i tako dalje.

— Pavičević: Onda dođe do brojki. Da li je reč o milion Albanaca ili šest stotina hiljada ili tristo pedeset hiljada. A, centralno je pitanje kako da se ti ljudi vrata.

— Drakulić: To je istina. Upravo sam se htjela vratiti na

još nije shvaćeno ni u Evropi. Albancima se dešava genocid toga tipa. On nije tako tehnički savršen kao onaj nad Židovima u Drugom svjetskom ratu, ali to je u ideji isto — anihilacija i totalno obespravljenje jedne nacionalne grupe. I zato mislim da je jako važno stalno i iz početka naglašavati tko je u svemu ovome najveća žrtva.

— Pavičević: Ništa mi neće-mo ovde rešiti dok se ne shvati da smo suodgovorni i dok čovek ne kaže: »Ja sam suodgovoran za ovo ovde«.

— Drakulić: Za to će nam trebati pedeset godina. Vidim to po Nijemcima. Ne možemo mi to odmah shvatiti, ali moramo početi shvaćati. Ništa drugo.

— Pavičević: Ali, vidi šta je u tome problem. Problem je u identifikaciji nacije i države koji se ovom politikom pečati. Kodira se jedinstvo naroda, inteligencije i kulture.

Ljudi će se vratiti

Strašna je ta stvar koja se događa na Kosovu, ali, molim te, šta će biti s tim ljudima? Kako će se oni vratiti? Gde će oni živjeti? Znaš li da ima egejskih Makedonaca koji čekaju petnaest godina na neko državljanstvo da se negde vrata.

— Drakulić: Milijun Bosanaca rasuto je po Evropi, pa se ni oni nisu vratili. Ako se uspostavi samostalnost Kosova, to će također biti očišćen prostor. Ti ljudi će se vratiti, ali će tamo živjeti samo oni, jer Srbi s njima neće htjeti živjeti. Ta srpska manjina neće moći s njima živjeti.

— Pavičević: Problem je u tome što ljudi ne mogu živjeti zajedno. Ali zašto? Zato što su se unutar svake etničke grupe razvili ekstremizmi koji idu sve dalje i dalje. I samo da ti pomenem još jedan strašan proces — stvaraju se Talibani. To su talibanske države.

— Drakulić: To je istina. Tu si potpuno u pravu. Ali treba znati da je do te radikalizacije došlo nakon deset godina Rugovina mirna otpora. On se danas može objesiti s tim svojim mirnim otporom, jer se to pokazalo kao potpuno promašeno.

— Pavičević: Zato što to nije prihvaćeno kao rešenje.

Integracija jedino rešenje

— Drakulić: Ali, Borka, represija Miloševićeva režima do-

— Pavičević: Najvažnije je da se lopta odgovornosti ne degažira u tuđe dvorište, nego da svako kaže: »Jeste, ja sam odgovoran za svoj deo, a vi budite odgovorni sa vaš deo«. Pa, dajte da to već jedanput uradimo, jer će ove izbeglice pocrkati, jer je Albanija u užasnom stanju, jer i Makedonija može svakog časa utonuti u kaos, ne može to biti lokalni rat kao u Bosni koji je trajao četiri godine samo zato što bombe nisu letele unaokolo, a sad će da lete u Italiju, Grčku, Tursku i ne znam još gde, pa se sve diglo na noge. Jer, ako ja tebi prebacim Srbe iz Hrvatske, a ti meni ovo ili ono, gotovo je. Onda i dalje vodimo rat.

— Drakulić: Imam jedan osjećaj nemoći. Jer, ni ti ni ja nismo ljudi koji šute, koji ništa ne rade, već smo ljudi koji djeluju i smatraju se moralno i politički odgovornim. Ali sve je to premalo. Sve je to ništa.

Minimalni pomak

Strašna je ta nemoć. Kad vidim tu patnju koja se ovog časa dešava u tim logorima, ja se prosto osjećam bespomoćnom.

— Pavičević: Posledice su strašne, tamo imamo toliku koncentraciju patnje, ovde imamo ovo čudo. Mora se istinski raditi na ljudskim pravima, a ne da ljudska prava budu argumenti politike.

— Drakulić: Ako ćemo govoriti o tome da se ovo bombardiranje dešava u ime ljudskih prava, u ova dva mjeseca napravljeno je toliko strašnih grešaka, toliko krivih procjena da se čovjek zapravo od svega toga ježi.

— Pavičević: Kada se ljudska prava totalitarizuju i kad se ona brane na taj način, onda ona prestaju da to budu. Onda ljude dalje učini zločinu. Onda promoviraš pravilo — ako smo mi jači, onda idemo da prebijemo one koji nam se ne dopadaju. Ljudima se, ustvari, oduzima odgovornost i tako se kodira onaj obrazac Srbi-Hrvati. Čim se to globalizuje, skida se osećanje odgovornosti, amnestira politika i onda se kaže: »Eto, ljudi su prosto takvi. Svi su hteli da se kolju«.

— Drakulić: Ali, gledaj, da li ipak možemo reći da postoji neki minimalni pomak. Da li ti daje neki mali optimizam činjenica da su ljudi u Srbiji počeli da dezertiraju, da protestiraju i da počinju shvaćati da rat nije u interesu naroda, nego u interesu režima. Da li to što se dešava vodi destabilizaciji Miloševića?

— Pavičević: Toliko je sveta koji se ne nalazi ni na kakvim naslovnim stranama. Hajde da ga zovemo običan svet, iako mi je taj izraz odvratn. Ljudi itekako shvataju da im je dosta tog obrazlaganja jedne politike drugom. Ljudi to razumeju.

— Drakulić: Sad je samo pitanje kako da se to artikulira.

— Pavičević: Ono u šta sam sigurna, to je da nasilje u bilo kom obliku rađa strah. Nasilje u bilo kom obliku ne okreće stvari, ne vodi jednom konstruktivnom procesu, već ga pečati. Umesto da katarzira ovu desetogodišnju istoriju, nasilje je samo prolongira.

— Drakulić: E, ali vidiš, ja tu nisam sigurna. Čitam tekstove

tradicije, da smo nakon feudalizma imali komunizam, i kako onda mjeriti odgovornost jednog naroda — koji je izašao iz feudalizma, iz komunizma, iz totalitarizma i nikada nije imao šansu da bilo što drugo uspostavi — s odgovornošću njemačkog društva koje je bilo demokratsko. Ja se slažem da ta analogija ne stoji. Mene samo zanima taj princip kažnjavanja silom, strahom.

te, kako to? Jesam li ja luda ili su drugi ljudi? Tko je lud? Nešto se mora napraviti.

— Pavičević: Veruj mi, ima mnogo hrabrih ljudi. Ljudima je dovoljno reći: »Nemojte se plašiti«.

Pozicija žrtve je strašna

— Drakulić: To je strašno važna stvar. I to je moja jedina dilema da do kraja ne povučem crtu moralne i političke odgovornosti ljudi u jednom društvu kao što je moje ili kao što je tvoje. Jer, zaista znam da su to ljudi koji su živjeli u uvjetima koji im nisu dozvolili da do kraja razumiju moralne i političke implikacije toga u čemu žive i da povuku konzekvencije. Međutim, još uvijek se može djelovati barem donekle slobodno i barem donekle znati što se oko tebe dešava, imati svijest o tome i mislim da nitko ne može reći — ja nisam znala ili nisam znao što se događa, nisam znala da su Albanci žrtve, da se nad njima vrši genocid. I još nešto da ti kažem. Pa, nisu ljudi ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji, ni u Bosni toliko glupi da ne znaju koji je njihov osnovni interes. Na koncu, nemojmo zaboraviti, rat nije počeo zato što su se Srbi, Hrvati ili Muslimani zavadili i počeli jedni druge klati. Sve je to zapravo sišlo s nebeskih visina politike i palo na te ljude. Druga je stvar što oni nisu mogli ništa napraviti. Ali ako oni prepoznaju svoj vlastiti interes, oni na to neće pristati i u tome je moja nada.

— Pavičević: Ja mislim da je nada u tome, opet da ti kažem jednu glupu metaforu, da će se jednog dana otčepiti onaj čep i da će brod biti izvađen iz flaše.

— Drakulić: Ali, to moraju ljudi sami napraviti. Ne mogu to napraviti bombe, ja sam trećeg dana rata napisala tekst u kome sam rekla — neće bombe skinuti Miloševića. Neće ga skinuti. Ali mislim da je faza homogenizacije, koja je nastupila nakon početka bombardiranja, prošla. Ljudi su počeli misliti svojom glavom, vidjeli su da to traje, da nije u njihovom interesu da se taj rat produžava i sada je, naravno, na opoziciji da artikulira taj pravi interes ljudi. Onog trenutka kada se otčepi onaj čep koji si spomenula, mislim da će ljudi u Srbiji biti spremni i sposobni za taj proces integracije u jednu veću demokratsku cjelinu.

— Pavičević: Ja apsolutno mislim da je tako i da je to jedino rešenje.

— Drakulić: Mislim da je to i Evropa uvidjela. I oni idu, znaš, onom metodom udaranja glavom u zid. Probaš jednom, ne ide. Probaš na drugi način, ne ide. Probaš na neki treći način, pa opet ne ide. E, sad smo došli do toga da su shvatili da sve što su

dosad pokušali — od izoliranja do bombardiranja — nije bilo dobro, pa će probati varijantu koja je, po mom mišljenju, trebala biti prva varijanta, a to je integracija. Barem se meni tako čini.

— Pavičević: Apsolutno se slažem.

— Drakulić: Evo, gledaj, mi smo se na koncu složile i to mi se jako dopada.

— Pavičević: U svakoj od ovih novostvorenih nacionalnih država ljudima možeš reći: »Kad glasate, kad birate, vi birate između života i smrti vaše dece«.

— Drakulić: Da sam ja opozicija u Srbiji, to bi bila moja deviza. Evo, to bi bio moj slogan — kad glasujete, birate između života i smrti vlastite djece.

— Pavičević: Upravo tako. Upravo o tome se radi svih ovih deset godina — svaki čovek je odgovoran za život ili smrt svog deteta.

— Drakulić: I to je ono što ljudi razumiju. Ne treba ljude potcjenjivati.

— Pavičević: Ne, ja sam ti ovo rekla upravo zato što, za razliku od mnogih intelektualaca i političara, ne mislim da je narod sam po sebi glup i primitivan. I uvek me zanimalo kako to da ti veliki nacionalisti tako loše misle o svom narodu.

Narod ne želi vlast

— Drakulić: Znaš zašto? Zato što oni sude po sebi, a oni sude po sebi zato što oni žele vlast. Narod ne želi vlast. On ima svoj autentični interes — da preživi i da dobro živi, da ima nekakvu slobodu i nešto na tanjuru, to je interes naroda. A interes nekih političara i intelektualaca je da bude na vlasti. I zato se ti interesi niti ne podudaraju niti se uopće prepoznaju.

— Pavičević: Ja mislim da se ipak može nešto učiniti, upravo tim rasterećivanjem ljudi. Jer, sada se svi mi takmičimo u tome ko će biti Jevrej. Pogledajte, ko sve sebe ne proglašava za Jevrejina. To je nešto nepojamno. Ovi kažu da su oni Jevreji, oni kažu da su oni Jevreji. Pazi, kako se to sad sve napravilo.

— Drakulić: Da, politika žrtve. To je jedna strašna politika.

— Pavičević: Ovde su svi identifikovani sa Jevrejima. Uopšte, ta pozicija žrtve je strašna. Ona proizvodi ratove do u beskraj. Jer, žrtva može onome drugome učiniti što god hoće, zato što je žrtva.

— Drakulić: Osnovna moralna pogreška na ovim našim prostorima jest to što svako tvrdi da je njegov genocid opravdan onim drugom genocidom. Kao da tvoje kriminalno ponašanje i tvoj genocid može da opravda moj genocid.

— Pavičević: Potpuno se slažem. ☐

Borka Pavičević: Osećam se odgovornom za te ljude sa Kosova, nijedna normalna osoba ne može spavati kad vidi onu albansku decu. Vidim svoje dete u svakom onom detetu

koji govore upravo suprotno. Naime, mnogi smatraju da Njemačka nije kažnjena na način na koji je bila kažnjena na kraju Drugog svjetskog rata, dakle, da nije potpuno razrušena. Nijemci se nikad ne bi denacificirali i nikad ne bi shvatili da su bili odgovorni za smrt šest milijuna Židova i ne bi došlo do one demokratske preobrazbe koju su doživjeli pod teretom tog bombardiranja i uništenja.

— Pavičević: Slavenka, problem je u tome što ta analogija nije tačna.

— Drakulić: Ja ne govorim o analogiji, ja samo govorim o tome da je kažnjavanje silom, dakle nasiljem, u ovom slučaju bilo efikasno.

— Pavičević: Ali, vidi. Situacija je specifična. Nijedna istorijska situacija ne može biti ni nalik na onu koja je nekoć bila. To su različiti procesi.

— Drakulić: Tu se s tobom slažem. Prije svega zato što ovo što se sada dešava u Srbiji, i ono što se dešavalo poslije 1990. godine, dolazi nakon propasti komunizma.

Suma besmisla

Moglo bi se reći da u tim društvima nikada nije bilo mogućnosti za razvoj građanske svijesti ili bilo kakve demokratske

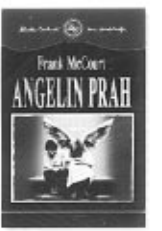
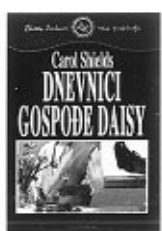
— Pavičević: Hajde da ti predložim nešto. U ovom slučaju treba razmišljati u smislu Hannah Arendt, a ne u smislu Goldhagena. Ako me razumeš šta hoću da ti kažem?

— Drakulić: Ali, pazi, i ono što Hannah Arendt govori jednako je strašno. Ona govori o banalnosti zla.

— Pavičević: Vidi, Slavenka, ovde se sve kondenzovalo, imaš jednu sumu smisla koja je, da tako kažem, i suma besmisla. Znaš kad ona zvezda eksplodira i onda nastane ona crna rupa koju ne može kvazar da nađe, to je užasno. Razumeš? I ta se rupa mora smestiti pod taj kvazar, to je ono što ti govoriš o Evropi. To je jedan strahovito dugotrajan proces posle svega ovoga što se u tvom i mom životu i životu mnogih ljudi dešava već deset godina. Zato sam i pomenula Hannah Arendt.

— Drakulić: Pazi, ali postoji jedan moment kad shvatiš da si potpuno nemoćan, da ne možeš ništa napraviti i da je potrebno nešto drugo. Potrebna je jedna jača sila, ne u smislu kažnjavanja, nego u smislu integracije, jedna sila da bi se, kao što si rekla, zvijezda smjestila ispod kvazara ili kvazar ispod zvijezde, kako to već ide. To je ona stravična bespomoćnost kada se pitaš: »Pa, čekaj-

Leatko Crnković vau predstavja

BOOKSHOP
Gajeva 1, Zagreb
Tel: 4818 672, 4818 674

ALGORITAN

ODJEL NAKLADE
Gajeva 12, Zagreb
Tel: 4803 324, 4803 313

u prvom licu

Slučaj Lepej

Fragmenti jedne nedužnosti

Gospođa Lepej bila je odmah spremna podržati priču do kraja. Tada smo još bili uvjereni da ćemo, ako budemo išli do kraja, doći do nečije odgovornosti za neprijavlivanje novca

Orlanda Obad

AB OVO. Za mene je slučaj počeo u trenutku kad je već sve bilo gotovo. Dan nakon objavljivanja članka sjedili smo Ankica Lepej, Vesna Alaburić, Tomislav Wruss i ja u redakciji *Jutarnjega lista* i raspravljali treba li, tada još nepoznata službenica *Zagrebačke banke*, izići u javnost s punim identitetom. Upozoravala sam Ankiću Lepej neka razmisli, jer će priznanjem postati javna ličnost, kad mi je Vesna mirnim glasom rekla: — Tebe će isto vjerojatno teretiti. — Za što? — Za neovlašteno prikupljanje informacija. Pitala sam kakva je kazna i saznala: ista kao i za Ankiću Lepej.

Dotad sam bila presretna što sam napisala članak s provjerenim informacijama, u kojem se svaki podatak pokazao točnim. Dotad sam vjerovala da će, kad izidemo na vidjelo s izvorom informacija, predmet obrade postati podrijetlo predsjednikova novca. Nekoliko mjeseci kasnije, jedan mi je odvjetnik u povjerenju rekao da su nas još istog dana namjeravali pritvoriti, ali da nas do noći nisu sve uspjeli pronaći. O tome kako sam do podataka došla, ne smijem reći ništa zbog obrane pred sudom.

IPAK, MOŽDA JE BILO BAŠ OVAKO. U vrijeme raspada Nakladnog zavoda Matice hr-

vatske objavila sam dva članka o Tudmanovim povlaštenim honorarima koje mu je dogovarala supruga Ankica. Članak u našoj već

rane na bankovnom računu Tudmanovih. Srećom, tada se uopće nisam opterećivala time da bi netko mogao zaniijekati postojanje računa ili da bi papiri jednostavno mogli nestati. Nisam očekivala probleme već na dan objavljivanja, pa sam s prijateljima otišla u Ljubljano na izložbu Marine Abramović. Danas se više ne sjećam zašto sam insistirala da se vratimo ranije. Na kolodvoru me dočekala mama. Rekla mi je ono što su već znale sve zagrebačke novinske redakcije: za mnom je raspisana tjeratica na milijun kuna, objavljena na Dnevniku. Do tog trenutka nitko u mojoj redakciji nije znao tko mi

ćam se kako u jednom trenutku hodam ulicama grada kako bih se uvjerila da se ništa nije promijenilo: ljudi prodaju novine, piju kavu, veseli su. Ankica Lepej od dana objavljivanja priče to više sebi nije mogla priuštiti. Tih sam se dana odselila iz roditeljskog doma.

ISTOG DANA, KASNIJE. Ankiću Lepej privode noću na saslušanje, što nismo mogli predvidjeti. Bilo je prekasno da dođemo do novinara svih redakcija, pa odlučujemo otići svi iz *Jutarnjeg*, koliko nas ima, i tamo napraviti press-konferenciju. Kao da policija zna tko su čiji novinari ili fotografi. Čekamo u predvorju i to

crnoj kronici izade nasmijana...«. O podršci javnosti najbolje govori činjenica da nikome od nas nisu prijete, čak ni putem telefona, a svi su naši brojevi negdje u imeniku.

Kao po dogovoru, svi nam postavljaju ista pitanja. Jednog smo prijatelja pred odlazak na operaciju duhovito pitali: još si živ, a mene svi duhovito pitaju: još si na slobodi?

TEORIJA UROTE. Bili smo svačiji igrači: od Pašalića do Šaričića, urotnici protiv predsjednika dirigirani iz njegovih najužih krugova, uzurpatori ubačeni izvana. Uglavnom, »nitko pametan« ne vjeruje da se nešto veliko

rezigniranoj javnosti nije naišao na veću reakciju, jedino me istoga dana nazvala neka žena, čestitajući mi na tekstu. Zamolila me da se sastanemo, jer ona već dugo vremena pokušava progovoriti o problemima koje je njezin suprug imao sa, sada pritvorenim, Josipom Šoićem iz *Komercijalne banke*. Tema mi se u početku nije činila zanimljivom, pa smo se na kavi našle tek nakon tjedan dana. Razgovarale smo sat vremena i tek mi je pri kraju susreta gospođa, čije ime nisam odmah zapamtila, pružila snop papira za koje mi je tvrdila da pokazuju što se zapravo u državi događa.

SNOP PAPIRA. Uozbiljila sam se kad sam saznala što su zapravo ti papiri. Satima sam ponovno računala kunske i preračunavala iznose u markama registri-

Ono što dulje odzvanja u ušima, pitanje je jedne ugledne aktivistice nevladine organizacije koju nisam vidjela mjesecima: Koliko ste joj platili, pa nismo djeca

je bio izvor informacija za priču. Tih me dana unaokolo pratio vozač *Jutarnjega lista*, valjda zato da smiri savjest mojih urednika.

DAN NAKON OBJAVLJIVANJA TEKSTA. Ono čega se sjećam jest praznina od dvadeset i četiri sata kad smo se našli u *slow-motionu*: druge novine nisu o tome pisale ništa, nitko nije nazivao, svi su čekali da netko kaže da nije istina ono što se dogodilo. Ujutro me je nazvao Slavko Lepej iz govornice. Ponašali smo se otprilike onako kako smo to vidjeli u krimićima. Bez puno riječi i spominjanja imena dogovorili smo se gdje ćemo se i kada naći. Gospođa Lepej je bila odmah spremna podržati priču do kraja. Tada smo još bili uvjereni da ćemo, ako budemo išli do kraja, doći do nečije odgovornosti za neprijavlivanje novca. Danas znamo da su nas već tog dana slijedili.

DVA DANA KASNIJE. Ujutro pišem tekst priznanja s Ankićom Lepej u glavnoj ulozi. Nazivaju me prvi prijatelji s raznim veselim pitanjima: čujem da ti prijete? tko ti je to smjestio? je li istina da oko tebe hodaju četiri policajca koja te čuvaju? Sje-

tako traje do jutra. Negdje oko pola noći došla su kola Hitne pomoći s pričom da su ih pozvali zbog neke trudnice. Nekoliko nas misli isto, ali šutimo: Ankica Lepej ima problema sa srcem. Vraćaju se ubrzo i to bez bebe. Nisu shvatili naše prestrašene poglede.

TJEDAN DANA KASNIJE, NA POLICIJI 2. Sve je istina što se o njima priča. Iako sam se branila šutnjom, mladi je nadzornik ipak morao izrecitirati sva pitanja. Na svako sam odgovarala: »pozivam se na članak 12. Zakona o javnom informiranju...«. Vidjela sam da mu je bilo neugodno što su mu to dali u zadatak. Pri kraju razgovora dolazi zločesti policajac, stariji i iskusniji, koji me treba uvjeriti da ipak priznam. Dolazi s tekstom: popričajmo sada malo neformalno. (Vesna Alaburić mi suflira da ne ćaskam s policajcem ni kad želi *neformalno*.) »Znate, Orlanda, ja dobro poznajem psihologiju i vi to niste mogli sami napraviti. Tko vas je na to inspirirao?« U glavi mi se vrti: ovaj je čitao *Zločin i kaznu*, nemam što priznati. Da kažem »odgovaram samo svojoj partiji?« Šutim, ipak nemaju smisla za humor. Andreu, prijateljicu i novinarku koja mi je pomogla provjeriti istinitost računa, ispitivali su potpuno drugačije: pitali su je o meni osobno, imam li dečka, što studiram i čime se bavim. Bilo je smiješno, ali te sam se noći svejedno probudila i tresla.

O STRAHU. Vidim sebe na ekranu u nekoj emisiji. Sa smiješkom odgovaram da me nije strah i »da strah treba biti one koji su ovo napravili«. Zanimljivo je kako pred mikrofonom lažeš automatski. U crnoj kronici *Večernjaka* izlaze moja i Andreina slika. Ovo je nevjerojatno, kaže mi prijatelj, kao iz *Macbetha*: »kad se šuma pomakne ili njezina slika u

Prije suđenja bih, ipak, rado htjela da postoji netko kome bismo mogli doći, pogledati u ga u oči i pitati: tko tu kome treba dokazivati nedužnost?

može dogoditi tek tako. Ono što dulje odzvanja u ušima jest pitanje jedne ugledne aktivistice nevladine organizacije koju nisam vidjela mjesecima: — Koliko ste joj platili, pa nismo djeca. Kažem da nismo platili. — Što se ljutiš, uporna je ona, pa to zna cijeli grad. Kažem da smo platili.

SUĐENJE. U Hrvatskoj ima oko devet stotina tužbi protiv novinara, ali moja je mama i dalje ljuta na mene zbog ove tužbe. Očekujem pravedno suđenje i ne vjerujem da će itko od nas završiti u zatvoru. Ipak, tužiteljstvo je ustrajalo na optužbi prema kojoj nas država tereti da smo neovlašteno davali, odnosno prikupljali, odnosno predavali informacije, za što slijedi kazna do pet godina zatvora. Tužitelju ćemo dokazivati da predsjednikovi računi nisu poslovna nego bankarska tajna, da je taj podatak trebao biti prijavljen kao imovina u kartici ili nešto slično.

Prije suđenja bih, ipak, rado htjela da postoji netko kome bismo mogli doći, pogledati ga u oči i pitati: tko tu kome treba dokazivati nedužnost? ☒

GJURO II. + zarez
Zabavni park Dvotjednik za kulturu i društvena zbivanja

10. lipnja | četvrtak | u 22:00 h

Zarazite se brojem Zareza!

PARTY + **KONCERT**
Cinkuši i Teta Liza

INFEKCIJA ZAJAMČENA!

e s e
Narodi, države, razvoj

Država, to više nisam samo ja

Država koja ne priznaje pluralizam interesa i vlastitu unutarnju raznolikost, mora se prije ili kasnije braniti silom od vanjskih utjecaja i unutarnjih promjena

Nada Švob-Dokić

Broj država u suvremenom svijetu je poznat (192 u 1997. godini), ali nitko ne zna točno koliko naroda ili etničkih grupa te države obuhvaćaju. Narodi su puno stariji od država, no ipak ih nitko zasad nije uspio izbrojiti. Antropološke procjene govore o oko pet tisuća do oko deset tisuća različitih »ljudskih zajednica« koje su moguća osnova nacije. Kažu da se u svijetu danas koristi oko pet tisuća sto jezika, ali to nije pouzdan indikator za određivanje stvarnog broja nacija. Osim jezika, neku zajednicu kao naciju određuju i mnogi drugi elementi, npr. »zajednička prošlost, institucije, vjerovanja, teritorij« (Nietschmann). U suvremenoj stručnoj literaturi uglavnom su prihvaćene dvije temeljne interpretacije nacije: *francuska*, prema kojoj je nacija politička i asimilacionistička kategorija vezana uz pojmove države i građanina; i *njemačka*, prema kojoj je nacija pred-politička, etnocentrična, »organska, kulturna, lingvistička i rasna zajednica« (Brubaker), koja postoji bez obzira na postojanje države. U svakom je slučaju odnos između broja država i broja nacija takav da je očito da su gotovo sve suvremene države multinacionalne.

U obje interpretacije nacije uloga države osobito je važna. U prvom je slučaju država politički okvir koji asimilira svakog građanina bez obzira na etničku pripadnost, a u drugome država izražava bit nacionalne pripadnosti. Očito je da suvremeni svijet tendira prihvaćanju države i nacije kao političkih kategorija, odnosno kao realiteta u kojem su ljudi građani bez obzira na etničku i izvornu nacionalnu pripadnost.

Početak, sredina i kraj suvereniteta

U svijetu koji se vidi kao sistem, država je poput zajedničkog nazivnika koji omogućuje uspostavljanje odnosa između raznolikih i raznorodnih društava. Ona je neka vrsta funkcionalne granice između globalne i unutarnje raznolikosti. Čitav niz naroda u suvremenom svijetu želi vlastitu državu zato jer im ona osigurava relativno jednostavnu samo-identifikaciju i relativno organiziranu participaciju u globalnom razvoju.

Većina analitičara međunarodnih odnosa drži da je suvremeni svijet utemeljen kao međudržavni sustav. Doista, još u prvoj polovici XX. stoljeća dominantni međunarodni odnosi bili su gotovo isključivo međudržavni, a država je bila isključivi nosilac suvereniteta. Danas su svekoliki odnosi među narodima tako razgranati da države mogu obavljati i preuzimati samo neke funkcije u njihovom odvijanju.

nju. Ta činjenica ne označava samo umanjivanje značaja države, nego bitnu promjenu njezinih funkcija. Moderne države postaju sofisticirane.

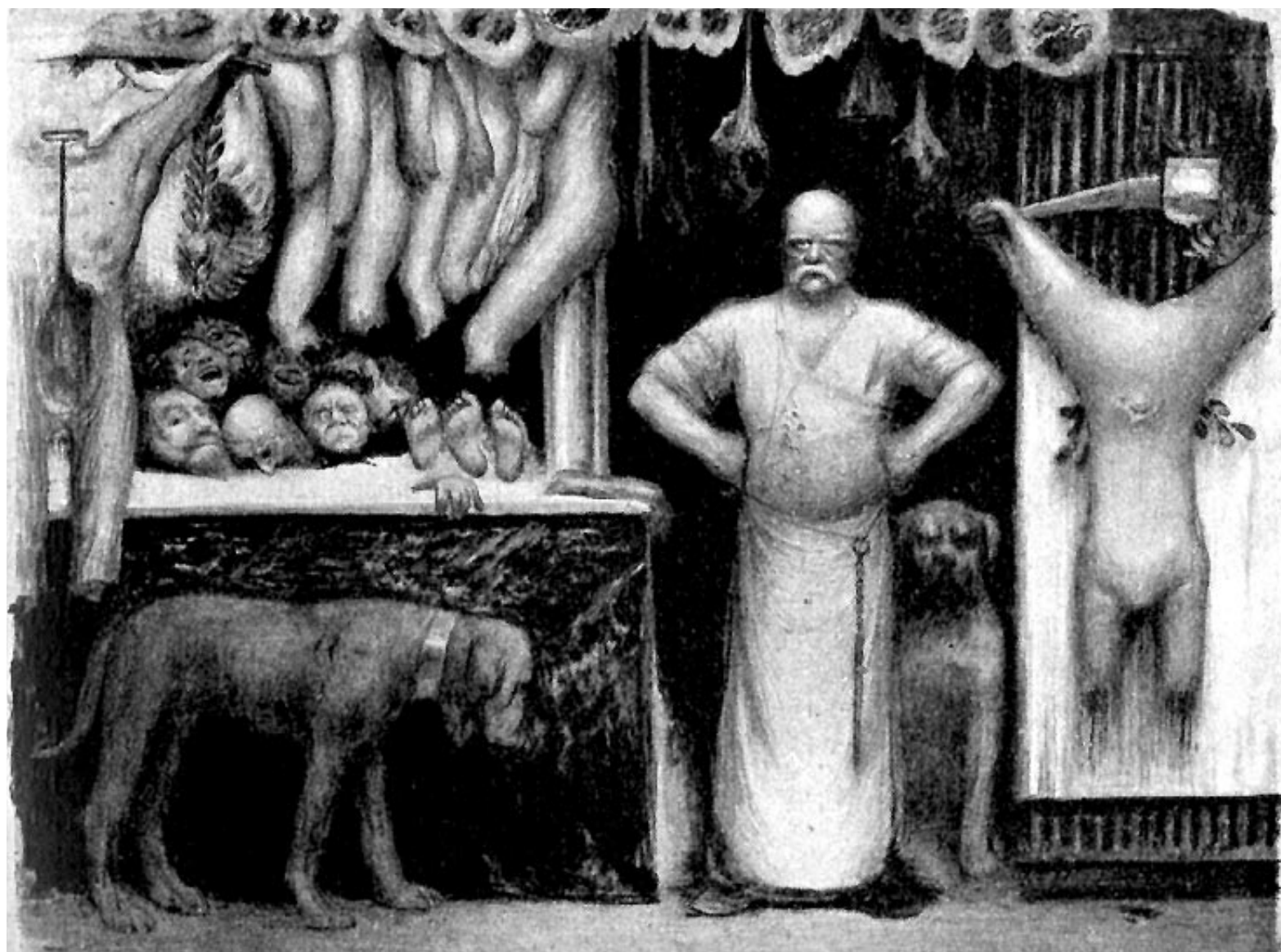
Država između globalnog i nacionalnog

Država između globalnog i nacionalnog

funkciji razvoja svjetskog sistema i bitno ovisi o njemu. S druge strane, one ovisi o društvu koje predstavljaju u tom sistemu. Društvo putem institucija upravlja državom kako bi ostvarivalo svoje razvojne ciljeve.

U našoj se priči na koncu XX. stoljeća ne radi, dakle, više samo o suverenitetu. Radi se o razvoju svijeta u kojem je državi namijenjena uloga vrlo kompleksne društvene institucije koja povezuje različita društva s relativno standardiziranim svjetskim sustavom privredivanja. Radi se također o uočavanju i priznavanju društvene raznolikosti, o pluralnim društvenim interesima, o upravljanju takvim društvenim interesima i o njihovom

postsocijalistička država, koja aktivno nastoji na transformaciji društva, može pokrenuti razvoj i može ga funkcionalno usmjeravati, nastojeći istovremeno da u svakom pogledu opslužuje i štiti vlastite građane od negativnih posljedica uključivanja u međunarodnu podjelu rada. Međutim, država koja se opredjeljuje za funkcioniranje u skladu s ideološkim fikcijama ili interesima uskoga elitnog sloja, razara društvo koje ju sačinjava, pa ne može osigurati funkcionalnu integraciju u globalni razvoj i globalna tržišta. Pokazuje se da greške takve države i takve koncepcije ugrožavaju i samu njezinu bit te služe kao praktični dokaz teoriji o povlačenju ili iščeznuću države.

Beber, Bismarck kao mesar, Karikature europskih naroda, Berlin 1906.

rane, određenije zagovaraju interese svojih građana i nastoje ih opsluživati u pravnom, organizacijskom i svakom drugom pogledu. One svoj legitimitet traže i nalaze u rješavanju konkretnih problema svojih građana, a ne u zagovaranju općih ideoloških postavki.

Iako država možda i ima veliku ulogu u organizaciji svakodnevnog života svojih građana, njezina (ekonomska) moć opada, kaže Susan Strange u studiji »Povlačenje države« (1997). Jer, kad jednom dođe do formiranja nove države, pokazuje se da ona ne može u dovoljnoj mjeri kontrolirati organizaciju društva ili način proizvodnje za koji se društvo opredjeljuje.

Neki autori (npr. Camillieri i Falk) stoga govore o »kraju suvereniteta«. Većina ipak samo relativizira taj pojam na različite načine, osobito u odnosu na tržište i ekonomski razvoj. Oni uglavnom drže da se stjecanje suvereniteta može prvenstveno interpretirati kao ostvarenje preduvjeta za vlastitu integraciju u svjetski sistem.

Zato neki teoretičari (npr. Cerny, Lipietz) smatraju da se država pod pritiscima globalnog razvoja transformira tako da »koncept nacionalnog interesa dobija međunarodne dimenzije«. Stoga i Gilpin upozorava da »nema inherentne kontradikcije između države i globalne privrede«, ali ima jasnih i ultimativnih zahtjeva za prilagodbom država dominantnim svjetskim razvojnim kretanjima.

O sistemskoj prirodi suvremene države napisane su u posljednjoj četvrtini našeg stoljeća mnogobrojne i vrlo iscrpne studije. J. P. Taylor u svojoj studiji »Države u analizi svjetskog sistema« (1993) razlikuje pet osnovnih grupa teorija o državama koje naziva: instrumentalne, strukturalne, menadžerske, derivacijske i ideološke teorije. Sve se ove teorije u osnovi bave jednim, naizgled banalnim, pitanjem: »Ako su kapitalističke privrede sistemski jednake, zašto su kapitalističke države različite?« Zato što države ne ovisi isključivo o ekonomiji, kaže Taylor. Države su društvene institucije s višestrukim funkcijama. One djeluju kao »vrtlog moći«, a ekonomska je moć samo jedna vrsta društvene moći. Države su bitan element svjetske privrede jer predstavljaju različite društvene interese i vrijednosti čija interakcija potiče diversifikaciju i razvojni dinamizam.

U okvirima analize svijeta kao sistema, suočeni smo dakle, s dvjema teorijski oprečnim interpretacijama. Prema jednoj, svjetska privreda i globalizam marginaliziraju razvojnu ulogu države i apsolutno problematiziraju pojam suvereniteta do te mjere da se čak najavljuje »kraj suvereniteta«. Prema drugoj, (strukturalna teorija države), države su zbog svojih raznolikih funkcija »relativno autonomne« od svjetske privrede, iako sistemski s njom korespondiraju. No upravo zbog svoje (kapitalističke) sistemске prirode one su samo »relativno autonomne«, tj. one su izravno u

usklađivanju. Strukturalna teorija države, kaže Taylor, jasno pokazuje da »postizanje razvojnih ciljeva zahtijeva puno više od pukog manežiranja«. Suvremena država mora realizirati svoje razvojne funkcije kao društvene ako želi opstati. Za njezin opstanak u suvremenom svijetu više nije presudan njezin nacionalni karakter kao formalni izvor suvereniteta.

U hrvatskoj državi preostalo je još samo glasovanje

S obzirom na dosadašnje performanse postkolonijalnih, i osobito postsocijalističkih, novih europskih država, moglo bi se reći da tradicionalističko shvaćanje suvereniteta, kao prvenstvenog nacionalnog interesa, priječi brzu i efikasnu razvojnu integraciju novih država u globalni sustav. To je izvor ozbiljnih razvojnih poteškoća i kriza, a povremeno i problematičnih intervencija međunarodne zajednice u njihov razvoj.

Različita iskustva pokazuju da teorija svijeta kao sistema danas dosta dobro objašnjava funkcionalnu prirodu moderne države, bez obzira na njezinu fizičku veličinu. Naime, njezina sistemska (kapitalistička) bit je u tome da funkcionira u okvirima onoga što marksisti nazivaju međunarodnom podjelom rada, a suvremeni sistemčari »vezivanjem na različite elemente svjetske privrede«. Prema tome,

U hrvatskoj praksi prevladavaju tradicionalističke interpretacije suvereniteta izvedenog iz koncepcije nacionalne, a ne građanske emancipacije. Država koja ne priznaje pluralizam interesa i vlastitu unutarnju raznolikost (klasnu, regionalnu i svaku drugu), mora se prije ili kasnije braniti silom od vanjskih utjecaja i unutarnjih promjena (vojskom i policijom). Država, u kojoj je vlast uglavnom nestručna i neodgovorna, postavlja se iznad svojih građana i tiranizira ih (npr. tipom ekonomske restrukturacije koji ogromno broje ljudi ostavlja bez posla; ili, uglavnom, ideološki induciranim uništavanjem sistema obrazovanja; ili neadekvatnom reorganizacijom zdravstvene zaštite, itd.). Ona formalno ne može osporiti ljudska i demokratska prava jer su izvor njezina vlastita legitimiteta i suvereniteta, ali ne poduzima ono što je nužno da bi se ta prava ostvarivala. Sve to može činiti samo zato što je djelomično autonomna (dakle, niti potpuno integrirana niti potpuno slobodna) od svjetskog sistema.

Najgore je što je takva država »djelomično autonomna« i od svojih građana. Stoga su građani prikraćeni za punu demokratsku participaciju u funkcioniranju države. U takvoj situaciji preostaje im samo glasovanje, kao krajnja redukcija političkih i demokratskih prava, i rastuća svijest o tome da bi u državi u kojoj žive znali i mogli učiniti mnogo više. ▣

Bespućima studentskih glasila

Od beskompromisnosti preko banalnosti do potpunog ignoriranja studentski listovi ipak postoje i više-manje uspješno odražavaju stajališta svojih tvoraca

Marija Antunović/Tanja Kovacević

Studentska je populacija uvijek bila (ili nastojala biti) predvodnikom preokreta i promjena postojećih i ustaljenih situacija i stavova. Naravno da su i časopisi jedan od načina da se njihov glas čuje. Dakako, sama želja za izražavanjem nije dovoljna, a kada postoji i nešto više od želje, često onaj nužni financijski blagoslov iziskuje bolne kompromise prilikom odabira tema i njihove obrade. Teško ćete, primjerice, u listu, kojemu je pošlo za rukom uloviti dekana, potencijalna pokrovitelja, u dobru raspoloženju, biti pošteđeni čitanja hvalospjeva što katkad nemaju mnogo veze sa stvarnošću. Od beskompromisnosti preko banalnosti do potpunog ignoriranja studentski listovi ipak postoje i više-manje uspješno odražavaju stajališta svojih tvoraca.

Gotovo svaki fakultet Sveučilišta u Zagrebu ima svoje glasilo. Nerijetko su to listovi koji ne očituju želje, ili pak vjerojatnije, mogućnosti da provire izvan zidova fakulteta na kojima su nastali, pa bismo ih u nekoliko riječi mogli karakterizirati kao listove s katkad ne baš najsretnijim izborom suradnika, grafičkog oblikovanja kućne radinosti i uskog raspona interesa. Navedene se kočnice lako mogu uočiti u listovima kao što su *Prom* s Fakulteta prometnih znanosti, *In Vivo* s Prirodoslovno-matematičkog fakulteta ili *Brodograditelj*, glasnik studenata brodogradnje. Međutim, nekolicina glasila ipak pokazuje tendenciju zadovoljavanja interesa svekolikog akademskog puka Zagreba te se bavi temama od općeg interesa kao što su glazba, film, strip ili (ne)kultura življenja.

Izvan ove kategorije listova, dakle onih poteklih s pojedinih fakulteta, postoje *Revolt*, »novine revoltiranih studenata hrvatskog Sveučilišta« o kojima ćemo detaljnije prozboriti nešto kasnije te *HAZ*, list studenata Hrvatske akademske zajednice, što unatoč najboljim uvjetima (tisak u boji i kvalitetan papir) ne pokazuje isti entuzijazam i kvalitetu listova skromnije vanjštine, ali sadržajno mnogo »jačih«.

Harakiri zahrđalom žlicom

Manager, list Ekonomskog fakulteta, sasvim zadovoljavajuće

funkcionira u okviru stručnih ekonomskih tema, ali proširenje broja na dodatna područja, poput kulture u prošlo me broju, najbo-

smatrao primjerenim, pa su u pomoć priskočili Institut Otvoreno društvo i Republika Peščenica. Trenutno je u pripremi četvrti

urednika preuzeo Igor Nobilo, list pokazuje velik korak naprijed i u pogledu grafičkog oblikovanja. *Puls* definitivno ide u smjeru u kojem može biti samo sve bolji; informativan je i zanimljiv te ga možemo toplo preporučiti svim studentima Sveučilišta. Unatoč opasnosti da zazvučimo kao »ona dva debila iz *Fatamorgane*«, ovom listu zbog neslavne prošlosti ipak dajemo -4.

Vizualni užitek Studenta

Student, časopis studenata Hrvatskih studija, pravi je vizualni doživljaj koji bi bio i veći da je časopis u boji, ali i ovako pruža

jepili su se od Saveza studenata i stvorili *Revolt*.

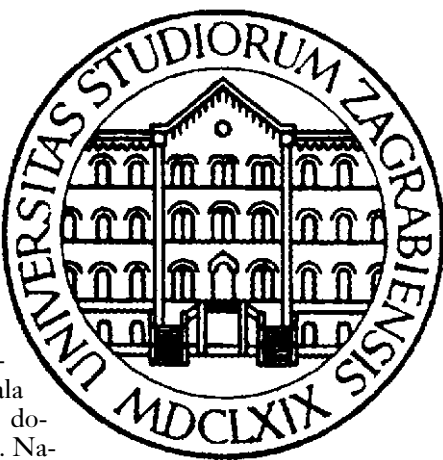
Kako je prvi broj pokrenut u ilegali, bez fizičkog prostora redakcije i broja telefona, nisu imali što izgubiti — nisu šutjeli ni o čemu i odmah su žestoko iskalili svoj gnjev. Međutim, agresivnost u istupu različita je od već spomenute prvobitne agresivnosti *Pulsa*; s mnoštvom primjesa humora ona postaje spontana, ležerna i rafiniranija. Kolokvijalnost izraza svakako pridonosi ovakvu dojamu, no ipak bi trebali malo pripaziti — tanka je granica između duhovitosti i vulgarnosti. Velik dio sadržaja posvećen je politici, kako unutrašnjoj tako i vanjskoj, te zbivanjima unutar Sveučilišta (zavisno o turbulenciji u trenutku pripreme pojedinoga broja), ali još uvijek ostaje puno mjesta za književnost, kazalište, film, glazbu i ostalo. S obzirom na uvjete ne možemo im zamjeriti na otužnoj grafici koja je dominirala u početnim brojevima (golišava tijela s naslovnice ponavljaju se na gotovo svim stranicama).

Ti su isplivali iz mora

Postoje, dakle, studenti, postoje njihovi listovi, postoje problemi o kojima pišu i problemi s kojima se nose pri nastojanju da svom pisanju podare neki oblik. Zajednički kamen spoticanja svima su, dakako, financije, koje za sobom povlače i niz ostalih problema. Međutim, jedan od njih, koji je ipak potrebno istaknuti, jest neorganizirana distribucija, što je uvelike utjecala i na izbor upravo analiziranih časopisa. Samo ih je nekolicina uspjela isplivati iz mora časopisa koje i dalje prekriva anonimnost, dok se ostali teško mogu naći čak i na fakultetima kojima su u prvom redu namijenjeni, a kamoli da ih negdje drugdje pronade neki radoznali student koji nije s dotičnog fakulteta. Stoga, ako se netko ovom prilikom osjetio zakinut, neka se javi. Poziv jednako vrijedi i za studentske listove izvan metropole. ☒

li je indikator da bi možda bilo bolje da se *Manager* ipak zadrži unutar struke.

Dugo je izlazio potpuno žut i u cijelosti orijentiran na ekonomske teme, no prijelaz na tisak u boji, kao i mala promjena grafičkog izgleda, donijeli su i promjenu sadržaja. Nažalost, hvalevrijedna se inicijativa podizanja opće kulture studenata Ekonomskog fakulteta naposljetku pretvorila u zbnjujuću kompilaciju, s jedne strane, krajnje dobrih, a, s druge, krajnje lo-

broj časopisa i samo se čeka financijska injekcija za njegov izlazak.

Časopis je u prvom redu namijenjen studentima Filozofskog fakulteta i pruža informacije o djelovanjima na FF-u, no nudi i recenzije knjiga i albuma, upute za provod, psihološke savjete, intervjue, priče, poeziju i strip. Pisan je s puno duha, poprilično ciznizma i dovoljno ironije da mu se oprostite sitni nedostaci poput nedorečene koncepcije i grafičkog izgleda, koji pomalo asociraju na *smilje* i *bosilje*.

MLADEŽNO BILO

Puls je studentski magazin koji je, poput ostalih studentskih listova, prepušten vlastitoj domišljatosti i borbi za opstanak. U pet godina postojanja i dvadeset pet objavljenih brojeva pokazao je ogroman napredak.

Puls je pokrenut kao glasilo nekolicine studenata novinarstva koji su mislili da je verbalno kori-

ših tekstova. Je li stanje na Ekonomskom fakultetu toliko loše da su najkompetentniji za obrazovnu ulogu te institucije oni kojima seminarske radnje nisu dostatan oblik pismenog izražavanja (pri čemu pismenost nije jedan od odlučujućih kriterija), oni koji su fascinirani tetoviranjem, *piercingom* i »širokim trapericama sa džepovima na nogavicama«? Ili su to frustrirani klonovi Joška Lokasa, puni savjeta o općoj kulturi u kojima predlažu izvršenje harakirija žlicama? Je li stanje u kulturi toliko sušno da u travanjskom izdanju dobivamo najave za veljaču i ožujak, a intervjui i recenzije su slične aktualnosti i svježine? Kultura, doduše, i nije u najboljem stanju, opće znanje studenata doista nije na zavidnoj razini, ali novost je još uvijek novost, ma koliko mi šutjeli o tome.

Fak(3.)kat

Filozofski fakultet ima mnoštvo odsjeka, treći kat u izgradnji i tri broja studentskog časopisa *Fakkat*...

Kako Filozofski fakultet nema sredstava za financiranje svega istovremeno, mladoj grupi entuzijasta iz uredništva nije preostalo ništa do usrdno se nadati nekoj velikodušnoj donaciji i u međuvremenu redakciju smjestiti u podrumsku zonu sumraka, koju ćete uz malo sreće pronaći iz petog pokušaja. Prvi je broj financirao dekan, za drugi to već nije

štenje genitalija vrhunac provokativnosti. U silnoj želji da otrgnu studente »od indolencije prema studentskome i društvenome životu«, postali su forsirano agresivni. Promjenom uredničkoga sastava dolazi i do promjena u strukturi samoga lista, te on malo-pomalo izrasta u list u kojemu možete čitati o aktualnostima što provociraju samim svojim postojanjem. Nakon što je mjesto glavnoga

dovoljno zadovoljstva. Što je još bolje, sadržajno je ekvivalentan.

Student je (možda) po uzoru na *Colors*, dijelom posvećen određenoj temi; *Kraj tisućljeća*, *Potrebe*, *Komunikacija*, *Politika* te *Seks na Sveučilištu* samo su neke od njih. Drugi dio je poput ostalih listova posvećen glazbi, filmu, knjigama i kulturi. List koji bi s drugim naslovom mogao sasvim lijepo proći i kao časopis za kulturu bavi se temama zanimljivim svima, namjerno ili nenamjerno isključujući probleme studentske bijedne kulturne svakodnevice, a osvježavajući se, primjerice, portretima Lare Croft i Katsuhira Otoma, legendarnoga autora anima i kulturne *Akire*, ili pak smještajući jedan pokraj drugoga razgovore s don Antom Bakovićem, predvodnikom Hrvatskog populacijskog pokreta, i Aleksandrom Štulhofrom, predavačem sociologije spolnosti. Ono što ga izdiže iznad ostalih studentskih listova jest visoka profesionalnost, odnosno provokativni, ali ipak argumentirani članci. Ukratko, odličan list, odličnog sadržaja i izgleda.

Revoltirani akt(ualnom) situacijom

...radikalni pojedinci koji su nekoć kreirali *Studentski list* oti-

RADIO MAESTRAL
95,4

Pula
Narodni trg 9
telefon 052/217-713
fax 052/217-795

Život izvan metropole

Dubrovnik, Rijeka, Zadar i Varaždin također imaju studentske časopise

Marija Antunović/Tanja Kovacević

Tri četvrtine stanovništva Lijepa naše ipak ne živi u Zagrebu a problemi o kojima pišu studenti ostalih gradova u Hrvatskoj su isti, ako ne i veći od onih koje muče njihove kolege iz metropole. Kulturna su zbivanja još mlitavija, novca je još manje, o kvaliteti smještaja i prehrane da i ne govorimo. Noćni je život dosadan kao i onaj dnevni te se u listovima za studente, o studentima i od studenata obrađuju sve one uobičajene teme kao što su: loše stanje u kulturi, nedostatak novaca... ali i film, glazba, poezija i stripovi.

Krenemo li od juga, pronaći ćemo *Gregal*, prvi studentski list u Dubrovniku koji uz kvalitetan tisak i solidnu grafičku obradu obrađuje uobičajene teme općestudentskog interesa te uz već oprobano i provjerenu recepturu, po ključu »malo recenzija glazbenih i filmskih ostvarenja«, nudi i pomalo vulgarne stripiće s daljnjim rođakom nestašnog Miška (sjeća li se još itko tog crtića o svojeglavom penisu) te putopise (ipak smo mi turistički raj na zemlji s jakom pomorskom tradicijom). Nudi i intervjuje sa zanimljivim ljudima i

novosti iz novostima sušnog područja. Uspjelo mu je ono što *Brodograditelj* nije; da se iz usko stručnog lista pretvori u univerzalni studentski list.

Krenemo li zatim prema Dalmaciji, nailazimo na Split, ali i na totalni mrak o njihovim studentskim listovima pa produžujemo u Zadar gdje je *Slon*, studentski list otvorenih namjera, jako dobar list otvorenog stila pisanja, možda i pomalo pravedno ogorčenih studenata Filozofskoga fakulteta u Zadru — studenata koji su poput mnogočega u dalmatinskim i inim izvan metropolskim zbivanjima i institucijama ostali zapostavljeni. Za ilustraciju neka posluži ogorčen iskaz jednoga od suradnika: »Studentski listovi u Zagrebu barem imaju Otvoreno društvo — mi nemamo ni to.« Lamentacije o tome zašto se može mrziti ili voljeti Zadar, britki i odlični stripovi, recenzije i novosti s matičnog Fakulteta, ali i sa Sveučilišta u Zagrebu. Ne baš najretrniji grafičko rješenje, uobičajeni sadržaji, imitacija *Feralove* Dore za kraj... i imate studentski list.

Zadar ima još i *Journal*, list što ga je pokrenula Udruga studenata Zadra. Funkcionira kao vrlo dobro glasilo događanja u Zadru i u mjesečnom ritmu izvještava zadarske studente o koječemu. Poput sugrađanskoga *Slona*, i oni su pokazali dobru volju da se ne ograniče samo na

zbivanja u užem zavičaju. *Journal* nam također dokazuje da ideje i sam proces stvaranja tekstova nisu toliki problem, koliko grafička obrada i kvaliteta tiska, no to opet izvire iz problema financija što ga dijele svi listovi, čime se i krug problema ponovno zatvara.

Rijeka ima *Kacot*, list studenata Studentskog zbora Riječkog sveučilišta. Počevši nultim brojem *Kacot* je hrabro krenuo naprijed u teme kao što su politika, problemi Riječkoga sveučilišta, portreti i razgovori s eminentnim Riječanima koji su imali nešto za reći o kulturi, gradu ili čemu drugom. Naravno, tu su recenzije glazbe i filmova, kao i u studentskim listovima neizbježni stripovi.

U Varaždinu postoji Fakultet organizacije i informatike, a na Fakultetu postoji *Špija*, glasilo studenata koji pohađaju predavanja na već spomenutoj ustanovi. Iako informatičari imaju tu nesreću da ih ostatak »normalnog« svijeta ne doživljava kao dio čovječanstva sklonog međuljudskoj komunikaciji, oni su se

ipak potrudili razbiti tu famu, pa *Špija* osim informacija sa Fakulteta i iz svijeta informatike donosi i savjete kako biti komunikativan, kako ostati čist (u ovisničkom smislu) i slično. Iako je dokazano da Internet stvara ovisnost, posebice u besposlenih američkih kućanica, naši im se informatičari ipak uspješno odupiru te pokazuju interes za svijet izvan okvira kompjutorskog ekrana. Tako u listu možemo čitati i poeziju, strip, humor (informatički — ipak) ili pak riješiti pokoju križaljku. ☐

Maskota SL Revolta

Uzaludna razmatranja

Platonov zakon o riječima i djelima

Može li politička odgovornost preskočiti odgovornost prema jeziku?

Nataša Govedić

Suzani Marjanić, umjesto isprike

Mislila sam da nikada neću pisati tekst ni o kakvoj uzaludnosti (v. naziv ove rubrike), jer čvrsto vjerujem kako se čak i greške i tragedije događaju s razlogom, ali nedavno sam shvatila da ipak postoji jedna odeblja i »odublja« uzaludnost o kojoj vrijedi govoriti. Njezin identitet nije vezan za individualne, već za akumulirano-kolektivne propuste (ne, ne govorim o državi). Konkretno: za obradu teksta unutar novinske i časopisne redakcije. Ako ste ikada objavili ikakav tekst, sigurno se sjećate užasa s kojim ste promatrali lektorske, grafičke, sintaktičke i ine »korekcije« koje su vaš tekst *pojasnile* do neprepoznatljivosti. Malobrojni autori ipak izdrže šok početnog socijalnog »konvencionaliziranja« svojega rukopisa, pa s vremenom steknu i različite užeredakcijske slobode te bihevioralne kredite.

Nabrojat ću ih nekoliko: u slučaju neplanirane plastične kirurgije nad bespomoćnim tijelom vašega jedinoga i voljenoga teksta, možete se (u sebi ili uživo) posvađati s lektorom, možete ga upoznati, poslušati njegove/njezine primjedbe pa nešto i naučiti, možete povući tekst, možete glavnom uredniku/urednici napisati otvoreno i bijesno pismo, možete tekst zabranjen na jednom mjestu objaviti na drugom. Prema mom čitateljskom i spisateljskom iskustvu, svaki argumentirani tekst, a bo' me i mnogo neargumentiranih, naći će svoje mjesto pod tiskovnim suncem. To jest: nema tako lošeg teksta koji ne bi mogao biti *negdje* objavljen.

Nož i ostali pribori

Ulazimo u drugu dimenziju: *tko* ima pravo intervernirati ne samo nad gramatičkim pakiranjem rukopisa, nego i nad sadržajem te stilom? Odgovor: *nitko*.

Jer jedni bi »ocjenjivači«, primjerice, Barthesa našli previše »esejističkim« teoretičarem, drugi bi Lotmana smatrali odveć »pragmatičnim«. Jedni bi za pjesnikinju Anku Žagar rekli da je apsolutno nerazumljiva, drugi bi rekli da je nadahnjujuće nadrealistična. Onima koji Slamniga doživljavaju kao infantilnu regresiju, odgovorili bi neki drugi kojima je poželjno u životu ostati razigrani antilist. Ukusi su, drugim riječima, toliko uski i različiti, toliko neusaglasivi, da redakcija kojoj je stalo do respektiranja svojih suradnika ne može, a da ne poštuje gomilu kontradiktornih poetika i stilistika. Bolje je tekst i odbiti, nego ga skratiti, nasilno prilagoditi ili »prekôdirati« ne obazirući se na tkanje originala.

U nekim slučajevima, *na žalost* i ipak, redakcija *Zareza* upustila se u stilske i sintaktičke intervencije nad autonomnim i autorski opravdanim jezičnim iskazima. Kako pokazuje slučaj Su-

zane Marjanić i njezina ogleda *Tijelo tetovirano poviješću* (iz prošloga broja), ovakve aktivnosti u pravilu završe vrlo loše: iz ogleda Marjanićeve greškom uredništva *Zareza* ispali su čitavi dijelovi poredbene rečenice, informacije su se pretvorile u dezinformacije (npr. predstava *Ribizl bomba* igrala se na *post-Eurokazu* u Osijeku *nakon* oficijelne selekcije zagrebačkog festivala), uvidi pak prešli u previde: Baudrillard, primjerice, ne razmatra samo »brisanje granica među rovim/spolovima«, već, kako je i stajalo u originalu Marjanićeve, proučava *političko konvertitstvo* kao neku vrstu sankcioniranog prerusavanja, *transvestizma*, »usvajanja, probavljanja i odbacivanja i najproturječnijih ideologija«. Ljudima koji pišu i čitaju ovi su detalji i te kako važni. Što je drugo stil ako ne odnos prema detaljima jezika? Što je drugo profesionalnost, ako ne elementarna točnost navođenja podataka?

To jest: ništa nije manje uzaludno od ovih pitanja.

Oruđa demokracije

U žanru filozofskog dijaloga sad bi me protivnik upitao: dobro, ali zašto toliko insistiraš na *brizi za tekst*? Zar nema važnijih pitanja? *Nema*. Autori koji se nisu u stanju zauzeti za svoje tekstove, također i urednici te lektori kojima je tuđi tekst tek povod za bezobzirna kasapljenja, pravi su odraz i pravi *uzrok* abor-

tirane demokracije hrvatskog društva. Pa kako bi uvažavanje *glasa drugosti* moglo narasti iz korijena koji nema ni inicijalnu odgovornost za značaj iskaza? Kako bi hrabrost govorenja neugodnih istina mogla izniknuti iz stava prema kojem je »ionako svejedno« (uzaludno!) *što* se piše i *što* objavljuje, tako dugo dok *to* konformira ovim ili onim kolektivnim očekivanjima? Ili dok se *to* solidno *plaća*, kao što je, čujem, slučaj s honorarima Matičina *Vijenca*. Ma koliko razmišljala, teško mi je nabrojati makar i deset hrvatskih intelektualaca koji se tijekom svoje karijere nisu »poveli« za snobovskim ili materijalističkim kriterijima objavljivanja, posve zanemarujući profesionalne. Ako baš hoćemo, njihove karijere su tek dekorativne. Ne i uzaludne, budući da su poučne. Što se *Zareza* tiče, on je dovoljno mlad časopis da si može priuštiti platonski kodeks što poštenijih i što pažljivijih komunikacijskih igara. U tom se smislu duboko ispričavam za sva dosadašnja ranjavanja autorskih tekstova. Umjesto dileme o tome koliko smo *apsiraktno* politični ili apolitični, vjerujem da je mnogo svrsishodnije odsad nadalje još predavanje poraditi na odnosu uvažavanja riječi, tuđih i svojih. Htjeli mi to ili ne, riječi *jesu* i svjetotvorne i djelotvorne. Još kraće: *bez istinitih i preciznih* riječi nema vjerodostojne kulture, kao što nema ni politike koja bi zasluživala povjerenje. ☐

Upotreba povijesti

Novi historizam ili o šteti i koristi povijesti u proučavanju književnosti

Tomislav Brlek

Uznimno visok stupanj zasićenosti intelektualne i kulturne atmosfere — uslijed intenzivne proliferacije teorija s imenom i prezimenom i proizvodnje sve novijih i učinkovitijih sredstava stjecanja intelektualnog bogatstva — omogućuje, u sveopćoj nepreglednosti, posve proizvoljan raspored i konstruiranje odabranih protivnika spram kojih se zauzimaju legitimacijske pozicije, kao i oblikovanje argumentacije prema sklonostima ciljane publike. Kontekst u koji se kakav novi teorijski pokret ili interpretativna metoda upisuju i rodoslovlje koje si pripisuju ne podliježu nikakvoj mogućnosti provjere, budući da su sve izvanjske prosudbe unaprijed prokazane te stoga nekompetentne i neovlaštene raspravljati o bilo čemu, osim o sebi samima. Borba za opstanak na privilegiranim položajima institucionalne moći ne vodi se više zastarjelim konvencionalnim argumentacijskim naoružanjem po bojištima pojedinih disciplina, već suvremenom marketinškom tehnologijom proizvodnje dokaza o vlastitoj učinkovitosti u virtualnoj preraspodjeli simboličkog kapitala. Komunikacija je, čini se, iluzorna. Promjena se zbiva na razini forme. Gdje je medij poruka, humanistička je akademska disciplina sama sebi svrhom, odnosno sredstvom društvenog i financijskog probitka.

Tijekom posljednjih petnaestak godina pojam *novi historizam* nedvojbeno je izborio važno mjesto na međunarodnom tržištu akademskih dobara te danas predstavlja nezaobilaznu referentnu točku i isplativu izdavačku investiciju. O tome svjedoče posebni brojevi stručnih časopisa (npr. *New Literary History*, sv. 21, br. 3, 1990), zbornici reprezentativnih eseja (*The New Historicism*, 1989; *New Historicism and Renaissance Drama*, 1992; *The New Historicism Reader*, 1994; *New Historicism and Cultural Materialism: A Reader*, 1996), monografske studije (npr. Brannigan: *New Historicism and Cultural Materialism*, 1998) te natuknice u pojmovnicima književne teorije, u rasponu od popularnih do zahtjevnih (Abrams: *A Glossary of Literary Terms: Sixth Edition*, 1993; Biti: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, 1997; Payne [ur.]: *A Dictionary of Cultural and Critical Theory*, 1997).

Svi, međutim, ukazuju na problematičnost pojma i redovito ističu ili barem spominju da nije riječ ni o književnoteorijskoj školi ni o interpretativnoj metodologiji, već prije o fenomenu koji nedvojbeno postoji i djeluje, a da ga nitko, pa ni oni koje se obično smatraju njegovim predstavnicima,

nije u stanju točno odrediti. Nije li novi historizam možda »posve prazan pojam« za čiji je »relativan usp-

jeh zaslužan isključivo sretan spoj dva znaka s dobrom tržišnom prodom« pita se, doduše retorički, i njegov utemeljitelj i najpoznatiji proponent Stephen Greenblatt, čiji će nam rad poslužiti kao reprezentativan uzorak stanja u kojemu se nalazi proučavanje književnosti. I proučavanje i književnost su, naravno, upravo pojmovi kakve ovaj novi 'izam' nastoji dovesti u pitanje. Međutim, budući da pritom ostaje čvrsto i sigurno unutar diskurzivnog okvira znanstvene rasprave i u institucionalnim granicama akademske discipline koju navodno negira, to osporavanje ostaje tek strategijom proizvodnje razlike u odnosu na konkurentne interpretativne prakse, a izvan konteksta dobivanja ili zadržavanja prestižnih profesura na osnovi tržišnog uspjeha, po svemu sudeći, nema većeg učinka.

Određenje iz negacije

To je ujedno i razlog zašto se novi historizam definira negativno, odnosno postaje prepoznatljiv i poznat određujući se spram drugih pristupa, a ne preko pozitivnog popisa vlastitih odlika. Jedna je, naime, odmah uočljiva svrha smišljanja više ili manje proizvoljnog naziva za određenu skupinu ljudi (u ovom slučaju, humanističkih znanstvenika okupljenih oko Stephena Greenblatta i časopisa *Representations*) koji se bave određenom djelatnošću (proučavanjem književnosti) na određenom mjestu (američka akademska zajednica, preciznije, uglavnom Sveučilište Berkley u Californiji) i reklamiraju vlastito postojanje sa ciljem osvajanja prostora na tržištu gdje već postoje neke druge suparničke skupine.

Čemu bi se, dakle, trebao suprotstavljati novi historizam? Nečem starom, svakako, no to bi podjednako mogao biti, ovisno o tome kojem dijelu sintagme pridamo više pažnje, stari *formalizam*, čime bi se nastavilo dugotrajno osciliranje naglasaka u proučavanju književnosti između ovih dvaju polova, kao i stari historizam, što bi značilo uvođenje novih metoda i teorijskih postavki u smještanje književnih tekstova u povijesni kontekst. Prvu mogućnost sugeriraju Greenblattove ispovijedne anegdote o želji da književnost dovede u dodir sa stvarnošću i iskustva poput onog koje opisuje Jean Howard: »mnogi su se nastavnici renesansne književnosti, poput mene, jednostavno umorili od podučavanja tekstova kao eteričnih entiteta što lebde nad potrebama i kontradikcijama povijesti i od traženja u takvim tekstovima nezainteresiranog izraza jedinstvene istine umjesto kakve artikulacije diskontinuiteta na kojem počiva svaka konstrukcija stvarnosti«. Potvrdu za drugo čitanje nalazimo pak u Greenblattovim iskazima: »Donedavno je prevladavaju-

ći model proučavanja književnih izvora, model razdijeljen između starog historizma i nove kritike, onemogućavao postavljanje pitanja o značenju specifičnih posudbi u književnom tekstu. Kao samostojeće, samodostatno, nezainteresirano umjetničko djelo što ga je stvorio samotni genij, *Kralj Lear* je tek slučajno povezan sa svojim izvorima: oni pružaju uvid u *sirov materijal* koji je umjetnik oblikovao. U ovoj mjeri u kojoj se taj materijal uopće uzima ozbiljno, on je dio *povijesne pozadine* djela, što povijest svodi na dekorativnu scenografiju ili prikladan, dobro osvijetljen pretinac.

Formalizam, osobito deformiran svakodnevnim nastavnim praksom kakvu spominje Howard, nije dakako teško zamisliti kao autističnu tendenciju izoliranja estetske činjenice od njezina ljudskog sadržaja, no može ga se definirati, pa onda valjda i primjenjivati, i kao metodu »otkrivanja ljudskog sadržaja umjetnosti proučavanjem njezinih formalnih svojstava«, pri čemu proučavatelj književnosti, po riječima Geoffreya Hartmana, »ustanovljuje prioritet od proceduralnog značaja putem kojega po-

Opisujući zablude, pogreške i propuste svojih prethodnika novi ih historisti nerijetko sve redom ponavljaju

sredno i dijalektički stupa u odnos s formalnim svojstvima umjetničkog djela«. Greenblatt se ponekad, dapače, izriekom zalaže za ovaj pristup: »kulturalna analiza može štošta naučiti od skrupulozne formalne analize književnih tekstova jer ti tekstovi nisu dio kulture, samo stoga što se odnose na svijet izvan sebe; oni su dio kulture i po onim društvenim vrijednostima i kontekstima koje su uspješno apsorbirali«. Po njemu, međutim, proglašavanjem estetske autonomije djela formalizam zanemaruje političke aspekte, društvenu uvjetovanost i moralni potencijal djela, iako recimo Adornova koncepcija kritičke moći umjetnosti u potrošačkom društvu počiva upravo na takvoj autonomiji. Samo nam pažljiva analiza oblikovne razine teksta, u krajnjoj liniji, uopće i omogućuje uspostaviti bilo kakav kontakt s književnim djelom pa ga tek onda eventualno možemo smješutati u kontekste. Bez obzira kakav krajnji cilj željeli postići, namjeravamo li biti odgovorni prema tekstu, formalizam je nužna početna operacija ili kako tvrdi Hartman: »Postoji mnogo načina prevladavanja formalizma, ali najgori je ne proučavati oblike«.

Stari historizam i dekonstrukcija

Prema Greenblattu stari je historizam reducirao prošla razdoblja na konzistentne, koherentne i neproblematične društvenopolitičke cjeline, definirane ujedinjavajućim monološkim pogledom na svijet koji je zapravo bio tek svjetonazor vladajuće elite. Taj

se nazor može objektivno rekonstruirati i tako postati stabilnom pozadinom za očitavanje književnih tekstova koji su »odražavali vjerovanja svog razdoblja, ali s određenim odmakom«. Ovakvo blaženo samopouzdanje novi historizam trebao bi zamijeniti kritičkom samosviješću o interpretativnoj naravi rekonstrukcije prošlosti i obraćanjem pažnje na sukobe, nedosljednosti i slučajnosti. Da su i stari historisti bili svjesni provizornosti svojih sklopova, svjedoči jedan od Greenblattovih idealizatora jedinstva prošlosti — C. S. Lewis: »Manje slični botaničaru u šumi, a više ženi koja u primaćoj sobi slaže nekoliko ubranih cvjetova. Tako je, donekle, i s velikim povjesničarima. U stvarnu šumu prošlosti ne možemo ući; riječ prošlost među ostalim znači upravo to.« Zapravo, stari se historizam najčešće svodi na jednu knjigu od stotinjak stranica, *The Elizabethan World Picture* (1943) E. M. W. Tillyarda, koja uopće i nije historistička u užem smislu, već spada u proučavanje povijesti ideja, dok se većina ostalih raznorodnih doprinosa povijesnom kontekstualiziranju književnih tekstova zanemaruje upravo onakvom redukcioniističkom gestom kakva se prigovara Tillyardu.

Treći bi kandidat mogla biti tzv. teorija, zapravo američka dekonstrukcija, kojoj se u nekim tumačenjima novi historizam suprotstavlja kao nova faza u razvoju kritičkog promišljanja književnosti. »Postoji stvarna opasnost da interes za povijest, koji se pojavio, prisvoje oni koji žele potisnuti ili izbrisati teoretsku revoluciju koja se zbivala posljednjih nekoliko desetljeća. Ironično, 'nova povijest' mogla bi se pokazati fenomenom reakcije: bijegom od teorije ili jednostavno programom za proizvodnju još 'novih čitanja' prilagođenih članku od dvadeset pet stranica i nastavnom satu od šezdeset minuta«, tvrdi Jean Howard. Zanimljivo je u vezi s novim pravilima legitimacije i stjecanja ugleda zamijetiti da bi to unatrag barem posljednjih stotinjak godina bio vjerojatno prvi slučaj da jedna kritička praksa ili metodologija smijeni drugu takoreći dekretom, odnosno ne udostojivši se ponuditi više ili manje uvjerljivu kritiku kojom ukazuje na neadekvatnost trenutno dominantnog pristupa te stoga i na nužnost promjene paradigme. Ovakvo izvedeno okretanje prema povijesti ukazuje time i na neospornu početnu institucionalnu moć onih koji ga provode budući da im nije bilo potrebno dokazati se preko kritičko teoretske konfrontacije sa svojim metodološkim protivnicima. Dekonstrukcija je, ako ništa drugo, uglavnom barem bila pošteđena karikaturne redukcije.

Retoričko žongliranje

Na kraju, novi historizam ostaje ne toliko »frazom bez adekvatnog referenta« (H. Aram Veser) koliko nazivom bez smisla s obzirom na to da nijedna od spomenutih opozicija nije posve jasna, a još manje dosljedno izvedena. Upravo je ova neuhvatljivost i neprestano isključivanje novog historizma iz kategorijalnog aparata akademskih disciplina i periodizacijskih podjela, čini se, njegova velika prednost. Štoviše, moglo bi se reći da se svaka pojedina od opozicijski postavljenih

škola zapravo kritizira s pozicije neke druge, npr. formalizam zbog zanemarivanja konteksta, a historizam zbog svodenja povijesti na dokument, dok se sami novi historisti implicitno smještaju na neki sveznajući položaj s kojeg ih sve lakoćom nadvladavaju. No već ove raznolike mogućnosti ukazuju na to da ni u ovom slučaju prošlost ipak nije bila tako monološka kakvom je se danas prikazuje, budući da su, za novi historizam općenito i Greenblattu osobno, u relevantnom kontekstu američkih sveučilišta supostojala barem tri pristupa. Pojmovi »koji se rabe često, a da ne znače gotovo ništa«, postajući tek praznim gestama, nisu loši sami po sebi, zapisao je Greenblatt povodom pojma kulture, »bez njih ne bismo svakodnevno mogli složiti ni tri uzastopne rečenice, ali teško da bi mogli biti kraljeznica inovativne kritičke prakse«.

Nije teško zaključiti kakvog implicitnog čitatelja postuliraju tekstovi nastali na ovakvim načelima. Ona ili on treba biti student, netko dovoljno mlad ili neupućen da se ne sjeća prošlosti koja se opisuje, a istodobno s premalo vremena ili strpljenja da opise provjerava po starim knjigama.

Lako je uočiti nedostatak kritičkog promišljanja vlastite pozicije. Naime, opisujući zablude, pogreške i propuste svojih prethodnika novi ih historisti nerijetko sve redom ponavljaju. »Naše postmodernističko nepovjerenje prema hegemonijama, diskontinuitetima i totalitetima nema mnogo koristi od kategorija kao što su *običan obrazovani elizabetanac* koji ima *mentalne navike* i *dominantne ideje*«, tvrdi Margareta De Grazia. Dakle, neupitna je mentalna navika nas, pretpostavimo, običnih obrazovanih postmodernističkih pobornika dominantnih ideja nepovjerenja spram hegemonije, diskontinuiteta i totaliteta, da mislimo kako običan obrazovani elizabetanac nije imao mentalnih navika ni dominantnih ideja te nije ni postojao. Dani jednoličnih, koherentnih i sveobuhvatnih historijskih slika, čini se, jesu na izmaku, ali, naravno, kako za koga.

Među ključne kontradikcije projekta novog historizma spada pokušaj redefiniranja statusa i pojma književnosti. Dok s jedne strane načelno priznaje književnosti povlašten status, što i praktično potvrđuje baveći se velikom većinom analizom kanonskih tekstova, tvrdeći kako su »veliki pisci meštari kodova ljudske pokretljivosti i sputavanja, specijalisti u kulturnoj razmjeni«, a njihova djela strukture »akumulacije, transformacije, predstavljanja i priopćavanja društvenih energija i praksi«, pritom eksplicitno negirajući optužbu da prikazuje umjetnička djela kao samo i isključivo sredstva perpetuiranja dominantnih modela mišljenja, Greenblatt istodobno smatra kako je »zapadna književnost dugo vremena bila jedna od velikih institucija utvrđivanja kulturnih granica putem slavljenja i kuđenja«. Vjerojatno najekstremniji primjer retoričkog žongliranja u svrhu prikazivanja književnosti kao sudionika projekta porobljavanja, potlačivanja i izrabljivanja klasno, spolno i rasno drukčijih, ne bi li se šokirao kakav zamišljen ili stvaran malograđanski *Schönggeist*, alergičan na

pomisao da bi Shakespeare ili koji drugi umjetnički gigant mogao na bilo koji način imati veze s gadnijim vidovima svoje kulture, može se naći u Greenblattovu eseju naslovljenom pitanjem što je povijest književnosti. Odgovor se, među ostalim, daje u vidu pripovijesti o tome kako se pozivanje na 'izuzeće svećenstva' [*the benefit of clergy*] provjeravalo čitanjem latinskog psalma te kako su oni koji su dokazali da znaju pročitati (*sillibicare*, ne i razumjeti) tekst, izbjegli vještala. Ispit ove vrste, po Greenblattu, dokazuje da je književnost u srednjem vijeku i ranom modernom dobu bila »kritički znak određenog položaja u društvu«, a ne nikakvih estetskih, a kamoli etičkih težnji. Duboko ispod naših boljih običaja ova funkcija i dalje opstoji, regulirajući društvene odnose na svoj skroman način. Istodobno se međutim, pomalo mistifikatorski, priznaje kako »snažno zanimanje za književnost upućuje na kvalitetu otpora u predmetima, volju u nekim slučajevima jaču ili barem izdržljiviju od one profesionalnih tumača« pa se čak književnosti pridaje moć prizivanja mrtvih.

Prošlost, Geertz & Foucault

Bez obzira, međutim, na tu više puta izraženu želju da uspostavi dijalog s mrtvima, novi historizam zadržava koncepciju potpune (mrtvačke) drugosti prošlog i potpuno zanemaruje dijalektički učinak sadašnjosti na konceptualno domišljanje prošlosti i povratni (ili prvotni) odlučujući utjecaj prošlosti na oblikovanje sadašnjosti. Istodobno, bez obzira na sve manifestne izjave o tome da nikakav imaginativni ili arhivski diskurs ne pruža uvid u nepromjenjive istine niti izražava nepromjenjivu ljudsku narav, Greenblatt si dopušta tezu da će glas Shakespeareova Calibana, glas izmještenih i potlačenih, biti adekvatnije izražen tek u djelima postkolonijalnih karpiskih i afričkih pisaca naših dana jer ga bard nije mogao drukčije zabilježiti zbog moćnih ograničenja svoje kulture. Tragovi prošlosti, dakle, ipak ostaju i ako ih mi pogrešno čitamo, oni su za nas svejedno jedina moguća, dostupna, prošlost. Za to je, ipak, potrebna stupiti u dijalog koji obvezuje, treba prošlosti priznati pravo da svojim tragovima, koliko je to moguće, određuje naše čitanje.

Želeći pružiti potpuniju sliku nedostupne prošlosti, novi historizam često ističe svoju ambiciju da se ne ograniči samo na književne tekstove, već da obuhvati čitavo polje kulture, pa je Greenblatt više puta čak predlagao alternativan naziv *poetika kulture*. U teoriji, ova je zamišljena obuhvatnost više nego megalomanska i trebala bi, samo na području proučavanja književnosti, uzeti u obzir nacionalne, jezične, povijesne, generacijske, zemljopisne, etničke, društvene, spolne, političke, etičke i vjerske podjele, kao i one između čitanja i pisanja, kulture tiska i one oralne, kanonskih i heretičkih tradicija, elitne i pučke kulture, visoke i popularne umjetnosti. Iako se granice među ovim *zonama* ne mogu ukinuti, mogu se prelaziti, miješati, učvršćivati, brisati, preispitivati, ponovno promišljati, prekrajati i premješati. Nigdje se, dakako, ne nudi nikakav model obrade tih vidljivih ili nevidljivih veza, koje nisu ograničene

ni vremenski niti prostorno, pa se tako *Kralju Learu* može supostaviti tekst iz 1831. godine, a umiranju u Shakespeareovim dramama običaji neparda Nalumin s Papua Nove Gvineje. »Jedna od tendencija po kojima novi historizam podsjeća na stare historizme jest dovođenje nužne kontekstualizacije do točke prekontekstualiziranosti koja se tumaći kao objašnjavajuća. Prema ovom pristupu, adekvatna povijesna interpretacija odlikuje se preobiljem podataka, s tendencijom da se vrijedan naglasak Clifforda Geertza na *gustom opisu* proširi na pravilo bez kvalifikacija i kriterija: što gušći opis to bolje«, primjećuje Dominic LaCapra.

Privlačnost Geertzova modela antropologije za Greenblatta bila je u tome što je u interpretacijama kultura koristio metode posuđene od književnih kritika, Fryea, Eliota, Burkea, Auerbacha i dr., te je tako doveo »književnu kritiku u dodir sa stvarnošću«, približivši je »životima koje stvarni muškarci i žene doista žive«. Međutim, problem koji se ovdje javlja, a kojeg bi Greenblatt trebao biti svjestan, jest — po riječima Gilesa Gunna — Geertzov »poprilično reduktivan koncept poetske interpretacije«. No, upravo je u umjetničkim tvorevinama, budući da kao takve nemaju primarne izravne svrhe, potpuno shvaćanje ili razumijevanje nemoguće jer je potencijalan kontekst interpretativne semioze neograničen, a protjecanjem vremena se samo povećava. Izravna je posljedica ove metodološke nedosljednosti ogroman jaz između teoretski obećane gustoće opisa i prilično rijetkih stvarno izvedenih analiza koje se najčešće ograničavaju na supostavljanje dvaju tekstova.

Drugi je odlučujući utjecaj na novi historizam izvršio Michel Foucault, no opet je riječ o proizvodnom prisvajanju probranih elemenata. Kao autorefleksivan i samokritičan mislilac, Foucault je postao svjestan problema koje je njegova rana konceptualizacija potpuno odijeljenih epistema imala, među ostalim, i s analizom iznimnih mislilaca koji anticipiraju buduća i nadilaze svoja povijesna razdoblja, te je tijekom sedamdesetih zamijenio arheologiju genealogijom. Potonja se rješava lomova i pragova među epistemama prve u korist ujedinjenog i sveprožimajućeg polja moći. Novi historizam, koji bi uslijed svoje usredotočenosti na Shakespearea morao imati osobitog sluha za ovaj problem, preuzima, međutim, sasvim nekritički oba ova koncepta istodobno, a to čini tako da se koristi genealoškom terminologijom analize odnosa u polju moći, a da pri, u osnovi, arheološkom *gustom opisu* zadržava epistemološki rez između prošlosti i sadašnjosti, iako ostaje nejasno gdje bi se on zapravo trebao smjestiti. Tako se izostavljaju barem dvije složene i produktivne kontradiktorne napetosti kojima je Foucault nastojao razriješiti ovu teškoću: one između objektivnog postojanja predmeta proučavanja izvan diskursa ili moći i nemogućnosti postojanja takvog *izvanjskog* položaja te one između nužnosti razlike između diskurzivnog vremena (radikalno drukčijeg s našega stajališta) i kronološkog vremena, kao i nemogućnosti provođenja analize izvan kronološkog vreme-

na, onog iz kojeg i unutar kojeg mislimo. Zapravo, Greenblattova je analiza elizabetanskog doba kao hibrida apsolutističkih i modernih formacija neprovediva u Foucaultovim terminima dok se istodobno u tom dvosmislenom retoričkom balansiraju između prešutnog obećanja općenitog važenja i neizostavno lokalne, pojedinačne primjene, mimetička koncepcija umjetnosti, izbačena kroz vrata, vraća kroz prozor. »Učinak Foucaultova nasljeđa na novi historizam neobičan je spoj neodređenosti (nema specifičnih ili detaljnih analiza jer nema modela koji bi se mogli rabiti), osjećaja neidentificirane potlačenosti na rubu paranoje i osjećaja sukrivnje — razveseljavajućeg ili

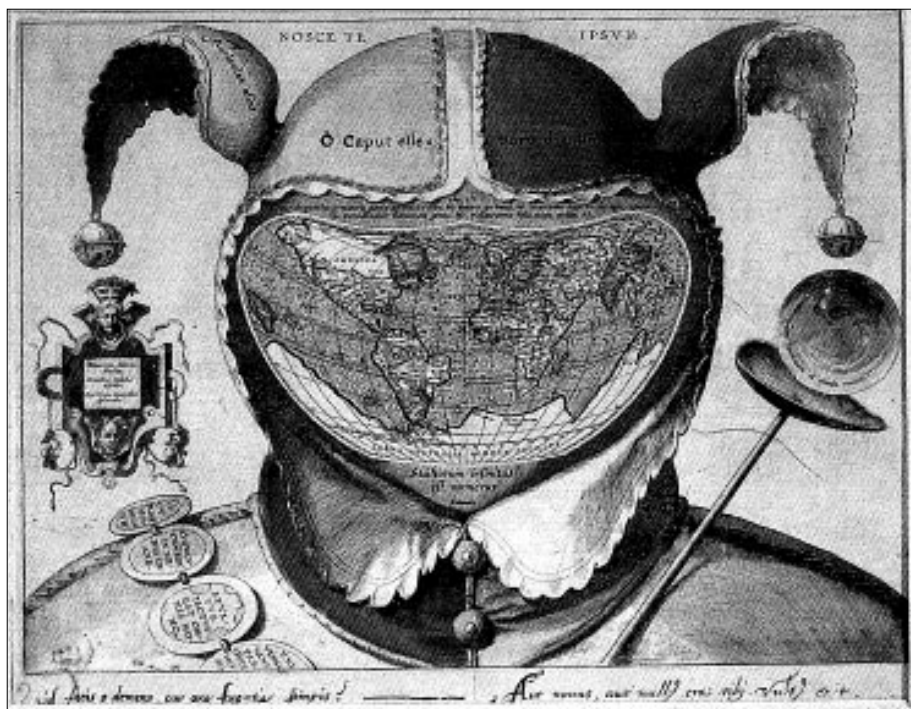
neproblematičnom. Tko ili što kontrolira njegov diskurs? Ili je on izvan dohvata moći? Kada je nastupio rez?

Cut-and-paste

Kako su teoretski zahtjevi novog historizma neostvarivi u praksi, struktura tipičnog Greenblattova esaja mnogo je mršavija od željenog obilja *gustog opisa*. Uglavnom imaju dva dijela u kojima se uspoređuje književni tekst, često Shakespeareov, te kakav neknjiževni, redovito opskuran i bizaran *povijesni dokument*, najčešće u vezi s prijestupima, mučenjem ili smrću. Metoda kojom se ova dva kulturna artefakta zatim dovode u vezu najčešće je, mada ne uvijek, potpuno proizvoljna. »Konteksti iz popularne, po-

meti, geste, obredi i fraze obliku i premještaju iz jedne izložbene zone u drugu«, u eseju »Resonance and Wonder«. Podaci koje je Greenblatt unio u kasniju verziju preuzeti su, a da to nije napomenuto iz recenzije tvrdokoričnog izdanja Anne Barton u *New York Review of Books*. Njegov je postupak naizgled samo ispravan činjeničnih netočnosti, uključujući stoljeće u kojem je sadašnji vlasnik kupio šešir, popraćen neočekivanom nepristojnom gestom nezahvalnosti. Ali dva više nego važna detalja koja se ne uklapaju u glavnu tezu ipak ostaju izostavljena, jedan koji dovodi u sumnju autentičnost šešira i drugi koji načelno umanjuje vjerojatnost postavke na kojoj analiza počiva, tj. da je šešir prodan

Želeći pružiti potpuniju sliku prošlosti, novi historizam ističe ambiciju da se ne ograniči samo na književne tekstove, već da obuhvati čitavo polje kulture

Putovanje kao luda. Karta anonimnoga autora prema Orteliusu, umetnuta umjesto vizira ludine kape, oko 1600. Bodleiana, Oxford

uznemiravajućeg«, zaključuje Brian Vickers.

Kako sve postaje metonimija svega drugog, umjetničko djelo ispada tek pasivan učinak djelovanja nevidljivih i nepoznatih socioekonomskih faktora, a zanemaruje se da djelo dalje stvara kulturu koja je stvorila djelo. Formativne društvene snage i moć *oblikovnih fantazija* teksta nisu ni u kakvoj dijalektičkoj vezi već su općenito opisane kruženjem društvene energije. Društvo je svedeno na kulturu, a kultura na tekst. Shakespeare, primjerice, postaje primarna društvena pozornica, paradigmatski slučaj bogate međugre bez jasnog cilja. Umjesto dijalektike imamo *stasis*. Usprkos obećanjima čitanja u najširem kontekstu društvenih zbivanja, novi historizam nije pokazao sociopolitički učinak Shakespeareova djela niti kakav je njegov specifičan doprinos stvaranju imaginarija. Kako djelo bez autorove namjere sudjeluje u kruženju društvene energije, ono ne može predstavljati ili analizirati manifestacije tih aspekata društvene situacije iz određene više ili manje svjesne autorske pozicije, pa je ovakva analiza zapravo nemoguća, a istodobno je svako djelo ili svaka stvar podjednako pogodna za analizu, reprezentativnost je svugdje. No što se u toj reprezentativnosti predstavlja suvremenom promatraču, drugo je pitanje. Ideološki odnosi koje Greenblatt čita iz materijala suvremenog Shakespeareu mogu se kao takvi otčitati upravo zbog povijesne udaljenosti Shakespearea od Greenblatta, ali Greenblattova sadašnjost pritom ostaje

robljene i visoke kulture svode se na komade scenografije, a njihovi odnosi spram teksta *pregovaraju*, *misle* ili *se udružuju* u zgodne *tableaux* relativno jednostavnim asocijacionizmom, supostavljanjem ili pastišem. [...] Pohvalan, no zahtjevan i problematičan ideal intertekstualne i međukulturalne analize tako dobija prelaganje i kontemplativno rješenje — mogli bismo ga nazvati pseudorješenjem slabe montaže ili, ako vam je draže, *cut-and-paste bricolage*«, primijetit će LaCapra. Kao i neka druga nastojanja da se osluhne glas onih koji su vjekovima bili potlačeni i razgrnu zapretane niti paučine moći koja sve veže sa svime, Greenblattov se pristup oslanja na indicije, mogućnosti, naslućivanja, a sve ono što se doima dokazom, činjenicom, očevidnošću podvrgava načelnoj sumnji. U okviru eseja koji uspostavlja vezu između dvaju tekstova, on se ovime, dakako, izlaže riziku generaliziranja iz privilegiranog primjera, budući da nema mogućnosti ovjeravanja reprezentativnosti pojedine instancije. Sve počiva na apsolutnom povjerenju koje čitatelj ima kako u Greenblattovu akribičnost tako i u interpretativne sposobnosti, koje sve više nalikuju onima plemenskog vrača. No tu se opet javlja problem. Na osnovu najmanje jednog slučaja manipulacije podacima, Greenblatt ne zaslužuje povjerenje. Između tvrdokoričnog i mekokoričnog izdanja svoje knjige *Learning to Curse*, izvršio je, naime, neke neznatne izmjene u opisu šešira kardinala Wosleya, koji je predmetom ilustrativne analize »društvenih procesa kojima se pred-

kazališnoj skupini u sklopu reformacijskog rastavljanja »histrionskog aparata katoličanstva«. Da sve bude još apsurdnije, svi podaci, koje Bartonova navodi, nalaze se na kartici koja posljednjih dvadeset pet godina stoji uz šešir ondje gdje ga je Greenblatt navodno vidio: u Christ Church Collegeu u Oxfordu.

Odgovor ovakvim prigovorima Greenblatt je vjerojatno predvidio u brojnim priznanjima kako sebe doživljava ponajprije kao pripovjedača. Kako barem u ovom društvu pripovijedanje još uvijek nije akademska disciplina, kako se Greenblattovi tekstovi i dalje objavljuju unutar tog diskurzivnog polja, a on ih potpisuje kao profesor književnosti na Sveučilištu Berkley — nešto ipak nije u redu. Činjenica da sve kritike upućene Greenblattovu novom historizmu nisu rezultirale njegovim profesionalnim diskreditiranjem, već su mu, naprotiv, povećale popularnost i institucionalni utjecaj, pokazuje da dijagnoza stanja s početka ovog teksta nije sasvim netočna. Moguće su, dakako, i opravdane primjedbe na reprezentativnost Greenblattova rada za sve ostale izravne ili neizravnije povezane s neodređenom 'praksom' novog historizma, no nepobitno je da on predstavlja marketinški najsjajniju zvijezdu te konstelacije pa tako najbolje ilustrira što uspijeva na nebu suvremenih pristupa književnosti. Možda je upravo onaj problematični (pseudoteorijski višak, zaslužan za Greenblattovu planetarnu akademsku slavu, pokazatelj stvarnog problema, želimo li ga takvim vidjeti. ■

likovnosti Gomile, zemlja i vrata

Iskustvo primarnoga, analitičnog kiparstva te druge skulpture integrirano je u sva Drinkovićeva djela

Snežana Pavičić

Slavomir Drinković, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 20. svibnja-20. lipnja 1999.

U Klovićevim dvorima u Zagrebu sastale su se u jednom trenutku krajem svibnja čak četiri izložbe: retrospektiva slikara Ordana Petlevskog na prvom i drugom katu, skulpture Slavomira Drinkovića u prizemlju, stolice Carle Tolomeo u podrumu i fotografije Marije Braut u Fortezzi. Ovo je prikaz o Drinkovićevim radovima nastalim u posljednjih deset godina.

Nakon Kuzme Kovačića, nastavlja se u istom prostoru, izlaganje hrvatskih kipara srednje generacije. Uspoređujući Kovačića i Drinkovića zapažamo sličnosti, ali i razlike. Oba su kipara rođena na otoku Hvaru, Kovačić 1952, a Drinković godinu dana ranije. Oba su studirala na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, a sada školuju mlade generacije nastojeći im prenijeti dio svojega znanja. Oba su također dobitnici hrvatskih državnih odličja na području kulture. Podsjetimo da je Kovačić izveo spomenik na Medvedgradu, oltar i vratnice Hvarske katedrale kao i druge javne spomenike, a Drinković je 1998. godine, između ostaloga, svojim rješenjem crnih granitnih ploča s perforacijom u obliku stilizirane golubice, obilježio masovne grobnice iz Domovinskog rata. Želimo li i dalje uspoređivati dva kipara, dolazimo do podatka da je Kovačić samostalno izlagao trideset puta, a Drinković tri puta manje. Kovačić je na izložbi u Klovićevim dvorima pokazao šezdeset radova, a Drinković se predstavlja sa znatno manjim brojem, s osam

skulptura velikih dimenzija. Pogledajmo koje su to!

U prvoj, od ukupno pet izložbenih prostorija nalaze se dvije kamene kreacije izvedene u svijetlom bračkom kamenu. To su *Dalekozor* iz 1998. godine, koji varira staru temu *okvira* započetu još osamdesetih, i *Uza*, djelo koje

šamotnih opeka koje su u središnjem dijelu *uzbudene* i pobrkane destabilizirajućim namjerama. Odstupstvo drvenih eksponata ne znači da se Drinković nije okušao i u tom materijalu te njemu pripadajućoj tehnici. U vlasništvu Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu nalazi se, primjerice, *Veliko drvo sv. Sebastijana* raskoljeno na nekoliko

Slavomir Drinković: Veliko drvo sv. Sebastijana, 1984.

je nastajalo u dužem vremenskom razdoblju od 1989. do 1998. godine. U drugoj su prostoriji također dva rada, ali za razliku od prethodnih *bijelih* oblika tu su zastupljene crne granitne forme: *Sječam se devadesetih* te prošlogodišnja intrigantna skulptura *Početak i kraj*. Slijedi *Koplje sv. Jurja* iz 1990. godine izrađeno od kvalitetnoga visokouglačanoga kromiranog čelika. Vlastiti prostor ima i široki *El Dorado*, pravi simbol obećane zemlje, nastao u razdoblju od 1994. do 1999. godine, izveden od čeličnih ploča i držača koji na vrhu čuvaju pozlaćenu kamenu gromadu. U posljednjoj dvorani nalazi se elegantno protegnuti, a u središnjem dijelu zauzlati, čelični *Grop*, na kojem je autor radio dvanaest godina, te dinamično strukturirana *Gomila* iz 1988. godine sastavljena od velikog broja

mjesta velikim željeznim čavlima, a u gorskokotarskom mjestu Mrzle Vodice postavljena je drvena četverometarska skulptura pod nazivom *Sječam se osamdesetih*. O tim drvenim radovima saznajemo iz popratnog kataloga.

Inače, katalog je prelomljen tako da se u uvodnom dijelu nalazi kraći tekst autora izložbe koji potpisuje kustosica Klovićevih dvora Marina Viculin, a zatim slijedi niz odličnih fotografija istaknutih autora: Darka Bovoljaka, pokojnog Tihomira Beritića, Connyja Brauna, Damira Fabijanića, Branka Ostojića, Matije Pavlovca, Mie Vesovića i Fedora Vučemilovića. U pripremi kataloga služilo se podacima temeljne dokumentacije Slavomira Drinkovića iz Instituta za suvremenu umjetnost SCCA, čiji je autor Vlastimir Kusik.

Putem kataloških fotografija sustavno pratimo kiparovo dvadesetogodišnje umjetničko rad. Jedan od kronoloških početaka svakako je 1980. godina kada je u Galeriji *Nova* autor pokazao veći broj *Uvrnutih kvadara zemlje* i već tada jasno demonstrirao što ga primarno zanima u istraživanju kiparskog prosede. Bili su to problemi sirovog materijala te trenutačan kontakt u dodiru s materijom iz koje je nastojao izvući što kompleksnije značenje. Uvrtnjem ili tordiranjem prizmatičnih oblika zemlje nastajale su pukotine koje su pokazale svojstva materijalnosti ali i jasno označile proces rada. Već u tim ranijim radovima očita je osobina koju kipar često naglašava kao bitnu, jer kako kaže, *u mojim se skulpturama najviše radi o vremenu, zastavljenom vremenu*. Iskustva primarnoga, analitičnog kiparstva, ili onog koje često u nomenklaturim *kunsthistoričarskog* nazivlja nalazimo pod imenom *druga skulptura* (u slikarstvu pojava analogna *novoj slici*), dugo su prisutna u Drinkovićevu opusu, što više strukturalno su integrirana u gotovo sva njegova djela, pa i ona koja na prvi pogled imaju banalniji simbolički karakter. Nakon tih početnih radova slijede zemljane građevine, stubovi nepravilnih oblika, sastavljeni od niza manjih i okomito superponiranih kvadara. To su novi menhiri i bezvremene ideje. Okomice su sve češće prisutne, bez obzira je li presjek kvadrat ili krug ili nešto između. Osim već spomenutoga drvenog *Stupa sv. Sebastijana*, u tom je nizu posebno izražajan *Zemljani stup* iz 1984. godine sastavljen od, kako ime kaže, zemlje vezane konopcem. To je jedno od onih djela koje motivira dodire i to ne zbog teksturalnosti, već zbog slutne mekoće, vlažnosti pa i dodatnih osjetilnosti poput isparavanja i mirisa. *Veliki stručak*, nastao tri godine nakon *Zemljanog stupa*, varira sličnu problematiku samo u bitno većim dimenzijama i slobodnijim, *bucmastijim* obrisima.

Jedan drukčiji koncept Drinkovićeve plastičnog razmišljanja pokazuju radovi *Olovno vrijeme* iz 1984. i *San o slavi* iz 1988. godine. *Olovno vrijeme* čine dvije paralelne olovne ploče protegnute u visinu s intenzivnije osvijetljenim pješčanim stošcem na dnu, a *San o slavi* za Drinkovića je vrlo neobično djelo sastavljeno od stuba piramidalnog završetka i na podu ležećeg modela ženskog tijela prekrivenog tkaninom.

Daljnji put opet vodi na monolitne forme, ali sada intenzivnije destabilizirane

kosinama i odstupanjima od sigurnih okomica i horizontala ili jednostavno oprotoreni uskim ulazima, kanjonina i sličnim konfiguracijama. U oba su slučaja nestabilnost, napetost i procjep ključni aspekti motiviranja misaonoga dovršavanja i ulazanja u djelo. *Pusti me proć*, skulptura na Matejuški, na splitskoj rivi, iz 1987. godine uvodi temu procjepa, mimoilaženja, pomicanja, ali i stalnog jedinstva. *Vrata XX. stoljeća* u Poreču problematiziraju ista nastojanja. Opisujući ta djela i tražeći njihove sadržaje autorica izložbe upućuje na temeljni kiparski postupak. *Poznavanje metode zabijanja klinova da se dobije potez, pružanje i usmjerenje željene pukotine, napuknuća ili raspuknuća, jedna je od ključnih oblikovnih metoda cjelokupnog Drinkovićevog opusa u plemenitim granitima tijekom posljednjeg desetljeća. Osvješteni rizik i konačnost takvih zabavata u skupocjenim materijalima ostavljaju energetsku napetost — poput svih tehnika koje ne ostavljaju mogućnost korekcije, niti vrijeme premišljanja tijekom akcije. Sadržaj se događa kroz osobine materijala i jezgrovitost kiparske intervencije.*

Recimo na kraju da je svojevrsna prednaja sadašnje Drinkovićeve izložbe bila izložba u Salonu Galerije *Antuna Augustinčića* u Klanjcu, organizirana krajem prošle i početkom ove godine. Tamo su pokazani mali radovi, više skice i varijacije velikih zahvata, jer mnoge od njih kasnije su realizirane u velikim formatima. I zaista, očita je tendencija da Drinkovićeve skulpture s vremenom postaju sve veće. Bilo bi dobro pronaći sponzora koji bi umjetniku omogućio još izražajnu silnu dimenziju jer bi tako i likovni aspekti procjepa, torzije, pomaka ili neki drugi, umjetniku intrigantni problemi, postali još snažniji. ☒

Slavomir Drinković, Gomila, 1988.

Jedna skulptura i dvije nove galerije

Izložba je otvorena tek šetnjom kroz skulpturu

Olga Majcen

Nika Radić, Otvoreni atelijer, Pučko otvoreno učilište Zagreb, od 27. svibnja-20. lipnja 1999.

Na otvorenju izložbe Nike Radić Berislav Valušek je naglasio da *izložba može biti otvorena tek kada se prošeće kroz skulpturu*. Na taj način je izdvojio osnovnu karakteristiku skulpture te kiparice mlade generacije. Prostorna dimenzija objekta napravljenog od varenih željeznih ploča ono je što ga čini izuzetnim do-

dajući skulpturi arhitekturnu notu. Plohe spojene pod šiljatim ili pravim kutom, tlocrtno gledano, predstavljaju djelomično rastavljenu geometrijsku shemu zvijezde, koja, upravo zato jer je djelomično rastavljena, omogućuje prolazak kroz skulpturu. Postava skulpture na travnatom dijelu Galerije te njezina nevelika visina (varirajućih oko metar) čine skulpturu preglednom i čak primamljivom za prolazak kroz nju. Razmaci između dijelova skulpture nejednake visine stvaraju geometrijske

prolaze, a koso rezane plohe upućuju u raznim smjerovima. Minimalističkim sredstvima, kao što su materijal (čija površina nije obrađena, već je ostavljena kakva jest — patinirana) i geometrizirane kutne forme, kiparica postiže mnogostrukost značenja i interpretacija.

Rad je izložen u jednom neobičnom i novom prostoru. Riječ

je o Galeriji pod nazivom *Otvoreni atelijer*, čiji prostor nije neobičan samo zato jer je nov, već i stoga što se radi o dosad neiskorištenom atriju Pučkog otvorenog učilišta. Prednost takve Galerije nad običnom jest mnogostruka. Kao što samo ime kaže *atelijer* omogućava izvedbu na licu mjesta — to je vanjski prostor, a u njegovoj blizini nalazi se Zavod za zavarivanje, koji može dati materijal i pomoći kod same izvedbe. Druga velika prednost koju takav unutrašnjo-vanjski prostor omogućuje, budući da je okružen zgradom, jest poliperspektivnost — kroz prozore različitih katova iz različitih kutova može se sagledati djelo. To djelomično ograničuju Galeriju na vrstu radova, koji moraju biti volumensko-prostornog karaktera te gledljivi sa svih strana.

Slijedeći projekti koje stručni suradnik Višnja Knezoci-Dabac i voditelj Galerije Tihomir Žiljak

planiraju pretežno su kiparski radovi. Autori koje su najavili su Petar Barišić, Daniel Kovač, Vitold Košir i Denis Krašković.

Ista ekipa planira otvorenje još jednog novog izložbenog prostora *Galerije Bernarda Bernardija* koja će se nalaziti u unutarnjim prostorima iste zgrade. Izloženi će biti uporabni predmeti koje je za zgradu Pučkog otvorenog učilišta dizajnirao Bernardo Bernardi, a za tom izložbom uslijedit će izložbe arhitekata koji su ujedno bili i slikari, kipari ili dizajneri iz njegova kruga: Božidar Rašica, Vjenceslav Richter, Oleg Hrčić. Ta Galerija lijepo se nadovezuje na izložbu i predavanja o Exatu 51, koja su obilježila godinu u likovnom smislu. Na taj način, otvaranjem dvaju novih prostora za likovne umjetnike, uz dosad postojeće, Pučko otvoreno učilište dobiva novi kreativni zamah, a Zagreb dvije drukčije galerije. ☒

Vremena su, nažalost, teška, pa i ustanove u kulturi moraju biti pripravne dijeliti sudbinu okruženja u kojemu djeluju — izjavila je gradonačelnica Zagreba Marina Matulović-Dropulić, potpisujući početkom ovoga mjeseca kolektivni ugovor za 1680 djelatnika u ustanovama kulture grada Zagreba kojime kulturni radnici dobijaju osnovicu za plaću u visini 1.822 kune (lani 1.510 kuna).

Nije mnogo, ali stiže svakoga mjeseca, reklo bi 150.000 Hrvata koji mjesecima rade, a ne primaju plaću. A da kulturnjaci dijele sudbinu okruženja u kojemu djeluju, dokazuju stare škodice i renolčki ispred HNK, za razliku od malo suvremenijeg voznog parka ispred Gradske skupštine i Sabora.

Vremena su zaista teška. Recesija uzima maha, a gospodarski slom Hrvatske dogodio se onoga trenutka kada je čak i službena stopa nezaposlenosti dosegla 20%. Brojke zastrašuju. Mjesec dana nakon donošenja Vladinih mjera za suzbijanje nelikvidnosti, nelikvidnost je narasla za 2,5 milijarde kuna, a stvarna potraživanja prema procjeni Udruge hrvatskih poslodavaca premašuju 50 milijardi kuna. Rebalansom proračuna za ovu godinu država planiranih 49.047 milijardi kuna kreše za 10%, ali to je ionako, kažu gospodarstvenici, kap koja neće zaustaviti katastrofu. Uostalom, mnoge stavke u Proračunu ionako su samo lijepe želje, pa ni skromnih 549.415.513 kuna dodijeljenih kulturi i 1.974.681.869 kuna dodijeljenih znanosti (od čega na visoko obrazovanje otpada 1.196.189.927) za ovu godinu (prije rebalansa), ne znači da će svima kojima su Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti novac namijenili, novac doista biti doznačen. Ako i bude, bit će to vrlo vjerojatno s velikim zakašnjenjem. Sredstva za projekte, sveučilištima se ne isplaćuju mjesecima, svodi ih time na puku nastavu.

Komedija na sprovodu

Vremena su, nažalost, teška, ali su malo manje teška za zaposlenike Poglavarstva grada Zagreba, kojima osnovica plaće iznosi 2.600 kuna, pa kada se pomnoži s odgovarajućim koeficijentima, zagrebački gradski administrator dobiva nekih 1.200 kuna više od zagrebačkog kulturnjaka. Grad Zagreb također daje višu osnovicu tetama u dječjim vrtićima (2.200 kuna) i ZET-ovcima (2.180 kuna), pa kako se god okrene, kultura nije miljenica grada. U gradskom Poglavarstvu će reći da ljudi u kulturi mogu zaraditi sa strane (čvrgarenje), ali toga je iz dana u dan sve manje, a naplata nesigurnija. Ima, naravno, ohrabrujućih primjera, poput jednoga svirača iz orkestra Kazališta Komedija, koji posjeduje dva automobila bolje marke, zahvaljujući ekstenzivnom čvrgarenju na sprovodima. Dodatno mogu zaraditi glumci i svirači, ali ne i bibliotekari, arhivari i kustosi, dok 90 posto prihoda kulturne institucije odlazi na širenje (točnije krpanje) programa, a ne u plaće. U Poglavarstvu će također reći da su u kulturi u posljednje vrijeme povisivali plaće, ali neće reći da povišenja nisu išla iz pojačanih sredstava za kulturu, nego otkidanjem od sredstava namijenjenih kulturnim programima. Nekada se 70% posto novca namijenjenoga kulturi trošilo na program, a sada samo 50% — sve ostalo su hladni pogon i plaće.

Tragedija u Osijeku

No, u odnosu na Osijek, kultura u Zagrebu je na konju. Plaće u osječkim kulturnim ustanovama u posljednje tri godine nisu se makle s mrtve točke, a i sprovoda nema kao u Zagrebu. Najviša primanja dramskog prvaka u HNK iznose 3.000 kuna, mladi glumci se moraju zadovoljiti s 1.700, pa prosječan dohodak ne prelazi 1.800 kuna — 1.000 manje od republičkog prosjeka. U ratom pogođenom gradu gospodarstvo je u komi, pa i nekadašnji glavni sponzor Saponia, dostižući jedva 40% predratnog kapaciteta, za kazalište i ostalo u kulturi izdvaja deset puta manje no nekada, za znanost jednako tako. Redovni profesor dr. Milena Mandić s Prehrambeno-tehnološkog fakulteta Osječkog sveučilišta priča kako su nedavno poslali molbe na stotinu adresa za financijsku pomoć zbog odlaska njihovih studenata na Tehnologiju, susret tehnoloških fakulteta u Baškom polju (trošak od 8.000 do 15.000 kuna za iznajmljivanje autobusa), ali se iz Osječko-baranjske županije baš nitko nije odazvao.

— Na ljestvici kulturne sirotinje Osijek je na prvom mjestu, a ni Split, Rijeka i Zadar ne stoje mnogo bolje. U Splitu je doduše kolektivnim ugovorom osnovicom za plaću od 1.640 kuna dostignuta osnovica zaposlenika u gradskoj upravi, ali nisu još stigli koeficijenti grada, čime zaostaju 20% za plaćom gradske birokracije. To je čak vrlo dobro, jer su ranije zaostajali 40 posto! — kaže Ferdo Boban, glavni tajnik Hrvatskog sindikata djelatnika u kulturi koji od 1995. godine vodi bitku oko potpisivanja kolektivnih ugovora za 6.000 kulturnih djelatnika čije plaće ovise o lokalnom proračunu grada, županije i općine. Sindikat broji 4.200 članova u 148 podružnica, a u njega su udruženi djelatnici arhiva, muzeja, galerija, zavoda za zaštitu spomenika kulture, restauratorskih zavoda, glazbe-

Intelektualci za tri groša

U kaotičnoj gospodarskoj i političkoj situaciji u kakvoj se nalazi Hrvatska i nagrađivanje pameti nerijetko nema veze sa zdravom pameti

Davorka Vukov Colić

no-scenske djelatnosti, kulturno-umjetničkih društava, te centara za kulturu i otvorenih sveučilišta.

Muk u Istri

Opcim kolektivnim ugovorom iz 1995. riješen je status samo 1.280 zaposlenih u kulturi plaće kojih se financiraju iz državnog proračuna, a sve ostalo ovisi o spretnosti pregovarača (sindikata) i žilavosti onih koji dijele pare, čvrsto uvjerenih u to da su njihovi savjetnici i referenti barem 15 do 30% vredniji i marljiviji od glumaca i glazbenika. Bog je najprije sebi stvorio bradu, kaže narodna, pa se toga drže svi osim grada Dubrovnika, bez obzira koja je stranka u kojemu gradu na vlasti.

— Pregovarajući o kolektivnom ugovoru u Rijeci, očekivao sam više razumijevanja, ali se pokazalo da sam bio u zabludi — kaže Ferdo Boban. — Isto je bilo u Pazinu i Puli. Obratio sam se za pomoć IDS-u, ali ni to nije pomoglo. Napisao sam interventno pismo Ivanu Jakovčiću, podsjećajući ga na to da zastupa stranku europskih nazora, te da, budući da je kolektivni ugovor čedo Europe, očekujem od njih više razumijevanja. Ali, kako tada tako ni danas nema odgovora.

Bilo kako bilo, prosječna primanja u kulturi zaostaju za hrvatskim prosjekom 20 do 25 posto (2.200 kuna), iako Hrvatski državni zavod za statistiku ponekad zbraja primanja kustosa s primanjima Tončija Huljića i Zrinka Tučića, iskrivljujući pravu sliku. A ni u svijetu estrade ne cva-

tu ruže. Odlično zaraduje tek dvadesetak imena, dok čak ni neki dobitnici ovogodišnje prestižne nagrade Porin na svečanosti dodjeli u Makarskoj nisu imali za kavu, a nekadašnja vrlo uspješna predstavica Hrvatske na Eurosongu i dalje mijenja podstanarske sobe. U još gore položaju su likovni umjetnici, jer su za njih sužene mogućnosti zapošljavanja, a umjetnine ionako nitko ne kupuje. Ima galerija koje šest mjeseci nisu prodale niti jednu jedinu umjetninu, a trenutni je kupac jedino država, koja bira po svojim kriterijima, zna se i kakvim. Nije čudo što su likovni umjetnici najzastupljeniji u Hrvatskoj zajednici samostalnih umjetnika, udruge »zaslužnih na području kulture« (trenutno ih je 1059) kojima država iz Proračuna namiruje mirovinsko i zdravstveno osiguranje. Ne snadu li se bolje, u starosti ih čeka crkavica od 900 do

1200 kuna, a nije bolje ni stalno zaposlenim prvcima kazališta: mirovina velikog Pere Kvrčića teško može preći 1.800 kuna.

Honorari u besćenju

Ovom prilikom ne bismo o visini autorskih honorara i mjesecima natezanja oko isplata, ako imate sreću da vam uopće plate. Koliko je intelektualni rad u praksi sveden na dvije marke za kilu mozga, najbolje dokazuje primjer Željke Čorak o 40 kuna honorara za prijevod soneta s francuskoga, 900 kuna za 25 kartica intervjua u najprestižnijem

KAKO ŽIVI PAMET?

Dvije košarice

Kulturna košarica (mjesечna potrošnja za četveročlanu obitelj)

Kulturne potrebe	Cijena u kunama	Ukupno u kunama
2 knjige	150	300
dnevne novine	5	150
tjedne novine	12	48
2 Zareza	8	16
2 časopisa	30	60
radiotelevizijska pretplata	45	45
Internet	100	100
1 posjeta kinu	22	88
1 posjeta kazalištu	30	120
1 posjeta muzeju	15	60
1 odlazak na koncert	80	320
nosač zvuka (CD)	120	120
3 posudbe videokasete	10	30
Ukupno		1457

Sindikalna košarica (mjesечna potrošnja za četveročlanu obitelj)

Životne potrebe	Iznos u kunama
Prehrana	1880,21
Stanovanje	1439,10
Prijevoz	310,00
Higijena	227,20
Odijevanje	637,46
Obrazovanje i kultura	362,91
Ukupno	4856,88

Naša kulturna košarica nije, dakako, rezultat dugotrajnog, iscrpnog i preciznog istraživanja. Nastala je u kratkom vremenu, proizvoljnim odabirom knjižara, kazališta ili muzeja. Cijene koje donosi mogle bi se staviti pod zajednički nazivnik »po prilici«, a broj takozvanih stavki u prvoj koloni, i njihova količina u trećoj, mogao bi se, već prema ukusima i željama, smanjivati, ali — što je vjerojatnije kada su želje u pitanju — i povećavati. Primjerice, kulturi u užem smislu riječi pripadaju i putovanja, odlasci na svjetske kazališne festivale ili likovne izložbe, kupnja novih softvera ili knjiga (monografija, rječnika) koje daleko premašuju cijenu od 150 kuna, a svakako i pretplate na strane časopise, članarine u bibliotekama te još mnogi drugi kulturni proizvodi. U minimalističkoj košarici koju donosimo, još uvijek je ukupna potrošnja daleko veća od one koju su u Savezu samostalnih sindikata, s obzirom na prosječnu plaću građana Hrvatske, odredili za kulturu, k tome i za obrazovanje. Usporedite! ☐

magazinu najvećeg hrvatskog medijskog tajkuna ili 2.995,54 kuna, koliko bi po cjeniku Trećeg programa Hrvatskog radija dobio Ivan Mažuranić za Smrt Smail-age Čengića, kako je to lucidno izračunao publicist Branimir Donat.

To nije sve. Novim Zakonom o kazalištu umjetnici solisti, zborovi i orkestri, sklapaju ugovore s kazališnim kućama na dvije godine, što je poseban vid radnog odnosa sa socijalnim statusom na vjetrometini. U Austriji ili Njemačkoj umjetnik će u vrijeme dok mu traje angažman zaraditi dovoljno zalihe za period čekanja, a u našoj totalnoj rasprodaji pameti, kreativnosti i intelektualnih vještina, uz nekoliko časnih iznimki, svi će manje-više krpati svakodnevnim životom. To znači biti i bez mogućnosti dizanja kredita, jer niti jedna banka neće ga odobriti ukoliko nemate u dužem vremenskom razdoblju osigurana primanja. Budući da se iz gradskih stambenih fondova tek posebno zaslužnima udijeli pokoji stan, ostalima preostaje da se snalaze uz 12% kamata na kredit, ako ga može dobiti, te hipoteku i polog u visini 30 posto vrijednosti kredita i 3.000 kuna mjesečne otplate na 70.000 DEM stambenog kredita u roku otplate od 10 godina. Ukoliko tom svotom možete riješiti stambeni problem. I ukoliko tu svotu uz deviznu klauzulu možete redovno odvajati od 2.972 kune koliko je plaća znanstvenog novaka ili od 5.800 do 6.400 kuna plaće redovnog profesora Sveučilišta, i to nakon povišenja od 60% tijekom protekle dvije godine.

Pugelnica za ugljen

Od 8.500 članova sindikata znanosti 1.600 ih nema nikako riješeno stambeno pitanje, a među 12.000 sveukupno zaposlenih na četiri Sveučilišta u Hrvatskoj i dvadesetak samostalnih javnih instituta, vjerojatno ih je još više.

Broj zaposlenih u znanosti u Hrvatskoj znatno je manji nego u svih naših susjeda, a znanstvena produkcija desetak puta manja nego u Austriji. Od ionako katastrofalno niskih 1.776 milijuna kuna predviđenih za znanost, prošle je godine dobiveno 1.650 milijuna ili 7% manje, pa je i ovogodišnjih 1.974 milijuna prije utopija nego realnost.

No, ni ljudi u znanosti ni oni u kulturi ne bune se zbog visine svota izdvojenog novca, koliko zbog načina raspodjele i nedostatka kriterija. Onih prikraćenih 125 milijuna prošle godine glavni tajnik Sindikata znanosti Vilim Ribić uspoređuje sa 106 milijuna kuna »bačenih za doprinos ljudskoj nesolidarnosti«, kako opisuje čuvenu pugelnicu, pomoć Vlade štrajkolomcima tijekom prošlogodišnjega štrajka osnovnih i srednjih škola. Za taj novac moglo se kupiti gotovo 11.000 računala za škole, kaže Ribić, ili namiriti ono što je uskraćeno znanosti. Budući da je za hladni pogon svih fakulteta u zemlji predviđeno 140 milijuna kuna, tim su novcem fakulteti mogli namiriti osnovne troškove režija, pa ne bi morali otkidati od novca namijenjena znanstvenim programima da kupe ugljen za grijanje.

Pamet i politika

»U Hrvatskom narodnom kazalištu ovo je vjerojatno prva sezona u stotinu godina u kojoj Opera nema premijeru, ali je unatoč tomu država i vlast postala zarobljenikom kazališta«, kako teatrolog Vjeran Zuppa opisuje situaciju u kojoj su hladni pogoni i usitnjavanje novca na stotinu strana pojeli kreativni dio priče, tj. program. Zbog nedostatka kriterija iz zagrebačkog gradskog proračuna tako se pomaže 119 amaterskih družina i 150 galerija, a na dugom popisu korisnika proračuna odjednom se tko zna zašto našlo i 3.000.000 kuna za film i video, koje Grad do sada nije financirao, pa će za tu svotu ove godine biti zakinuti izdavači, kazališta ili bibliotekari.

I tako: pamet u Hrvatskoj preživljava na rubu, u institucijama koje djeluju, a ne stvaraju, u kazalištima koja rade, a nemaju premijera, s izdavačima koji izdaju knjige, a nemaju kune za honorar autorima, sveučilištima i znanstvenim ustanovama koje nemaju ni za nove mjerne instrumente, a kamoli sredstva za nove istraživačke projekte. U kaotičnoj gospodarskoj i političkoj situaciji u kakvoj se nalazi Hrvatska i nagrađivanje pameti nerijetko nema veze sa zdravom pameti, nego s trenutnim političkim odlukama i rješenjima, pa nije čudo što je nakon skokovite povišice plaća sucima, na Pravnim fakultetima izbila prava revolucija: iako su u posljednje vrijeme plaće redovitim profesorima podignute za 30%, još su uvijek niže od najniže plaće suca općinskog suda, za što je potrebno samo dvije godine staža!

U zemlji u kojoj je više od 300.000 ljudi trenutno bez posla, dobrim dijelom zato što se u pretvorbi više cijenilo nekretnine no ljude, ni intelektualni rad ne može biti više cijenjen nego što je sada. Uzroka podcijenjenosti pameti još je mnogo, a posljedice ćemo tek osjetiti. U svijetu u kojemu je industrija softwarea trenutno jedna od najunosnijih, a nove tehnologije i informatička revolucija u zamahu, Hrvatska sa svojim znanstvenicima i ljudima iz kulture koji ne mogu kupiti knjigu, priključiti se na Internet, priuštiti si neki strani časopis, ali ni objaviti stručni rad, ne može računati ni na gospodarsko čudo. Kultura i znanost su skupi, ali na dugu stazu nekultura i neznanje stoje još više. ☐

Živi li se?

Anketa o standardu umjetnika

Barbara Nola
glumica

PDV je dokusurio kazalište, jer i ono također plaća dvostruki porez. Nekada je bilo pet-šest premijera godišnje, a danas tek dvije, maksimalno tri. Posjet kazalištima je drastično opao. To nije zbog nedostatka interesa, već ljudi jednostavno nemaju novaca. Situacija na filmu je podjednako loša. Sad smo snimali film *Nebo i sateliti* i da nije bilo vojske koja je pomagala u svakom pogledu, od filma ne bi bilo ništa. Honorari bi trebali stići, a kad će biti novaca za montažu, ne zna se. To je užasno deprimirajuće. Stalno nešto čekaš i misliš da će se nešto promijeniti, a onda na kraju definitivno shvatiš da će teško biti bolje.

Država bi trebala voditi više brige o kulturi. Ako nije problem ulagati hrpu love u odvratne nogometne klubove i stadione, zašto je problem ulagati u kulturu? Ako je normalno da nogometaš dobije dvadeset pet tisuća maraka za dobru utakmicu, zašto ja ne dobijem lovu jer sam genijalno glumila ili je ne dobije netko tko je genijalno režirao? Znam da svi ljudi kod nas teško žive pa nemam ni ja pravo previše tražiti, no kad pogledam u što se sve novac ulaže, ne mogu ne biti revoltirana. Vlada totalni kaos. Kazalište jedva životari. Može se živjeti jedino ako radiš još nešto za strane.

Branko Ištvančić
redatelj

Moји filmovi *Plasitelj kormorana* i *Zamrznuti kadar* radeni su u produkciji Hrvatske televizije, jer bez sudjelovanja Televizije gotovo je nemoguće napraviti film. Osim kada se radi o velikim produkcijama cjelovečernjih igranih filmova koje financira Ministarstvo kulture. No, raditi s Televizijom dvosjekli je mač. S jedne strane, primorani ste raditi u uvjetima koji su na Televiziji standardni, što ne može biti povoljno za kvalitetu filma. S druge strane, Televizija još ni dan-danas nema određenih kriterija po kojima će se dodijeliti sredstva određenom filmu. Primjerice, neki projekti koji obećavaju trebaju imati prioritet pri dodjeli sredstava. Dokumentarni film *Plasitelj kormorana* načinjen je po već spomenutim televizijskim standardima, što

znači da sam iz materijala koji nalikuje reportaži za Dnevnik morao napraviti kreativno djelo, za što imam zahvaliti isključivo podatnosti teme i razumijevanju ekipe. Film sam morao napraviti za šest dana (inače se na Televiziji uglavnom sve svodi na pet dana snimanja i pet dana montaže). Po mojim saznanjima, samo je materijal za film u trajanju od 30 minuta, odnosno oko 1.000 m vrpce, stajao između trideset i četrdeset tisuća kuna, što je za neke normalne uvjete premalo. Postprodukciju, koja bi zapravo trebala biti u interesu Ministarstva kulture, potpomogla je Državna uprava za zaštitu okoliša s oko 7.500 njemačkih maraka.

Kada je riječ o igranom filmu, situacija je nešto drukčija. Na HRT-u u okviru Dramskog programa unaprijed je određen budžet za određen broj projekata, koji bi se već mogao smatrati pristojnim. Scenarij za *Zamrznuti kadar* ponudila mi je strana kuća i ja sam ga prihvatio. Za njegovu je proizvodnju utrošeno oko milijun kuna, što je za srednjomeražni igrani film jeftino.

Nino Šolić
fotograf

Status slobodnog umjetnika donio mi je rang visoke stručne spreme što je posebno važno jer kod nas ne postoji Akademija na kojoj je moguće studirati fotografiju, donio mi je socijalno i zdravstveno osiguranje, ali način na koji radim ostao je isti. Što se tiče kulture, vidjeli smo i boljih dana. Ona danas jedva preživljava.

Josipa Lisac
glazbenica

Lakše mi je kada na kulturu gledam kao da nisam kulturni djelatnik. Bojim se na nju gledati iznutra, jer više ne bih imala snage. Stanem li sa strane, mirnije mogu kazati da je u Hrvatskoj zavladała nekultura. Ona je kod nas kontinuirano snažna, šarmirala je čitavu naciju i istisnula kulturu.

Što se tiče autorskih prava, ona su kod nas regulirana, a izvođačka su posljednjih nekoliko godina u fazi reguliranja. Djeluju retroaktivno, ali se tu radi o jako mizernim svotama skrivenim iza goleme papirologije tako da se s tim stvarima nisam ni zamerala.

Nas se glazbenike tretira kao da smo svi isti, a nismo.

Martina Filjak
pijanistica

Činjenica je da glazbenici koji su zaposleni nemaju u Hrvatskoj od čega živjeti. To su ljudi koji se glazbom bave

Zaštita autorskih prava glazbenika

Branimira Lazarin

Hrvatsko društvo skladatelja, odnosno ZAMP (Zavod za zaštitu autorskih prava) u Hrvatskoj štite autorska prava »dva milijuna autora«. Razlika između autora ozbiljne i autora zabavne glazbe arbitarna je, tvrdi ZAMP, te je nemoguće utvrditi točan postotak prihoda od autorskih honorara u obje kategorije posebno. Budući da je godišnji iznos tantijema, odnosno svote koju ZAMP isplaćuje svakom glazbenom autoru, tajna, nemoguće je na taj način usporediti odnos »zabavnjaka i ozbiljnijaka« u Hrvatskoj.

Ivan Novaković iz ZAMPA tvrdi da ukupna godišnja svota isplaćenih autorskih honorara na području Hrvatske raste do 30% godišnje. Budući da godišnji obračun za 1998. još nije gotov, pretpostavi je da je svota od 20 milijuna kuna, koliko je ZAMP autorima isplatio 1997. ove godine narasla barem za 30%. Reference na temelju kojih ZAMP obračunava tantijeme pojedinom autoru glazbe jesu količina izvedbi i prihodi od koncerata. Pri tome se frekventnost izvedbi kompozicija autora ozbiljne glazbe prati na Hrvatskom radiju i televiziji, a kompozicija zabavnjaka na lokalnim radiostanicama, jer se procjenjuje da se upravo one najviše slušaju u ugostiteljskim objektima i klubovima.

Dakle, univerzalno pravilo koje ZAMP provodi prema svim hrvatskim glazbenim autorima je »koliko muzike — toliko para«. Problem eventualnih nezadovoljnika, posebno hrvatskih autora ozbiljne glazbe, leži u činjenici rijetkog izvođenja domaće glazbe, jer ZAMP po zakonu o repartitiji isplaćuje više tantijema Šostakoviču ili nekom drugom stranom autoru od čije smrti nije prošlo više od pedeset godina, nego suvremenom domaćem autoru.

Takoder je prema frekvenciji izvedbi kompozicija autora zabavne glazbe jasno tko može više zaraditi, a omjer zarade bi se uvjetno mogao izraziti brojkama 1:5 u korist zabavnjaka. Ilustracije radi, od ukupne svote isplaćenih tantijema za 1997. koja je bila 20 milijuna kuna, 5,5 milijuna kuna obračunato je s Hrvatskog radija; 4,5 milijuna kuna sa HTV-a; 6,3 milijuna kuna sa svih lokalnih radiostanica u Hrvatskoj; a 3 milijuna kuna od mehaničke prodaje nosača zvuka. Samo 300.000 kuna zaradili su koncerti ozbiljne, a 950.000 kuna koncerti takozvane zabavne glazbe u Hrvatskoj. ☐

iz čiste ljubavi prema umjetnosti, no to im ne zadovoljava svakodnevne životne potrebe. U inozemstvu je situacija znatno drukčija. Čim se u državi više ulaže u kulturu, mladi ljudi imaju priliku razviti svoju osobnost i dobiti obrazovanje kakvo zaslužuju.

Budući da ću kroz mjesec dana diplomirati na Zagrebačkoj akademiji, trebala bih za nastavak studija dobiti financijsku potporu sredine iz koje dolazim. Problem je u tome što hrvatske stipendije za postdiplomske umjetničke studije jednostavno ne postoje.

Nevena Tudor
HDLU

Dva glavna izvora financiranja programa Hrvatskog društva likovnih umjetnika, temeljne strukovne udruge likovnjaka, jesu zagrebački Gradski ured za kulturu te Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Sredstva od Grada pristižu redovno, ali ona od Ministarstva u posljednje vrijeme ne prate ritam kojim se programi izvršavaju. Sponzorstva su, kao i u drugim kulturnim institucijama vrlo rijetka i uglavnom su rezultat naših prijateljskih odnosa s odgovornima u pojedinim poduzećima. Ni do sada situacija nije bila nimalo sjajna, ali je ova godina što se financiranja programa tiče osobito teška. U situaciji kada poduzeća jedva skupljaju novce za isplatu plaća radnicima, ne samo da ne žele, već vjerojatno i ne smiju ulaziti ni u kakve sponzorske aranžmane, bez obzira što se vrlo često naše molbe odnose na skromna sredstva od tri do četiri tisuće kuna. Govoreći logikom profita koja vlada u našem društvu, kultura se ne isplati.

Jedan od problema je, primjerice, pitanje radnog prostora likovnih umjetnika. Mi već godinama pokušavamo kroz saborsku proceduru progurati prijedlog da se izuzmu iz poslovnih prostora. Apsurdno je da se ateljer u kojem umjetnik ne ostvaruje nikakvu dobit, već umjetnički stvar, proglašava poslovnim prostorom pa se shodno Zakonu o zakupu poslovnog prostora, nameću tržišne najamnine i režijske.

HDLU broji oko tisuću i dvjesto članova, ali su prihodi od godišnje članarine nedostatni za rješavanje bilo kojeg krupnijeg problema. Veliki dio članstva čine umirovljenici koji su oslobođeni plaćanja članarine, a jedan dio članova izbjegava plaćanje koliko može. Opće stanje je sve teže i veliki broj umjetnika živi na rubu socijalne bijede. Odlukom Upravnog odbora Društva nedavno smo osnovali fond u koji će se uplaćivati deset posto od svake članarine, a koji bi se

koristio kao pomoć socijalno najugroženijim umjetnicima.

Toni Franović
slikar i asistent na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu

Najbolje što protagonisti kulturne politike mogu učiniti jest odgojiti potencijalne mecene. Kod nas je institucija mecenatstva degenerirala. Kriteriji kulturno kompetentnih institucija su diskutabilni, dok je komunikacija likovnim umjetnicima zapriječena. Mnogi nemaju nikakve mogućnosti afirmacije ukoliko ne posjeduju menadžerski talent, što u slikara i nije svakidašnja pojava. A institucija menadžerstva kod nas se još nije razvila.

Osobno mogu biti sretan što se moje slike ipak više-manje kupuju. Posljednjih godina nemam više presudan utjecaj na njihovu tržišnu cijenu. Stoga se, primjerice, atelijerska cijena za ulje na platnu veličine 50x60 cm, kreće od 1200 do 1500 njemačkih maraka, dok je njezina cijena u galeriji između trideset i pedeset posto viša. U sredinama izvan Zagreba stanje je još gore, a za sve je kriva krajnje stupidna centralistička politika.

Mladi ljudi na Akademiji na kojoj radim žive u skućenim materijalnim okolnostima i iskustveno su vrlo izolirani. Informiranje još kako-tako funkcionira: tu su Internet, *Flash Art*, *Art News*, *Art Forum*, no trebali bi biti u mogućnosti otići u New York ili London kako ne bi zdravo za gotovo uzimali informacije iz druge ruke. Nakon što su sredstva koja dolaze na Akademiju drastično smanjena, studentima su problem čak i osnovne potrebe — platno, boje i slično.

Bino Uršić i Boris Kuk
dizajneri
Božesačuvaj

Ne ponašamo se po principu »mi smo kulturni radnici i čekamo da nas pukne vizija«, ali želimo normalno raditi. No, radili mi ili ne, autorske izložbe ovisne o donacijama. Kultura bi od njih trebala živjeti. Prije, u doba »mraka«, kad si uložio u umjetnost i sport, bio si automatski oslobođen poreza. Danas se plaća porez na samu donaciju. Upravo spremamo izložbu i ne možemo očekivati nikakav novac. Država malo daje za kulturu za razliku od sporta ili nekih drugih stvari koje nisu opravdane. Zapravo, i u sport se slabo ulaže; ulaže se u nogomet, u *Croatiju* da budemo precizniji.

Imamo status slobodnih umjetnika koji nam donosi staž i socijalno osiguranje, no svi honorari su oporezivi. Zapravo, imamo velike porezne olakšice, ali nemaju nam što oporezivati.

Strukovne udruge o nama brinu tako da nam naplaćuju članarinu, šalju mjesečne biltene, a i pozdravim se na ulici kad se sretnemo.

Branko Mihanović
oboist

Čini mi se da postoje dvije struje: jedna je državna i dobiva velike novce za projekte koji nisu opravdani, a druga je off struja koja ili nema novaca ili oni dolaze iz nekih čudnih izvora. Mislim da je klasična glazba potpuno getoizirana. Državu kultura jednostavno ne zanima. Doživljava nas se kao nužno zlo, a menadžerstvo i propaganda su potpuno zakazali.

PDV je još više pogoršao stanje. Da bi uopće bilo interesantno ulagati, svako sponzorstvo trebalo bi biti oslobođeno dodatnih poreza. Međutim, kod nas je ono još uvijek na provincijalnoj razini. Sve se radi po principu »ako imate nekog poznatog«, a ne obraća se pažnja na sadržaj. U nekim zemljama o projektima,

koje bi trebalo pomagati, odlučuju stručne komisije pri ministarstvima kulture. To ne smije biti stranačka, nego zaista stručna komisija koja na neki način održava kulturni život. To kod nas ne postoji.

Od glazbe se teško živi. Tržište je malo, postoje počeci menadžerstva, ali kao i u privredi, uglavnom se sve uvozi, a ne izvozi se gotovo ništa. Nadam se da će pitanje biti regulirano, usmjereno prema domaćim mladim ljudima koji imaju ideje i sposobnosti da ih provedu.

Dalibor Martinis
videoumjetnik

Ne sjećam se da je situacija u kulturi ikada bila gora, ali se sjećam da nikada nije bila dobra. Nebriga za kulturu prije se očitovala tako da autori nisu imali nikakvu podršku u onome što rade, a danas su i same kulturne institucije u takvoj situaciji. Društvo ne prepoznaje kulturne vrijednosti i ne smatra važnim ono što se događa u kulturi. Važnim se eventualno smatra ono što se odnosi na nacionalnu povijest i tradiciju, ali ja mislim da je važna jedino suvremena kultura. Za nju se ili nema vremena ili se ignorira jer ne odgovara očekivanjima vladajuće strukture.

Nikada nisam živio od umjetničkog rada. Ni u ovom, ni u prošlom, a mislim da neću moći ni u sljedećem sistemu. Status slobodnog umjetnika ne donosi socijalnu sigurnost. Morao sam se profesionalizirati i baviti drugim disciplinama da bih financirao svoj umjetnički rad i osigurao egzistenciju. S obzirom da se bavim videom sve što radim je dosta skupo, ali nije komercijalno. Za kulturne projekte sve je teže naći sponzore. U likovnu umjetnost se ulaže najmanje novca, tako da je na naš rad PDV vjerojatno najmanje utjecao, eto i neke pozitivne ironije. Teško je u ovakvoj ekonomskoj situaciji izmisliti čudo, ali novac bi se našao kada bi se suvremenu kulturu i stvaralaštvo počelo shvaćati kao važan konstitutivni faktor u razvoju društva. Dok god kultura bude ovako marginalizirana, neće nalaziti sredstva.

Nada Abrus
glumica, predsjednica Sindikata glumaca Hrvatske

Mislim da smo apsolutno na margini društva. Djelatnicima u kulturi osnovica je 1822 kune, dok je ZET-ovcima 2150, a Gradskoj upravi 2600.

Gradskim ocima očito kultura ništa ne znači jer je naša osnovica najniža. Recimo, glumac s obzirom da je angažiran na dvije godine, ne može dobiti čak ni kredit u banci. Kroz Sindikat glumaca Hrvatske nastojim se boriti za naša prava i smatram da samo zajedništvom možemo nešto učiniti. Trenutno Sindikat radi na Web-stranicama i na taj način ćemo pokušati našem članstvu omogućiti da poslodavci lakše dođu do njih. Možda ponekim glumcima to pomogne da lakše dobiju posao. Društvo dramskih umjetnika ima fond solidarnosti. Umirovljenici su u najgorem položaju, jer su mirovine katastrofalne tako da i njima pokušavamo na neki način pomoći, iako nam to sve teže pada.

Dubravko Ivaniš Ripper
Pips, Chips & Videoclips

Nemam status slobodnog umjetnika, nego status govna, iako se već deset godina aktivno bavim glazbom. Mi smo ovdje ljudi bez cijene, bez ikakvoga građanskog dostojanstva. Strukovne organizacije vrlo slabo, neefikasno štite autore i izvođače. Ne rade ono zbog

KAKO ŽIVI PAMET?

čega postoje. Plemenito je da povremeno nastoje pomoći bolesnom glazbeniku, ali kad pogledaš kako se globalno odnose prema umjetnicima, onda je to ujedno i vrlo licemjerno.

U ovoj zemlji postoji takozvana državna kultura i državni kulturni radnici koji rade samo za interese vladajuće stranke. To nije ništa čudno jer i vani postoje takvi, ali je razlika u tome što oni ostali nisu izgurani i stavljeni u ilegalu. Mi smo ovdje u potpunoj ilegalnosti zato što nemamo nikakav status, nikakav prosperitet niti novčana sredstva. Mi smo ovdje na razini šljama. Moje, naglašavam subjektivno, poimanje umjetnosti je, da umjetniku mora biti jako dosadno da bi se bavio umjetnošću. Da bi mu bilo dosadno, mora biti bar minimalno osiguran. Ne može se baviti sekundarnim i tercijarnim zanimanjima, doći doma s posla i onda napisati pjesmu. ☒

Što skrivaju masivna vrata?

Anketa o standardu muzejskih djelatnika

Iva Šrot

Muzeji su najčešće ili u republičkom ili gradskom vlasništvu o čemu ovisi hoće li sredstva za održavanje dobivati od Ministarstva kulture ili od Gradskog ureda za kulturu. No taj novac najčešće pokriva tek troškove režija i osnovne troškove muzeja, i to čak ne uvijek u potpunosti. Za svaki projekt, odnosno povremenu izložbu, muzej se mora natjecati pri tim istim institucijama, no kako danas muzejski projekti u skladu s muzejskom politikom otvaranja vrata široj javnosti moraju biti što privlačniji (a to često znači i skuplji), novac dobiven na taj način nije dovoljan. Tada se muzeji obraćaju sponzorima po sistemu usluga-za-uslugu. Muzejima je potreban novac za realizaciju, a sponzori pak dobivaju dio muzejskog kulturološkog imagea.

Traženje sponzora za mnoge je težak proces. S obzirom na cjelokupnu situaciju u zemlji, tvrtke su sve manje

voljne ulagati u kulturu i na taj način stvarati dodatni image uz onaj poslovni. Tako prednost u dobivanju sponzorstva imaju oni muzeji koji uz klasičan tisak logotipa u katalogu mogu ponuditi i svoj prostor u svrhu prezentacije i poslovnih prijemata. Ali takvih je muzeja u Zagrebu relativno malo, pa se događa da muzeji, kakav je primjerice i Muzej suvremene umjetnosti koji stalno postavlja različite projekte, ostanu visjeti u zraku oslanjajući se tek na državni ili gradski budžet.

Kako su muzeji prije svega javne institucije, u muzejskim se krugovima počelo uviđati da ta institucija ne postoji sama radi sebe. Da bi opstali, muzeji danas moraju

ponajprije misliti na javnost, na publiku koja, obasipana informacijama i dinamičkim kretanjima na svim područjima, isto očekuje i od muzeja. Uspavana ljepotica više ne može biti predmetom divljenja tek ponekog profesora ili stručnjaka, ona mora zaintrigirati mase. Kada je prije dvije godine Muzej za umjetnost i obrt u sklopu svoje izložbe *Bidermajer u Hrvatskoj* posjetiteljima muzeja ponudio i mogućnost sudjelovanja u nagradnoj igri gdje je glavni zgoditak bio *fiat punto*, mnogima se digla kosa na glavi. Ali upravo takve stvari, u kombinaciji s dobrom medijskom kampanjom, magnet su za posjetitelje. To nije prostitucija, odnosno srozavanje standarda muzeja. Što

ima loše u tržišnom plasiranju kulture? Uostalom, s obzirom na stanje u državnom budžetu, muzeji će ionako još neko vrijeme morati ovisiti upravo o tržištu. Svjesni svoje baštine, mnogi planiraju uskoro okrenuti se i vanjskom tržištu. »Ako mi možemo otići na neku zanimljivu izložbu u Beč ili Budimpeštu, zašto oni ne bi došli k nama?« optimistično komentira Vesna Jurić Bulatović, voditeljica marketinga u Muzeju za umjetnost i obrt koji već planira reklamnu kampanju po srednjoj Europi za svoj sljedeći veliki projekt.

Drugi nisu previše optimistični — od visokih režija i rijetkih sponzorstava do izuzetno skupih oglasnih površina u gradu — sve su to stvari koje kvare idealističnu sliku simbioze muzeja i marketinga. O plaćama uglavnom odbijaju i govoriti.

Mirjana Drobina
voditeljica marketinga,
Etnografski muzej

Muzej kao državna institucija dužan je godinu dana unaprijed napraviti plan izložbi i drugih stručnih djelatnosti s detaljnim opisom troškova. Nakon što je plan prihvaćen (ponekad i reduciran) Gradski ured za kulturu odobrava sredstva. Za svaki pojedini projekt dobiva se novac, ali nedostatan za popratne programe kao što su katalog, plakat, propaganda, snimanje videozapisa na terenu i ostalih pratećih tehničkih efekata koji su današnjoj sve zahtjevnijoj publici sasvim logičan dio izložbe. Tada se Muzej obraća potencijalnim sponzorima ili donatorima

koji bi željeli i mogli sudjelovati u realizaciji projekta. Uobičajeno je da to budu tvrtke čija je djelatnost vezana za temu izložbe. Vrlo je rijetko da sponzori uplaćuju gotovinski novac na račun Muzeja. Sva dobivena sredstva namjenski su definirana i sponzori se uključuju izravno u realizaciju potreba koje su prateće izložbi. Iz toga se zaključuje kako djelatnici Muzeja nemaju nikakve osobne financijske koristi od sponzorstava, već je ta korist isključivo u službi što boljeg prezentiranja materijala. Mogućnosti dodatnog prihoda muzejskih stručnjaka ograničena su na predavanja u školama, na skupovima u Centrima za kulturu, sudjelovanje na svojim znanstvenim radovima, u emisijama, časopisima i knjigama, te poneki stručni savjet za izradu projekata za potrebe u turizmu.

Vesna Jurić Bulatović
voditeljica marketinga,
Muzej za umjetnost i obrt

Mi smo kulturna institucija na proračunu grada Zagreba, no nešto potpomaže i Ministarstvo kulture. Plaće naših djelatnika ovisе o državnom budžetu i nemaju nikakve veze s novcem predviđenim za realizaciju projekata. Za velike projekte kakav je i *Historizam u Hrvatskoj*, koji upravo pripremamo, državna sredstva, koja se iz godine u godinu sve više smanjuju, više nisu dostatna. Tu na scenu stupaju sponzorstva i donacije. Zbog vrlo povoljne fizičke pozicije zgrade i rasporeda prostora unutar Muzeja, imamo mogućnost našim partnerima ponuditi i prostor za prezentacije i poslovne sastanke i zato smo sponzorima interesantniji od muzeja koji nemaju takve mogućnosti.

Danas je marketing za muzeje od velike važnosti. Ne samo zbog novca koji im omogućava realizaciju projekata, nego i zbog indirektnog efekta koji ima na povećanje posjećenosti muzeja. I kulturni proizvod danas treba upakirati kako bi privukao što veći broj posjetitelja.

Vesna Lovrić-Plantić
voditeljica zbirke satova i pomoćnica ravnatelja za međunarodnu suradnju, Muzej za umjetnost i obrt

Uglavnom radim na muzejskim projektima. Nešto pišem i sa strane, recimo za časopise *Cicero* i *Kultura*. Prošle godine objavljena je i moja knjiga *Džepni sat* koju sam pripremala u večernjim satima tijekom dviju godina, a čije objavljivanje mi je djelomično omogućio MUO koji je povodom njenog izdavanja priradio i dobro posjećenu izložbu. Radim također i kao stručni suradnik

na televiziji, na scenarijima i sličnim stvarima vezanim uz muzejsku zbirku. Suradivala sam i pri izradi kalendara koji se tiskaju krajem svake godine. Sve to spada pod dopunu stalnih primanja, koja su takva kakva jesu. Nažalost zbog suženosti područja, za razliku od kolega koji se bave slikarstvom, nemam prilike postavljati izložbe izvan MUO-a i na taj način dodatno zaraditi. S druge strane, zahvaljujući Muzeju omogućeno mi je bilo u posljednje dvije godine sudjelovati na europskim muzeološkim radionicama gdje sam kroz rad i suradnju s kustosima i ravnateljima muzeja iz raznih europskih zemalja imala prilike napredovati na znanstvenom planu, od čega i sam Muzej ima izravnu korist. ☒

Razgovori: Slaven Letica

Radikalno osiromašenje intelektualaca

O teškom položaju intelektualnih profesija, nezaposlenosti liječnika, nastavnika, književnika, novinara i glazbenika, o njihovim primanjima i uvjetima rada

Davora Vukov Colić

Kako živi intelektualac u samostalnoj Hrvatskoj, do sada nitko nije empirijski istraživao. Može se samo pretpostaviti da je situacija među inteligencijom jednaka ili za nijansu lošija od opće situacije u društvu — kaže dr. Slaven Letica, ekonomist, publicist i novinar, redovni profesor na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, te autor desetak knjiga i niza znanstvenih radova objavljenih u nas i u inozemstvu.

Istraživanja koje je Letica objavljivao u tjedniku *Globus* pokazuju da 3% ljudi živi znatno bolje nego što je živjelo prije rata, 14% živi bolje, 27% podjednako kao prije, a ogromna većina, njih 57% živi lošije ili znatno lošije nego prije rata.

— U okviru toga može se spekulirati o socijalnim promjenama među inteligencijom, ali tu razlikujem položaj pojedinih profesija, od kojih su se neke počele razvijati tek razvojem hrvatske države, kao primjerice diplomatska, bilježnička ili časnička zvanja — kaže Letica.

Iako u *Globusu* godinama propituje javno mnijenje, najčešće politička raspoloženja građana i odnos prema vlasti, autor je tek jedne ankete iz 1994. koja pokazuje odnos javnosti prema intelektualnim profesijama. A valjda je i to dobar pokazatelj o tome što intelektualci misle o sebi samima.

Nema siromašnih političara

Ono što je o njima u Letičinoj anketi prije pet godina mislio prosječan Hrvat ne odudara mnogo od današnje percepcije pojedinih zanimanja: književnici su, na primjer, prilično poštjeni (peto mjesto nakon svećenika, znanstvenika, učitelja i liječnika), ali i siromašni (treće mjesto nakon učitelja i znanstvenika). Među dvanaest usporedivanih zanimanja svećenici su najpošteniji, liječnike se najviše cijeni, a političari su najmoćniji, najko-

jeji doista dobro zaraduju. Među znanstvenicima svjetskog glasa naći ćete ih pet ili šest, tu su jedna do dvije književnice koje nešto zaraduju na stranom tržištu, pokoji pijanist, slikar, kipar ili dirigent... Svi zajedno ne premašuju broj od petsto-šesto ljudi u cijeloj Hrvatskoj, ali mute sliku o teškom položaju intelektualnih profesija, nezaposlenosti liječnika, nastavnika, književnika, novinara i glazbenika, o njihovim primanjima i uvjetima rada.

Budući da ne postoje konkretna istraživanja, kako bi se na posredan način mogao prosuditi socijalni položaj inteligencije?

— Jedan od načina analiza je društvenih računa, a u Hrvatskoj je to prilično jednostavno. Neosporno je da je hrvatska državna birokracija proglašena nekom vrstom super-elite, a takvim proglašavanjem i povišenjem primanja kojim je

predsjedniku Republike podignuta plaća s 15.000 na 42.000 kuna, predsjedniku Sabora s 12.000 na 30.000, predsjedniku Vlade s 12.000 na 26.000, ministrima od 10.000 na 22.000, saborskim zastupnicima od 8.000 na 18.000 kuna itd., stvorene su apsurdne situacije u kojima redoviti sveučilišni profesor na fakultetu prima plaću u visini 5.000 ili 6.000 kuna, a pređe li u državne činovnike, dobija između 18.000 i 25.000 kuna, što nije slučaj niti u jednoj civiliziranoj zemlji u svijetu.

Intelektualci i intelektualke

Zbog toga se, naravno, događa unutrašnji, nevidljivi *brain drain*. Hrvatski kulturni i društveni život se antiintelektualizira, jer ljudi napuštaju intelektualne profesije. Profesor stranih jezika napušta školu i fakultet, jer će u međunarodnoj organizaciji ili državnoj ustanovi imati višestruko višu plaću. Sve je vidljivija negativna selekcija i sve je radikalnija feminizacija, jer profesijama koje napuštaju muškarci slabi društveni status, a time i primanja, pa u njih sve više ulaze žene. Slijedeći logiku društvenih računa, dolazimo — prema izjavi Pere Jurkovića, glavnog ekonomskog savjetnika predsjednika Tuđmana — do javne potrošnje, koja u Hrvatskoj iznosi neodrživih 70% društvenog proizvoda. To znači da se od svake zaradene kune 70 lipa troši na državni proračun i drugu javnu potrošnju, ali unutar toga sve se manji dio troši na intelektualne, a sve više na socijalne programe — umirovljenike, zdravstvenu zaštitu, kao i na državnu birokraciju, luksuz državne birokracije itd.

Zašto taj postotak tako dramatično raste?

— Jedan od razloga je banalne prirode. Početkom prošle godine pri uvođenju PDV-a ministar financija Borislav Škegro napravio je fantomsku procjenu domaćeg bruto proizvoda. Iako on iznosi između 4.200 i 4.600 dolara po stanovniku, na temelju ubranog PDV-a u prvom mjesecu Škegro ga je procijenio na 6.200 dolara.

KAKO ŽIVI PAMET?

Ukradi knjigu

Na osnovu toga zadržao je ogromna porezna opterećenja kapitala, rada, dohotka, pa i postotna opterećenja na knjigu, lijekove, znanstvena istraživanja, svaki oblik intelektualne aktivnosti. Kada bi bila u pitanju velika nacija, veliki jezik i velika kultura, takav namet na pamet možda ne bi bio veliki problem, ali za Hrvatsku sa 4.600.000 stanovnika i maksimalnim potencijalnim tržištem od petnaest milijuna ljudi — na kojemu bi se jednoga dana mogao prodavati hrvatski intelektualni *know how*, hrvatska knjiga, znanstvene usluge itd. — to dovodi do uništavanja svih oblika intelektualne i kreativne produkcije. I, naravno, zbog toga ćete u *Algoritmu* knjigu Richarda Holbrookea platiti 200, a u prijevodu 300 kuna. Brodelova *Knjiga o Mediteranu* na engleskom će stajati 120, a reducirani prijevod na hrvatskom 400, 500 ili 600 kuna.

Što to dugoročno znači?

— Mlade generacije ionako sve više govore strane jezike, ali

Znanstvenici su najmanje korumpirani i najviše im se vjeruje, političari najnepošteniji, trgovci najmanje cijenjeni, učitelji i nastavnici najmanje moćni

na ovaj se način dodatno reducira intelektualna potražnja i usmjera prema jeftinijem tržištu. No, ima još nešto drugo. Prije nekoliko dana nazvao me novinar jednog dnevnog lista i pitao kako bih objasnio činjenicu da je u zagrebačkim knjižnicama prošle godine ukradeno 40.000 knjiga.

Suvremena nepismenost

Taj vrlo zanimljiv podatak pokazuje dvije stvari. Prva je da u Hrvatskoj postoje ljudi koji hoće čitati, čak uz rizik da ih uhvate i osude za krađu. Druga pokazuje proces radikalnog osiromašenja intelektualaca, glavnih potrošača intelektualne produkcije, umirovljenih intelektualaca i školaraca, kojima roditelji ne mogu izdvojiti novac za udžbenike, lekturu i ostale knjige. Budući da je prag tolerancije takvog *kavalir-*

skog delikta mnogo viši nego krađa kokoši, građani će radije ukrasti knjigu, nego kruh ili maslac.

Nedavno je u dnevnom tisku također objavljen podatak da je u Zagrebu 11.000 stanovnika nepismeno, a da svaki deseti nema završenu osnovnu školu, te da su brojke bile iste prije deset godina. Ne govori li to i o zabrinjavajućoj dubovnoj stagnaciji u vrijeme informatičkog doba?

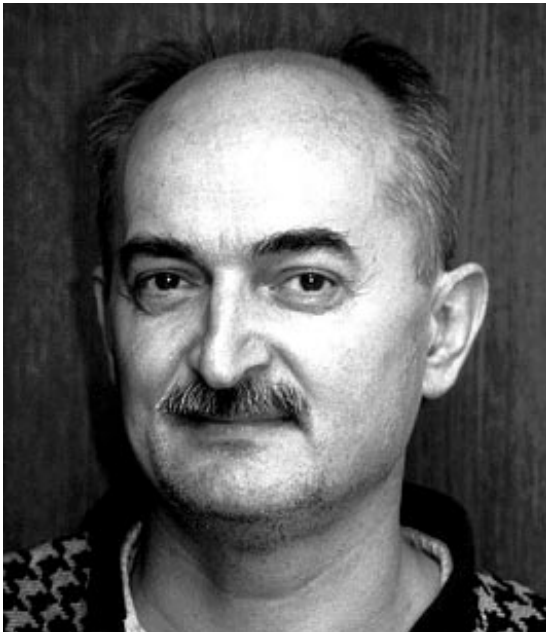
— Kada bi se usvojio prijedlog akademika Stjepana Babića, došlo bi do alarmantnog stanja u kojemu bi svi građani iznad petnaeste godine bili latentno nepismeni, jer se ne bi mogli socijalizirati uz korijenski pravopis. Kada sam oko 1985. objavio polemički tekst u kojemu sam napao odluku, velikosrpski motiviranu, da se u Saveznoj skupštini ukine lektura na hrvatskom, nazvao me Babić i zahvalio mi se što se borim za pravo hrvatskog književnog jezika, budući da se on sam to ne usudi, jer se, kako je kazao, naprosto plaši. Takvi ljudi danas postaju radikali i pokušavaju unižiti nove izvore nepismenosti. Ali ni to nije najveći problem, jer se pojam pismenosti radikalno mijenja. U Hrvatskoj, naime, postoje mnogi suvremeni aspekti nepismenosti koji su najvećim dijelom posljedica siromašnog društva.

Novac uvijek istima

Radikalna je problem kompjutorsko opismenjavanje, kao i problem stranih jezika. Kada bi Hrvatska ovoga trenutka bila primljena u Europsku Uniju, taj bi čin doveo do promjene čitave političke elite. Raditi, naime, u uvjetima u kojima bi Hrvatska bila članica Europske Unije, znači tečno govoriti engleski, francuski i po mogućnosti još jedan svjetski jezik. Tom kriteriju ovoga trenutka ne bi udovoljilo možda ni pet posto ljudi iz postojeće političke elite, a Hrvatska bi trebala između dvije i tri tisuće takvih ljudi. Elementi pismenosti danas su višedimenzionalni i zastarjela je bazična definicija po kojoj je pismen svatko tko zna napisati i pročitati vlastito ime. Osim toga, u hrvatskoj se kulturi među mladim generacijama unosi novi element polupismenosti, jer neće moći čitati ćirilicu. Trebalo bi također razmišljati o učenju slovenskog, mađarskog, njemačkog jezika, jer će potreba za njima biti sve veća, ali netko i to mora platiti.

Koliko je za osiromašenje kulture i znanosti kriv porezni sustav i način dijeljenja novca iz državnoga proračuna o čemu odlučuje državna birokracija?

— Vrlo je malo uvida u tokove novca za intelektualno stvaralaštvo, ali godina i pol iskustva dovoljna je empirijska osnovica da se vidi djelovanje novoga modela financiranja putem proračunskog podržavanja tzv. vrijednih intelektualnih proizvoda.

rumpiraniji i najmanje im se vjeruje. Znanstvenici su najmanje korumpirani i najviše im se vjeruje, političari najnepošteniji, trgovci najmanje cijenjeni, učitelji i nastavnici najmanje moćni. Među najsiromašnijima na prvom su mjestu učitelji i nastavnici, na drugom znanstvenici, na trećem književnici, liječnici na četvrtom, svećenici na petom, a iza njih su novinari, časnici, trgovci, suci, odvjetnici, poduzetnici i sa 0,0% — političari.

Koje od intelektualnih profesija u Hrvatskoj danas žive bolje nego u bivšoj Jugoslaviji?

— Moglo bi se spekulirati da institucije diskriminirane u pret hodnom režimu sada žive nešto bolje, kao što vjerojatno nešto bolje živi crkvena inteligencija, pri čemu mislim na novinare, znanstvenike, nastavnike ili umjetnike vezane uz Crkvu. Zbog nasilnog povećavanja plaća, socijalni položaj nekih profesija poput sudačkih i odvjetničkih naglo se poboljšao. Međutim, položaj mnogih intelektualaca bitno je pogoršan, u prvom redu znanstvenika, sveučilišnih, srednjoškolskih i osnovnoškolskih nastavnika. Kad su u pitanju slobodne i intelektualne profesije u užem smislu, treba razlikovati kategoriju koju je još Gramsci nazivao intelektualcima intelektualaca, intelektualcima drugog stupnja ili intelektualnom elitom, koja živi jednako, ili tek nešto lošije nego što je prije živjela.

Lijepa necivilizirana naša

Među novinarima u Hrvatskoj u tu bi kategoriju ušlo svega pedesetak — šezdesetak pojedinaca

Ona pokazuje da su golemu sredstva usmjeravana uglavnom političkim moćnicima. Dovoljno je zaviriti u izloge knjižara *Narodnih novina*, pa ćete vidjeti da su glavni autori Tuđman, Šeks, Sokol, Canjuga... Afera s *Komercijalnom bankom* i Josipom Šoićem također pokazuje da su subvencije za knjige dobivali manje-više slični ljudi. Teza da će se opterećenje knjige s 22% poreza kompenzirati velikim otkupima knjiga pokazuje se kao notorna laž, jer se u 1999. još nisu sastale niti komisije i odbori koji bi o tome morali odlučiti. Zbog toga su mali nakladnici osuđeni na propast. Pitanje je samo mjeseci kada će doći do općeg kolapsa malog nakladništva u Hrvatskoj.

Koliko će rebalans državnog proračuna utjecati na daljnje osiromašenje kulture i znanosti?

— Revizija proračuna neće biti načelno usmjerena protiv znanosti, kulture, prosvjete i drugih oblika intelektualnog stvaralaštva, ali će po logici stvari biti najdrastičnije pogodena. Čak će i

Golema su sredstva usmjeravana uglavnom političkim moćnicima

male redukcije na tim područjima koja su ionako već dovedena do ruba, do kraja uništiti hrvatsku kulturnu produkciju.

S jedne strane imamo umjetnike u gladovanju, a s druge se na dobrovoljnim aukcijama prodaje amatersko smeće za astronomske svote. Kakve poruke odašilje javnosti takvo ukidanje umjetničkih kriterija?

— Sve je to dio promišljene ili možda spontane antiintelektualističke orijentacije hrvatske vlasti, zbog koje javnost ima sasvim krive predodžbe o stanju na tržištu umjetnina ili tržištu knjiga. Predodžba se stvara isključivo preko spektakularnih dobrotvornih aukcija, na kojima se djela trećerazrednih umjetnika — amatera plaćaju pedeset, sto, čak tristo tisuća DEM, pa prosječan građanin u površnoj recepciji kulture ima dojam da slikari, kipari ili znanstvenici fantastično žive.

Obogatio se duhom

U tom mozaiku krivih predodžbi savršeno funkcionira i poznati slučaj Lepej. Insistiranje predsjednika Tuđmana na tome kako je od autorskih honorara uštedio 230.000 DEM, otkupio kuću za 210.000 i osigurao vlastitoj obitelji da postane poduzetnički magnat u Hrvatskoj, stvara u obična čovjeka krivu sliku o enormnom bogatstvu onih koji se bave duhovnim stvaralaštvom.

A kako stvari doista stoje?

Kako Hrvati doživljavaju intelektualne profesije

Koju od navedenih profesija Vi osobno:

	Smatrate najpoštenijima	Najviše cijenite	Smatrate najmoćnijima	Smatrate najkorumpiranijima	Najmanje vjerujete	Smatrate najsiromašnijima
Književnici	10,4	6,2	1,0	0,9	1,9	10,4
Liječnici	14,2	19,4	5,8	9,5	2,5	9,4
Novinari	3,0	4,2	5,3	4,8	17,4	6,2
Odvjetnici	2,7	3,7	7,1	8,7	7,6	0,6
Poduzetnici	2,4	4,5	12,6	13,0	11,0	0,3
Političari	1,4	3,4	35,4	36,7	36,1	0,0
Suci	7,1	5,1	8,2	7,6	3,9	1,7
Svećenici	20,1	14,3	9,6	2,5	5,3	6,3
Trgovci	1,8	1,1	3,4	7,8	10,3	0,9
Učitelji/nast.	14,4	11,8	0,7	1,7	1,0	31,0
Časnici	4,8	7,3	8,5	5,5	2,5	5,3
Znanstvenici	11,8	13,2	1,7	0,6	0,5	15,7

Anketa: 4. i 5. prosinca 1994, telefonska. Uzorak: 600 ispitanika. Autor ankete: Slaven Letica. Voditeljica: Snježana Beroš

— Pokazat ću to na primjeru svojih knjiga: prva knjiga *Intelektualac i kriza* (1989) prodala se u desetak tisuća primjeraka, a za dobijeni autorski honorar kupio sam dječju sobu. Od honorara za knjigu *Četvrta Jugoslavija* (1989) koja se prodala u 6000 primjeraka, kupio sam vuneni tepih. Knjiga *Obećana zemlja* (1992) prodala se u 5000 primjeraka, ali za nju nisam dobio ni kunc, jer je zbog inflacije nakladnik jedva pokrio troškove tiskanja. Od knjige *Divlje misli* (1993) tiskane u 2000 primjeraka dobio sam 2000 DEM, a od *Političkog plemena* (1998) prodanog u 2000 primjeraka, a u drugom izdanju tiskanoga u 3000 komada, dobio sam oko 3500 DEM. U hrvatskim okvirima, smatraju me *bestseling* autorom, pa zamislite autore čije se knjige prodaju u stotinu ili tristo primjeraka!

Od viška glava boli

Stanje na intelektualnom tržištu je katastrofalno i taj je problem konceptualno nerješiv ukoliko ne dođe ne samo do potpunog ukidanja PDV-a na većinu intelektualnih proizvoda, nego i osmišljenijeg sustava državnog subvencioniranja intelektualnog stvaralaštva.

Neki tvrde da se za kulturu u Hrvatskoj zapravo troši strašno puno, jer potrošeni novac ne daje prave rezultate. Umjesto na programe, većina novca odlazi na puko održavanje hladnoga pogona...

— U formalnom smislu Hrvatska je naslijedila veliki broj profesionalaca u intelektualnim zvanjima. U zdravstvu, koje najbolje poznajem, ima skoro 11000 liječnika, a s obzirom na stupanj gospodarskog razvoja trebalo bi ih biti oko 7500. Slično je gdje imate višak glumaca, novinara; višak na svim područjima; višak muzeja, galerija, kazališta, nakladničkih i novinskih kuća. To je nasljeđe koje u hladnom pogonu jako puno košta. Višak je, naravno, u odnosu na ekonomski potencijal društva, ne u odnosu na broj stanovnika. Zemlje manje od Hrvatske imaju veći broj liječnika, ali zdravstvena potrošnja u nas iznosi oko 240 dolara godiš-

nje po stanovniku, a u SAD 3500 dolara!

Bez koncepta i vizije

Teško je osmisлити na koji način iz zatečenog stanja stvoriti učinkovitiji, produktivniji, moderniji sustav intelektualne produkcije, s obzirom da na svakom području nedostaje koncept i vizija. Treba li Hrvatska filmsku industriju i kakvu? Koliko proizvoditi filmova i koliko u njih ulagati? Za relativno skroman novac od nekoliko desetaka milijuna njemačkih maraka, godišnje se proizvede četiri do šest filmova, ali ih vidi jedva stotinjak tisuća gledatelja, malo više ili malo manje nego što ih pročita jedan od dva najtiražnija nacionalna tjednika. To je ozbiljan razlog da se kulturna javnost upita o smislu filmske produkcije, ali, uvede li se embargo, Hrvatska će ostati bez važnog dijela suvremene kulturne produkcije, a bez posla će ostati ionako pod-zaposleni scenografi, režiseri, glumci, producenti...

Kako žive kolege na Fakultetu na kojemu vi radite?

— Medicinski fakultet specifičan je po tome što ima nekoliko kategorija profesionalaca. Najskromnije žive liječnici-znanstvenici koji se bave temeljnim znanstvenim istraživanjima. Inače, za znanstvene projekte Ministarstvo znanosti u posljednjih šest mjeseci nije doznačilo niti kunu. U financijski boljem položaju nalaze se profesori koji rade na klinikama, u nastavi i bave se znanstvenim radom, ali i njihova primanja jedva mogu premašiti osam do deset tisuća kuna. To je jednako kao na drugim fakultetima ili lošije, s iznimkom Pravnog i Ekonomskog zbog ogromnog broja poslijediplomskih studenata, na čemu se mogu ostvariti dodatni prihodi.

Kako tumačite strašnu navalu na studij ekonomije i prava?

— Djeca imaju strahovito razvijen referalni sustav i brzo skupe informacije o tome što se isplati studirati. Osamdesetih godina medicina je bila jedan od najatraktivnijih studija. Odnos između upisanih i onih koji su to željeli bio je jedan naprama šest, čak osam, danas je jedan naprama tri.

Dobar plasman

Danas svatko zna da se najbolje prolazi u državnoj administraciji i na poslovima vezanima uz tajkunstvo, pretvorbu, privatizaciju, biznis i slično. Problem s tzv. humanističkim znanostima je užasavajući, jer je stvoren hadezeovski dualni sistem u kojemu između Filozofskog fakulteta i Hrvatskih studija cvate neloyalna konkurencija, a mogućnosti

zapošljavanja su katastrofalne, ako uopće postoje. Gdje će se zaposliti jedan antropolog, povjesničar umjetnosti, kustos ili sociolog?

Možete li vi živjeti od objavljivanja znanstvenih radova, u inozemstvu barem, kada to ne možete kod kuće?

— U zadnjih deset godina objavio sam u koautorstvu šest knjiga u SAD-u i sveukupno zaradio 450 dolara! Ljudi imaju krivu predodžbu o tome da se objavljivanjem ozbiljnih znanstvenih radova na njemačkome, francuskome ili američkome tržištu može nešto zaraditi. Zaraditi se može samo na publicistici i popularnoj znanosti. Samo pisci spektakularnih bestsclera na žutim područjima života mogu ra-

Hrvatski kulturni i društveni život se antiintelektualizira

čunati na naklade više od sto tisuća ili nekoliko milijuna primjeraka. Slučaj Monike Levinsky ili O. J. Simpsone donijeli su autorima milijune, ali ozbiljni znanstvenici ni na Zapadu ne mogu računati na profite.

Mogu li naši pisci uopće računati na prodaju i zaradu na svjetskom tržištu?

— Od hrvatskih autora na knjizi u svijetu nešto pristojnije može zaraditi samo Slavenka Drakulić, puno skromnije Dubravka Ugrešić i tu je kraj. Tuđmanova knjiga *Bespuća povijesne zbiljnosti* može se dobiti na rasprodaji preko *Amazon Company*, najveće Internet knjižare na svijetu, za 50% vrijednosti, a po čitanosti je dvjesto pedeset tisućiti. Istodobno, na toj rang-listi knjiga *Heavenly Serbia* (Nebeska Srbija) u Hrvatskoj malo poznatoga Branimora Anzulovića, nalazi se na pettisućitom mjestu, dok je jedan naslov Slavenke Drakulić na dvjetisućitom mjestu.

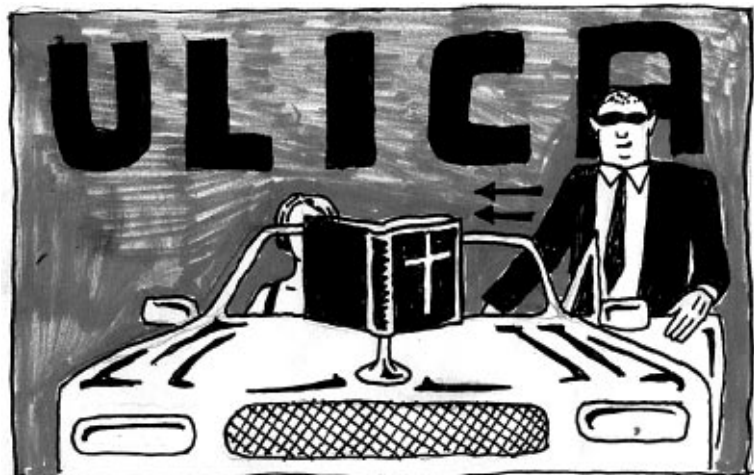
Razdvojena na šaku tajkuna i ostatak siromašnog puka, Hrvatska novi milenij dočekuje bez srednjega sloja. Kakva je čeka budućnost?

— Paradoks je u tome što srednji sloj, pa i njegov intelektualni dio, postoji, ali je društveno marginaliziran, osiromašen i, najčešće, suvišan u hadezeovskom društvu s nekoliko ostvarenih čuda, mirakula i čuvenih naših prosudbi.

Stvaralačka strast i nadarenost

Intelektualci, *umni radnici*, kako ih je nazivao Bratoljub Klaić, ili *umnici*, sociologijski se definiraju kao skupina čiji pripadnici — potaknuti osobnim sklonostima (sve rjeđe) ili obvezama profesionalne uloge (češće) — češće nego ostali članovi društva koriste apstraktan i simboličan način mišljenja, izražavanja i komuniciranja. Većina intelektualnih interesa i poticaja nastaje iz subjektivne potrebe ili profesionalne obveze da »konkretno« dogadaje dožive, spoznaju i izraze do univerzalne važnosti: riječima, bojama, oblicima, mislima ili zvukovima. Bez obzira na siromaštvo i bijedu, neki koji imaju stvaralačku strast i nadarenost, ipak će stvarati. U društvu u kojemu su ideali šest ili sedam Canjuginih i Tuđmanovih stališa, kojima bi trebalo vladati dvjesto obitelji, ostaje malo mjesta za razvoj istinske duhovnosti i tisućljetne uljudbe. Utječno je jedino to što postojeći vlastodršci neće baš dugo biti na vlasti u trećem tisućljeću, a tek će rijetki zavrijediti da budu predmetom bilo kojeg intelektualnog stvaralaštva.

Tek onoga časa kada budu stvoreni uvjeti za istinski slobodno istraživanje hrvatske stvarnosti, moći će se otvoreno raspraviti o tome jesu li hrvatski intelektualci imali onu ulogu koju im često u javnim istupima namjenjuje predsjednik, nazivajući ih *prodanim dušama, stranim plaćenicima, smutljivcima, mutikašama, jalnušima, Judama, farizejima* i slično. Tada će se moći raspraviti i o intelektualnoj šutnji, intelektualnom brbljanju, pa i o izdaji (nekih) intelektualaca u onom smislu koji je u doba jedne davne nacionalne povijesti koristio Julien Benda. ☐

Između djeteta i doktorata

Zagreb i Osijek pokušali su doktore znanosti i znanstvene novake namamiti stanovima, ali trajavo

Davorka Vukov Colić

U sustavu znanosti trenutno se nalazi 1200 znanstvenih novaka, a zajedno s asistentima čine 3000 mladih ljudi na početku sveučilišne i znanstvene karijere. Uz plaću znanstvenog novaka od 2944 kuna i 80 posto neriješenih stambenih pitanja na Zagrebačkom sveučilištu (a ni na drugima nije mnogo bolje) mlade ljude teško je zadržati na fakultetima i znanstvenim ustanovama, pa je Ministarstvo znanosti i tehnologije prije nepune tri godine odlučilo barem nekim novacima, i barem privremeno, riješiti problem stanovanja izgradnjom 120 stanova u zagrebačkom naselju Borovje. Polovica stanova veličine je 40 do 45 četvornih metara i namijenjena mladim obiteljima, a ostatak je veličine tridesetak četvornih metara za samce i bračne parove bez djece.

Objekti su trebali biti gotovi prošloga listopada, ali se završavaju ovih dana (sve donedavna objekt navodno nije imao ni građevinsku dozvolu), no zbog skorih godišnjih odmora malo tko vjeruje da će se natječaj raspisati prije ljeta, a prvi stanari useliti prije početka jeseni. Ministarstvo još nema izrađene kriterije za dodjelu stanova, te je sekcija asistenata Zagrebačkog sveučilišta ponudila u tome pomoć još za vrijeme bivšega ministra Kostovića. Prijedlog kriterija upravo je završen, a u posao je — kaže član sekcije Tvrtko Smitalo, znanstveni novak s Instituta Ruder Bošković — uloženo puno truda, jer se u načinu podjele mora birati između djeteta i doktorata, tj. socijalnih i znanstvenih kriterija. Pod pretpostavkom da će o molbama odlučivati izabrano povjerenstvo, u sekciji predlažu da u njega uđe i netko od novaka ili Sindikata znanosti koji nije izravno zainteresiran za stanove.

Loše potrošen novac

Osnovni problem sa stanovima u Borovju je u tome što su privremeno rješenje i što uvjeti za dodjelu i rok ostanka u stanu mogu djelovati destimulativno za znanost. Zakon predviđa četiri godine za magisterij i četiri za doktorat, što znači da novak u stanu može ostati najviše osam godina. Budući da je malo vjerojatno da će u tom razdoblju s višim znanstvenim stupnjem, a on znači neznatno višu plaću, smisliti trajno stambeno rješenje, logično je očekivati da će neki zaustaviti znanstveno napredovanje kako bi što duže ostali u Borovju. Dakle: doktorirate li prije vremena, kaznit će vas izbacivanjem iz stana!

Na natječaj se također može prijaviti netko s vrlo dobrim rezultatima i s obitelji, ali ako je u sustavu znanosti već šest — sedam godina, u stanu može ostati tek godinu-dvije, dok će ga mladi kolega koristiti maksimalno, iako će možda u budućnosti pokazati neusporedivo slabije rezultate. Borovje se stoga sve više dokazuje kao loše potrošen novac. Ministarstvo ga je moglo pametnije utrošiti na kredite, slične tzv. Njavrinima, kažu znanstveni novaci, kojima bi riješilo više stambenih problema i to — trajno.

Kuća u Osijeku: Hipoteka na pamet

Kako bi mlade znanstvenike privukli i trajnije zadržali u Osijeku, Osječko sveučilište i Ministarstvo znanosti i tehnologije raspisali su prije tri godine natječaj za pedeset stipendija za doktorski studij u inozemstvu, nakon čega mladi doktor znanosti po povratku u Osijek dobiva kuću, pod uvjetom da na Osječkom sveučilištu provede deset godina. Stipendije i ostalo financiraju tri županije zainteresirane za Osječko sveučilište.

Iako je ponuda više ne privlačna, odziv je bio neznan, a do sada je na studij otišlo tek pet kandidata, od kojih prvi studira tek nešto više od godinu dana. Zbunjeni slabim odzivom, u Ministarstvu su navodno tvrdili da je to zato što nema dovoljno zainteresiranih i kvalitetnih ljudi, na što su se u Osijeku hvatali za glavu, jer je problem u sasvim nečem drugom. Ispostavilo se, naime, da je zainteresiranih mnogo, ali je velika većina odmah odustala čuvši da moraju dati hipoteku u vrijednosti od 140.000 DEM (troškovi četverogodišnjeg doktorskog studija u inozemstvu) kao jamstvo da će doista doći kući s doktoratom. Dakako, davatelji stipendija žele osigurati uloženi novac u ljude, ali malo koji kandidat, a ni većina njihovih roditelja naprosto nema tako vrijednu nekretninu. Na Osječkom sveučilištu i u Ministarstvu sada nastoje ublažiti kriterije, snižavajući ih do vrijednosti skromnijih stanova.

Međutim, kada se mladi doktor znanosti nakon povratka u Osijek useli u novu kuću (gradnja još nije počela), to ne znači da će je dobiti na poklon, kako su to zaključili neki iz izvještaja u medijima. To samo znači, ako smo dobro informirani, da će je dobiti uz povoljan kredit od 2% kamata, što odgovara uvjetima pod kojima ih dobivaju djelatnici MUP-a. ☐

Zvonimir Šikić
predsjednik Sindikata znanosti

Sindikatu jedino što je uspio izboriti u posljednjih nekoliko godina jest priličan rast plaća. Plaće su nam u posljednje dvije godine porasle za više od 60%. Kad tako nešto izjavimo vani, ljudi padaju u nesvijest, jer im se to čini enormno puno. Međutim, oni ne znaju kako je bilo prije i da taj porast i nema puno veze sa stvarnim stanjem. I u ovoj godini trebalo bi uslijediti povećanje — 5% u kolovozu i 12% u studenome. Sindikat upravo pregovara s Međunarodnim monetarnim fondom oko tog velikog povećanja, jer oni smatraju da bi povećanje plaća značilo veliki pritisak na gospodarstvo i da bi to eventualno moglo izazvati inflaciju. U pregovorima MMF-a i vlade na kojima smo i mi sudjelovali tražilo se od nas da odustanemo od tih potraživanja, što mi nećemo učiniti. Potpisali smo ugovor s vladom, i ako se ugovor ne ispuni, spremni smo ići i na sud. Ipak su prihvatili naš prijedlog za ovu godinu, ali vrši se pritisak da se time zadovoljimo i ne očekujemo daljnji rast u sljedećoj godini kako bi se državna financijska konstrukcija ipak mogla zatvoriti. MMF uvjetuje 500 milijuna kuna koji bi trebali zatvoriti proračunsku godinu zaledivanjem plaća u javnom sektoru. Možda u sljedećoj godini ne bi trebalo očekivati dvocifreni rast, ali neki rast koji bi pratio barem povećanje životnih troškova i eventualno inflaciju trebalo bi ugraditi u plaće.

Znatno veći financijski problem s kojim se fakulteti svakodnevno susreću jest katastrofalna situacija kad su u pitanju sredstva za projekte i materijalni troškovi poslovanja instituta. Većina fakulteta od listopada prošle godine sve do prije mjesec dana nije dobila nikakva sredstva za pokrivanje materijalnih troškova. Ima fakulteta kojima je isključivan telefon jer jednostavno nisu mogli platiti račune; ima fakulteta na kojima su novac od projekata skupili kako bi mogli kupiti naftu potrebnu za grijanje zgrade!

Aleksandar Štulhofer
Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu

Samo od plaće danas se, kao što znate, ne može živjeti. Osim plaća, Ministarstvo znanosti i tehnologije financira i znanstveno-istraživačke projekte. Otkad sam doktorirao, unatrag tri-četiri godine, radio sam na dva projekta koja je financiralo Ministarstvo, no moram priznati da na ta dva projekta nisam zaradio niti kune. U jednom slučaju, novac koji je došao bio je dostatan za pokrivanje tek tehničkih troškova kao što su papir, diskete i sl., dok u drugom slučaju nije dovoljan da se pokriju troškovi terenskog istraživanja i isplate honorari istraživačima, pa su honorari, naravno, otpali. Radio sam i na projektima pri nekim drugim institutima, također

financiranim od strane Ministarstva, i tu sam dobio honorar jer očigledno nisu svi projekti financirani u jednakom opsegu. Koji su kriteriji osim znanstvenih presudni u odluci kome i koliko dodijeliti, ne bih znao. No vidio sam teorijske projekte kojima je dodijeljena povećana suma i empirijske koji sa dodijeljenim sredstvima nisu mogli provesti istraživanja i koji su naprosto propali.

Druga dimenzija financiranja jest ono što se zove tržišna orijentacija. Vjerojatno 60% svojih primanja ostvarujem na tržištu ponajprije zato što pišem o seksu, a to je medijima jako interesantno. Kada bih pisao o sociologiji znanosti i znanja, vjerojatno bi mogućnosti zarade bile minornije. Postoji i drugi tip tržišno orijentiranih projekata, i tu ne mislim na površna istraživanja naručena od strane medija, već na istraživanja koja potpadaju u kategoriju marketinških istraživanja i koja naručuju uglavnom veća poduzeća. Neki moji kolege i bivši studenti žive upravo od marketinških istraživanja i kroz godine su uspjeli stvoriti poveći krug klijenata. Treću vrstu tržišnih istraživanja naručuju uglavnom državne institucije, a služe im kao podloga različitim njihovim programima i prijedlozima. Nedavno sam završio istraživanje za Državni zavod za zaštitu obitelji, majčinstva i mladeži u sklopu kojega sam, zajedno s dvjema kolegicama, pribavio podatke o različitim dimenzijama adolescentske spolnosti.

Uvijek postoji problem usklađivanja znanstvenih obveza s obvezama koje proistječu iz tržišnih istraživanja. Činjenica je da vam se slobodno vrijeme toliko sažme da ga zapravo više ni nemate, što naravno rada frustracije. Ono što me osobno najviše smeta jest to što više nemam dovoljno vremena za čitanje znanstvene literature. To dobrim dijelom ostaje za ljetne mjesece. Srećom, istraživanja su uvijek jedan svježih stih u nastavi, ako ništa drugo izvor su raznih anegdota koje znaju razveseliti studente i približiti im stvarni život discipline, no činjenica je da posljednjih godina imam i manje vremena za studente.

Jedna od prednosti kad puno radite jest da vam ne ostaje puno vremena za trošenje novca. Uspijevam preživjeti na ovaj način, no tu je uvijek pitanje koliko dugo traje interes medija za jednu osobu. Dodatna financijska prednost medijske ekspoziranosti je da će se ljudi, kad na projektu trebaju sociologa, sjetiti upravo mene. U svakom slučaju, s obzirom na to kako prosječni ljudi žive u ovoj zemlji, nastojim si ne dopustiti jadati se o vlastitoj financijskoj situaciji. Također, to što radim sa strane u pravilu me zaista veseli. Problem je, vjerujem, više sistemski nego individualni.

Sonja Bašić
Odsjek za anglistiku, Filozofski fakultet u Zagrebu

Sveučilište i znanost u cjelini imaju tragično malo novca, ali humanističke znanosti na Fi-

KAKO ŽIVI PAMET?

lozofskom fakultetu u ovom su času na prosjačkom štapu. Dok manji broj pojedinaca svoj stručni rad uspijeva dobro i respektabilno naplatiti izvan fakulteta, (kolumne u nekim tjednicima, simultani prijevodi, pisanje visokotiražnih školskih udžbenika, lektorati u inozemstvu i sl.), znanstveni rad u sferi humanističkih znanosti — za razliku od npr. tehničkih ili ekonomskih područja — u pravilu nije moguće novčeviti na tržištu zbog prirode naših struka, pa smo gotovo potpuno ovisni o državnim budžetima.

Velika većina nas sav svoj nastavni i znanstveni rad obavlja za голу plaću (sam Bog zna da je ona nedostatna), a za svoje znanstvene publikacije i knjige u pravilu ne dobivamo nikakav honorar. Kako nemamo ni bogzna kakav status u našem društvu, nije čudo što se naša grupacija u okviru sveučilišnog *stališa* osjeća pomalo obeshabrenom.

Evo nekih specifičnih problema koji me muče: Voditelj sam projekta *Suodnosi brvatske i anglofonih književnosti* na kojem radi osmero suradnika, s budžetom od 50.000 kuna godišnje. Kad od te svote odbijemo najosnovnije materijalne troškove ostaje oko 1000 DEM po glavi godišnje što može, recimo, jedva pokriti jedno putovanje na znanstveni skup (s referatom) u inozemstvo. Ako nas po prirodni struke najčešće nitko ne sponzorira, a fakultet nema novca, pa projekti ostaju naš jedini institucionalni poticaj za znanstveni rad i nastupe na međunarodnim skupovima, kako ćemo se uopće ikad integrirati u europsku znanstveno/kulturnu zajednicu? S tim je problemom u uskoj svezi i za naša sveučilišta više nego tragična nemogućnost djelovanja na projektima TEMPUS i SOCRATES (u okviru PHARE programa). Gubitak je to veći, što su u te suradnje uključeni upravo studenti koji gostovanjima i razmjenama stječu nenadoknativa iskustva!

Čini mi se međutim da je u ovom času najveći problem stanje u našim knjižnicama. U Zagrebu Američka je knjižnica rasformirana, Britanski savjet ima dragocjenu, ali nužno ograničenu zbirku suvremene drame i beletristike, Nacionalna i sveučilišna biblioteka ne naručuje nove knjige na engleskom jeziku, a Biblioteka američkih studija, koja se nalazi u Međunarodnom sveučilišnom centru u Dubrovniku, još nam je nedostupna. Na zagrebačkoj anglistici ima oko tisuću redovito upisanih studenata. Biblioteka anglistike za 1999. godinu dobila je dotaciju od oko 35.000 kuna. Lanjske smo godine za sličnu svotu nabavili oko 150 knjiga. To je knjiga i pol na deset studenata! Naši diplomanti — i magistranti — služe se literaturom iz šezdesetih i sedamdesetih godina! ☐

Ubitačne brojke

Državni proračun guta lavovski dio bruto domaćeg proizvoda, ali ništa ne daje za znanost, obrazovanje i istraživanja

Davorka Vukov Colić

Osnovna zamjerka proračunu nije visina, nego struktura. Nije orijentiran razvojni, već prema prošlosti, ratu iza nas i društvenoj statičnosti, a ne dinamičnosti. U takvoj strukturi nema prostora za razvoj, a time ni za

znanost i prosvjetu. Izdaci državnog proračuna za 1999. prije rebalansa iznose 49.047 milijardi kuna, 10% više nego prošle godine. S druge strane, predviđeni BDP (bruto domaći proizvod) iznosi 138 milijardi kuna (prema podacima Državnog zavoda za statistiku) ili 190 milijardi kuna u optimističnoj verziji Borislava Škegre i njegova Ministarstva financija. To znači da izdaci Državnog proračuna gutaju 35,5% ukupnog BDP-a, a kada se proračunu pridodaju paraproračunski fondovi (zdravstveni i mirovinski), ukupna državna potrošnja iznosi 51%, dok prema procjeni savjetnika predsjednika Republike i bivšeg guvernera Hrvatske narodne banke Pere Jurkovića ukupna javna potrošnja danas iznosi čak neodrživih 60-70% BDP-a.

Na što se troši

Vojska, policija i branitelji zajedno troše 12 milijardi kuna što je 8,7% BDP-a. Vojska guta 6 milijardi ili 4,3% od kojih dvije trećine ide u plaće. Za potrebe branitelja predviđeni su iz-

daci od 2.611.600.000 kuna, veći nego za Ministarstvo znanosti. Jer što se tiče izdvajanja za znanost u 1999. godini predviđeno je tek 1.974.681.869 kuna, što je 1,43% BDP-a, od čega se na visoko obrazovanje odnosi 1.196.189.927 kuna ili 0,87% BDP-a. Još su manja izdvajanja za znanstvena istraživanja. Predviđeno je 595.398.605 kuna ili 0,43% BDP-a, a u svotu su uključene plaće zaposlenih na znanstvenim institutima u iznosu od 133 milijuna kuna, izdaci za nabavu, izgradnju i održavanje u iznosu od 70 milijuna, sredstva za projekte na fakultetima, institutima i drugdje u visini 391 milijuna kuna, dok je za neposredna istraživanja predviđeno samo 0,28% BDP-a.

Za istraživanja i razvoj zemlje OECD-a izdvajaju u prosjeku 1,6% BDP-a (bez izdataka za visoku naobrazbu), od čega 55% izdvaja gospodarstvo, a ostatak država. To je u prosjeku 0,71%, još uvijek trostruko više nego u Hrvatskoj u kojoj gospodarstvo ne izdvaja niti kune, ukoliko to ne radi za vlastite potrebe poput *Plive*.

Prosvjeta i visoko obrazovanje

Od 1.196 milijardi namijenjenih visokom obrazovanju, za plaće zaposlenih odlazi 794 milijuna kuna, na studentski standard 202 milijuna, za financiranje fakulteta 140 milijuna kuna, a za nabavu opreme, izgradnju i investicije svega 56 milijuna. Transferi za knjige povećani su ove godine u odnosu na prošlu i iznose 10 milijuna kuna, što je oko 80% više od prethodne godine. Izdvajanja za prosvjetu iznose 4,5 milijardi kuna, što je 3,3 BDP-a te zajedno s visokim obrazovanjem iznosi 4,1 BDP-a. Sve su to predviđeni izdaci za 1999. prije rebalansa pa nije jasno hoće li i koliko biti ostvareni. Tako, primjerice, Ministarstvo znanosti za istraživačke projekte Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu do sada nije dostavilo niti kune za ovu godinu. Štoviše, nije isplaćen ni dio dugova fakultetima iz 1998. Što uopće očekivati u ovoj godini? ☐

razgovor

Razgovor: Mišo Nejašmić i Slaven Batina Ipak ne djeluju mrtvo

Priča koja pokazuje da je za opstanak u hrvatskom izdavaštvu potrebno imati dobar auto i roditelje pune razumijevanja

Dušanka Profeta

Može li se u nas živjeti od izdavaštva?

— Ne može. Po svim podacima koje imamo za posljednje dvije godine, nemoguće je živjeti samo od izdavaštva.

Koji su tome razlozi?

— Ima ih više. Prvi je taj da je Hrvatska užasno malo tržište, a tiraže koje su jedine važne u ekonomskom smislu kod nas su ispod ekonomske razine preživljavanja. Drugi razlog je taj što je knjiga u Hrvatskoj u takvom zakonskom okruženju da je samo preživljavanje dovedeno u pitanje, a kamoli neki život koji bi se podrazumijevao uz ovakav posao. U pitanju je puka egzistencija naših projekata, onoga što je već započeto, zbog totalne disfunkcije sistema u kojem knjiga funkcionira: nepostojanje knjižara, sustav PDV-a, male naklade, veliki troškovi, neplačanja. Unutar toga nemoguće je pronaći ikakav trag onoga što bi se u ekonomiji zvalo profit. Izdavaštvo ne možemo gledati kao izdvojeni sektor, ono je dio ukupnog gospodarstva zemlje. Kupovanje knjiga vezano je uz opći društveni standard. Prema istraži-

Tko su Jesenski i Turk?

Mišo Nejašmić, (187), rođen 1969, posjeduje pet kilograma viška i prekrasnu biblioteku s pripadajućom joj prašinom, živi s djevojkom u podstanarstvu, vozi Peugeot 405 ('92. godište), ljetuje u rodnoj Makarskoj kod mame i tate.

Goran Batina, (34), rođen 1966, ima tri kuće nema doma, upisao stambenu štednju na pet godina za adaptaciju kućice u cvijeću, ima bolesna leđa, zimi spava, jede i pere se kod roditelja, ljeti (kad nije vraga) u kućici u cvijeću, vozi fiću bijele boje ('85. godište) od 850 kubika, ljetuje u autu na plažama Jadrana je kad nemaš hotel u kampu je super.

vanjima Agencije Studio Weber, prosječna hrvatska obitelj izdvaja 120 kuna mjesečno za kulturu, sport i zabavu. U to su uključene

KAKO ŽIVI PAMET?

Prema istraživanjima Agencije Studio Weber, prosječna hrvatska obitelj izdvaja 120 kuna mjesečno za kulturu, sport i zabavu

posjete nogometnim utakmicama, kupovina sportske opreme, novine, ulaznice za kino, kazalište i koncerte. TV pretplata... Iz toga proizlazi da se izdaci za knjige prosječne hrvatske obitelji izražavaju u promilima.

Takvih nema

Opći pad standarda, povećanje troškova gole egzistencije, itekako utječe na kupovinu i potražnju knjiga. Stoga, ako izdavaštvo gledamo kao poduzetnički poduhvat, ono je osuđeno na propast. Mi govorimo iz pozicije malog ili srednjeg privatnog nakladničkog poduzeća. Kada je riječ o većim sistemima, oni su također u krizi, no podliježu drugim zakonitostima i nizu ekonomskih faktora, pa nismo u istoj poziciji, a i njihov je tretman drukčiji u ekonomskom i u zakonskom smislu.

Imate li informacija o tome da neki vaš suradnik ili prevoditelj živi isključivo od toga što napiše ili prevede?

— Nemamo takvih suradnika niti prevoditelja. Naše su knjige uglavnom iz područja društvenih znanosti (sociologije, filozofije, antropologije, politologije i psiho-

logije), pa trebamo prevoditelje koji moraju poznavati elemente struke. Ponekad zbog toga što znamo da nećemo moći naći adekvatnog prevoditelja, ne otkupljujemo prava za knjigu koja bi nas inače zanimala. U svakom slučaju, svi koji se bave knjigama ispričat će neku tugaljivu priču jer je sve povezano. Nisu dovoljno plaćeni ni prevoditelji, ni autori, ni izdavači, ni glavni urednici — nitko.

Mislimo da smo gotovi

Ako gledamo izdavača kao poduzetnika, njegova je računica vrlo jasna — zaraditi novac, proširiti posao, zaposliti ljude. U nas izdavačke kuće žive od danas do sutra i opstaju na čistom entuzijazmu. Motiv ovoga što radimo zasigurno nije samo novac.

Za kraj jedno Glorija-pitanje: govori se o preživljavanju, ako ne o smrti izdavaštva, a vi ipak ne djelujete mrtvo. U čemu je tajna vašeg uspjeha?

— Ljudi vole gledati crno-bijelo i misle da onaj tko objavi bankrot stoji ukočen i bulji. Mi smo i dalje živi i borimo se za svaki obrok, za svaki udisaj. Kad dva mjeseca nemamo plaću, ipak nađemo nešto za jesti, imamo roditelje... Ove godine na kraju svakog mjeseca mislimo da smo gotovi. A onda se u zadnji čas dogodi neka uplata koja nam omogućuje da postojimo sljedeći mjesec. Ako za deset, petnaest godina uspijemo vratiti ono što smo u ovaj posao uložili, a pri tome ostvariti sve projekte koje smo zamislili, smatrali bismo to našim megauspjehom. ☒

Razgovor: Miro Gavran Istinsko rješenje

Kako do sretnih čitatelja, zadovoljnih pisaca, uspješnih bibliotekara, knjižara i nakladnika

Dušanka Profeta

Može li se u nas preživjeti od pisanja?

— Budući da proteklih šest godina živim kao profesionalni pisac, očekivani odgovor bi glasio: može! Ali, ako želim biti precizniji, moram priznati da mi je u tim godinama jako puno vremena i energije otišlo na brojne tzv. sporedne poslove: na vođenje više škola pisanja, na uređivanje časopisa i knjiga, na brojne književne susrete i kazališne turneje, na povremeno obavljanje poslova dramaturga u Epilog Teatru, čak sam se i u režiji okušao... A svi ti dodatni poslovi pomogli su mi da preživim kao profesionalni pisac. Bitno je pri tome naglasiti da je u nas daleko teže preživjeti proznom piscu nego kazališnom.

Zašto?

— Uspješan kazališni komad piscu ipak može donijeti značajniju financijsku dobit. Pogotovo ako zaigra u većem broju kazališta. Ja sam imao sreću da neke moje drame, kao *Kreontova Antigona*, *Ljubavi Georgea Washingtona* i *Noć bogova* imaju desetak premijernih izvedbi. Uz to su neke komedije, kao *Deložacija*, *Muš moje žene*, *Veseli četverokut* i *Traži se novi suprug*, dosegnule velik broj repriznih izvedbi — tako da se gledatelji uspješne kazališne predstave često broje u desecima tisuća. Knjiga je, pak, beskraino skupa (čak i prije pojave PDV-a), a naklade otužno skromne, između 500 i 1.500 primjeraka prvog izdanja koje najčešće ostaje jedino.

Ispod europskog prosjeka

U Češkoj ili Slovačkoj — zemljama sličnima nama po broju stanovnika i kulturnoj tradiciji, prva izdanja romana tiskaju se u nakladama od pet do dvadeset tisuća primjeraka. Dakle: situacija u nas je ispod europskog prosjeka. Kod ovako skupe hrvatske knjige (prosječno 40 DEM) loše prolaze pisci i nakladnici i čitatelji. Krug je neumoljivo zatvoren.

Što bi se moglo napraviti da pisci konačno mogu živjeti od svoga rada?

— Iz ove neprilike u kojoj se nalaze pisci, nakladnici i čitatelji, a samim tim i hrvatska kultura, možemo se izvući samo osmišljenim sistemskim potezima. Nužno je beletristiku, domaću i inozemnu, izuzeti od PDV-a, kao i teoretske knjige koje se bave umjetnošću. Potom treba odrediti porez na šund (ljubiće, krimiče, porno-časopise i sl.), a prikupljena sredstva usmjeriti u *Fond za društveno vrijednu knjigu* koji treba oformiti u sklopu Ministarstva kulture RH. Potom raspisati javni natječaj za društveno vrijednu knjigu te godišnje najmanje stotinu hrvatskih beletrističkih knjiga sponzorirati u cijelosti, uz pedesetak teorijsko-esejističkih.

Poticanje pisanja

Treba također sponzorirati i stotinjak najboljih inozemnih beletrističkih knjiga uz pedesetak onih kojima je tema umjetnost. Novce za originalne hrvatske knjige rasporediti u omjeru pola-pola između nakladnika i autora, i to na način da autor izravno od Fonda za društveno vrijednu knjigu dobije dvanaest prosječnih bruto plaća, a nakladnik isti iznos za pripremu i tiskanje sponzorirane knjige. Preostali novac prikupljen od poreza na šund umjeriti prema gradskim, seoskim i školskim bibliotekama za otkup knjige i to isključivo po izboru samih bibliotekara. Uvjeren sam da bismo na ovaj način u roku od godinu dana dobili prosječne naklade od 5.000 primjeraka, prosječnu cijenu meko ukoričene knjige od 8 DEM te prosječnu cijenu tvrdo ukoričene knjige od 12 DEM. Dobili bismo tako sretno čitatelje, zadovoljne pisce, uspješne bibliotekare, knjižare i nakladnike. To je istinsko rješenje — sve je drugo bacanje prašine u oči. I još nešto — i mi pisci moramo biti samokritični. Tužno je, a istinito, da naše udruženje broji preko petsto članova, a da se godišnje objavi tek petnaestak novih romana na hrvatskom jeziku. Uvjeren sam da bi ovo sistemsko rješenje potaknulo na pisanje i naše uspravane spisatelje. ☒

Može li se živjeti od književnog prevođenja

Giga Gračan književna prevoditeljica

Kutija olovnih slova, to nije mnogo, ali je jedino što je čovjek do danas izumio kao oružje u obranu svog ljudskog ponosa.

Miroslav Krleža

Situacija se toliko intenzivirala (*Krunski svjedok*, P. Jancso) te normalni odgovor glasi: Od kojeg se uopće normalnog posla, draga gospođice, može živjeti ako ne spadate u sljedeće kategorije: tajkun (-čić, -čina), HVovac specijaliziran za građevinsku operativu, saborski zastupnik, djelatnik s posebnim ovlastima (+ gratis benzinska i kreditna kartica, uvid u tzv. plaću zabranjen), pripadnik roda Tudmanovih? Uljudno molim proširiti popis ako sam poradi iznerviranosti poradi prezaduženosti poradi preživljavanja koju skupinu izostavila.

Budući da definitivno ne spada ni u pobrojene ni u možebit pridodane elitne skupine ad gornji pasus, književni prevodilac dijeli sudbinu svekolike stolke sitnoga zuba — dakako urešenu specifičnostima vezanima uz tu struku. A one se *specificiraju* sada već iz mjeseca u mjesec. Izdaje se sve manje tzv. knjiga, dokument zvan ugovor sveo se na 80-ili 90-gramski komad papira formata A4 s X količinom nikoga obvezujućih *grafičkih znakova*. Vijnjeta iz prakse: prevoditeljici s dignitetnom bibliografijom naručilo ciglu prijedora (= cca 500 kratica), ne baš najlakšega, u roku ne baš nalezernijem (= cca 3 mjeseca). Prijevod isporučen na vrijeme, knjiga izišla negdje u listopadu/studenom 1998. U svibnju 1999. prevoditeljica je umrla. Možda je, dok ovo ispisujem, nasljednicima stigao neisplaćeni dio njezina honorara — njoj za života nije (osim ako me izvor nije informacijski grdno zaribao). Najperverznije je da se naručio, pa i oni tzv. prosvijećeni, prema prevodiocu odnose kao da je posrijedi frankenštajnski stvor kloniran iz ranokršćanskog mučenika s vizijom/poslanjem i persone s rentom

iz nevažnog kojeg izvora. Moram platiti tiskaru, moram podijeliti plaće... vi, građanko ili građanine, imate dakako razumijevanja, vi ste uostalom intelektualka (-ac), vaš je honorar napisan, ali znate, križa (danas = PDV) i tako dalje, a ako ćemo pravo, vama i ne priliči govoriti o novcu, vaš je poziv umjetnički, nematerijalan...

Pa ti onda živi od svoga književnoprijevodnog rada.

P. S. Već se devet godina pitam što li toliko svrbi suvremenike te se toli brojno baciše *ausgerechnet* u nakladništvo: mala smo zemlja, statistika o razinama pismenosti žitelja RH podosta obeshrabruje, o navici kupovanja knjiga i, ajoj, kupovnoj moći da se i ne govori... a izniklo ih k'o gljivâ poslije kiše. Kog su jarca tražili na toj galiji? Ako se za književnoprijevodni posao hoće i znanja i kreativnosti, pak on u slučaju najvršnjih protagonista i jest *poziv* (neupućenima podsjet: općeprihvaćene, pa i lokalne, pravne definicije nazivaju ga autorskim), za nakladnički se posao hoće barem trijezna i pristojna, koliko-toliko upućena glava. I samo bih

uljudno molila da lokalni *yuppies* ne počnu zveckati digitronima — jer honorar prevodiocu i dalje je procentualno ihajhaj ispod svih inih troškova vezanih uz proizvodnju knjige.

P. S.² A bučno najavljujane tzv. državne mjere (otkup proizvedenih knjiga, poticanje nove proizvodnje) — bljuć! Ja rek'o, ja poret'o. Navodno, nema love. Trebam li sada imati razumijevanja i za neprosvijećenu državu?

P. S.³ Strukovna udruga — Društvo hrvatskih književnih prevodilaca — nije da se ne trudi. Izradilo prijedlog tipskog ugovora kakav postoji u tzv. normalnim zemljama i regulira sve aspekte odnosa između naručioaca i izvršioaca književnoprijevodnog djela, *inclusive* novčanu naknadu (= honorar) temeljem razradene kategorizacije izvornika, umnožilo, razaslalo... ali prirodni sugovornici (= nakladnici) ni mukajet. Pa tako već 5 (pet) mjeseci. Ma, trudit ćemo se i dalje, i naši su časni pret hodnici nerijetko gutali žabe. Samo da poslije ne bude »gdje ste bili«. Ako nas bude. ☒

Slika izvan slikarstva

Trbuljaku je od početka rada bilo jasno načelo da biti umjetnikom danas znači ispitivati prirodu umjetnosti

Marijan Špoljar

Uz izložbu Gorana Trbuljaka, Salon Galerije Antuna Augustinčića, Klanjec, 4. svibnja — 4. lipnja 1999.

Djelovanje Gorana Trbuljaka već je trideset godina primjer umjetničke dosljednosti koja ima, ne samo u domaćim relacijama, malo uposrednih primjera. Od prvih akcija, koje je izvodio 1969. godine i u kojima je kontekstu ulice i običnom namjerniku pružao sitne provokirajuće situacije, kao što je pokazivanje prsta kroz rupu na vratima Moderne galerije ili postavljanje fotokopija snimki oštećenja kolnika pokraj tih rupa u asfaltu, on je estetski proizvod zamjenjivao nekim činom, stanjem ili proizvodom čija se kreativna utemeljenost bazirala prije svega na mentalnoj osnovi.

Ako su ga u početku još i vodile plemenite namjere utemeljene na tradicionalnom umjetničkom kontekstu, na primjer ona o uspostavljanju stanovite interakcije na liniji umjetnik-djelo-promatrač, gdje bi zadatak umjetnika bio, kako je sam rekao *da potakne kreativnost običnog čovjeka izvan galerije*, onda su već početkom sedamdesetih u Trbuljakovu radu uspostavljeni oni postupci kojima u prvom planu nisu činjenice koje određuju kontekst umjetničkoga djelovanja ili socijal-

nu uvjetovanost, već preispitivanje same naravi umjetnosti, odnosno njezina plastičkog sadržaja i medijskog područja.

Naime, nakon što su eksplikacije *Ne želim pokazati ništa novo i originalno i činjenica da je nekom dana mogućnost da napravi izložbu važnija od onoga što će na toj izložbi biti pokazano*, predstavljale su jedine izložke u Galeriji Studentskog centra i Galeriji suvremene umjetnosti 1971. i 1973. godine, Trbuljak je sve više unosio materijalne sadržaje poput *slike i skulpture* ili, bolje rečeno, sadržaje koji su tehnička pretpostavka za njihovo ostvarivanje, poput slikarskog platna, palete, kista, itd. Dakako, to baratanje klasičnim umjetničkim sredstvima i alatima rezultiralo je tek ironičnom parafrazom slike ili skulpture. Jer, Trbuljaku je od početka bilo jasno načelo da biti umjetnik danas znači ispitivati prirodu umjetnosti. Daljnje posljedice mogle su proizlaziti iz inteligentnog iščitavanja onih postavki koje su dvije-tri godine ranije ispisali neki od prvih teoretičara i protagonista konceptualne umjetnosti, primjerice Kosuthova teza u programskom tekstu *Umjetnost poslije filozofije* o divergenciji slikarstva i umjetnosti.

Simulacija slikarskog i kiparskoga rada

Serijski radovi referentna na slične postavke, koja nastaje od ranih 70-ih i traje do danas, ima svoj točno određeni početak u slikarskoj akciji iz 1974. godine. Tada je, naime, Trbuljak na vanjskoj strani staklenog izloga jedne prodavaonice slikarskog materijala, točno na mjestu gdje je s unutarnje strane stajao izloženi štafelaj s platnom, potajice nedjeljom u noćne sate

(otuda cijeloj akciji naziv *Nedjeljno slikarstvo*) naslikao apstraktnu, ne-referencijalnu sliku koju je trgovac sutradan dao izbrisati. Akciju koja se ponavljala dva-tri tjedna autor je dokumentirao i tako je nastala serija na temu preispitivanja sadržaja i karaktera slikarstva, rezultat čega je bila svojevrsna anegdotalna i paradoksalna situacija. No, više od same igre i ironije autor je tu demonstrirao kako umjetnička volja i kontekst najbitnije određuju status djela, kako je, dakle, sasvim u duhu i u naravi konceptualne umjetnosti da prije estetskih proporcija u središte zbivanja postavlja načela mentalne akcije i etičke kauzalnosti.

Taj će postupak Trbuljaku poslužiti kao baza, kao problemski moto za simulaciju slikarskoga i kiparskog rada, pri čemu sam materijal, poput platna i palete, ostaje nedodirljiv, odnosno neupotrijebljen. Iluziju da se s njime baratanje, stvaraju postupci koji su po svojoj tehničko-izvedbenoj naravi sasvim jednostavni. Ali, kako se inventivnost nikada ne mjeri složenosti nekog postupka tako se ni smisao tih radnji ne može gledati kroz optiku njihove tehničke jednostavnosti niti se mogu očitavati banalnošću samih radnji.

Trbuljakova opsesivna tema slikarstva, kao konvencionalnog umjetničkog postupka, očitovala se u seriji slika u kojima se na slikarsko platno interveniralo tek prividno — slikajući na staklu postavljanim iznad platna — ili stvarno, ali simulirajući formu na taj način da se boja ubacivala, ukapavala ili uštrcavala sa stražnje strane slike. Da paradoks bude veći, Trbuljak je slikarsko platno postavljao u drvene ili čak metalne kutije i sanduke na kojima je bušio okrugle otvore za intervenciju koja je, dakako, omogućavala tek minimalne kontrolne mehanizme. Sve što se moglo slikarski učiniti, činilo se samo unutar moguće amorfnosti mrlje, s većim ili manjim krugom apsorpcije boje ili površinom cijedenja. Te minimalne interventne forme nisu bile proizvod individualiziranog rukopisa, nego mogućnost definiranja prisutnosti autora: krajnje apersonalni slikarski postupak s

posve aikoničkim znakom bio je produkt prethodne misaone opservacije o naravi i karakteru slikarstva, a nikako autonomna, ekspresivna gesta. *Stalno sam mislio*, kaže Trbuljak u jednom intervjuu, *da moja tema zapravo nije slikarstvo*. Svjestan toga da u konvencionalnoj predodžbi platno umrljano bojom još uvijek znači slikarstvo, on taj slikarski materijal uzima, osim u funkciji podloge za boju i kao predmet drugih namjena. Možda je najradikalnija i najparadoksalnija ona gdje se na platno montiraju zvončići koji, pri uobičajenom slikarskom provjeravanju napetosti platna, proizvode različite intenzitete zvukova. Korak dalje u toj relativizaciji konvencionalne funkcije platna predstavlja *slikanje*, zapravo *bubnjanje jazzbrusom* umočenim u uljenu boju!

Svi ti, međusobno usklađeni, umjetnički projekti predstavljaju autora koji se prividno izražava u konvencionalnom slikarskom mediju, ali koji od prvoga dana taj medij želi dovesti u pitanje, bilo jednostavnom kamuflažom postupka bilo izvrtanjem smisla slikarskog postupka rada.

Humor, ironija, paradoks

Ono što najbolje objedinjuje njegove projekte stupanj je metalnoga uloga: funkcioniranje rada ne bi bilo moguće bez misaone, konceptualne konstrukcije kojoj fizička organizacija predstavlja samo *potmoćno sredstvo*. To što se pri tome Trbuljak obilato služi humorom, ironijom i paradoksom nije znak *olakšavanja* i relativiziranja problema, nego sredstvo kojim se jedan problemski okvir može najlakše prenijeti iz privatne sfere u područje kolektivne recepcije.

Autor izložbe i postava, kustos klanječke Galerije Božidar Pejković, svoj izbor za izložbu temelji na pregledu Trbuljakove tridesetogodišnje umjetničke aktivnosti, na krajnjoj retrospektivi — kako se uostalom u anagramskoj verziji može očitati zagonetni i duhoviti uvodni dio u katalogu (Aj, NRK! — A vi, Tkeps Orter?) — te na odabiru onih radova koji svoj konceptualni sadržaj iskazuju likovnim

Goran Trbuljak, *Moja skulptura je skrivena u parku*, 1999.

Goran Trbuljak, *Moja skulptura je skrivena u galeriji*, 1999.

govorom, izričajem koji se temelji na jeziku forme i to prvenstveno skulpturalne forme. Mada se potonjim hoće reći da u obzir nisu uzeti primjeri tekstualnih formulacija, nego samo oni oblikovani postupci koji rađaju masom, tijelom u prostoru, ne bismo to obrazloženo željeli baš doslovno protumačiti, bojeći se da bi time zašli u područje koje bi moglo negirati temeljne i izvorne značajke konceptualne umjetnosti, kojoj djelo Gorana Trbuljaka, nesumnjivo, u najvećoj mjeri pripada. Radije bismo stoga pohvalili intenciju priređivača da katalog, nizom duhovitih parafraza, načinom uređivanja i konceptom učini, ako ne izložkom, a ono gotovo duhovnim pandanom originalnim eksponatima. ☐

Kvadrat kao mjera kruga

Kvadrat kao apstraktna ideja i gradivna jedinica u Kovačevića se pretvara u pulsirajuće živo biće koje participira u stvarnom okolišu

Antun Maračić

Zoran Kovačević, *Animacija kvadrata*, Galerija proširenih medija, Zagreb, svibanj-lipanj 1999.

Već na prvom svom pojavljivanju u javnosti, na samostalnoj izložbi u zagrebačkom Studiju Galerije Forum 1992. godine, Zoran Kovačević (1968), predstavio se kao likovni radnik visokih zahtjeva. Nametnuvši samom sebi apstinenciju od tematske, ikonografske i izražajne raspoloživosti, umjetnik u samom startu svjesno sužava manevarski prostor. Polazi od maksimalno reduciranog oblika-znaka pokušavajući mu, nakon bezbrojnih interpretacija u povijesti moderne i suvremene umjetnosti, pridati novost vlastite fascinacije i komadića značenja.

Riječ je o kvadratu koji Kovačević upotrebljava dvostruko — kao format slike i kao lik-ikonu koja se pojavljuje unutar formata. Na tim međudodnosima autor vrši

niz permutacija, varirajući i razlažući početni predložak.

Služeći se svojevrsnom animacijom, nižući sekvencije u kojima se kvadrat na različite načine (po horizontali, vertikali, dubini) dinamizira i razlaže, autor stvara višedijelne slike-objekte kao prostorne instalacije minimalne konceptualne provenijencije. Osim što je format i ikona, kvadrat izrasta u reljef i kubes, transformira se u romb, neprestano pritom evocirajući svoje prvotno načelo. Time se analiza i promišljanje osnovnog lika promiče u logičnu montažno-plastičku činjenicu kojoj ne manjka suzdržane, ali sadržajne poetičnosti.

Sukladno geometrijskoj egzaktности lajtmotiva kvadrata Kovačević njeguje preciznost projekta i perfekciju izvedbe čime eliminiira moguće šumove u percepciji temeljito pročišćene ideje kao podteksta rada. Od materijala koristi drvo i staklo, te nulte vrijednosti bijele i crne boje, odnosno akromiju sirovog materijala. Drvo je posebno za voluminozne eksplikacije i projekcije inicijalnog kvadratnog predloška, dok staklo omogućuje varijacije kvalitete površine — od reljefne hrpavosti, matirane muklosti, do sjaja, ovisno o naravi premarza i strani (lice-naličje) na koju je naneseno.

Permutacije temeljnog lika događaju se u nizovima, sekvencijama, pri čemu je

svaka pojedina faza nazočna kao objekt koji korespondira sa čitavim nastalim ansamblom. Kao, npr. rad iz 1992, pod nazivom *3-I*. To je bijeli drveni triptih kvadratnih formata od kojega lijevo krilo sadrži manji kvadrat kao aplicirani element. U odnosu na razinu površine ovaj iskače u prostor za debljinu daske-podloge. Desni pak dio triptiha sadrži kvadratno udubljenje-negativ, iste debljine. Središnju ravnu površinu, zahvaljujući tim pobočnim zbivanjima promatramo sada ne kao bezličnu plohu, već kao polje koje u sebi sadrži nazmjenično izravnati pozitiv i (li) negativ lateralnih reljefa.

Nazive radova, u duhu izražajne i formalne suspenzije, kao i matematičke egzaktnosti, predstavljaju arapske brojke, koje označavaju količinu elemenata, uz rimski broj (npr. *10-I, 3-II*) — oznaku redosljeda nastanka rada određene numeričke kategorije.

Broj je mjera i stvarni sadržaj rada, njegova tematska imanencija. Primjerice, u radu pod nazivom *3-III* iz 1994. godine, početna kvadratna forma se u dvije sljedeće faze transformira u romb, pri čemu gornje i donje stranice ostaju jednake dužine i jednako udaljene po vertikali, dok je stupanj kosine bočnih stranica nastalih rombova određen pomicanjem za jednu, odnosno dvije dužine stranice kvadrata. Broj elemenata, dakle, ujedno je i ključ njihove transformacije.

U drugom primjeru (*3-II*, 1993) pratimo, u tri faze, proces pretvaranja kocke u tanku kvadratnu ploču. Pritom se povećava površina kvadrata, a smanjuje debljina kubusa. Ovdje je bitna zakonitost preobrazbe koja se sastoji u zadržavanju konstante zapremine svakog pojedinog oblika.

U instalaciji *3-IV* (1994) između dva jednako postavljena kvadrata nalazi se treći, zarotiran za četrdeset pet stupnjeva. Zahvaljujući toj činjenici po kojoj čitama tendenciju autora da ekonomičnom gestom naznači kretanje, vrtnju — treći kvadrat više nije istovjetan prvom. On u sebi sadrži metafizičko iskustvo kruga što mu pridaje bremenitost mentalnog sadržaja.

Dok je u navedenom radu krug unutrašnji, *introvertni* motiv i sadržaj, na posljednjoj izložbi, u zagrebačkoj Galeriji proširenih medija, krug je vanjski okvir, prostorna datost prema kojoj se rad neposredno odnosi. Naime, cijeli opseg kružnog prostora Galerije služi za animaciju i realizaciju kvadrata koji se razvija u sustavnoj progresiji od gotovo crte na početku praznog polja do svoje definitivne ispunjenosti. Koristeći materijal sirove, neobrađene iverice visine od jednog metra i početne širine 2 cm, Kovačević unutar *rezerviranih* kvadratnih polja zida progresivno, u pedeset faza, povećava širinu daske uvijek za nova 2 cm da bi u zaključku dobio ploču od kvadratnog metra, kao završnu sekvenciju.

Realizacijom rada u takvu obliku istodobno je naglašen, odnosno gotovo doslovno izmjeren, sam prostor. Finiširanjem kvadrata definiran je i oblik prostora. Odnosno, izvršena je specifična *kvadratura kruga*.

Iako izveden krajnje egzaktno i hladno, u svojoj posljedici ovaj rad može se dojmiti i kao ekspresivna kružna gesta koja, jačajući prema svom kraju, potcrtava karakter svoje podloge. A kvadrat, kao apstraktna ideja i gradivna jedinica širokog poteza, pretvara se u pulsirajuće živo biće koje participira u stvarnom okolišu. ☐

Zoran Kovačević, *Animacija kvadrata*, 1999.

Renesansna trpeza Petra Hektorovića

Nije poznato je li po iskrcaju s Ribanja i ukrcaju u Prigovaranja već bio sagrađen čuveni zahod s natpisom *Ne oholi se kad vidiš što si*; ako je Hektorović je ušao i izašao iz njega mirna srca

Ambroz Tudor

Taj epikurejac, koji nije slučajno obolio od gute, kraljevske bolesti presitih, u isto je vrijeme bio zagovornik askeze i u svakoj manifestaciji života prepoznavao smrt. Između proždrljivosti, dubovne i tjelesne, s jedne strane te askeze, s druge smjestio se prostor Hektoroviće-va svijeta, reći će Slobodan Prosperov Novak o krajnostima života Petra Hektorovića u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*. Predjeli Hektorovićeve askeze prepoznati su i prikazani u mnogim radovima. Više je nego poznat niz latinskih i hrvatskih natpisa na Tvrđalju, koji moralizatorskim sadržajem, više nego ljetnikovcu, pripadaju franjevačkom refektoriju za ručkom na koji se ne smijemo baciti s vedrom pričom i razgovorom, jer s malog pulpita — kao što je bilo pravilo donedavna — čita se Sveto pismo, kaže Joško Belamarić u tekstu koji rječito i uvjerljivo, pored ladanjsko-gospodarskih i fortifikacijskih, pripisuje Tvrđalju i samostanska obilježja, što posve osamostaljuje unicum toga sklopa. Isti je autor uočio cijeli niz sadržaja spomenutih u Hektorovićevoj oporuci kao i u opisima ljetnikovca unutar Ribanja i ribarskog prigovaranja, koji više pristaju samostanu nego li ladanjskom sklopu.

Jedrenje, gošćenje i prigovaranje

Koliko je Hektorović svoje natpise smatrao važnim, poučnim i spasonosnim, govori kratak odgovor na latinskom Jeronimu Bartučeviću, vitezu Zlatne ostruge, istom onom kojem je Ribanje upućeno kao bolja jestvina od biranih riba (*meu nami je gora*), i u čijem će se ljetnikovcu dogoditi potanko opjevani ručak:

Odgovor Petra Hektorovića na pismo Jeronima Bartučevića // koji je želio saznati kako se stiče do zvijezda. // Saznati želiš, miljeniče kreposti, kuda li može // k zvijezdama slobodan dub pravi pronaći put. // Vrt će pokazat ti moj, u njemu ono što želiš // vratiju kam urezan sadraži stib

Hektorović je čovjek ladanja, više nego i jedan poznati protagonist hrvatske renesanse. Više od svega bio je dio svojeg ljetnikovca koji me posvoji. Neospornu ljubav prema prostoru svojeg ladanja dao je u oporuci prema kojoj se ima zakopati u Starom Gradu ako umre bilo gdje drugdje osim u Hvaru. Njegovo Ribanje u cijelosti je smješteno u prostore dal-

matinskog ladanja sredine 16. stoljeća. Ono je putopis između tri ljetnikovca: početka uz Tvrđalju, pristajanja uz Bartučevićevu

magnat pripadao. Ručali su naravno pod odrinom, *sincom*, no glavni dio ručka, koji je obvezno složen od kuhanoga i pečenoga dijela, najbolje opisuje njegov sudinik:

Taj čas potekoše / ter oganj snitiše // variše i pekoše, / kao sami btiše // Tuj se pokripismo / na volju brez priše, // i pismo i jismo, / koliko ki btišena // na onu tarpezu / na onu kamenu ka stoj // gđino se vitezu / takovu pristoji // O kolke kon vode / i sada postavi // Toj svim ki dobode, / sebi priprave. // Pod sincom pri

Lučišće i poklonstvo Marulićevoj sjeni u Balištrilićevom Nečujmu. Tri dana, tri pjesnika, tri ljetnikovca. Između njih jedrenje, gošćenje i prigovaranje: ladanje van ljetnikovca, ma koliko moralizatorsko bilo. Uostalom mnogi su primijetili da najmoralniji dijelovi spjeva zvuče nekako umetnuto.

Nalješković je o Petrovoj guti, kraljevskoj bolesti presitih, napisao epistulu, jedinu pjesmu u povijesti hrvatske književnosti posvećenu bolesti, živom dokazu da poslanice preživi i ljuta guja jedne bolesti. No kako je Hektorović, graditelj ljetnikovca-tvrđave-samostana, uspio oboliti od gute, bolesti naizgled njemu suprotnih? Njegov otium Tvrđalja bio je natkriljen, kao nebeskim baldahinom, molitvama uboge Lucije picokare, koja je za njegova boravka među gotovo tridesetak natpisa na Tvrđalju, unaprijed molila za njegovu dušu.

Ručak

Što se događalo na Tvrđalju ne znamo, no Ribanje i ribarsko prigovaranje otkrivaju mnoge uzroke pjesnikove bolesti presitih. Otplovio je na tri dana s ribarima Nikolom i Paskojom, zvanim Debelja i Zet, koje je odmah na početku pohvalio da im je pitje dobra vina / *sarcu mir i pokoj*. Iz Staroga Grada plovili su prema hvarskom poluotoku Kablu gdje su na početku prvog dana ulovili zubatca za sriću, ki priličan biše / k jednom teliću. Nakon toga saznajemo koje su vino pili tijekom putovanja, kojim su se dobro opskrbili i koje je Nikola mogao piti u izobilju:

Paskoj: Pebar muškatala / zna da ćeš dobit // sladka i sazrila, / kim ti ću služiti. // S voljom dim ovoga, / ki nas njim uzčtuje, // ki će bit, vim, stoga / vesel da te čuje. // Ja rekoh: Ne jedan, / da još mu dva daruj, // ako ti po vas dan / izreče pritač tuj

Renesansni ladanjski ručak u Bartučevićevom Lučišću započeo je dijeljenjem ulova onima koje su sreli na barkama, kao i onima koje su zatekli u radu na polju. Petar je zapovjedio pripremu ručka sljedećim riječima:

Druzi mili, / nač bitasmo ribe, // ča smo pozabili / svi naše potrebe? // Vrime je blagovat; / ča se oblinismo? // Hodmo se počtovat, / kakono želismo!

Potom su se okrijepili za kamenom trpezom, oltarom ljetnikovca, što pokazuje česta briga oko njenog ukrašavanja. Trpeza je jedino mjesto na Tvrđalju gdje je Hektorović istaknuo bika iznad tri kose trake, grb vlastelinske skupine Piretića kojoj je i taj

Gajeta Falkuša

kući / svi se veseleći, // oni potičući, / a ja sam sidići

Budući da je izgledalo da nije dovoljno, Paskoj, zvan Zet, svi-ma je ponudio:

Dobri ljudi, / biste li što veće? // Hoće l' te od mene / oni prosinac veli // al turtu, ku žene / peku na padeli // al da vam jajnik tuj / prinesem, recite? // Nu se svak počtuj / ter se veselite! // Vazmi svaki vaju, / rib. Barže ribari // mišati ne baju / s ribom marsne stvari? // Meni je ovaj dosti / po nauku momu; // nitkor vas ne prosti / tomu ni ovomu, // sve je toj pečeno, / ne da se povrati, // i na plav sneseno, / ner da se potrati // Videć da neću ja, / ni oni ne btiše, // neg da za drugovja / brane odlučite // Nikola misleć sta, / boće l' reć ač ne će, // kakaono nevišt ka želi odveće, // a reć se ujima / neg pritom pitana // da muža vazima, / li da pomnjom iskana.

Nikola, zvan Debelja, bio je manji filantrop:

Svaki as me zabi; / zašto mi ne daste? // Nu, recte, kamo bi / ča mi obećaste? // Gđi mi je dobitje, / ko s trudom misleći // najdob ali, / ko dobih jidreći? // Rib: Pasko, poteci, / tri dja, kako rismo; // već rič ne reci, / nebote zgrišimo! // Iz manjeg suda / poñni mu točiti; // veći brani onuda, / kud ćemo boditi. // Nikola: Dosti mi će jedna, / neka znate, biti // nisam toli žedan da ću tri popiti. // Avokomu vaju, / kad jib natočite, // po jedan prudaju, / isto mi zgodite!

Potom su nazdravili, kao što je Hektorović s Vetranovićem nazdravljao na Mljetu. U *Povijesti hrvatske književnosti* Prosperov Novak kaže da su Hrvati bili poznati nazdravljari tijekom renesanse i da su neke firentinske akademije svoje godišnje susrete nazivali zdravica. Da je tome tako, govori naša tankočutnost u pogledu zdravica, što se očituje u poznavanju niza potpodjela. Ova u Lučišću bila je počasnica:

Učinmo zdravicu / orde mi na staru, // recmo počasnisu / oba gospodaru; // za njim ćeš ti meni,

/ ja tebi čačko moj, // došad se ne kreni, / dokle se spuni toj

Od pancete do paprenjaka

Tako dugotrajan, sjedeći obrok tijekom trodnevnog putovanja Hektorovićeve družina više neće imati. No njihove užine na brodu, još prvog dana, nisu nimalo siromaške. Započinju s medom u saćama, nastavljaju se pancetom, *pončetom* i kačkavaljem, *kaškavalom*, a završavaju paprenjacima, vinom i voćem. O paprenjacima, danas najboljem suveniru Staroga Grada, treba nešto reći. Paprenjaci su medenjaci sa šafranom i zbog toga imaju blago paprenast okus. Šafran je uzgajan diljem otoka Hvara i Visa i po tome su ovi otoci bili poznati. Uostalom, spominje ga Hektorović među biljkama svog perivoja. Danas je njegovo uzgajanje u vrtovima sačuvano samo u selu Rudina kod Starog Grada.

Pri obali otoka Brača zbile su se možda najvažnije stvari, gledajući s našeg stajališta promatrača renesansnih običaja jela i pića, makar ih promatrali na palubi malene gajete trodnevnog putovanja s moralizatorskim nakinama.

Pri istoj obali ribari su izvadili kopit, vrste kamenica, kopitnjaka, danas na Hvaru posve nestalih, a inače omiljenog ploda mora Justinijanove *reconquiste* u Dalmaciji. Naime, nema nijednoga priobalnog sloja kasne antike u Dalmaciji, a da u njemu nema obilje kućica te školjke. Pored kopitnjaka izvadili su i ježince te su ih jeli. Ovdje moram spomenuti da je prije godine i pol dana na drugom dnevniku HRT-a, u rubrici *»Iznenadeni smo, budite i vi«*, bilo prikazano sa zgražanjem, kako Francuzi jedu ježince.

No, pola tisućljeća ranije Hrvat Petru Hektoroviću nisu bili dovoljni ježinci i kamenice, te je poslao među bračke pastire svog ribara Nikolu da donese *procipov i janjac*. U međuvremenu se Paskoje kajao što nije ponio *kanjčenicu* i njoj prisposodbu *brašnenu*. Naime, posebnu udicu i meku za lov na kanjce, cijenjenu ribu od dna.

Uzevši karamelizirani, mladi ovčji sir, i danas omiljeni *procip*, te janjetinu, danas, a još više jučer, omiljeno meso, ne spominjući kako su ih pojeli, a uzevši ih svakako zbog Petrove ocjene: *jer mi se čini to nesladko sve ribu / blagovat u lito*, družina je otplovila.

Nedugo poslije saznajemo za doista visoku kulturu pijenja vina na malom brodu Ribanja i ribarskog prigovaranja. Ne znavši od čega, ježinaca, kamenica ili vrućine, Petar je ožednio i zaželio da mu natoče vina. Međutim nastala gužva na brodu *jer ne bi buklje / onde ni pebara*. Zahvaljujući toj nesreći koja se dobro završila, saznajemo detalje o peharima koje

je Hektotović ponio na put. Kada su ribari shvatili da su pehar ostavili na obali Brača, i uputili se uzeti ga, Petru nije preostalo drugo nego popiti bevandu iz njihovog manje vrijednog pehara:

Meni tuj služiše / vinca razvodnjena // kupicom ka biše / za njih ponesena, // po krajib zlaćena, / srebra izvarsnoga, // tegom napravljena, / načina staroga.

Dakle, starinskog srebrnog pehara s pozlaćenim rubovima. Žalio je za nečim vrednijim, a ako se prisjetimo da su na put ponijeli *muškatala sladka i sazrila*, te pročitamo kako je izgledao Petrov osobni pehar, možemo zamisliti da pijenje vina na toj gajeti nije bilo nimalo barbarsko:

Od Damaška strane / doni ga znanac moj // meu stvari izbrane, / kojim ne biše broj. // Kada u njem staše / vince al vodica, // na dnu mu sjaše / s misecom Danica. // meštar na nj pisat bti / ovu rič, ne inu: // »Gđi godi budeš ti, / veseli družinu!« // Moriškimi slovi / toj bti upisati, // pri ner ga gotovi / i zlatom pozlati.

Debelja i Zet

Vino i pehare družina nije mogla prepustiti izboru mora, te je ponijela ono što im je izgledalo nabolje u takvoj prilici. Ribu su prepustili sreći lova, a kako Petar pripovijeda, jer prevoditelj kembridžskog prijevoda Ribanja i ribarskog prigovaranja E. D. Goy zaista zove Ribanje *roman u stibovima*. U ribolovu su bile sreće vrijedne pehara i vina ukrcanih na brod.

Hektorović neponovljivo i s neskrivenim uživanjem opisuje ulovljenu ribu:

Nikad se čujaše: / Nut, praveć, ovoga, // koga iztezaše, / zubatca veloga! // Nikad jib brojaše: / Drugi, tretu, peti, // nikad govoraše: / Deveti, deseti. // Š njimi se hitabu / škarpine kolike // i, ke se micabu, / komarče velike. // Čarnorepi tokoj / ne mali za timi, // kib biše velik broj / ribami meu svimi. // Salpe se lovljahu, / vrane, drozgi, pici, meu kimi višahu / pagari velici, // šargi, trilje, koje / tkogod bi zbrojio, // i arbuni toje, / vid bi se utrudio.

Tijekom povratka s Ribanja družina je više puta užinala do Staroga Grada. Petar se posebno prisjetio davnog ručka na otvorenom s dominikancima uz rijeku Jadro, kojem je prisustvovao tijekom mladenačkog školovanja u Splitu i čije je ljude posebno cijenio. No još je više puta Hektorović prigovarao o jelu i piću. U Ribanju i ribarskom prigovaranju, kroz usta Nikola i Paskoja, Debelje i Zeta, Petru znanih nadimaka dvojice ribara, čuje se ponekad tridentinski asket kasne renesanse.

Paskoj: Da čim se jizbine / i pitja slaćaju? // Nikola: Ne znam stvari ine / nere glad i žaju

Pri izboru najboljih vina Nikola je pristao na darovana:

Paskoj: Ko t' je draže vino / od svih, ča se čuje? // Nikola: Veruj mi, ne ino, / ner ko se daruje.

te napokon, o bogatim jelima:

Paskoj: Tko raskošno kuba, / ki jidu sladčine, // već jib od tarbuha / neg od mača gine.

Nije poznato je li po iskrcaju s Ribanja i ukrcaju u prigovaranja Tvrđalja, poslije trećeg dana plovidbe već bio sagrađen čuveni zahod s natpisom *Ne oboli se kad vidiš što si*, no ako je i bio, Petar Hektorović ušao je i izašao iz njega, sigurno posve mirna srca. ☐

Redateljjeva prtljaga

Multimedijski stvaralac Peter Greenaway priča o svom shvaćanju umjetnosti, posebno ističući tradiciju evropskih modernista te eksperimentatora

Nikola Šuica

VUE (Violent Unknown Event) »Nasilni nepoznati događaj« kratica je za skriveno ime Greenawayeve kancelarije/skladišta, malene prizemne zgrade unutarnjeg dvorišta u zoni Stamford Brook londonskog Hammersmitha. VUE je odrednica Greenawayeve enciklopedijske mitologizacije civilizacije, koja počinje još u prvom dugometražnom filmu, trosatnom pseudodokumentarcu *The Falls* (prezimenjaci, no zapravo, oni koji su pali). Dugometražni filmovi kakvi su *Crtačev ugovor* (*The Draughtsman's Contract*), *Davljenje po brojevima* (*Drowning by Numbers*), *Kubar, lopov, žena i njen ljubavnik* (*The Cook The Thief His Wife and her Lover*) ili tijekom devadesetih godina — *Prosperove knjige* (*Prospero's Books*), *Beba iz Macona* (*The Baby of Macon*), *Tijelo kao knjiga* (*The Pillow Book*) i najnoviji film, predstavljen na festivalu u Cannesu — *Osam i pol žena* (*Eight and a Half Women*), samo su jedna strana njegove djelatnosti u koju se ubrajaju i priređivački i izlagački pothvati u različitim muzejima, galerijama i lokacijama značajnijih gradova u Evropi, Americi, Aziji i Latinskoj Americi. Greenaway je autorsku avanturu pisanja, likovnog rada i proizvodnja filma i teatra posljednjih godina pomicao u pravcu testiranja izdržljivosti sistema kulture i globalne povezanosti. Njegov ironijski naboj i besprijekorna pripovjedna i likovna organizacija pobudili su diskusije i pažnju najrazličitijih stručnjaka iz područja arhitekture, društvene povijesti i vizualnih umjetnosti, što je rezultiralo s nekoliko monografskih knjiga i akademskih skupova.

»Osam i pol žena« cilja na preispitivanje tokova evropskoga filma?

— Pravci i podteksti evropskog autorskog filma imali su na mnoge od nas najizraavniji utjecaj. Zaplet je nastao iz pobuda objašnjavanja fascinacija koje su, od ranih šezdesetih godina, bile dominantne u formalnom i sadržajnom pogledu stvaranja filmske slike i vremena. Pritom mi je svakako na umu bio slavni i uzoriti Fellinijev film referiran u naslovu, ali su jasno prepoznatljive teme i ličnosti koje je trasirao Godard. S jedne strane, *Osam i pol žena* pokazuje se kao ironijska i vjerujem, crnohumorna drama, barokna fantazija o imovini i posjedovanju, odnosu oca i sina kao junaka, njihovim seksualnim fantazijama i naravno, ženskom sudjelovanju. Prizvao sam epizodu o kroćenju žena iz Fellinijeva filma, kada lik redatelja (Mastro-

ianni) uzima bič i sređuje svoje dileme. Između Fellinijeva i Godardova portretiranja ženskih likova, ali i autorskih koncepcija u

njihovim filmovima iz šezdesetih, našla se prigoda za povezivanje kinematografske slike, za emancipaciju medija, kao i za druge suvremene vidove oslobađanja. Film se zbiva u okolici Ženeve, ali tu su i primjeri japanskih kockarnica u Kyotu i uopće, pripovjedni slojevi koji su korišćeni i posljedice muških seksualnih fantazija upisali u samu povijest filma. Sve je protkano pažljivo ulančanim potresima.

Tiranija autorstva

Formalni eksperimenti sa slikom i pričama te udio interaktivnosti sada su dio globalne kulture. Jesu li utrli put proširenju mogućnosti filmske slike i predstave?

— Filmske sklonosti odredile su me prema kinematografiji ideja, načelima sakupljanja, organiziranom predstavljanju, te mnogim metodama kojima se povezuje nasljeđe raznih medija, predmeta i ljudskih razloga. Siguran sam da su mogućnosti predstave opet otvorene. Film *Tijelo kao knjiga*, kao i pojedine izložbe, potakli su simultanost i otvaranje više pogleda u okviru jedne površine projekcije, a tu se kriju nova, sve utemeljenija uz-

buđenja. Ne mogu ne podsjetiti na oslonce, na dva zaista herojska redatelja iz Francuske. Prvi je Abel Gance koji je koristio više istodobnih projekcija na platnima, predstavljenih u Berlinu 1929. godine. On je otpočeo s inovacijom koju tehnološki danas možemo ostvariti, no to je strašno skupo, ali i po svim parametrima skoro nemoguće za praćenje. Međutim, tamo gdje je Ganceov *Napoleon* završio, naše tehnološke novosti počinju. Zato je korištenje više ekrana odgovaralo za *Prosperove knjige*, tu tiraniju autorstva i fantazije, gdje je senzacija otvaranja prizora u okviru jednog prizora podarila izazovna pružanja shakespeareovskog svijeta artifičijelne sinteze. Slike, kako pokretne tako i usporene, složene su pred gledatelja prema koncepcijama renesansnoga teatra. S druge strane, podijeljeni ekrani u filmu *Tijelo kao knjiga* bili su rastresitiji, pa je i područje filmskoga prostora i vremena korišteno na drukčiji način. Sve se otvara u smislu preludija interaktivnosti, mada ne znam što taj izlizani pojam danas uopće više znači.

Uvjeran sam kako to nije daleko od običnog ljudskog iskustva, dok koračamo ulicom, gde je naše iskustvo zapravo kombinacija sadašnjice, ali i zamišljaja i odnosa s prošlošću. Svakako, budući da smo stvorenja memorije i historije, ova su područja otvorena pri svakom našem koraku. Poimanje slike koja se sastavlja iz više dijelova na izvjestan je način bliže ljudskom iskustvu nego filmska priča kao što je, recimo, *Casablanca*. Želim istražiti što veći broj ekrana može ponuditi u području filmskoga jezika. Uviđam da je spajanje ritma, vremena i veličina na jednoj površini fenomen realnog oceana mogućnosti koje su otvorili filmovi *Tijelo kao knjiga* i *Prosperova knjiga*.

Zato je novi osmosatni projekt *Koferi Tulse Luper* pokušaj da se u različitim tehnološkim povezivanjima filma, videa, televizije, kompjutorske tehnologije iskažu neka od ovih pitanja. Ne bih htio zaboraviti mog drugog junaka, Alaina Resnaisa koji je uveo vremensku fragmentarnost poznatu iz post-joyceovske literature, ali vrlo rijetku na filmu. Zato mi je jedan od najboljih, istinski veličanstvenih evropskih filmova *Prošle godine u Marienbadu*. Osjećam da, kad god sâm radim film, u stvaranju scena širokih kutova i povezivanja prostora, nekako pokušavam načiniti njegov 're-make'. Resnais je načinio najčudesniji nefigurativni film figurativne radnje, i moje divljenje je neskriveno pa imam i vlastitu 35-milimetarsku kopiju, premda ne i

projektor za gledanje, a U-Matic i VHS verzije stalno su uz mene kao izvršni kinematografski test inteligencije.

Totalitarizam i čulnost

Tijelo kao knjiga suvremena je priča paralelizma čulnosti i drugih iskušenja japanske djevojke i dnevnika Sei Shonagon iz X. stoljeća, u serijama raznolikih tipova filmskog vremena sastavljenih u kolor i crno-bijelim sekvencama...

— Taj film je učvrstio moje ranije teze o vrsti snimljene slike. Uostalom, postoji samo nekoliko pravih kolorista u kinematografiji: Renoir i neki američki redatelji. Želim nastaviti u pravcu utemeljene kolorističke kodifikacije te povezati crno-bijelu i obojenu sliku na istoj površini.

Odakle je potekla priča novoga projekta? Tulse Luper je ličnost koja se javlja u direktoriju filma »The

ćem i borgesovskom poimanju da povijest ne postoji.

Kakva je budućnost projekta izvođenja kino-predstave izvan dvorane, onim raščlanjivanjima koja su pokazale instalacije — izložbe »Stepenice« (The Stairs) u Genevi i Münchenu?

— U Barceloni sam htio načiniti *Stepenice* posvećene pojmu publike/gledališta, ali financije su onemogućile izvođenje, pa sam u Fondaciji Joan Miro priredio izložbu — instalaciju *Letjeti preko vode* (*Flying over Water*) koja počiva na mitu o Dedalu i Ikaru. U mojim filmovima ima širokog referiranja na teme letenja i vode, mada sam pribjegao i širem kulturološkom pozivanju na osobe kao što su Gagarin, Lindbergh, braća Wright, Amy Johnson. Uvršteni su čak i Buddy Holly i Glenn Miller kao muzičari stradali u avionskim nesrećama.

U simultanosti i otvaranju više pogleda kriju se nova sve utemeljenija uzbuđenja

Falls« i u referencijama na kartografsku fantaziju crteža za raniji četrdesetominutni film »Šetnja kroz H« (A Walk through H), ali u izvjesnom smislu i kao lik oca pronalazača igara i pogrebnika u Davljenju po brojevima. Nije li možda riječ o personifikaciji istraživača?

— Da, upravo je Tulse Luper izmišljeni lik koji pripada ikonografiji određenih svojstava. Međutim sada je riječ o potpuno novoj priči koja počinje 1936, u vrijeme bujanja fašizma, i račva se prema Evropi kroz Drugi svjetski rat te se završava 1969, u doba kulturne revolucije u Kini. Riječ je o fašizmu, totalitarnim okolnostima i diktaturi kao obilježjima po kojima će se dvadeseto stoljeće pamtili i nakon četrdeset tisuća godina. Priča ima historijsko pokriće, a njen junak je švedski diplomat Raul Wallenberg koji je za mađarske Židove bio neskriveni Schindler. Nakon ulaska sovjetskih trupa nestao je, po svoj prilici, u pravcu Gulaga. Postojali su apokrifni izvještaji da je viđen u jednom ili drugom zatvoru, a posljednje je izvješće iz 1989. godine.

Letjeti preko vode

Znači da su Kuferi Tulse Luper, kao pripovjedne selidbe vezane za scene u zatvorima, uobličene zbirke interijera za vizualno preispitivanje prtljage?

— To jest tako, ali i na drugim razinama, jer je sve podijeljeno na šesnaest zatvora. Luper nije pravi Wallenberg, ali njegova se biografija rastvara po modelu takve povijesne skice. U kronološkom smjeru počinje 1936, u zatvoru u Coloradu, a okončava se u ćeliji zatvora u Mandžuriji. Ne radi se o zatvorima načinjenim od zidova i rešetki, već o zatvorima okolnosti: svi možemo biti zatvorenici ambicije, fetiša, žudnje ili zatvorenici neke osobe. Metaforična i filozofska strana zasnovana je na op-

Tijekom posljednjih godina radili ste više projekata koji su se ticali scenske instalacije...

— Nakon iskustava sa *Stepenicama*, radio sam operu *Rosa* u Amsterdamu i pop-operu mitoloških pozivanja *Stotinu predmeta za predstavljanje svijeta* (*100 Objects to Represent the World*) s kompozitorom J. L. Barrierom koja je od Salzburga u ljetu 1997. imala veliku turneju u Evropi i Latinskoj Americi. Kostimografkinja Emy Wada, s kojom sam surađivao i na filmovima, aranžirala je i mogućnost za izložbu radova i projekcija, na osnovi kojih kolažnih likovnih djela, u Japanu naslovljenu *Stotinu alegorija za predstavljanje svijeta* (*100 Allegories to Represent the World*). Krajem 1998. uslijedila je i režija, u Državnoj operi u Berlinu, zapostavljene opere Dariusa Milhauda *Christofor Columbo*. U jesen 1999. trebam otpočeti pripreme za operu *Pišući Vermeer* (*Writing to Vermeer*) — koju sam dogovorio sa scenskom suradnicom Saskiom Boddeke i kompozitorom Louisom Andriessenom u Amsterdamu.

Kada pogledam kalendar — projekti s terminima se pružaju do kraja 2003, ali znajući da je za izložbu potrebno najmanje 8 do 10 mjeseci pripreme, jasno je kakve su sve organizacijske teškoće. Zato sam *Stepenice* u domeni fenomena dodira i tjelesnoga osjećaja visine zamislio i načinio kao vanjski postav u Jeruzalemu. S druge strane pak, vjerska podijeljenost po gradskim četvrtima čini to jako teško ostvarivim, premda, možda, baš zbog toga i treba ustrajati. Kako je moj horoskopski znak ovan, poznato je da smo mi promjenljiva raspoloženja i nerijetko odbijamo dovršiti započeto. Dešava se tako da imam kontrolu na tri posla koja vodim, ali u naletima naide osam drugih ideja i zamisli. Ili osam i pol. ☐

Svi možemo biti zatvorenici ambicije, fetiša, žudnje ili zatvorenici neke osobe

govor

Govori: Ivan Paić, voditelj Multimedijskog centra Studentskog centra Sveučilišta u Zagrebu

Oaza pokretnih slika

Program Multimedijskog centra odlično će se uklopiti u program budućeg filmskog kulturnog centra

Igor Tomljanović

Nakon što se Kinoteka prestala baviti kinotečnom djelatnošću, a Art-kino je zatvoreno, Multimedijски centar SC-a jedina je oaza za ljubitelje filma u Zagrebu — kako Multimedijски centar uopće opstaje u ovoj negativnoj filmskoj i općekulturnoj klimi?

— Nadam se da neću zvučati neskromno kad kažem da je on u prvom redu opstao zahvaljujući kombinaciji entuzijazma i inercije koja traje još od samog nastanka Centra. Što se tiče koncepcije, kontinuitet je bilo relativno lako održati sve do perioda koji nazivam revivalom usmene predaje i koji se temeljio na osobnoj ignoranciji i antagonizmu prema Multimedijskom centru, a provodilo ga je tadašnje rukovodstvo SC-a. To smo vrijeme, od 1993. do 1998. godine, premostili u prvom redu zahvaljujući Hrvatskom filmskom savezu koji je dao veliku tehničku podršku našim programima.

Kad kažete da je taj period trajao do 1998. godine, znači li to da se s novim rukovodstvom nešto pokrenulo?

— U svakom slučaju situacija je drukčija. Postoji načelna podrška našem radu i koncepciji programa. Program je interno prihvaćen, a financijsku potporu uz Studentski centar pruža Gradski ured za kulturu, dok sredstva od Ministarstva kulture tek očekujemo.

Multimedijски klasiци

Postoje, međutim, uz subjektivne i neke objektivne poteškoće vezane uz tehničku opremu kojom bi se program mogao u znatnoj mjeri poboljšati. Naravno, ostaje upitan i niz stvari koje treba u organizacijskom smislu riješiti. Nakon što su neke druge institucije neutralizirane ili ograničene u svom radu, ukazala se potreba za dinamiziranjem programa koji bi obuhvatio više prikazivalačkih i teoretskih segmenata.

Koliko Multimedijски centar uopće može biti dostatnom zamjenom za nepostojanje prave Kinoteke?

— S obzirom na brojne organizacijsko-tehničke i financijske slabosti Multimedijски centar ne može kvalitetno nadomjestiti ozbiljan kinotečni program. Usprkos svemu, mi to u određenoj mjeri ipak pokušavamo, pa je jedna od karakteristika ovogodišnjeg

programa prezentacija europske kinematografske baštine. Organizirali smo cikluse britanskog i češkog filma, Chabrola, filmove

ni dio, koji čini osamdeset posto sveukupne studentske populacije.

Na koji način dolazite do programa, odnosno samih filmova?

— Kad sam govorio o pomoći Hrvatskog filmskog saveza, nisam spomenuo pomoć inozemnih kulturnih centara bez koje naši programi uopće ne bi bili mogući. Pomoć Goethe instituta, Francuskog instituta, Talijanskog kulturnog centra, Austrijskog kulturnog centra, te Ambasade Republike Poljske, Češke i Mađarske nezaobilazna je u stvaranju programa Multimedijskog centra. Primjerice, samo ciklus suvremenog njemačkog filma košta toliko koliko Multimedijски centar potroši za godinu dana rada. Mi već dugo ne možemo plaćati autorska prava i honorare, a u posljednje vrijeme nismo u mogućnosti platiti niti osnovne stvari kao što su troškovi hotelskog smještaja.

Kako komentirate ideju o Filmskom kulturnom centru i inicijativu da se on smjesti u Studentskom centru?

— Kada je 1975. godine ustanovljen Centar za multimedijiska istraživanja Studentskog centra Sveučilišta u Zagrebu, u nekim

su naznakama bile predviđene određene prikazivačke, distribucijske, radioničke i nakladničke djelatnosti. Stoga inicijativu za osnivanje Filmskog kulturnog centra vidim kao nužno kvalitativno proširenje nečega što se zove medijska umjetnost i nije isključivo vezano uz film i kinotečnu djelatnost.

Umjesto Mc Donald'sa

Vjerujem da su to ljudi koji su stvarali koncept FKC upravo tako i predvidjeli. Ako uistinu dođe do realizacije FKC-a unutar SC-a, bit će to konačna realizacija uistinu grandioznog poduhvata. Kad je već tako teško, možda i neizvedivo, adaptirati ružinirani Francuski paviljon, inače zaštićeni spomenik nulte kategorije, i načiniti od njega recimo Europski kulturni dom, što je svojedobno bila inicijativa nekolicine zaposlenika SC-a, čini mi se zapravo gotovo nevjerojatnim da ćemo se upustiti u realizaciju tako ozbiljne institucije kao što je FKC. Samo se nadam da neće prevladati ideje o nekakvim ležernim sadržajima kao što su podzemna parkirališta te diskontni »konzumi« i vegetarijanski McDonald'si iznad njih.

Gdje vidite mjesto Multimedijskog centra u budućem Filmskom kulturnom centru?

— S obzirom na društvenu klimu, odnos prema kulturi i materijalne uvjete teško je reći kada će ideja filmskog centra zaživjeti, no to će se kad-tad ostvariti. Kako Multimedijски centar u prezentacijskom smislu već radi neke stvari predviđene u programu FKC-a, kao što je promocija hrvatskog filma i videa u svijetu, on će u trenutku njegova osnivanja možda morati prilagoditi svoj način rada. No nadam se kako ćemo se, pri samom kraju stoljeća, ponovno vratiti onom snažnom i poticajnom programsko-kulturnom utjecaju te po mnogo čemu jedinstvenoj poziciji na širem kulturnom području koje smo imali 70-ih i 80-ih godina.

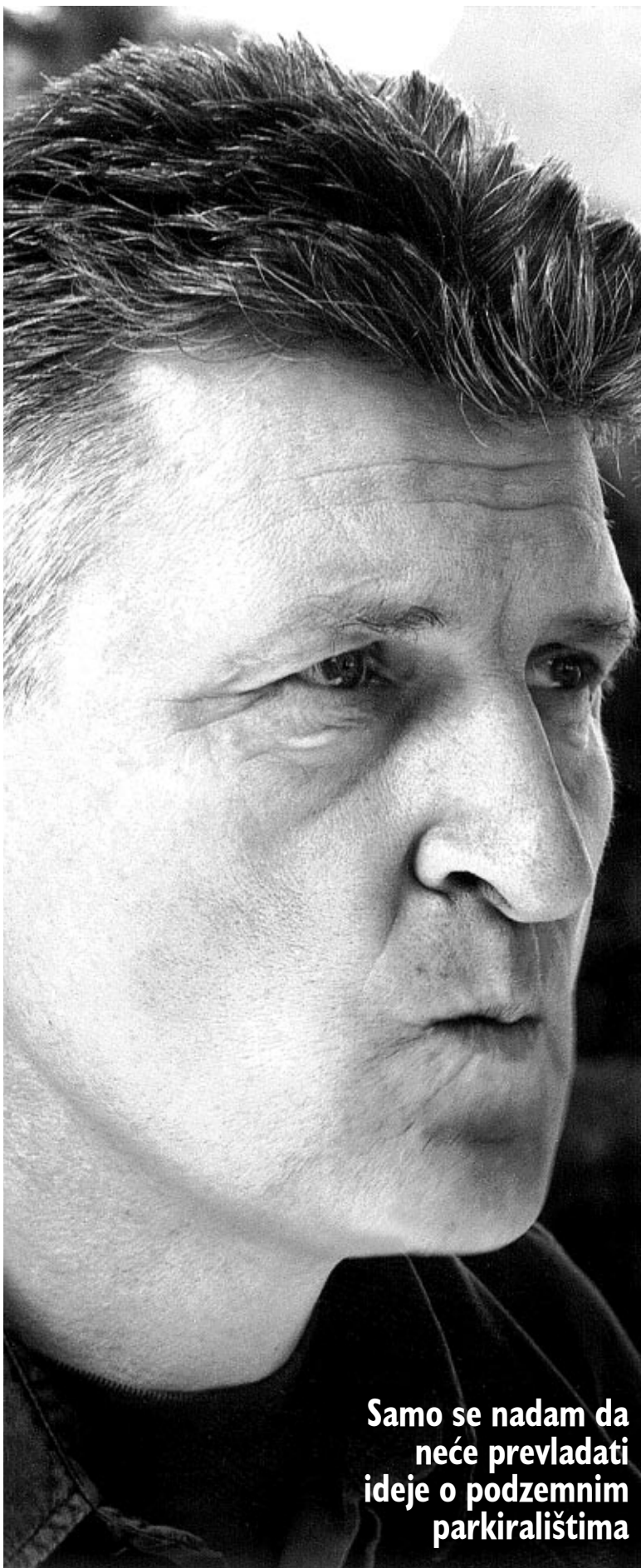
Povratak otpisanih

Nadamo se povratku statusa koji je tada bio najjasnije umjetnički izražen te eksperimentalno i avangardno usmjeren od svih bogatih sadržaja tadašnjeg sektora kulture. Kazališni, filmski, video, izložbeni, glazbeni i ostali programi moraju opet postati lokalno učinkoviti, europski orijentirani i idejno otvoreni naspram srodnih institucija i pojedinaca.

Može li Multimedijски centar biti bazom budućeg filmskog centra ili barem njegov dio?

— Upravo to. Mislim da će se program Multimedijskog centra najvećim dijelom održati, a jednim dijelom preseliti u FKC, no ovo informatičko doba pruža temelj za daljnje preispitivanje medija i tu vidim ulogu Multimedijskog centra koji će i dalje biti relativno autonoman. Ako se u FKC-u budu realizirale sve one stvari koje su zamišljene i ako se uistinu pojavi Hrvatski filmski institut, Multimedijски centar će se morati okrenuti sustavnom radu s publikom mlade dobi od studentske koja će se okrenuti filmskom centru. Trebali bismo se povesti za pozitivnim europskim primjerima kakav je, primjerice, *Danish Film Workshop* koji se nalazi pri Danskom filmskom institutu koji ga sufinancira, za nas astronomskim, milijunom maraka godišnje. Tamo se dolazi s novim idejama, konceptima, realiziraju se stvari bez čvrste akademske barijere, ali se nakon izvjesnog vremena neki autori profiliraju i postaju nezamjenjiva imena danske medijske umjetnosti. S obzirom da se ljudi koji žele oformiti Hrvatski filmski institut pozivaju na skandinavski model, u danskom slučaju vidim dobar primjer i za nas.

U svemu tome ne smije se zanimariti niti problem produkcije. Kao manja institucija Multimedijски centar može biti fleksibilniji, baš u području eksperimentalnog filma, video-umjetnosti i drugih medijskih umjetnosti. A produkcija je jedna od stalnih slabosti ovog Centra od njegovog osnutka. Ipak, kad pogledate unatrag, možete vidjeti da su iz njega izašli eksperimenti Ladislava Galete, glasoviti film Tomislava Gotovca »Glenn Miller«, kompjutorska animacija Tomislava Mikulića, rana produkcija Mladena Stilinovića, Sanje Iveković i drugi. Kad se to vidi, onda je jasno da se na produkciji itekako isplati raditi. ▣

Samo se nadam da neće prevladati ideje o podzemnim parkiralištima

građen na nekom od festivala UNICA-e (međunarodne unije filmskih amaterskih saveza),

nagrada festivala, ocrtaiva zabavni pehizam jednog lika uz drugog krajnje uspješnog, a sve u jednom konti-

temelji se na globalnoj dosjeti: na »prirodnački film« o mravu koji vuče nesrazmjerno veliku slamku nalije-

Požeško veselje

U uvjetima koje je nametnula televizija Revija je obnovila vjeru u djelotvornost kratkoce, a i oživjela umjetnost poantiranja koju je televizijska proizvodna sredina govoto posve uništila

Hrvoje Turković

VII. Hrvatska revija jednodominutnih filmova, 21-22. svibnja 1999, Požega

Osam zafrkantske Revije »Dani maloga mrava« studenata montaže s Akademije dramske umjetnosti, a sada i »F.R.K.E.« ne poznajem filmskog i videofestivala koji bi bio toliko veseo i tako cjelovit »dramaturški« ostvaren i zdušno praćen koliko ova revija. Uvjeti su za tako uspješan festival vrlo povoljni, ali je i sjajna organizacija GFR Film-vidca iz Požege (osobito Željka Baloga i Mile Beslića) ona koja priredbu čini toliko djelotvornom i za sudionike vedrom.

Riječ je, prvo, o Reviji specijaliziranoj za filmove nikako ne dulje od, ukupno, jedne minute. Dulji filmovi se diskvalificiraju. Drugo, iako je prijavljeno više od stotinu filmova, probrano ih je četrdeset tri za natjecateljski program, što čini oko pedesetak minuta glavne projekcije (s kratkim stankama) — što je idealno za gledalačke kapacitete. No, stvar se ne svodi samo na taj sat. Ukupna festivalska predstava traje ukupno tri sata i odvija se u dobro stupnjevanom kontinuitetu. Prvo se, uz rekordno kratke uvodne riječi svećanih otvratelja festivala (ne dulje od dvije minute svakome), pokazuje natjecateljski program.

Navijačka publika

Po kratkoj stanci, u kojoj gledatelji glasuju za djelo koje im se najviše sviđelo (za »Nagradu publike«), a mogu pogledati i dvadesetominutni inozemni film, na-

gleda se izbor od desetak filmova koje je žiri izdvojio u uži izbor. Nakon te serije, odmah se prikazuju tri nagrađena filma, bez specifikacije koji je od njih dobio koju nagradu. Tek potom se prelazi na svečanu dodjelu nagrada, popisanih u rubrici Info prošlog broja Zareža.

Sve se to odvija pred prepunom dvoranom u kojoj su i prolazi ispunjeni ljudima što stoječki prate festival. Publika je naglašeno sudjelovateljski raspoložena te pljeskom reagira na filmove, a navijački na odluke žirija. Ako se tome doda gostilački, zabavljački stimulativan odnos domaćina prema gostima festivala (nadasve autorima) uoči i nakon projekcija, nije neobično da mnogi snimaju jednodominutne filmove, samo zato da bi mogli doći na požeško veselje.

Disciplina jednodominutnih filmova vrlo je zahvalna za ovakav veseli festival. Kratkoća traži izrazitu dosjetku, a ona se najčešće iskazuje u iznenađujućoj ili bar nadograđujućoj poanti. Čak i kad je poanta mračna, njena dosjetljiva neobičnost može razgaliti (kao npr. u filmu *Cigareta ubija, zar ne?*). Izbor filmova za natjecanje, htio-ne htio, davao je prednost dobrim dosjetkama, tako da je u natjecateljskom programu ostalo tek malo filmova s nikakvom, ili sa slabom, ili s nejasnom dosjetkom. Dosjetke su vrlo raznolike naravi. Sjajan, a nenagrađen film *Gravitation* Rüdiger Schnoor iz Njemačke igra se sa zaprepašujuće nemogućim otklonima nekih predmeta u prizoru od temeljne gravitacije što vlada ambijentom. Drugi sjajan film, ujedno i prva

nuiranom kadru (*Different Worlds* Švedanina Åke Källera). Poanta može biti u prizornoj pakosti — mušterija, nakon izdašnog jela, umetne vlas u jelo kako ne bi platila (*Bljak* Riječanina Ivica Brusića), ili u iznenađujuće ogavnom preuzimanju gume za žvakanje s usta na usta u izvrsno postavljenoj *Ča alors!* Belgijanke Annie Stoquart. Ima dosjetaka u kojima se izvitoperenom doslovnošću ostvaruju retoričke prijetnje (*Cigareta ubija, zar ne?* Dalibora Jakopčevića — umire invalid u kolicima jer ga je na kosini ispustio njegov vozač kako bi dignuo opušk; *00:00* Tomislava Šanga o oduzimanju televizora neplatišama pretplate).

Život radnika

Najčešće su, naravno, ovakve dosjetke s neočekivanim obratom na kraju (npr. *Navigace* Čeha Milana Haškoveca o uvođenju pijanca u prolaz, a ne auta; ili otkriće da motoristička kaciga može poslužiti za obranu pijanca od ženina dočeka u filmu *Safety First* njemačke grupe autora).

No, ima i filmova koji nisu usmjereni na poantu, gdje je dosjetka opće metodološka, a ne tempirano poantna. Npr. Tomislav Gotovac je pokazao upečatljiv i izvrsno dizajniran jednodominutni rezime dokumenata o svojem životu (njih 350 za jednu minutu — *Tomislav Gotovac*); Tomislava Vereš je pokazala vizualno sugestivnu animiranu šetnju svojom ulicom do svojega stana i balkona (*Tour Retour*), a iznagrađivan *Mrav* Damira Altera Matijevića

pljena je psovačka mravljeva govorna meditacija o »jebenom« životu radnika.

Većina je ovih dosjetaka razveseljavala publiku, čak i kad nisu bile osobito dotjerano izvedene. Dobra ideja, čim je dostatno razaberiva, doista znade »pokrpati« lošu izvedbu, iako u zahtjevnijim uvjetima, od onih koji opušteno vladaju ovim festivalom, mnogi od filmova jedva da bi prošli strožu selekciju koja traži izvedbenu besprijekornost u provedbi dosjetke ili je pak strožih zahtjeva prema dosjetkama.

Međutim, važnost ove Revije jednodominutnih filmova nije samo lokalno zabavljačka. Revija je uspjela ustaliti disciplinu jednodominutnih filmova u Hrvatskoj, a u njoj su napravljena iznimno vrijedna djela. U uvjetima koje je nametnula televizija — da se snimaju produženi filmovi — Revija je obnovila vjeru u djelotvornost kratkoce, a i oživjela umjetnost poantiranja koju je televizijska proizvodna sredina govoto posve uništila. I najzad, otkrila je realne mogućnosti kratkom igranom filmu, disciplini koja je u nas oduvijek bila zapostavljena, a kad je i realizirana, većinom je bila nedonoščem (i u amaterskom i u profesionalnom filmu). Kako je igranofilmska postava najbolja u djelotvornom ostvarivanju dosjetke, a poantiranje je posve reafirmirano kao legitimni »dramaturški cilj« kratkometražnog igranog filma, to je ta disciplina dobila nove životajne poticaje, a to se već vidi u sve boljim i brojnijim kratkim igranim filmovima među amaterima, a i među akademcima. ☐

Annie Stoquart, Ča alors, Belgija

Dalibor Jakopčević, Cigareta ubija, zar ne?, Hrvatska

Tomislav Gotovac, Tomislav Gotovac, Hrvatska

Åke Käller, Different Worlds, Švedska

Vrlo britanska igra

Dosad nepoznati redatelj vješto gradi fabulu *Malih glasova*, stvara živopisnu galeriju likova (kakvu je, bez ikakva glorificiranja, trenutno moguće vidjeti jedino u britanskom filmu) i non-stop vara gledatelja

Ivan Žaknić

Mali glasovi (*Little Voice*), Velika Britanija, 1998; režija: Mark Harman; uloge: Jane Horrocks, Brenda Blethyn, Michael Caine, Ewan McGregor, Tim Broadbent; distribucija: UCD.

Et, kakva bi to ekstraturbo-senzacionalno-tabloidna karijera bila da je naša Little Voice (*Mali glas*) uistinu postojala

la i vinula se među estradne zvjezdice, a ne postala glavnom junakinjom istoimena filma, dobitnika ovogodišnjega *Zlatnog globusa*. Ma zamislite samo: živjela je s majkom koja je svojim ljubavnim izletima prerano otjerala oca u grob i ta majka, u već podmaklim godinama, sada živi

jednako razuzdanim životom, u trenucima seksualnoga uzbuđenja osjeća se kao da joj cijeli cirkuski ansambl prelazi preko bradavica te smuva propaloga glazbeno-scenskog menadžera koji od Little Voice želi učiniti pjevačku zvijezdu. A naša Little Voice (izvrsna Jane Horrocks), pravim imenom Brenda, uglavnom šuti, pokatkad milozvučno poje, opsjednuta je svojim pokojnim ocem, trgovcem gramofonskim pločama, sa Shirley Bassey, Marilyn Monroe i Judy Garland. Ali, žuti tisak će ostati na teritoriju britanske kraljevske obitelji, *Spice Girls* i Pamela Anderson dok će Little Voice usamljenost prevladati s lokalnim ugrađivačem telefona i ljubiteljem ptica (Ewan McGregor) kojemu najbolji golub pismoša nikako da se vrati iz Francuske. Razuzdana majka je fenomenalna

Brenda Blethyn (uloga *sweetie* majke u *Tajne i laži*), propali menadžer odlični je Michael Caine, a *Mali glasovi*, adaptacija kazališnog komada *The Rise And Fall Of Little Voice*, u najmanju ruku — čudnovat film.

Ptica u kavezu

Sve se tu zapravo vrti oko jedne priče Michaela Cainea, čija je tetka odgojila pticu koja je znala pričati pa, kad ju je pustila iz kaveza, ova joj je nešto otpjevala i odletjela u slobodu. Prava čar *Malih glasova* jest u tome što mi znamo tko je ta ptica, no ne znamo kad će se Caineova priča poostvariti i hoće li se to zbiti bukvalno ili metaforički. Malo drukčije formulirano, sve je tu podređeno *unutarnjem glasu* glavne junakinje čiji izlazak na površinu gledateljstvo željno očekuje. Na kraju čvor raspetlja nesretni slučaj, spomenuta se ptica oslobodi i bukvalno (McGregorovim oslobađanjem golubova) i metaforički (ljubavlju dvoje usamlje-

nih duša) te svatko dobiva ono što mu pripada: početak jedne ljubavi je tu, majci su konačno u lice sasuti njezini grijesi, a menadžer, dojmljivom oprostajnom pjesmom, priznaje svoj krah.

Dosad nepoznati redatelj Mark Harman (ujedno i scenarist filma) vješto gradi fabulu *Malih glasova* izmjenom karikaturnih i ozbiljnih dijelova, stvara živopisnu galeriju likova (kakvu je, bez ikakva glorificiranja, trenutno moguće vidjeti jedino u britanskom filmu) i non-stop vara gledatelja mogućim varijantama svršetka u kojemu je nekako jedino ljubav izvjesna. Jest, možda biste više voljeli da je Little Voice kretna stazama uspjeha pa se još i zaljubila, ali ovako *Mali glasovi* dobivaju na višesložnosti i kakvoći. Jer, Harman očito nije igrač poteza, on gradi igru i čeka pobedu. Ako mislite da je nije zaslužio, prisjetite se ponovno ovoga filma u doglednoj budućnosti — tko zna što će vam onda reći vaši unutarnji, mali glasovi. ☐

odgovor

Govori Sandro Damiani, novinar, pisac i glumac, ravnatelj Talijanske drame Riječkog kazališta

Izlazak iz geta

Za toliku količinu rada svaki drugi posao bolje je plaćen

Nataša Govedić

Sandro Damiani, riječki Talijan s kvalifikacijama dugogodišnjega novinarskog i kritičarskog angažmana u Firenzi, jedan je u nizu ravnatelja koji su posljednjih sezona preuzeli rukovodstvo Talijanske drame HNK Ivana pl. Zajca. Do njegova dolaska, Talijanska drama slovila je kao ansambl koji na matičnoj sceni igra samo (i jedino) premijernu izvedbu svakog naslova na repertoaru, dok reprize izvodi na gostovanjima po Istri i Slovenskom primorju, u mjestima gdje obitavaju pripadnici talijanske narodnosti. Život glumačkog ansambla gotovo je bio podređen mini-turnejama, pa se tako profilirao i program. Svačke sezone na repertoaru su bila popularna i suvremena djela talijanske dramaturgije, uvijek po jedan prijevod hrvatskog autora (nekada su to bili jugoslavenski dramatičari), a vodilo se računa da svatko od gledatelja, bez obzira na uzrast, pronađe predstavu po svom ukusu.

Sandro Damiani stigao je u Rijeku u rujnu 1997, repertoar za sezonu bio je već objavljen, pa se njegova početna djelatnost svela na plasman predstava, kao i na iznalaženje nove publike. Pod njegovim rukovodstvom, osim Istre, kvarnerskih otoka i Slovenskog primorja, Talijanska je drama gostovala u Zadru, Splitu i Dubrovniku, narednih sezona u Zagrebu i Ljubljani, a svojim je intenzivnim radom otvorio koridor za igru i na talijanskim pozornicama. Kako sam kaže:

— Broj predstava i gledatelja ne smatram toliko važnim podatkom, iako moram reći da se povećao. U sezonama prije mog dolaska, premijere Talijanske dra-

me imale su po desetak repriza i u prosjeku ih je vidjelo oko dvije tisuće gledatelja, dok je, primjerice, predstava *Delikatessen*, već

Čovjek u moru

— Što se repertoara tiče našao sam liniju koja je značajnija na kulturno-političkom nego kazališnom planu, a to su djela talijanske, hrvatske i slovenske dramaturgije, pretežno moderna. Smatram da riječka Talijanska drama, umjesto Pirandella ili Goldonija, treba raditi tekstove koji se u Italiji ne igraju. Ima takvih tekstova — igrali smo, primjerice, tekst Ghiga De Chiare koji je u Italiji potpuno nepoznat iako je autor jedan od najpoznatiji

prve godine mog ravnateljstva, izvedena dvadeset pet puta i to pred šest tisuća gledatelja (tu ubrajam i publiku gradova sjeverne Italije, gdje su sve naše predstave bile rasprodane). Svojim pravim uspjehom, međutim, smatram činjenicu da sam izvuкао Talijansku dramu iz geta, u kojem je bila ne zbog nečije zlobe ili nacionalističkih pobuda, već zbog jednostavne zanemarenosti do čega su je doveli čelni ljudi.

Što točno mislite pod tim?

— Moji prethodnici odnosili su se prema napredovanju ansambla i pravima unutar zajednice (što jedno nacionalno kazalište jest), u najmanju ruku, ležerno. Nitko nije išao za tim koliko novaca dolazi i što se njime može uraditi. Otkrio sam da, manje-više svake godine, Talijanska drama nije potrošila sto do sto pedeset tisuća kuna svog novca, što znači da se mogla napraviti još jedna premijera. Osim toga, odmah sam shvatio da je za naš mali ansambl porazno što nije dovoljno prisutan u Rijeci. Zatražio sam od Ministarstva vanjskih poslova Italije da nam kupi aparat za titlovanje prijevoda, tako da poneka naša predstava, koja to zaslužuje, može ući i u pretplatnički ciklus matične kuće.

predstavi *Dundo Maroje* koju ćemo, na talijanskom jeziku, igrati u Rijeci na Trsatu, u Rovinju i Puli u lipnju, a u Dubrovniku, Koprnu i Italiji u kolovozu.

Osim Čovjeka u moru *Ghiga De Chiare*, u Rimu ste se predstavili i naslovom Mario i čarobnjak *Marija Morettia*. Kako ste prošli kod talijanske publike i kritike?

— Za uspjeh ovih predstava u Rimu zaslužan je recept o kojem sam vam govorio. Ne samo što su to dobre predstave, već nikad nisu izvedene u Italiji, a radi se o dvama poznatim dramskim piscima.

Strategija »malog« kazališta

— Za naše sam gostovanje, nadalje, odabrao jedno vrlo malo kazalište u centru Rima — Teatro dell' Orologgio — koje ima svega sto pedeset mjesta, pa u njemu možemo gostovati pred punim gledalištem nekoliko dana. Talijanski mediji ne prate sustavno kazalište — ako pogledate, recimo, današnju *La Repubblica*, koja je uz *Corriere della sera*, najvažniji list u Italiji, na stranicama kulture kazalište gotovo da ne postoji! O kazalištu pišu samo lokalne novine, a te su već objavile kritike o predstavama Talijanske drame. Zato me, u velikim gradovima, više zanima odjek kod kazališnih ljudi, a za njihov dolazak treba igrati predstavu nekoliko dana. Zato ne nastupamo u kazalištu od 400-500 mjesta, jer bi gledalište mogli napuniti svega jedne, najviše dvije večeri. Još nešto o suradnji: s Mariom Morettijem dogovorio sam koprodukcijsku predstavu njegova teksta o Brechtu i Vivianu. Uz naše glumce Elviu i Bruna Nacinovicha, nastupit će dvoje rimskih muzičara, jedan glumac i poznata talijanska pjevačica-glumica Miranda Martino. Predstava će igrati u Rimu tri tjedna (u Teatru Ghione, 500 mjesta) u veljači dvije tisućite godine, a premijera će biti u Rijeci.

Je li ovakvom programskom koncepcijom, koja se bazira na planovima za inogostovanje, zapostavljena Istra i tamošnje stanovništvo koje je bilo naviklo na redovite posjete Talijanske drame?

— Naš ansambl i dalje gostuje u malim istarskim gradićima i mjestima gdje žive pripadnici talijanske nacionalne manjine, ali one predstave koje fizički ne mogu stati na male pozornice igraju se u Puli, a publiku dovedimo (besplatnim autobusima) na predstavu. Puccinijevu *Butterfly/Un Bell'di vedremo* gledalo je u Puli dvjestotinjak gledatelja iz čitave Istre. Daljnji planovi uključuju dječju predstavu prema Andersonovoj bajci za koju je tekst napisala Laura Marchig, jedan Fliserov tekst u režiji Borisa Kobala u suradnji s ljubljanskim Mestnim gledališćem i Stalnim slovenskim kazalištem iz Trsta te *Davo je kriv za sve* Daria Foa u režiji Bogdana Jerkovića. Također je dogovoreno gostovanje naše predstave *Maria Stuarda* krajem listopada u mjestu Figline Valdarno, gdje s nestrpljenjem očekuju taj tekst Dacic Maraini. Ona je tek posljednjih godina izišla iz sjene svog pokojnog supruga Alberta Moravie, sada je hit autorica čije tekstove postavljaju poznati redatelji, primjerice Luca Ronconi.

Super četvorka

Kao dobar poznavalac talijanskog teatra, možete li potvrditi ili poreći

tvrdnju da se kod naših susjeda, u poznatim kazališnim kućama godinama vrti isti repertoar?

— Iстина je da talijanska publika preferira nekoliko autora. Postoji tzv. »super četvorka« koju čine Shakespeare, Goldoni, Pirandello i Molière, u drugu grupu spadaju Čehov, Ibsen, Beckett, Ionesco i to je, uglavnom, sve! Na repertoaru se povremeno pojave i Sheppard, i Mammet i drugi poznati autori, ali to nije često, jer te predstave ne mogu dobiti financijsku podršku Ministarstva.

Koje uvjete treba ispuniti za tu podršku?

— Predstava koja će biti financirana, mora imati najmanje sto trideset izvedbi. Zbog toga se uvijek ide na poznate autore, čak niti na sve naslove, tako da imate slučaj da sedam-osam godina zaredom, igraju *Hamleta*. Svake sezone, doduše s drugim redateljima i drugim glumcima, ali isti, publici dobro poznati tekst. Ne sjećam se kada sam u Italiji gledao neki suvremeni njemački tekst, a između mojih stotinu i pedeset kritika malo ćete naći predstavu izvan ove dobitne kombinacije »super četvorke«. Vlasnici teataru ne žele riskirati, a abonenti ni ne dolaze zbog predstave već zato da budu videni i da nekoga vide. Talijanski poslovni čovjek zna da, primjerice utorkom, ide u teatar — čitav dan radi, doleti kući, odjene tamno odijelo, odveze se u kazalište i tamo odmah zaspi! Nije mu važno što gleda! Upravo u takvoj repertoarnoj politici vidim šansu za riječku Talijansku dramu. Mi ne moramo težiti stotinama izvedbi, a ipak možemo, s vremenom, naći svoje mjesto u talijanskom repertoaru i biti poznati po tome da igramo ono što drugi ne igraju. Možemo postati teatar za slatokusce!

Realizacija slastica

Mislite li da ćete realizirati ono što ste zamislili za vrijeme mandata od svega četiri godine?

— Možda neću realizirati sve ideje, ali osobno ne tajim ni planove, ni želje, ni suradnike. Volio bih kad bi mojim putom krenuo netko iz ansambla i nastavio tamo gdje ću stati. Jer, nakon ove četiri godine vraćam se novinarstvu, ne mislim se više baviti kazalištem.

Ipak, svi vaši potezi odaju ambiciju. Već prve godine rada u Rijeci prijavili ste se na natječaj za intendanta, iako ste u svojoj molbi naveli da vas više zanima plasirati svoje viđenje programa na razini čitavog kazališta, nego sama intendantura.

— U prvoj komisiji koja je razmatrala naše pristigle molbe bio je i današnji intendant Srećko Šestan koji je živi svjedok mojih htijenja. Ja sam, prijavom na taj natječaj, želio iznijeti neke ideje koje mogu služiti Kazalištu. Napisao sam program koji je netko, zahvaljujući mojoj kandidaturi, pročitao i mene je to, u datom trenutku, zadovoljilo. U Rijeku sam došao na ugovor, kao direktor Talijanske drame i, dok traje, taj ugovor ne mogu ni napustiti. Osim toga, voditi ansambl na način kako to ja radim, ne ostavlja mnogo vremena za dodatne aktivnosti. Ipak, bilo bi mi drago da moje ideje nađu mjesto u programu Kazališta.

Sukobi

Na tom, prvom natječaju za intendanta riječkog HNK, pobijedio je program Vjekoslava Šuteja. Kada je

Sandro Damiani rođen je u Rijeci 1950. godine. Nakon mature u Talijanskoj gimnaziji, diplomirao je glumu na Institutu za dramske umjetnosti u Trstu. Još tijekom studija počeo je surađivati s Koparskom radio-televizijom, najprije kao spiker, a potom i kao novinar. Radi za razne listove u Italiji i tadašnjoj Jugoslaviji, a od 1979. godine stalno je nastanjen u Firenzi, gdje započinje karijeru slobodnog novinara. Od 1980. do 1992. radi kao kazališni kritičar za dnevnik *La Citta*, *La Gazzeta di Firenze*, *Il Corriere di Firenze*, te mjesečnik *Ridotto*, koji tiska Talijansko društvo kazališnih autora. Od 1994. do 1997. godine politički je izvjestitelj iz Rima za RTV Koper. Autor je brojnih kritičkih osvrti i eseja o kazalištu te jedne knjige (kojom je objasnio genezu nastanka rata na teritoriju Jugoslavije).

obznanjen u javnosti, taj je program izazvao jednu vašu reakciju, koja vas je, pak, dovela u sukob s gradonačelnikom Rijeke Slavkom Linićem.

— Bila je to delikatna situacija već samim tim što sam i osobno bio jedan od kandidata, ali vjerujte, ja bih jednako burno reagirao u svakoj prilici. Radilo se, naime, o tome da u programu Vjekoslava Šuteja nigdje nije bilo Talijanske drame. Taj sam program dobio jedne subote i ustanovio da ne samo što nije programski spomenuta, već ni u ukupan broj ljudi u Teatru nisu bili ubrojani glumci Talijanske drame. Reagirao sam javno, konzultirao sam se i s predstavnicima talijanske države i digao problem na višu razinu, čime sam se zamjerio gradonačelniku. Nekoliko mjeseci prije toga još sam se bavio idejom da za Talijansku dramu pronađem jednu samostalnu pozornicu koja bi za komorne predstave služila i drugim ansamblima. Mislio sam da ćemo tako lakše razmjenjivati svoje predstave s talijanskima, a njihovim gostovanjima obogatiti kazališni život grada. No, tu sam ideju napustio, vidjevši da bi neki jedva dočekali kako bi izbacili Talijansku dramu iz sastava

HNK Ivana pl. Zajca. A ona tamo organski pripada već samim tim što je dio riječkog Kazališta od prvih dana. Osim toga, mi ne želimo izgubiti priliku da igramo na velikoj sceni. Zgrada riječkog HNK u kojoj igramo premijere, imponira i nama kao članovima matičnog ansambla, ali i našim gostima u predstavama, kao i onima koji dolaze pogledati naše premijere, mada i dalje smatram da bi izgradnja komorne dvorane bila dobitak za sve!

Glumački zapad

Kao čovjek koji je svoj krub zaradivao na Zapadu, kako doživljavate naš novi kapitalizam?

— Ne bih govorio o onome što ne poznajem dovoljno, ali bih mogao ponešto reći o radu u kazalištu. U Italiji, da biste stekli prava iz radnog odnosa, recimo i kao glumac, morate imati barem šezdeset dva radna dana plaćena po sindikalnim normama. To znači da ne možete ostvariti pravo na osobni dohodak, staž, mirovinu za godinu u kojoj niste (makar i bez svoje krivnje) u kazalištu dobili ulogu. Kod nas, možete sve to imati, a da godinama niste stupili na scenu.

Jeste li zadovoljni sa zaposlenošću vaših glumaca?

— U ovom trenutku jesam. Kad zbrojim sve — više i ne možemo raditi. Ono što bismo još mogli prodati od naših predstava, po Istri ili Sloveniji, Kazalište ne može pratiti financiranjem turneje; gostovanja u Splitu i Dubrovniku pokrit će pokrajina Veneto; naše sudjelovanje na Dubrovačkom ljetnom festivalu s *Dundom Marojem* pokriveno je zaslugom Talijanskog kulturnog instituta. Dakle, nismo odustali zbog upitne financijske konstrukcije.

Krajem prošle sezone također ste imali neke ljetne planove i to s dvojezičnom izvedbom Skupa. Što se dogodilo s tom idejom?

— Taj je projekt odgođen za iduću godinu, ali će tada ići u koprodukciju s dubrovačkim Kazalištem Marina Držića. Istina je da smo *Skupa* trebali raditi u riječkom Kazalištu, bila je to moja prvotna ideja, ali sam primijetio da nema velikog zanimanja za taj projekt. Čini mi se, štoviše, da je ovdje glavna parola »raditi što manje«. Čim netko krene u akciju, svi padnu u depresiju.

Entuzijazam

Možda imate ponešto previsoku energiju za naše prilike?

— Ne, recimo ovako: budući da moja porodica ne živi u Rijeci, ja sebi mogu dozvoliti da čitav dan mislim i provodim u kazalištu. Ja to, međutim, ne moram, nitko mi to nije naredio. Sam sebi sam to zadao. Nepojmljivo mi je da u novinarstvu ili kazalištu nema entuzijazma, jer te profesije, inače, nemaju smisla. Za toliku količinu rada svaki drugi posao bolje je plaćen! A k tome i manje rizičan.

Što podgrijava vaš osobni entuzijazam?

— Volim raditi ono što mi se sviđa, vjerujem u ono što radim i očekujem da me i drugi slijede. Ne mogu dozvoliti da mi stvari izmiču iz ruku.

Imate li podršku glumaca iz TD-a? Prošle ste godine imali i sukob s ansamblom, baš u oči ljetne sezone.

— Nakon lanjskih sukoba — što se nekih pitanja tiče — držim se na distanci. Ja znam koji su njihovi zahtjevi, oni znaju moje.

Je li to bio sukob interesa ili sukob ideja?

Glumeći Boga u vrtu, nije neobeketovska jednočinka, nego naslov novinske studije New York Timesa o biotehnologiji, velikom biznisu nastalom na manipulaciji genima. Ilustracija je uz članak impresivna: fotografija stotruko uvećane krumpirove zlatice prije i poslije. Ono prije pokazuje krumpirovu zlaticu na pola stranice finog papira u boji kako se bezbrižno šeće rodnom farmom u Colorado odmjeravajući stabljike krumpira s najsočnijim listovima. Nedugo pošto je zagrizla u odabrani list krumpira sorte *New Leaf Superior* fotograf ju je opet snimio. Ovaj mu je put pozirala na leđima, mrtva.

New Leaf Superior podsjeća na uobičajene američke sorte krumpira. Izvana, morfološki, razlike nema. Novoj krumpirovoj sorti ugrađen je insekticid: manipulacijom gena svaka stanica te modernizirane biljne vrste proizvodi insektima smrtonosan otrov, poznat među stručnjacima pod imenom Bt. Američki publicist Michael Pollan, koji je stekao popularnost knjigom *Second Nature*, zasadio je na svom privatnom posjedu krumpir *New Leaf Superior* te, dok je biljka rasla i čekala svoju prvu krumpirovu zlaticu, diskutirao i meditirao na temu izazova biotehnologije. Nekoliko mjeseci pomnog istraživanja i razgovora s najvećim američkim biotehnološkim autoritetima ostavilo ga je u potpunoj nedoumici. Američko zakonodavstvo puno je permisivnije od europskoga. Amerikanci već nekoliko sezona jedu hranu proizvedenu od genetski manipuliranoga bilja i kada to znaju i kada pojma nemaju.

Protiv farmera pirata

Hrvatskim građanima mogle bi biti vrlo zanimljive američke norme za regulaciju biotehnologije. Regule koje bi se dohvatila agrogena u nas nisu ni u povojima, pa je dobro izvidjeti što se događa u zemlji koja prednjači u istraživanjima i primjeni biotehnologije. *Biotech* sadnice rasprostranile su se u međuvremenu na oko četrdeset pet milijuna jutara

američkih oranica s jakim ekspanzivnim trendom. No što se američkih zakonskih normi tiče, nedorečenosti je na pretek. Prema potrebama proizvođača, krumpir *New Leaf Superior* jednom se tretira kao prehrambeni proizvod, drugi put kao pesticid. Tako se vješto zaobilazi činjenica da u njega ugrađeni otrov, Bt, nije temeljito ispitan kao sastojak

kom uopće. Čovjekoljublje, međutim, sigurno nije prvi poriv Monsanto. Ta je tvrtka glasovita po razvoju nove tehnologije koja će onemogućiti da seljaci protu-propisno koriste Monsanto sjeeme za više sjetvi, a kupe ga samo jednom. Zaštita vlastitih izuma temeljna je briga te tvrtke. U deklaracijama sjemenskih proizvoda Monsanto precizno navo-

su nego skromne. Naša javnost, zapravo, uopće ne zna o čemu se radi. Elvio Baccarini upozorio je u Novom listu 22. svibnja na sporna mjesta genetske manipulacije, no on je pisao uglavnom o aspektima manipulacije ljudskim genima.

Naš zakon, pak, ne kaže ništa. Ministarstvo poljoprivrede je, doduše, utemeljilo Povjerenstvo

peacea iz Londona. Genetska manipulacija u agraru ne ograničava se niti se može ograničiti činjenicom da se provodi na određenim farmama. Vjetar će posvuda prenositi polen genetski manipuliranih žitarica, vjetar i pčele ne poznaju granice farme, istaknuo je Greenpeacov čovjek.

Ključ ekoloških deformacija

Neki stručnjaci poput Pollana drže da je problem još dublji i teži. Smatraju kako je danas prevladavajući princip monokulturne poljoprivrede izvor svih problema i da je u njemu ključ svih planetarnih ekoloških deformacija. Dio problema ideološke je pa i metafizičke naravi odnosa ljudske vrste prema prirodi. Argument kako je čovjek tek genetskom manipulacijom u agraru preuzeo mjesto rezervirano za Svemogućeg vrlo je upitno. Još u samim korijenima civilizacije čovjek je nasilno mijenjao živi svijet oko sebe. Frankenštajnovski poriv u agraru ne počinje ugrađivanjem insekticida u biljke na celularnoj razini krajem ovog desetljeća. Već su tisućljećima ljudi mijenjali prirodne cikluse života razmišljajući tek naknadno o posljedicama svojih čina.

Kako će naši zakonodavci procijeniti izazove i budućnost biotehnologije, kada se i stručnjaci sklanjaju? Na prošlom nacionalnom skupu agronoma, naime, svojim je kolegama stručnjak s ovog područja podijelio upitnik tražeći stavove o temeljnim etičkim, ekološkim i ekonomskim pitanjima genetske manipulacije u agraru. Niti jedna četvrtina nazočnih nije ispunila upitnik, dapače, mnogo ih je iskazalo negodovanje što se ta tema uopće postavlja.

U međuvremenu je *New Leaf Superior* lijepo izrastao Michaelu Pollanu, nad zemljom i ispod nje, među gomoljima. Krupan duguljast plod Pollan je iskopao i ostavio na trijemu razmišljajući hoće li ga pojesti ili neće. Nekoliko se dana dvoumio i potom zaključio kako će, dok ima izbora, jesti starinski krumpir. ☐

Domjenak

Pire od pesticida

Znanstvenici biljkama mijenjaju temeljni identitet, genetsku strukturu. Rastu li vam zazubice?

Rene Bakalović

u dnevnoj ljudskoj prehrani, k tomu još u najraširenijem američkom jelu, prženim krumpirima. To je tek početak kontroverzi. Bt je insekticid na koji se tzv. organski farmeri, oni koji uporno uzmiču novostima modernog agrara, oslanjaju već desetljećima. Njihov je opravdan strah da će krumpirove zlatice u susretu s *New Leaf Superiorom* razviti otpornost na ovaj otrov, pa će novi, neprovjereni otrovi, još snažnije zakucati na farmerska vrata.

No, postoji i naličje ovoga zazoranja od biotehnologije. Količine otrova kojima američki farmeri, uglavnom iz zraka, uobičajeno i redovito prskaju svoje monokulture, za europskog su seljaka upravo zastrašujuće. Milijuni tona pesticida, herbicida, insekticida i ostalih ubojica neprimjerenog življa na monokulturnoj agroindustriji temelj su američkih superprinosaa. Biotehnološki div, izumitelj *New Leaf Superiora*, tvrtka Monsanto, poljoprivredni ekvivalent Microsofta, s pravom ističe kako njihovi genetski posredovani insekticidi i slični izumi znatno umanjuju neograničeno prskanje industrijskog bilja raznim otrovima, vjerojatno najvećim ekološkim globalnim rizi-

ci da ih farmer smije koristiti za uzgoj biljaka samo jedne generacije, potom konzumirati, ali ni pošto ne pretvarati u sjeme novih usjeva. Na svakoj vreći Monsanto ispisuje brojeve svih patentiranih sjemenki, a ne aktivnim genetskim inženjeringom. Sva je prilika, dakle, da prvo hrvatsko genetsko povjerenstvo nije pretrpano poslom. U Hrvatskoj, naime, ne postoji oprema koja bi, primjerice, ustanovila je li ulje soje proizvedeno iz genetski manipulirane soje. No, nema ni zakona koji bi rekao što s tim uljem, treba li ga barem primjerenom označiti. No, politika tržišnih deklaracija proizvoda čije su sirovine genetski manipulirane biljke i u razvijenijem je svijetu konfuzna.

Nemamo izbora

U nas se poljoprivrednim genima reproduktivno bavi još uvijek samo Sveprisutni. Prve znakove postagrarne revolucije šira je javnost zamijetila tek reakcijama na nedavni uvoz Todoriceve navodno genetski manipulirane soje i posljednjih dana na uvoz gotovih prehrambenih proizvoda koji sadrže genetski manipulirane sastojke. Medijske reakcije, u usporedbi s onima u svijetu, više

za biotehnologiju koje izdaje dozvole za transgenetske eksperimente. Na temelju kakvih se kriterija bave ovim futurističkim zadaćama, nije jasno. U nas se biotehnologija, naime, najvećim dijelom bavi samo takozvanim genetskim mapama, a ne aktivnim genetskim inženjeringom. Sva je prilika, dakle, da prvo hrvatsko genetsko povjerenstvo nije pretrpano poslom. U Hrvatskoj, naime, ne postoji oprema koja bi, primjerice, ustanovila je li ulje soje proizvedeno iz genetski manipulirane soje. No, nema ni zakona koji bi rekao što s tim uljem, treba li ga barem primjerenom označiti. No, politika tržišnih deklaracija proizvoda čije su sirovine genetski manipulirane biljke i u razvijenijem je svijetu konfuzna.

Tvrtke poput Monsanto lobbiraju idejom kako je postojeći svjetski agrar na duge staze neodrživ bez tehnologije genetske manipulacije. Na sumnje uzvraćaju tvrdnjom kako znanost već dvadeset godina proučava posljedice genetske manipulacije u poljoprivredi i prehrani te da pritom »nisu zamijećene bilo kakve negativne posljedice«. »Mi danas, jednostavno, nemamo izbora«, tvrdi John Sauren, čelnik Green-

»previše pedantnih, starib« knjiga te »prirodnih, neobuzdanih i modernih knjiga« 1697. g. bravurozno zapisao Jonathan Swift.

Damask. I ondje i ovdje Damask je tek simbolično mjesto u kojem se zbilja čuvena metamorfoza Savla/grešnika u Pavla/pokajnika, ali za razliku od pristupa modernističkog

ko prenosivih mikrofona. Ujedno je, nagadamo, riječ o sceni kao »nad-knjizi«, položenoj pod noge izvođača kao da se radi o kakvom biblijskom kvadratu pravijeta, temelju svih piramida i nebodera i milijunskih gradova, zatim o crnilu praznine ili okvira koji u sebe može obuhvatiti sve i sva, također i o knjizi kao svjetovnom, fizičkom fenomenu sekularnog znanja. Publika je oko izvođačkog kvadrata posjednuta kao oko sportskoga ringa; sa svih četiriju strana jednakojerno. Glumci (Fabijan Galama, Guttorm Anderesen, Irma Baatje, Regina Magus i Damir Ke lemenić) utjelovljuju različite pristupe temi biblijskog pokajanja: od potpunog odbijanja čudesnog, podrugljivosti i nevjericice, do inkvizitorski stroge neupitnosti prihvaćanja Božje domene. Autori predstave, Borut Šeparović i Tamara Huilmand, kao i dramaturg Goran Sergej Pristaš, prostor izvedbe dijele na ono izvan kvadrata i ono unutar, s time da su u prvim prizorima izvan kvadrata obično riječi, dok je unutra tijelo, a kasnije dinamika govora i pokreta postaje otvorena, zamjenjiva te dijalogična. Sličnu antitezu odjevenog/razodjevenog tijela, kojom se predstava otvara, postepeno zamjenjuje složena interakcija brojnih svlačenja i oblačenja kao simptoma unutarnjih promjena. Na samom završetku, riječi »Paul« i »Saul« glumac kredom zapisuje na prednjoj i stražnjoj stranici iste knjige; kao lice i naličje istog identiteta. Poput ulaznih i izlaznih vrata koja vode kroz istu — knjigu.

ili odbijanja ili međusobnih udaljavanja te preodijevanja, *Fragile* je u velikoj mjeri liturgijska predstava o pokušaju te nemoći izlaska iz književnog korpusa, u doslovnom prijevodu: književnog tijela. Između početka predstave, kada su knjige na scenu položene vodoravno, i završetka, kada su poslagane u niskim vertikalnim stupićima (jedna na drugoj), zbiva se DRAMA nezadovoljstva tijela koje ne želi književni red i uvez, koje teži neverbalnoj ekstazi, ali svaka OBJAVA ponovno ga vraća k jeziku ljudskog alfabeta. Čak i Pavlovo viđenje svjetla, izvedeno spuštanjem iz zraka te polaganim kruženjem jakog reflektora čiji mlaz fotona rastvorene i bijele stranice knjiga pretvara u isijavajuće plohe, okončava se postepenim nestajanjem svjetlosne eksplozije i našim saznanjem da se iz tog »dogadaja«, iz teatra preobraćenja, ponovno razvilo pismo: Pavlova *Poslanica* (književni tekst). Autorski tim predstave zaslužuje najveće pohvale najprije zbog hrabrosti s kojom su pristupili veoma zahtjevnim metafizičkim konceptima, zatim i zbog poštenja kojom su nastojali do kraja promisliti odnos »živih« i »mrtvih« jezika, a naročito zbog uspješnog spajanja stabilne arhitekturne, geometrijske forme scenografije, s fluidnim zvukovnim kraljicom glasa i glazbe te mnogoznačnom slikovnom simbolikom nediscipliniranog, nemirnog, nezadovoljnog tijela. Ono što im možemo zamjeriti, svodi se možda ponovno na kompliment: *Fragile* je značenjski toliko otvorena predstava, neuspredivo bliža »hladnoj« teoriji no uskiptjeljoj afektivnosti ili linearnoj naraciji klasične drame, da iskusno, a posebice »nevinu« ili kazališnim jezicima neprivilko oko, u nju doista može učitati biblioteke i biblioteke značenja. No bez obzira pristajete li ili ne na eroziju čvrstih označitelja, pojava *Montažstroj*-a na ovogodišnjem Tjednu suvremenog plesa čini se zasad najzanimljivijim događajem festivala. Ironija je tim veća što *Montažstroj* gledamo kao strano gostovanje, iako je riječ o redateljskom i dramaturškom projektu domaćih umjetnika. Egzil, drugim riječima, i dalje traje kao prostor istinskog hrvatskog identiteta. ☒

Sučeljenje verbalnog i vizualnog, obreda i pisma, tijela i govora

Nataša Govedić

Uz predstavu *Work-in-progress Fragile* performativne grupe *Montažstroj*; mjesto izvedbe: HNK, Zagreb

Između tiska i utiska, knjige i tijela, *Fragile* nam se predstavlja kao filozofska predstava čiji su protagonisti stavovi i metafizičke situacije, a »priča« je puna idejnih kontrasta i kontradikcija, počevši od uvodnog citiranja mladoga Wittgensteina: *Ako je smisao izvan ovoga svijeta, ovaj svijet je besmislen*, pa do završnog Maljeviča: *Bog je ništica* (sveobuhvatna i svevažeca nula). U pozadini obiju izvjava, na pergameni kože obnaženih izvođača, čujemo i neizrečeni Nietzscheov glas: *TIJELO sam i DUŠA, kaže dijete. Zašto i mi ne bismo govorili kao djeca?* Ovdje: zašto ne bismo sučelili kulturu verbalnog i neverbalnog, obreda i pisma, tijela i govora, kazališta kao čina »žive izvedbe« i drame kao »mrtvog« slova. Istim problemom u devedesetima bavi se i Greenawayev film *Zapisi uz uzglavlje* (u originalu: *The Pillow Book*, u nas preveden *Tijelo kao knjiga*), kao i žanr »ispovijednog« performansa: glumca koji unutarnjim i vanjskim razgoličenjem — samopokazivanjem, samoispitivanjem — nastoji doprijeti do centra vlastite psihofizičke ravnoteže. Tema »postvarjenja« ljudskog tijela knjigom te uopće fetišizacije znanja ukoričenjem u čvrste predmetne granice začeta je, međutim, mnogo ranije: Sokratovim odbijanjem da zapiše ijedan od svojih govora; dok je ratove između

Autorski tim predstave zaslužuje najveće pohvale najprije zbog hrabrosti s kojom su pristupili veoma zahtjevnim metafizičkim konceptima

Монтажстрој, Fragile, 1998.

Vidjeti i uvidjeti

Tema predstave *Fragile*, biblijsko preobraćenje Savla u Pavla, vezana je dakle za milenijsku polugu preokretanja starijeg jezika novijim; konfrontiranja »uknjižene« pa samim time i sahranjene povijesti, jezikom izvedbene sadašnjosti. U predstavi *Montažstroj*-a, Savao ili »onaj koji je progonio Boga« može biti svaki od nas u publici, također i svaki od pet protagonista; dok uloga Pavla, preobraćenog Savla ili »sretnog dobitnika vjere« nije ni stabilna ni sigurna čak ni do kraja utvrđiva. *Fragile*, u prijevodu: krhkost, pokazuje kako vjera neprekidno nekamo istječe, lomi se, blijedi, rastače, nije zadrživa. U igri između njezina došašća, posredstvom knjige i/ili tijela, zatim i njezina gubitka (istim sredstvima), izvođači prolaze kognitivan put veoma sličan radnji iz Strindbergova *Putu u*

dramatičara, *Montažstroj* će finale preobrazbe ostaviti otvorenim: jedan izvođač ostaje u stanju sljepila ili zasljepljenosti kao posljedice izravnog viđenja Božjeg lica, otpjevši time i nešto poput Edipove kazne gubitka očiju; druga pak protagonistica smireno izgovara izmijenjene stihove Pavlove poslanice Korinćanima: umjesto svemoći »Ljubavi« nad »jezicima i kraljevstvima«, *Montažstroj* se odlučuje za svemoć »onoga« (it); znaka koji nije moguće — ni potrebno — imenovati, ali »to« je, kažu, puno ljubavnosti i opraštanja. Od negacije onostranog, dakle, stigli smo do njegove oprezne afirmacije.

Prostor

Scenografiju predstave čini crni — ponovno Maljevičev — kvadrat (cca. 5x5m), sastavljen od mnogo manjih kvadrata: debelih, crno ukoričenih knjiga te, izvan njega, nekoli-

Protest

U predstavi koja — praktički ponovivši sve argumente Jacquesa Derride — ustaje protiv Civilizacije Knjige, čiji su scenski rekviziti na pod položene prazne, odnosno neispisane stranice debelih knjižurina, predmeta koji k tome tijekom izvedbe prolaze kroz pejorativni proces doslovnog pljuvanja, gaženja, gužvanja i trganja stranica, u predstavi koja se, dakle, odriče objekta knjige, začuđuje nas neprekidno citiranje *subjekata* istih tih omraženih tvorevina — i biblijskih i filozofskih autora. S minimalno plesnih dionica, tek s nešto naglašenijim pokretima negiranja

Sloboda samopromatiranja

Tijelo u odnosu na nešto ili nekog drugog, tijelo u odnosu na sebe, pojavljuje se poput fenomena koji se neprekidno puni novim sadržajem, konzumirajući ga i zatim konvertirajući u vlastiti izraz

Ivana Sajko

Pridajući tekstu naslov određuje se vizura naspram ponudjenog programa. S obzirom da je riječ ne samo o različitim plesnim tehnikama, već i o različitim plesnim

The Millenarium

Zbang Dance

ideologijama (čiji pregled jasno kazuje da tijelo izvođača rapidno napreduje u istraživanju komunikacije, kako s neupitnim izvedbenim elementima tako i s novim implikacijama u scenskom prostoru) promišljanje o suvremenim plesnim tendencijama najcjelovitije se zaokružuje kada se svede na izvođača koji (bez obzira na stupanj koreografske naracije ili pak obeznačene kretnje) uvijek prezentira sebe. No subjekt koji se analizira, raščlanjuje, problematizira, kojim se manipulira, nije samo njegovo tijelo, već njegova tjelesnost. Tijelo u odnosu na nešto ili nekog drugog, tijelo u odnosu na sebe, pojavljuje se poput fenomena koji se neprekidno puni novim sadržajem, konzumirajući ga i zatim konvertirajući u vlastiti izraz koji, neovisno o razlikama u konačnoj formi, predstavlja indikator istih tjelesnih empirija.

Prepoznavanje je moguće čak i u slučaju »zlatne kutije« unutar koje vibrira pokret *Emia Greca*, pokret koji je lišen svake angažiranosti u realni izvankazališni kontekst te nadilazi svijest koja traži referentna u fenomenima stvarnosti. No istovremeno, *Extra Dry* objedinjuje naše arhetipske vizije o ideji apsolutne ljepote što povlaštena i spokojna obitava u snovima. Nju je nemoguće artikulirati riječima, nju je nemoguće opisati i predočiti budući da izgrađuje vlastiti mnogo fluidniji i mnogo prozračniji prostor te vlastito vrijeme koje zahvaljujući sponorenosti dopušta uživanje u svojoj apstraktan sadržaj — u tijelo koje proživljava metamorfoze.

Mjesto izravne komunikacije

Iskustvo eksperimentiranja jest iskustvo u kojem tijelo koristi nepoznatljiv motiv koji zatim samostalno interpretira i transformira u novi aspekt koji, pak, djeluje kao da nikada nije ni pripadao stvarnosti ili kao da je toliko zasićen iskustvom da postaje koncizniji, jasniji i konkretniji od samog života.

Takvo je promišljanje izrečeno i verbalno, u manifestnoj rečenici *Montažstroja*, u pokliku: »Naša je tjelesnost naše iskustvo!« Putem scenskih mogućnosti ona iskazuje svakodnevne nemogućnosti da se artikulira krhkost identiteta, metamorfoza realiteta i relativnost vrijednosti. Najbolji su manifesti lišeni (ili oslobođeni) historijski pozicioniranih ideologija, oni se diskretno provlače kroz različite nutrine i kada ih prepoznamo kao privatni izraz, činimo to zahvaljujući njihovome globalnom prisustvu.

Tijelo je mjesto izravne komunikacije, tijelo je nositelj identiteta, tek nas iskustvo tjelesnosti može povezati s nekim drugim. *Fragile* promatra tijelo u stalnim promjenama vlastite prezentacije. Ono se mijenja jer traga za univerzalnom istinom o vlastitoj prezentnosti u svjetlu. Mit o konverziji Savla u sv. Pavla nije priča koja u konačnici prikazuje identitet kao definitivan, pronalaziv i izvjestan, ona čini upravo suprotno: relativizira ga, ruši, postavlja ga izvan samog subjekta te ga uvjetuje načinom njegova samo/predstavljanja.

Tijelo na sceni lišeno je društveno uvjetovanog koda i klasične ple-

sne estetike budući da je otkrilo pogodnosti svoje samodostatnosti kroz koju zrcali samo sebe. No ne sebe kao refleksiju kanona ili medij nametnutom značenju, već sebe kao nesagledivo sabiralište iskustva. Tjelesnost nadilazi privatnost samog tijela, u krajnjoj ga se liniji čak i odriče.

Futuristička estetika stroja

Wayne McGregor, koreograf *Randoom Dance Co.* koristi činjenicu svoje iznimno fleksibilne konstitucije kako bi fizičku prezentaciju učinio začudnom, kako bi izgradio iluziju biološke transformacije u androidno biće što se pokreće u brzim lomovima, u neočekivanim smjerovima i neprirodnom izokretanju, no istovremeno kroz plesnu formu koja je u svojoj kombinatorici klasična, dok je ekstravagantnom čine detalji samog izvođačkog tijela.

Naziv projekta *Randoom Dance Co.* je dvosmislen, u riječi *Millenarium* krije se *Aquarium*, što izvedbi pribavlja i vremenski i prostorni okvir. Voda zamjenjuje zrak, virtualno želi zamijeniti stvarno.

Krajnost je osnovno obilježje tih odrednica. Koreografija se ne razvija iz promišljanja o metodi ili plesnom stilu, već iz pokušaja da se predvide načini kretanja kroz drugo agregatno stanje. Preciznost te nove strukture sasvim je sterilna, ona ne komunicira sa svakodnevnim fizičkim iskustvom, budući da svoje reference vuče iz trenda budućnosti, iz digitalne animacije. Tako oblikovano tijelo postaje artifičijelni objekt u pokretu bez

energije živog nosioca, bez tjelesnoduhovne esencije. Prvi je vlasnik mrtav i ono što promatramo jest hladan pokušaj njegove rekonstrukcije. Novi je vlasnik, u biti, tehnološki patent onog starog. Njegova se kinetika manifestira putem neprirodnih simetrija. Ljepota postaje futuristička estetička stroja.

Nijemost tijela

Neodanza, s druge strane, jest povratak u sadašnjost, u postojeće kulturološke, religijske i političke kontekste. To je povratak u tekovine diktature nad doživljajem vlastita i tuđeg fizičkog habitusa. Alexey Taran postavlja tijelo u stvaran kontekst te ga narativnom koreografskom rečenicom ocertava kao osakaćeno, sankcionirano, frustrirano, kao intiman prostor socijalnog bića koje kao jedini izlaz za bijeg iz moralizatorske građanske i religijske mitologizacije posjeduje izbor da bude lišeno Boga te da postane ružno, groteskno i pokvarljivo. *Carne en doce escenabolas* problematizira tijelo kao meso — tijelo koje nema sadržaj, osim vlastitih organa pa kao takvo postaje blasfemično. Taranova koreografija osvjetljava status tjelesnosti kako naspram vanjskih restrikcija tako i prema unutarnjem strahu/sramu. Taran govori iz zbilje svog porijekla, iz emotivnih eksplozija u kojima je erotika praćena nasiljem, dok je primarna funkcija tijela — biti ključarom užasa i smrti.

Tijelo u pokretu otvara kapacitete kako bi izrazilo neizrecive intenzitete osjećaja ili stanja, ono otkriva nove narativne tehnike i načine vladanja prostorom, nove forme prezentacije u kojima mu upravo njegova nijemost omogućava da govori. ☒

Bilješke o domaćem plesu

Vozilo duha bez benzina

Umjesto da se izbori za proboj k vrhu, da postavlja ultimatum temeljem vlastitih vrijednosti koje nedvojbeno ima, da traži privilegije u zajedničkom nastupu prema gore, naš se establishment čuva onih koji dolaze odozdo

Goran Sergej Pristaš

I. Ples je danas najneemoćnija umjetnost u Hrvatskoj. Za razliku od bliskog mu kazališta koje svoj društveni značaj pokazuje, ako ničim drugim, onda pristranačkim angažmanom ravnatelja, ples nema nikoga tko bi mu pružio pravu podršku, tko bi za ples lobirao ili čak u ime plesa upravljao. Hrvatski ples, njegovi plesači i koreografi, nemaju nikakvu poziciju moći, a kako moć proizvodi znanje...

II. Ovogodišnji Tjedan suvremenog plesa prezentirao je jedan od najinformativnijih festivalskih programa u posljednjih deset godina. Nakon brojnih izdanja u kojima je dominirala nizozemska percepcija plesa (zapravo mime), ovogodišnji festival pokazao je neke od najzanimljivijih novih plesnih snaga Europe i jednu venezuelansku, koja je potvrdila da inovativan, izraza gladan i netržišno orijentiran ples sve češće dolazi iz predgrađa plesnog mainstreama. Primjer Emia Grecoa (nekadašnjeg Forsytheova i Fabreova plesača) ipak daje nadu da će generacije koje su ples u devedesetim ponovno postavile na noge, imati svoje itekako značajne nasljednike. Pokazao je ovaj festival i ono što je morao pokazati, program koji se po meni čini i najznačajnijim segmentom festivala, a to su tzv. Hrvatske plesne inicijative.

Nedostižno mišljenje

III. Teško je zauzeti jedinstven i neupitan stav o prikazanom domaćem materijalu. Svaka objektivnija i kritički stroža analiza brzo bi izbacila na površinu cijeli niz problema i kao autor ovih redaka brzo bih se našao u situaciji osuđivača onih koji su već odlukom da stupe u svijet hrvatskog plesa sebe osudili na propast. Ne bi sve tako crno izgledalo kad bi iz prikazana materijala recipijent osjetio energiju autora koji su spremni stati na barikade svoje umjetnosti i glasno progovoriti o potrebi da se ples radi sad i ovdje. Sve nas koji dijelimo taj lonac financijske i prostorne bijede, nedavno je uljuljkala svijest o pojavi nove generacije izvrsnih plesača i plesačica, međutim, kao što reče jedan od organizatora Tjedna, za dvije godine oni će biti opet stari plesači, a što će do tad napraviti? S kim može ta generacija raditi, što su im ostavile prethodne generacije koje spavaju na lovorikama svojih uspjeha iz sedamdesetih i s ponosom se pokazuju u javnosti kao savjetodavci, kritičari i plesni znalci? Koje koregrafe, koje znanje i koje nasljeđe su proizveli ti sjajni umjetnici onoga doba? Zašto je ples u Hrvatskoj nakon njihove »radikalnosti« zaplovio mirnim vodama »lijepje umjetnosti« u kostimima ispod kojih samo što ne izbije tutu? Što mi o njima uopće znamo, osim da su legende čije se nasljeđe više ne prepoznaje, a i ako se prepozna biva protumačeno kao amatersko ponavljanje nekih davnih vremena. Odgovor je vrlo jasan. Hrvatski ples je izgubio svoj subjekt. Hrvatska stručna refleksija plesa danas počiva na usmenom nasljeđu znanja. O plesu se danas piše priručnim znanjima i

kritičari se ne ustručavaju izjaviti da nisu u stanju pisati o predstavi ako nisu dobili press-materijal o skupini. Hrvatska tzv. stručna plesna refleksija počiva na znanjima prikupljenim u

udruge u kojima su strogo propisane formalno-edukacijske prijамne norme. Ples je tako institucionaliziran zajedno s plesačima i sam sebe doveo na poziciju značaja koje mu društvo,

nažalost, ne potvrđuje (o tome sam već pisao u prvom broju Zareca). Tako je plesni establishment ostao višiti u skoku i u stalnom je strahu od pada. Međutim, umjesto da se izbori za proboj k vrhu, da postavlja ultimatum temeljem vlastitih vrijednosti koje nedvojbeno ima, barem među izvođačima, da traži privilegije u zajedničkom nastupu prema gore, naš se establishment čuva onih koji dolaze odozdo. Najčešća rečenica koju se u takvim situacijama čuje jest »to će narušiti ugled struke«, što bi trebalo značiti ili da novi izvođači nisu tehnički dovoljno dobri, da mladi koreograf ne vlada dovoljno jezikom prepoznatljivih stilova, da »to nije ples«, da je riječ o autorovim privatnim frustracijama (a iz čega onda nastaje umjetnost?), da rane i necjelovite pokušaje ne treba pokazivati i sl.

ZPA, Nadohvat sjećanju

Takav se establishment ne boji radikalnih umjetnika ukoliko dolaze izvana, ali ako se naši umjetnici bave velikim pitanjima i banalnostima koje proizvode nasilje, ako su lezbijke domaće, a ne iz Londona, i ako im ruke u drugoj poziciji nisu u vidokrugu, onda se ruši ugled struke. Takvi koreografi teško će napraviti predstavu jer mladi koreograf može raditi samo u ansamblu u kojem je već odgudio par plesaćkih godina ili se potvrdio u inozemstvu. Do tada na čekanje.

VI. Pokuša li se naći nešto što je u zraku i što pripada vremenu, onda je to svakako prodor etno-materijala u plesni izraz ili glazbu. Krenut ću redom kojim su predstave igrane na festivalu, s tim da ću preskočiti Montažstroj čije predstave Fragile sam kaoator.

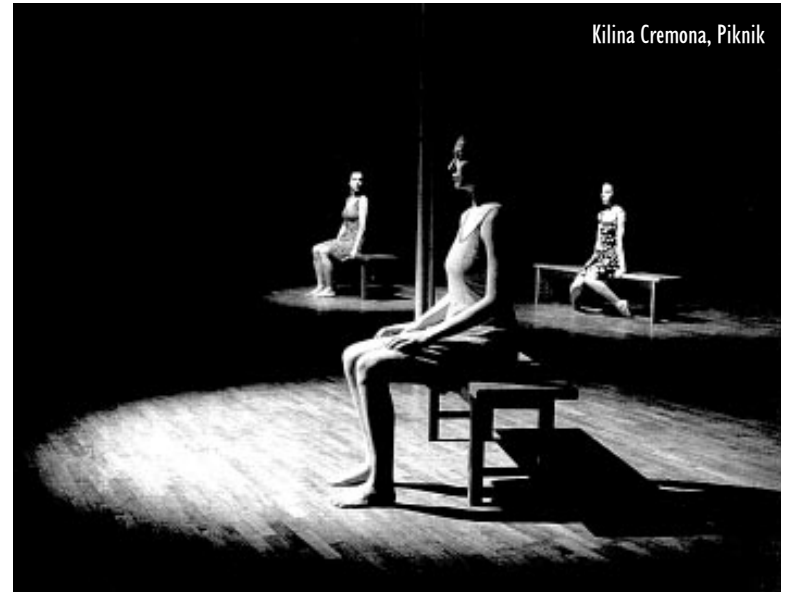
Mirjana Ilić kroz gotovo cijeli performans koristi makedonsku narodnu glazbu. Ta glazba, uz izgovoreni tekst o životu u susjedstvu te pitanjima vlastitih projekcija odgovornosti spram života i društva, daje kontekst priče s Balkana, priče u kojoj susjedstvo znači nešto drugo. U tako kratkoj, petnaestominutnoj formi čistoća znakova pruža neophodan kontekst za razumijevanje, a u središte pažnje dolaze izvedbeni elementi reducirani na jedan jedini — neprestanu vrtnju krug, koja u svom ponavljanju proizvodi fiziološku razliku.

Predstavu Rajka Pavlića i Liberdancea gledao sam na premijernoj izvedbi u HNK. Riječ je o predstavi koja izuzetno svjesno, s nekoliko izvrsnih izvođača, koristi elemente folklornih plesova. Zanimljiv rezultat ove predstave jest da ekspresivni elementi folklor, od ritma do koraka, proizvode dojam sličan onome koji uživa ljubitelj folklor, ali prilagođen publici suvremenog plesa. Takvo reprogramiranje više govori o razvoju ideje suvremenosti i trendovima nego o samom pokretu u Pavličevoj

predstavi, ali mu treba odati priznanje na izvrsno obavljenom poslu kao i njegovu glazbenom suradniku Stanku Juzbašiću, čije znanje i umijeće prelazi okvire uglazbljivanja plesa. Ono što je boljka svake Pavličeve koreografije jest zanemarivanje stilskih karakteristika izvođača. Iz njegovih plesača neprestano probija edukacijski background, pa čisto zamišljen pokret zna biti »obogaćen« baletnim ili jazz-izrazom, ovisno o plesačima. Teško je vjerovati da Pavlič

grafiju može reći da je u svom izrazu dosljedna i čista i vrijedi čekati njene sljedeće radove.

Spomenuti establishment predstavio se i s dva rada koje bi svaka stroža i principijelnija selekcija izostavila iz programa, a to su koreografije Mirjane Prajs i Vesne Mimice. Umjesto Big is bju:tiful, koja računa na zaborav vrlo slične, ali drastično različite predstave Maguy Marin, bilo bi prikladnije pokazati neki od radova Desanke Virant s Male scene

Kilina Cremona, Piknik

koji sličnim prosedeom izuzetno uspješno pogađa ciljnu publiku, a to su djeca. Dobar ples za djecu daleko je zanimljiviji od lošeg za podcijenjeniu odraslu publiku. Što se tiče koreografije Moebius, teško je na temelju pokazanog fragmenta govoriti o njegovoj strukturi i načinu na koji se on bavi problemom smijeha. No, elementi jazz-dancea i rekreativnog plesa uozbiljeni u dramatične ili osvježavajuće plesne situacije daleko su izvan ikakvog obzora relevantnog kritičkog mišljenja. O tome bi možda više mogla govoriti selekcijska komisija Turbo Limach Showa.

Prije ostalog

VII. S izvođačke strane stvari izgledaju puno vedrije. Rajko Pavlič okupio je odlične plesače, ZPA je opet potvrdio da ima sjajnu novu generaciju, a pojavile su se i tri nade u projektu Piknik Kiline Cremona. Nedvojbeno je da je Kilina Cremona jedan od najzaslužnijih pedagoga za izvođačku kvalitetu naših mladih plesača i da su ponovno uspostavljene kriteriji granica između amaterskog i profesionalnog plesa. U budućnosti se može očekivati samo još veći broj dobrih plesača koji bi trebali izaći iz Plesnog centra Athena. Međutim, predstava Piknik daleko je od reprezentativnog karaktera njenih izvođača. Kad sam prije nekoliko mjeseci po prvi put vidio fragment te koreografije, bio sam oduševljen jednostavnošću i duhovitošću tog materijala. Kasnija razrada dovela je do toga da je koreografija izgubila i svoju duhovitost i neposrednost izvedbe u zaglušenju nepotrebnom glazbom i nejasno motiviranim razvlačenjem cijelog materijala. Još je dvojbenija razložnost uvođenja drugog dijela koreografije, svojevrstne replike na Zeleni stol Kurta Joosa. Pojednostavljena značenja Joosovog materijala dobivaju potpuno drukčiji kontekst i banalnu političnost s kojom sami izvođači nemaju nikakav transparentan odnos.

VIII. Ovogodišnji festival je, hvala bogu, smanjio ponudu mimske produkcije. Kriza u kojoj se prije par godina našao europski ples sad je zahvatila mimu što se reflektira i u našoj produkciji. Tako su okrutni život i djelo Janka Polića Kamova postali motivom za nedovoljno zabavnu slikovnicu koja specifičnu lokaciju izvedbe (pothodnik) koristi kao konvencionalni teatar s auditorijem i diktiranim okvirima gledanja. O predstavi Mr. Single piše se već godinama, točnije onoliko godina koliko je Željko Vukmirica igra pod različitim naslovima i u različitim preradama.

IX. O ostalom nije nužno govoriti. ■

Etno na sunčanoj strani Alpa

Baaba Maal & prijatelji na ljubljanskoj Drugoj godbi

Ilko Čulić

Prošlo je petnaest godina otkako je skupina entuzijasta okupljenih oko *Glasbene mladine Slovenije* i ljubljanskog *Radio Studenta* priredila prvi festival *Druga godba*. Zahvaljujući prije svega njihovoj upornosti, Ljubljana se danas ponosi jednim od većih europskih festivala roots i etno-glazbe. Ove godine *Druga godba* traje od 1. do 12. lipnja, a za to vrijeme se na ljetnoj pozornici *Križanke* izmjenjuju Baaba Maal & *Daande Lenol* iz Senegala, Susana Baca iz Perua, *Kočani Orkestar* iz Makedonije,

Baaba Maal je potpisao za *Island* krajem osamdesetih, poslije nekoliko zapaženih europskih ponovljenih izdanja njegovih albuma radenih za zapadnoafričko tr-

Griot iz Senegala

Baaba Maal rodio se prije četrdeset i pet godina u gradu Podoru, na sjeveru Senegala, blizu granice s Mauritanijom. Njegova obitelj pripada manjinskom narodu Fulani, nekadašnjim nomadima koji, osim u Senegal, žive u Maliju, Mauritaniju, Gvineju i Nigeru. Poput drugih naroda koji žive u Senegal i Fulani su sačuvali tradiciju posebne kaste glazbenika nazvanih »Griot«, koji su u prošlosti pratili sve javne i privatne ceremonije. Obitelj Baaba Maala nije pripadala kasti »Griot«, ali roditelji su dosta utjecali na njegovu karijeru. Prve melodije naučio je od majke koja je u mladosti bila folk-pjevačica. Originalnu vokalnu tehniku razvio je slušajući oca koji je bio mujezin u foderskoj džamiji, a na satove gitare odlazio je kod obiteljskog prijatelja, slijepog »Griota«, Mansoura Secka. Druge utjecaje »pokupio« je slušajući na radiju američki soul i jamajkanski reggae, a nakon odlaska u Dakar na studij književnosti otkrio je i kubansku glazbu.

Baaba poslije Yossua

Prije Baaba Maala Senegal je dao nekoliko velikih svjetskih zvijezda, poput Yossoua N'Doura, koji je otvorio prošlogodišnju *Drugu godbu* i sastava *Toure Kunda*, koji je prije nekoliko godina vidjen i u *Lisinskom*, ali oni su pje-

Fouta, no Maal je pritom pošao drukčijim putem od poznatijeg Yossou N'Doura. Dok je N'Dour osvajao top liste u duetu s Neneh Cherry velikim pop-hitom *7 Seconds* Baaba Maal je promovirao spoj afričkih ritmova i produkcije na tragu suvremene klupske glazbe. Idealnog suradnika našao je u producentu Simonu Emmersonu koji je u to doba bio poznat kao suradnik Petera Gabriela, a kasnije će se proslaviti na etno-sceni kao leader *Afro Celt Sound System*. Tradicionalni afrički instrumentarij dopunjen je gudačima, synthesizerima i samplerima, a house remix pjesme *Sidiki* prihvatili su i mnogi klupski DJ-i. Nasljednik albuma *Firin' In Fouta* najavljen je prije više od dvije godine, ali je snimanje potrajalo neobičajno dugo za standarde afričkih glazbenika. Pripremajući *Nomad Soul* Baaba Maal proveo je u studijima više od 18 mjeseci, a pritom je okupio ekipu kakva još nije viđena u »world music« produkciji, osim ako tu ne ubrojimo i Petera Gabriela. Uz njega su bili Simon Emmerson, Martin Russell i Ron Aslan iz *Afro Celt Sound System*, ali i još razvikaniji producenti poput Briana Enoa i Howiea B.-ja. Singl *Souka Nayo* remiksirali su Filla Brazilia i Thievery Corporation, što je bio dodatni izazov za ljubitelje suvremene etno-glazbe, ali ne i za afričke tradicionaliste koji su bili mnogo zadovoljniji udruživanjem Baaba Maala i Ernesta Ranglina na albumu *In Search Of The Lost Riddim*. Ranglin je veteran s jamajkanske jazz-scene, ali je ipak poznatiji po suradnji s velikanima reggae-glazbe, a pogotovo kao Marleyev učitelj gitare. 1976. godine Ranglin je pratio Jimmya Cliffa na turneji po Africi i tada je u Dakaru imao prvi susret s Baaba Maalom. Vratio se u Senegal poslije dvadeset i dvije godine i snimio album, koji je, zahvaljujući efektnoj kombinaciji s Baaba Maalom i dijelom benda *Daande Lenol*, odmah uvršten među klasične afričkog jaza i bluesa. Maal se pojavio u dvije pjesme, a Ranglin je snimio i instrumentalnu, akustičnu verziju jedne od kompozicija s albuma *Nomad Soul* tako da je ovo izdanje primljeno kao svojevrsni nastavak njegove »afričke serije«.

Baaba i prijatelji na koncertu

Prošlogodišnje CD ponovljeno izdanje albuma *Djam Leeli* podsjetilo je na rane radove Baaba Maala i Mansoura Secka, no još je zanimljivija bila činjenica da je Chris Blackwell, manje od godinu dana nakon posljednjeg studijskog projekta, poslao na tržište koncertni album *Live At Royal Albert Hall*. Naime, Baaba Maal & *Daande Lenol*, uza sve itekako zaslužne pohvale njihovim studijskim projektima, najbolje funkcioniraju u koncertnom izdanju. U to su se posjetitelji na *Križankama* mogli uvjeriti već poslije furioznog uvoda s pjesmama *Mbolo* i *Yiriyaro*, dobro poznatih s albuma *Nomad Soul*. Nastavak koncerta donio je presjek posljednja tri albuma te nekoliko manje poznatih skladbi, vjerojatno iz afričke faze, a za spektakularnu završnicu ostavljena je pjesma *bamadi Boiro*. Euforične reakcije publike nagradene su s dva bisa, a kad su negdje iza 23 sata Baaba Maal & *Daande Lenol* otišli s pozornice *Križanki*, preostalo je samo požaliti što Zagreb nije sljedeća postaja na njihovoj europskoj turneji. *Druga godba* nastavljena je u petak 4. lipnja koncertom Rockia Traorea iz Malija, a niz atraktivnih gostovanja zaključit će 11. lipnja *Neba Solo* & Frederic Galliano te DJ Ritu's Asian Equation. ☐

žište. Od albuma »Lam Toro« iz 1992. ubraja se među glavne uzdanice »Islandove« »world music« kampanje, a ambiciozni afro-dance crossover *Firin' In Fouta* iz 1994. donio mu je nominaciju *Grammy*. Kad je Blackwell prošle godine prodao svoj udjel u *Islandu* i pokrenuo *Palm Pictures*, Baaba Maal je bio među prvima koji su potpisali ugovor s novim nakladnikom. Odmah nakon albuma *Nomad Soul* pojavilo se i CD ponovljeno izdanje njegovog afro-blues klasika *Djam Lelli*, a isti je label objavio i album *In Search Of The Lost Riddim* na kojem se Baaba Maal pojavljuje kao gost jamajkanskog jazz-gitarista Ernesta Ranglina. Ranglinov uzvratni posjet zabilježen je na nedavno objavlje-

Busi Mhlongo iz Južne Afrike, Madari *Muzsikás* i Marta Sebestyan udruženi s virtuoznim rumunjskim violinistom Alexandrom Balanescuom, francuski DJ Frederic Galliano u kolaboraciji s bandom *Neba Solo* iz Malija, DJ Ritu's Asian Equation kao predstavnici britansko-azijskog etno-dance undergrounda, te još desetak izvođača dovedenih iz različitih krajeva »globalnog sela«. Među njima je nekoliko zvučnih imena s »world music« pozornica, no petnaesta *Druga godba* ipak će se najdulje pamtili po nastupu afričke zvijezde Baaba Maala i njegovog dvanaestočlanog pratećeg sastava *Daande Lenol*, koji su cjelovečernjim koncertom otvorili festival.

Baabini crossoveri

Baaba Maal & *Daande Lenol* došli su u Ljubljanu s reputacijom jednog od najboljih afričkih orkestara, a dodatni izazov za oko dvije i pol tisuće posjetitelja na *Križankama* bio je odličan prošlogodišnji album *Nomad Soul*, objavljen s etiketom *Palm Pictures*, iza koje stoji utjecajni Chris Blackwell, bivši šef *Island Records*. Blackwell je prije više od četvrt stoljeća otkrio Boba Marleya, a od njegove smrti 1981. godine nije odustao od potrage za sličnim potencijalom među glazbenicima iz »Trećeg svijeta«.

nom »live« albumu *Live From The Royal Festival Hall*, koji prenosi dio atmosfere s posljednjeg londonskog koncerta Baaba Maala i *Daande Lenol*. Snimka cijelog nastupa u Royal Festival Hallu, koji je ushićeni reporter »Guardiana« proglasio jednim od najboljih prošlogodišnjih koncerata u Londonu, pojavit će se uskoro na DVD-u.

Kora, bubnjevi i bas

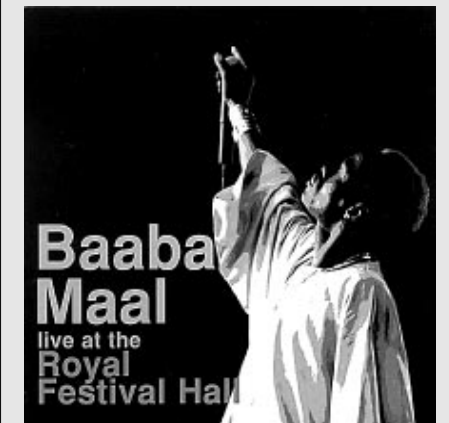
No, provjereno najbolji način za upoznavanje s Baaba Maalom ostaju bliski susreti poput ovoga u Ljubljani. Postava *Daande Lenol* tipična je za suvremenu zapadnoafričku glazbu, što znači da se, uz uobičajenu euro-američku kombinaciju gitara-bas-bubnjevi-klavijature-puhači, na pozornici obavezno nalazi cijeli arsenal udaraljki te još neki od tradicionalnih instrumenata. U ovom slučaju to je »kora«, svojevrsna afrička inačica harfe, koju svira Kauwding Cissoko, europskim poklonicima etno-glazbe poznat i kao član prve postave londonskog benda *Afro Celt Sound System*. Kroz ovaj projekt afirmirao se još jedan član *Daande Lenol* — virtuozni perkusionist Masamba Diop, no među glazbenicima iz pratnje Baaba Maala počasno mjesto ipak zauzima njegov bivši učitelj — gitarist Mansour Seck.

vali na jeziku »wolof« i naginjali »mbalax« glazbi. Baaba Maal & *Daande Lenol* donijeli su sjevernjačke stilove kao što je »yela«, koji mnogi uspoređuju s reggaeom i »tasso«, donekle sličan rapu. Pjevali su na sjevernjačkom jeziku »fula«, ali ubrzo su postali popularni u cijelom Senegal, što je privuklo najuspješnijeg zapadnoafričkog producenta Ibrahima Syllau. Za njegovu kuću *Syllart* Baaba Maal je snimio albume *Wango* i *Taara*, i skupio dovoljno bodova za ugovor s *Island Records*, kao i za zapaženo gostovanje na albumu Petera Gabriela *Passion*.

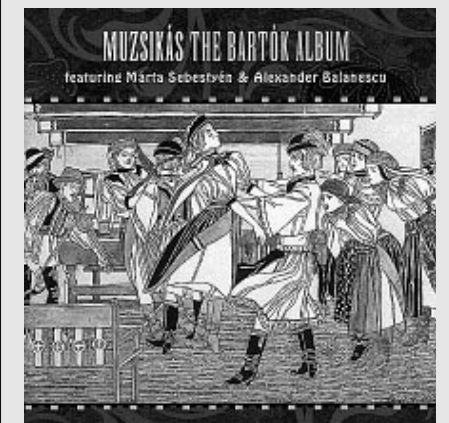
World music produkcija

Prvi samostalni rad Baaba Maala namijenjen europskom tržištu bio je album *Olel* iz 1989, a sljedeći pokušaj predstavljen je dvije godine kasnije više-manje akustičnim albumom *Baayo*. Potom je s *Lam Toro* učinio najveći skok u karijeri, od senegalskog nacionalnog junaka do velikog favorita »world music« publike u Europi, Americi i Japanu. Album *Lam Toro* dočekan je nizom kritičarskih hvalospjeva magazina, a Baaba Maal & *Daande Lenol*, popeli su se na pozornice najvećih britanskih festivala poput Glastonburya i Readinga. Približavanje europskim standardima nastavljeno je albumom *Firin' In*

Continental Megastore vam predstavlja Etno izlog

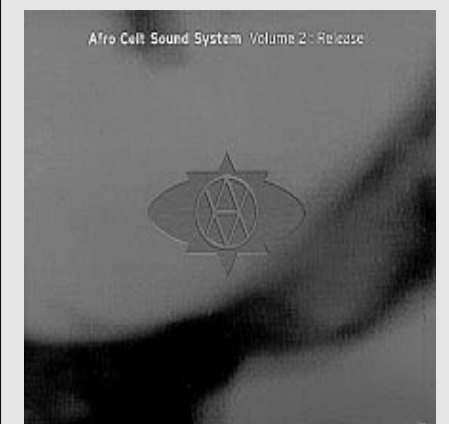
Baaba Maal, Live at the Royal Festival Hall, Palm Pictures LLC, 1999.

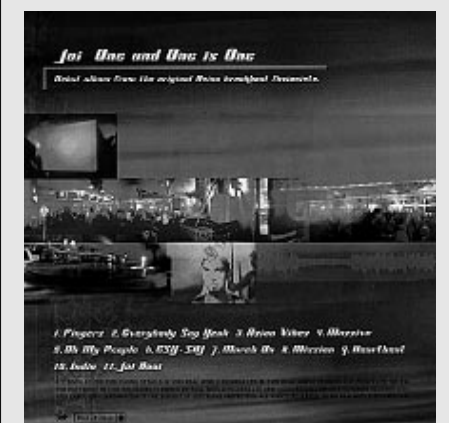
Muzsikás, The Bartók Album, featuring Márta Sebestyén & Alexander Balanescu, Rykodisc, 1999.

Toumani Diabate with Ballake Sissoko, New Ancient Strings, Rykomusic Ltd, 1999.

Afro Celt Sound System, Volume 2: Release, Real World Records Ltd, 1999.

Joi, One and One is One, Real World Records Ltd, 1999.

Pogled s Venerina brežuljka

Uz kritiku premijere *Ljubavi Alme Mahler* kazališne kritičarke Nataše Govedić, Zarez br. 6

Dragutin Lučić Luce

Štovana gospodo Govedić, Vaša kritika kazališnog komada *Ljubavi Alme Mahler*, objavljena u *Zarezu* 6 pod naslovom »Čiji su snovi najvažniji?«, ganula me na nekoliko prijedloga za razmišljanje. Naime, u Vašem stilu rečeno, kao jedan iz publike, i ja, uz dramatičarku i redateljicu, ali i kritičare, imam pravo na svoje 'snove o umjetnosti'. Ostaje mi da se nadam da me nećete proglasiti »kazališnim svežderom«, ako Vam intimno priznam da sam sjedio na dvije izvedbe. Ne na ušima. Priznajem, moj grijeh, uživao sam, uostalom kao i publika, ako se užitak može izmjeriti aplauzom. Znam da argumentum *ad hominem* nije nikakav argument — ne jednom pljeskalo se mizeriji i fućkalo veličini.

Počeo bih s nečim, moguće, banalnim. Usprkos Vašim inteligentnim i duhovitim ilustracijama 'nemuštih' i 'nemotiviranih' ispada, ironičnim, pa i ciničnim invektivama na račun trivijalnosti teksta, meni se pričinilo da su Maja Gregl i Ivica Boban iz 'svog' i 'donešenog materijala' skrojile više nego probavljiv libreto. Izbor glazbe, prije svega Gustava Mahlera, pokazao se, ne isključivo iz biografskih razloga, posve logičnim i za predstavu iznimno važnim. U svemu što se tijekom tri sata s pauzom događalo u Teatru &TD mogao se osjetiti ozbiljan i smislen trud. Hoću vjerovati da u našim ožalošćenim (kulturalnim) prilikama to ipak nije posve banalna stvar. Oprostite mi što u 2 x 3 sata nisam primijetio da nad »čitavim uprizorenjem« lebdje »dva prešućena sna: *Igra snova* Augusta Strindberga i *Interpretacija snova* Sigmunda Freuda«. Za Freuda nisam u maloj dvorani &TD-a vidio ni potrebe ni mjesta, a »proročka snaga podsvijesti« toliko draga Strindbergovoj školi poetskog teatra« karakteristična »za modernizam u cjelini« više spada u tzv. teoriju ukusa nego u estetiku. Naime, Vi dobro znate da umjetnost nije ni moda ni manifest (u užem smislu). Niti se to od nje može tražiti! Nije mi jasno na što mislite kad u predstavi u kojoj je, kako kažete, izostala »proročka snaga podsvijesti«, otkrivite prisutnost »teologije podsvjesnog«? I kako u jedne, prema Vašem uvjerenju, (ne)obične fifice i potencijalne Freudove pacijentice, nalazite »mističnu dušu«? »Začudujuće« Vam je da »likovi umjetnika češće razgovaraju o ljubomori nego o vlastitim djelima«. O čemu bi trebali razgovarati? Ta radi se o 'Ljubavima...'.

Kako prevariti Boga?

Alma Mahler, poentirate, neuvjerljiva je u »skeptičnoj, sekularnoj i pluralističkoj postmoderni«. No skepticizam, sekularizam, pluralizam i ini izmi samo su posljedice (post)modernističkog utruća umjetničkog djela kao ontološkog nositelja istine. Propa-

daju velike estetike prošlosti koje su (ipak!) konzervirale primat filozofije u odnosu na umjetnost (pa i primat teatrologije nad teatrom). Događa se obrat od Hegela, prema kojemu je sva umjetnost još samo »permanetni bidermajer« (R. Bubner), ka Kantovoj analizi estetskog iskustva. Kant ustanovljuje da se sadržaj takvog iskustva ne može objektivirati u nekom djelu te se mora opisati kao neki učinak. Bi li iz jednog takvog (post)modernističkog motrišta *Alma Mahler* mogla ispasti uvjerljivijom?

Predstava daje štofa i za razgovor o tzv. »estetskom stadiju« egzistencije. Za Kierkegaarda upravo su glazba i zavodenje paradigmatički izrazi takvog »stadija«. Kaže, kako su, za razliku od Antike, enormni razvoj glazbe i pojava zavodnika (oboje upućenih na čulnost) — *via negationis* — produkti kršćanskog svijeta. Spaljivanje preljubnica i strogi kanoni što ih je crkva propisivala glazbi u Srednjem vijeku idu u isti koš. Upravo se zato Mozartov *Don Giovanni* Kierkegaardu pričinja savršenim izrazom. Dakle, u braku velikog glazbenika i velike zavodnice, svatko za svoj račun — vara svoga Boga. Glazba i zavodenje neke su vrsti njihova ateizma — negativnog priznanja Boga, ili još gore, praznovjerja — »nevjerovanja unutar vjere«. Camus je Don Juana vido kao zdravu »apsurdnu egzistenciju«. Radi se o jednom suvišku snage...

Apokalipsa vedrine?

Citirat ću Vas: »Ako u isti kotao ubacite partituru Mahlera, platno Klimta, priču Stefana Zweiga i klitoris Alme Mahler gotovo je sigurno da nećete u život dozvati duh ve-sele bečke apokalipse.« Vrlo duhovito. Ja bih umjeso 'klitoris' možda ubacio 'Venerin brežuljak' — kad se čovjek popne na brdašce... I opet mi se pričinilo da je redateljici manje stalo do akcentuiranja 'vedre apokalipse', a više do 'apokalipse vedrine'? Pokopali ste i mladog glumca Mladena Vulića kao »djetinjasto očitovanog te nepotrebno ekstatičnog«. Ne sumnjam u Vašu iskrenost, ali postoje različiti načini da se nešto kaže, a pritom ne laže: Kao kazališna kritičarka Vi ste i neke vrste pedagog.

Na kraju, točnije rečeno na početku, Vama se čini da je redateljica Ivica Boban krenula od Malerijina »bolesnog te opsesivnog nusprodukta strasti prema umjetnosti«, od njezinoga kompleksa promašene, točnije, neozbiljne ambicije da postane skladateljica. Ne čini li Vam se da takva pojednostavljena psihoanalitička teza opasno nalikuje onoj uvrijeđenih primadona koje kazališne kritičare proglašavaju neuspjelim piscima, redateljima, glumcima ili šaptačima? ☒

Maestro govori napamet

Uz razgovor s Vjekoslavom Šutejem, Zarez br. 8, 28. svibnja 1999.

Maja Stanetti

Ne bih se upustila u nagađanja da li maestra Vjekoslava Šuteja samo njegov temperamet doista tjera da zatalasa kao što u svom pitanju sugerira novinarka Davorka Vukov Colić, kao što ne bih niti raspravljala s mnogim čudnim navodima u njegovim odgovorima koji su, čini se, ipak smišljeni za talasanje. To će zacijelo učiniti netko drugi. Ispravila bih jedino jedan krivi

navod činjenica u odgovoru maestra Šuteja koji me se osobno tiče.

Naime, pravo je maestra Šuteja da se pohvali hvalospjevima iz austrijskih novina za njegovo dirigiranje Verdijeva *Rigoletta* u Bečkoj državnoj operi. Tu spominje i osrednju kritiku kritičarke *Večernjeg lista*. Tu bi osrednju kritiku, za koju mislim da je napisana čak i s popustom, i danas potpisala. Uostalom, sto kritičara, sto čudi. Ali! Slijedi navod gospodina Šuteja, da ne spominjem da je istoga dana u Beču u *Musikvereinu* svirao Pogorelić, da »Dvojica Hrvata kao glazbeni događaji večeri jednog europskog grada za hrvatski tisak očito nisu činjenica važna spomena.«

Dragom našem maestru mogu poručiti da ubuduće ne govori (s namjerom ili bez nje) napamet. Na predstavi sam bila 9. ožujka na isti dan kada je Dragic Martinis, slavnoj pjevačici i svjedodbnjoj, ne i jedinoj prvakinji Bečke opere iz Hrvatske, predano odlikovanje predsjednika Republike. Kritika je u *Večernjem listu* objavljena 11. ožujka. Pogorelić je u Beču nastupio nekoliko dana poslije i tada se »nastup dvojice Hrvata« poklopio. O Pogoreliću je pisao kolega muzikolog Davor Merkeš koji živi u Beču jer sam već dotada davno bila u (sumnjivo europskom gradu) Zagrebu. Da se slučajno dogodilo da je istina ono što navodi maestro Šutej, vjerojatno ne bih više od dvije sekunde dvojila da li ću te večeri biti u Operi ili Musikvereinu. A vi? S poštovanjem. ☒

Kratko pamćenje

Uz razgovor s Vjekoslavom Šutejem, Zarez br. 8, 28. svibnja 1999.

Svjedana Hribar

Vjekoslav Šutej, dirigent svjetskoga glasa, u intervjuu objavljenom u 8. broju *Zareza* (a u svezi svog prijavljivanja, a onda odustajanja od natječaja za intendanta) kaže kako se sažalio nad rodnim gradom Rijekom: »Bilo mi je strašno tužno gledati kako propada moje Kazalište. Rekoše mi da je propalo jer godinu dana nema intendanta.«

Kao što se više, očito, ne sjeća situacije u kojoj je konkurirao na natječaj riječkog Kazališta (gdje je tek koji mjesec ranije intendat dr. Gašparović dao ostavku), tako g. Šutej, u spomenutom intervjuu, paušalno procjenjuje i govori o situaciji u Hrvatskoj, dopuštajući sebi olake izjave koje imaju posebnu težinu kad dolaze od čovjeka koji za sebe kaže da uživa ugled u svijetu.

Vrlo je neozbiljno od g. Šuteja kad govori o postupku njegove kandidature i čudi se što je morao poslati molbu na natječaj u Rijeci, a potom se susresti s Povjerenstvom. Štoviše, on striktno kaže kako to Povjerenstvo u Rijeci čini devet kulturnih djelatnika (što već kao brojka ne odgovara istini) kojima je on »u lice rekao da su baš oni najodgovorniji za propast Kazališta«. Svi članovi Povjerenstva i odbora znaju da o takvoj vrsti razgovora nije bilo ni riječi, kao što oni koji zaista pamte znaju da nije bilo ni medijske harange. Ako jedan dvominutni TV prilog i dva kratka teksta (u »Večernjem listu« i »Novom listu«, u kojima je izričito bilo napomenuto da se o uvjetima koje je postavio g. Šutej govori u kuloarima, jer je faktičke podatke grad Rijeka držao nedostupne medijima) on smatra harangom, kojom riječju onda naziva de-

monstracije od 20.000 ljudi koji su, prema njegovim riječima, protestirali protiv njega na ulicama Seville?

On nadalje kaže kako je iza njega u Španjolskoj stao ministar kulture, dok zamjera riječkom gradonačelniku što »nije sa četiri ruke i noge stao iza mene i završavao na one koji su me razapinjali«. Žalosan je koliko kratko pamti g. Šutej! Kako je moguće zaboraviti sve one izjave gradonačelnika Linića i intervju u kojima se okomio na novinare kulturnih rubrika u Rijeci, optužujući ih da nisu posvetili dovoljno pažnje tijekom izbora intendanta, što znači da se o g. Šuteju premalo pisalo. Ako je itko zdušno branio g. Šuteja i zalagao se za njegov dolazak, onda je to bio gradonačelnik Linić. Iz sadašnjih izjava Vjekoslava Šuteja jasno je zašto se gradonačelnik osjećao onako povrijeđen njegovim odustajanjem od intendature. Pa njih su dvojica »sve već za stolom dogovorili!!«

A to da mu se nitko nije javno obradovao — izjava je, neka mi g. Šutej oprost, nedorasle osobe. Je li on želio doći u Rijeku da mu se netko javno raduje ili da radi svoj posao?! Da je ostao i sproveo taj svoj toliko hvaljeni program, već bi mu se javno radovali. Uostalom, puno Kazalište i aplauz — to je način kako javnost očituje svoje radovanje.

Međutim, ono što je g. Šutej u svojoj molbi naveo, bili su samo zahtjevi i brojke: godišnji budžet od 3.400.000 DM za neto osobne dohotke, uvećan za doprinose; 3.000.000 DM za program; pokrivače troškova održavanja zgrade i tekućih troškova izvedbi u Kazalištu. Njegov stan od 100-120 metara kvadratnih na lokaciji uz more, spominjao se samo kuriozitetu radi. Prirodno je da intendat negdje stanuje, ali s budžetom od najmanje sedam milijuna njemačkih maraka od njega se očekivao program u kojem će pisati nešto više od »Ja bih vam garantirao jedno sasvim drugačije kazalište nego što ga imate danas.«

Osim toga, predvidjeti kazališni ansambl od 270 ljudi (od toga samo u Operi 162 stalna člana), a da u toj konačnoj brojci nema ansambla Talijanske drame, uz prijedlog da se raspusti Balet i zadrži samo pet plesnih parova koji će opsluživati Operu, dok će Hrvatska drama svoje predstave izvoditi u »Neboderu« — u najmanju je ruku prepotentno. Talijanska drama u Rijeci djeluje otkako je utemeljen HNK Ivana pl. Zajca, a Balet ima tradiciju dužu od pet desetljeća. Kakvu radost i odobravanje g. Šutej očekuje nakon što mu se program svodi isključivo na formiranje ansambla (Opere) koji će opsluživati njegove vlastite ambicije?

A o tome koliko je truda potrošio da sačini svoj program (o pismenosti i pravopisnim greškama nećemo na ovom mjestu) govori podatak da je g. Šutej predvidio najmanje petnaest naslova na repertoaru Hrvatske drame s planiranih 15-20 glumaca u ansamblu; predvidio je najmanje deset naslova u opernoj sezoni (ne razmišljajući da Opera jedva obnovi jedan naslov godišnje jer u fundusu nema ni kostima ni scenografije svojih predstava). On predviđa šest premijera Drame, četiri opere s tim da se svake dvije godine postavi po jedan naslov hrvatskog skladatelja (?) itd.

Imajući pred očima ono što g. Šutej naziva programom koji će »spasiti situaciju« i čitajući njegove paušalne procjene riječkog iskustva, kako povjerovati njegovom razmetanju o prijateljima — sviračima i pjevačima — koji dolaze u Zagreb jer ih se, nekritično, plaća pet do deset puta više nego igdje u svijetu. Ne bi li nam g. Šutej rekao koji su to njegovi dobri poznanici izjavili i tko ih to plaća! I kako onda tumači da samo u njegovo umijeće u ovoj zemlji nitko ne želi ništa investirati. ☒

Knjižara Meandar

Opatovina 11,
HR-10000 Zagreb
tel/fax: 01 4813323
e-mail: meandar@zg.tel.hr
http://www.meandar.hr

najprodavanije knjige od 15. svibnja do 3. lipnja 1999.

fiction

1. Bela Hamvas: *Jasmin i maslina*, Ceres (95,00 kn)
2. Miljenko Jergović: *Mama Leone*, Durieux (183,00 kn)

3. Gabriel Garcia Marquez: *Ljubav u doba kolere*, Mozaik knjiga (158,00 kn)
4. Antonio Skarmeta: *Nerudin pismošnja (Zarka strpljivost)*, Erasmus naklada (158,00 kn)
5. Robert Perišić: *Možda pljunuti onoga tko bude pitao za nas*, Konzor (73,20 kn)

non fiction

1. Viktor Ivančić: *Točka na U*, Feral Tribune (97,60 kn s popustom 80,00 kn)
2. Stefan Zweig: *Jučerašnji svijet*, Izdanja Antibarbarus (244,00 kn s popustom 219,00)
3. S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panenn, J.-L. Margolin: *Crna knjiga komunizma (Kriminal,*

- teror, represija)*, Bosančica print, Sarajevo (295,00 kn)
4. Lord Acton: *Povijest slobode*, Kruzak (140,30 kn s popustom 112,24 kn)
5. Ilija Jakovljević: *Koncligor na Savi*, Konzor (149,00 kn)

Knjižara Meandar osim na vlastita izdanja čitateljima *Zareza* omogućuje popust 10-30% na knjige, umjetničke kataloge i časopise hrvatskih i bosanskih nakladnika: BOSANSKA KNJIGA, DEMETRA, DURIEUX, DRUŠTVO POJVESNIČARA UMJETNOSTI, FERAL TRIBUNE, FIDAS, FILOLOŠKO DRUŠTVO Filozofskog fakulteta Zagreb, GALERIJE GRADA Zagreba, HRVATSKA

SVEUČILIŠNA NAKLADA, IRIDA, IZDANJA ANTIBARBARUS, IZDAVAČKI CENTAR RIJEKA, KLOVIČEVI DVORI, KONZOR, KRIZAK, LUNAPARK, MARJAN EXPRESS, Međunarodni centar ITI, MH Dubrovnik, MH Osijek, MOZAIK KNJIGA, NAKLADA CID, NAKLADA MD, NAPRIJED, NOVA STVARNOST, POLITIČKA KULTURA, SARA 93, STARI GRAD, ŠKOLSKA KNJIGA, V. B. Z., ZAVOD ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ZID — Sarajevo, ZNANJE

KNJIŽARA MEANDAR — MJESTO VAŠE INTELEKTUALNE UTJEHE

književnost

Post festum

Kako se čitalo u Londonu

U neideologiziranom svijetu važna je knjiga pojedinačnog autora kao još jedan, pojedinačni dio ovoga svijeta, a u nas se od autora očekuje samo pridodavanje glasa unisonoj dreci o veličini nacije

Borivoj Radaković

Prvi festival književnosti i jezika *The Word*, 19-28. ožujka 1999, London

London kao svesvjetsko središte, kao novčarski, osiguravateljski, brodarski, avio-prijevozniki..., nažalost, i ratni centar svijeta..., po mnogo čemu je danas i svjetski centar književnosti, stjecište i presjecište najnovijih i najviših književnih zbivanja, odnosno onoga skupa pojava što ih je davno ruski formalist Boris Ejhembau nazvao književnim životom. Vrhunac književnog života u Londonu zbio se početkom ovoga proljeća, točnije: od 19. do 28. ožujka, kada je održan Prvi londonski festival književnosti i jezika, pod nazivom *The Word*, odnosno: Riječ.

J. D. Salinger sa suprugom Coleen O'Neill

Posla organizacije Festivala svjetske književnosti poduhvatio se Peter Florence, poznat inače kao organizator i festivala što ga je davno pokrenuo njegov otac u velikom gradiću Hay-on-Wye (inače glasovitom po antikvitetskim knjižarama). Slijedeći neke planove od prije dvije godine, direktor Peter Florence je Festival zamislio kao svelondonsku manifestaciju bez središnjeg mjesta. Načelo kojim se vodio pokazalo se uspješnim: kako se London sastoji od 33 *borougha* — recimo: općine, odnosno okruga — svaki je od njih bio domaćinom jednome ili nekolicini pisaca i osigurao prostor za nastupe. Sve književne seanse, radionice, predavanja i filmske projekcije razmještene su tako na četrdesetak lokacija po cijelome Londonu, a u čitavo to široko razvedeno poprište ušao je čak i Croydon, prigradski gradić sa samog južnog ruba šireg Londona. Sva zbivanja odvijala su se po raznovrsnim mjestima kao što su biblioteke, pubovi, kongresne dvorane,

kazališta u svim dijelovima grada, čak i u onima u kojima inače manjka većih kulturnih zbivanja. Svim se tim gradskim okruzima odužio poznati ilustrator Quentin

bilo je posvećeno djeci i roditeljima — ilustratori dječjih knjiga, majstori pripovijedanja priča i najpoznatiji književnici za djecu — kao Sue Townsend, autorica Adriana Molea — imali su susrete s najmlađom publikom i s njom razigravali maštu i kreativnost.

Cijena pisca

Od poslijepodneva do kasno uvečer održavali su se susreti s piscima i njihovi nastupi. Nažalost,

Germaine Greer

Blake koji je izradio književnu kartu Londona na kojoj je svakoj od općina pridodao pisca koji ju je ponajvećma opjevao.

The Word je ugostio šezdeset književnika, sve velikane suvremene književnosti — tri dobitnika Nobelove nagrade za književnost: Nadine Gordimer, Derek Walcott, Wolea Soyinka i mnoštvo pisaca doslovce iz cijelog svijeta među kojima su vjerojatno najpoznatiji John le Carré, Doris Lessing i pisac »Kvake 22«, Joseph Heller, a uz njih i druga velika imena kao što su glasoviti nigerijski pjesnik Chinua Achebe, Kanadanka Margaret Atwood, kineski disident izgnanik Bei Dao, Hugo Claus iz Belgije, Edwar al Kharrat iz Egipta, JM Coetzee iz Južnoafričke Republike, Peter Carey iz Australije, Bruce Robinson, najčitaniji engleski pisac

takva vreva zbivanja dovodila je do frustracija: tako sam žudio da se mogu klonirati u deset primjeraka, pa da mogu otići na razna mjesta u istome trenutku, jer kako odlučiti kamo kad u isto vrijeme, kao primjerice u četvrtak, 25. ožujka, nastupaju Martin Amis, JM Coetzee, Peter Carey, Orlando Figes... Večerima su, ponajčešće u poznatom i nedavno renoviranom art-kinu *Pullman Everyman* na Hampsteadu, održavane filmske projekcije kojima su uvodna slova držali pisci. Pa još: održan je čitav niz tečajeva kreativnog pisanja, a cijene su bile vrtoglavice: za predavanje Margaret Atwood ili Wole Soyinke plaćalo se trideset pet funti.

Naravno, sve ima svoju cijenu, pa se tako ulaznica plaćala i za sve ostale sesije na *The Wordu*. Samo se, očito, u tužnim dijelovima svijeta i dalje misli da književnost predstavlja hobi te da objavljivanje knjiga i nastupi piscima predstavljaju puku čast. Ulaznice su se u načelu kretale od tri do sedam funti, a pravim primjerom koliko se na književnosti može zaraditi neka bude ovo: u *The Peacock Theatreu* (pri LSE-u) ima zasigurno oko tisuću mjesta, a ulaznice za večer Johna le Carréa bile su deset funti (plus jedna i pol funta za eventualne rezervacije). Lako je izračunati koliko je inkasirano za tu večer, a ako se pridoda činjenica da je nekoliko stotina ljudi još te večeri kupilo Le Carréovu knjigu ne bi li dobilo njegov autogram, onda je promet koji je ostvaren gotovo još jednom toliko velik.

U Londonu odavno postoji mnoštvo lokacija na kojima se permanentno održavaju pjesničke večeri, no u posljednjem se desetljeću broj takvih mjesta veoma povećao — od *Poet Cafea* u Covent Gardenu do bezbrojnih stalnih prostora kao na primjer na Earl's Courtu ili do pubova (u koji sam osobno uvijek volio odlaziti) — *Scepter and Crown* u Great Teachfield Streetu gdje se odvijaju recitali pod nazivom *Hard Edge* te književnosti odani *Filthy McNasty* na Angelu u kojem se gotovo svakodnevno preko cijele godine održavaju promocije i književne večeri. Nezaobilazni John Cooper Clarke, punkerski pjesnik, a sada odličan »stand-up« zabavljač, John Hegley, jedan od najpoznatijih suvremenih engleskih pjesnika i performera koji je također potekao iz rock and rolla te sve popularnija tamoputa Salena Saliva (Pljuvačka!) po običaju su, a sada u sklopu Festivala, ostvarivali klupsku dinamiku po lokalima u Sohou, Bromleyu ili Stoke Newingtonu. Reperska ili dub-varijanta poezije ima svog predstavnika u jednom od najpopularnijih pjesnika obojene Engleske, Benjaminu Zephaniahu. Taj energijom nabijeni pjesnik inače pati od disleksije, nemogućnosti prepoznavanja slova, a time i pisanje teksta. Djelomično je naučio čitati i pisati tek u dvadesetoj godini života, ali taj manjak nadoknađuje talentom i nevjerojatnom memorijom — zovu ga putujućim muzejem rima. On nikako ne spa-

da u kategoriju pjesnika koji ispisuju literaturu iz terapijskih razloga, ali važna je činjenica da je gotovo svakodnevno za vrijeme *The Worda* priliku dobivao ponetko od pjesnika iz radionice *Survivor's Poetry Workshop* u kojoj djeluju ljudi koji su preboljeli mentalne bolesti. Možda su najposjećeniji bili nastupi glasovite kanadske pjesnikinje, Margaret Atwood, a vrhunac je bila neponovljiva gala-večer poezije u Peacock Theatreu na kojoj su nastupila imena kao što su Simon Armitage, Margaret Atwood, Hugo Claus, Bei Dao, Ariel Dorfman, Cees Nooteboom, Blake Morrison, Tracie Morris i Derek Walcott.

Naročita pažnja u posljednje se vrijeme u Britaniji, pa tako i na Festivalu književnosti, posvećuje umijeću pripovijedanja priča (storytelling) u kojem prednjači Ben Haggarty koji je uz pratnju perkusionistkinje Manye Marraton govorio, odnosno pričao *Gilgameš*.

Na samom početku Festivala *The Word* dodijeljena je jedna od najprestižnijih književnih nagrada u Britaniji — nagrada *David Coben British Literary Prize* koja je osnovana 1993. (jedan od ranijih dobitnika bio je Harold Pinter) i koja iznosi trideset tisuća funti. Mnogi tu nagradu nazivaju britanskom inačicom Nobelove nagrade jer se dodjeljuje za životno djelo. Ove je godine dobio William Trevor Cox. Uzgred, u Engleskoj se dodjeljuje 225 različitih književnih nagrada od kojih mnoge imaju vrlo visoke fondove: *Bookerova nagrada* za najbolji roman iznosi dvadeset tisuća funti, uvažena nagrada *Whitbread Book* za knjigu godine iznosi dvadeset jednu tisuću funti, a, primjerice, *Orange Prize*, vrijedna trideset tisuća funti, dodjeljuje se isključivo ženama.

Majstori čitači

U nas je gotovo nezamislivo javno čitanje većih proznih ulomaka ili čak cjelovitih proznih ostvarenja. Međutim, čitanje proze veoma je uobičajeno u Britaniji, pa stoga ne čudi što su književnici na *The Wordu* uglavnom bili prozaici. Oko tisuću ljudi slušalo je, primjerice, Johna le Carréa koji je gotovo tri sata čitao ulomke iz svojih desetak knjiga. Bilo je fascinantno slušati tog čovjeka (koji je sve vrijeme stajao, skupljenih stopala i dječjački čupkao prste) kako pripovijeda o nekim karakteristikama svog pisanja i sve potkrepljuje besprijekornim čitanjem. Uostalom, doslovce svi pisci koje sam vidio čitali su savršeno umješno i kultivirano i užitek je bio čuti autore kako svojim ritmom izgovaraju svoje rečenice. Martin Amis je održao večer u komornijoj atmosferi (bilo je ulaznica samo za dvjestotinjak ljudi) u knjižnici na Swiss Cottageu, Chinua Achebe u Commonwealth Instituteu nastupio je, zbog bolesti sjedeći, u invalidskim kolicima, elegantna Emily Perkins samo je stajala za govornicom i bez uvoda i odjave naprosto pročitala jednu svoju prozu, slično je nastupio i Peter Carey...

S velikim sam užitkom otišao na London School of Economics (LSE) koja u svome sklopu osim golemog Peacock Theatrea ima barem još jedan teatar (s nekoliko stotina mjesta), a tamo je nastupio Hanif Kureishi koji je u cjelini pročitao svoju novu prozu pod naslovom *Kišobran*, upravo objavljenu u londonskom broju časopisa *Granta*. Bilo mi je osobito drago ići hodnicima London School of Economics i razmišljati o jednom davnashnjem studentu tog Sveučilišta koji je imao toliko drskosti da pred samu diplomu odustane od studija i definitivno se posveti glazbi. Michael Phillip Jagger! Kureishi je, pak, odjeven u traperice i *gornjak*, nakon čitanja u vrlo duhovitim dijalozima časkao s publikom, a meni se posebno dopalo što je, prema pitanjima iz gledališta, njegovu posljednja knjiga *Intima* sada tretirana isklju-

čivo kao književna i kulturna činjenica — sasvim donedavno bila povodom svakojakih ideologiziranih i neznalačkih nasrtaja.

Pored književnih recitala, na *The Wordu* je održano mnoštvo predavanja i razgovora o raznovrsnim temama koje s književnošću imaju izravnu (kao predavanje o tabuima u suvremenom romanu, predavanje o književnosti u Blaireovoj Britaniji...) ili manje izravnu vezu, ali imaju izrazito kulturološko značenje. Temperamentna teoretičarka književnosti Germaine Greer nastupila je u Westminster Central Hallu pred vjerojatno tisuću ljudi, opušteno šetkajući ozvučenom pozornicom ili čak sjedeći na stolu i bez predrasuda (čak i u spominjanju »prostih« riječi) govorila o pitanjima muško-ženskih odnosa, rata, Blaireove politike i engleskog društva. U istom prostoru nastupio je i Richard Dawkins, autor svjetski poznate knjige *Sebični gen*.

Balkan u Londonu

Negdje točno na polovici trajanja *The Worda* izbio je novi rat na Balkanu, a pisci, dakako, nisu mogli ostati nijemi. Svjedočim o sljedećem. Do početka rata u Srbiji književnici, Nadine Gordimer, na primjer, govorili su o cijelom Balkanu kao području nove pojave — govora mržnje kojem su, nažalost, i književnici dali svoj prilog. Večer uoči rata Germaine Greer je u žestokom proturatnom govoru unijela muk među posjetitelje: »Jesu li vas pitali smije li se bombardirati?« Nekoliko pitanja iz publike samo joj je bilo povod za još žestoci napad na Tonyja Blaira i princip marcialnosti. Doris Lessing i afrička legenda Chinua Achebe — koji oboje vrlo dobro znaju što je rat — govorili su u Kongresnoj dvorani Commonwealth Institutea protiv ratne opcije. Doris Lessing je ispričala čak i ovakvu anegdodu: dan ranije vozila se taksijem, a vozač je bio Hrvat. U neizbježnom razgovoru o ratu, vozač joj je rekao: »Svi mi kršćani trebali bismo se ujediniti i isterati te Turke (!) iz Europe!«, a ona je bila užasnuta prevladavajućom mišlju da se sve mora rješavati nasiljem, etničkim čišćenjem i ratom. John le Carré je u *Peacock Theatreu* na priglužno pitanje iz gledališta — »Znači li kriza na Balkanu produžetak Hladnog rata« — uzvratilo da to svakako nije *bladni rat*, već rat itekako žestok, ali da se on ne da zavarati time da je u pitanju samo intervencija zbog spašavanja izbjeglica jer je to samo povod, a pravi ciljevi rata nešto su sasvim drugo i vrlo opasno. Nadam se da nije neprimjereno ako ovdje pridodam svoju užasnutost nad apsurdnom činjenicom da suvremeni zapadni svijet smatra rat zalogom mira, te ako rekнем da spadam među one kojima se militarizam gadi...

Ne pada mi na pamet praviti ikakvu usporedbu između književnosti i književnog života u Londonu i Zagrebu jer je usporedba nemoguća. U neideologiziranom svijetu važna je knjiga pojedinačnog autora kao još jedan, pojedinačni dio ovoga svijeta. U nas, pak, od autora se očekuje samo pridodavanje glasa unisonoj dreci o veličini nacije. Ali, stvari su neumoljive: koliko dobrih romana imaš danas, takvo ćeš mjesto zauzimati u budućoj povijesti i sutrašnjoj suvremenosti. Puka dreka o veličini i nemogućnost kvalitetne produkcije već su sada nama ovdašnjima zanijekale mjesto u budućem svijetu...

Netom po svršetku *The Worda* razgovarao sam s romanopiscem Julianom Barnesom koji mi je na pitanje kakva je zapravo svrha tog Festivala — odgovorio: »Ne znam, ali je dobro što se dogodilo.« Nemam što tome dodati — odbijanje ma kakve instrumentalizacije književnosti i književnika meni osobno bili su upravo toliko svečani kao i književnost sama. ■

Terry Pratchetti i mnogi drugi. Uza sve, na Festivalu je nastupila i apsolutna prva liga britanskih, odnosno engleskih pisaca predvođena Martinom Amisom, Julianom Barnesom, Ianom McEwanom, Hanifom Kureishijem i mnogobrojnim dobitnicima najviših britanskih i međunarodnih književnih nagrada.

Na Festivalu je predstavljena suvremena nizozemska književnost za čiji se roman tvrdi da je u poletnom usponu. Jednako su tako predstavljene književnosti afričkih zemalja, suvremeno romansijerstvo Bliskog istoka, crnačka književnost u Londonu... Svako prijepodne

Nadine Gordimer

Napomena uredništva: Autor teksta dugo je putovao kući, a još duže sredivao dojmove. Kako sam reče, u međuvremenu je preživio gripe i čitanje poezije Barryja Callaghana na sav glas. Potom je sjeo za svoj PC i počeo pisati tekst za nas...

Hogg, poredak i smisao

Ovu poemu prije valja čitati kao začudni izdanak poznoga modernizma, nego kao postmodernostivo

Slaven Jurić

Barry Callaghan, *Hogg* (pjesme i crteži), prev. G. Gračan i B. Radaković, Konzor, Zagreb 1999.

Nedugo nakon pojave Joyceova *Uliksa*, g. 1923, T. S. Eliot je, u vrlo kratkom — i vrlo inteligentnom — članku *Uliks, poredak i mit*, ukazujući na iznimnu važnost jednoga aspekta u tom, sada već pomalo legendarnom djelu, napisao i sljedeće: »Koristeći mit, neprestano uspostavljajući paralelizam između suvremenosti i antike, g. Joyce traga za metodom koju će i ostali morati slijediti. Oni neće biti imitatori ništa više nego što bi bio znanstvenik koji koristi otkrića jednog Einsteina, nastavljajući s vlastitim, neovisnim istraživanjima. Riječ je naprosto o načinu kontroliranja, sređivanja, oblikovanja i osmišljavanja beskraje panorame jalovosti i anarhije kakva je naša suvremena povijest. G. Yeats je već dao obrise tog metodi, zbog čega vjerujem kako je g. Yeats prvi suvremenik koji je bio svjestan njezine potrebe. To je metoda kojoj je horoskop naklonjen.« Osim što je i sam razvio tu »mitsku« metodu (ja bih je radije nazvao »mitotvornom« ili »mitopoetskom«), u *Prufrocku* i *Pustoj zemlji*, Eliot je, bez sumnje, dobro pročitao u zvijezdama. Uz Becketta, koji je dugo bio pod izravnim Joyceovim utjecajem, dovoljno se prisjetiti Kafkinih romana, Döblinova *Berlin Alexanderplatz*, Bulgakovljeva *Majstora i Margarite*, raskošno brbljive, ali rijetko čitane Mannove tetralogije *Josip i njegova braća*, ili, pak, Rilkeovih *Soneta Orfeju*, pa da se vidi kako su neke od najzanimljivijih stranica ovostoljetne literature nastale na temelju sličnoga uvida.

Postindustrijski hodočasnik

Unatoč tome što je prošlo tri četvrt stoljeća od uspostavljanja dijagnoze, mislim da ne postoje točnije i jednostavnije rečenice koje bi opisale i metodu i razloge za njezinu primjenu od onih u knjizi *Hogg* kanadskoga pisca Barryja Callaghana. Nastala 1997, simbiozom i preradom dviju prijašnjih zbirki, *Pjesme i crteži o Hoggiu* (1978) i *Kameno slijepa ljubav* (*Stone Blind Love*, 1988), ona nije samo kompilacija Callaghanove poezije napisane u rasponu od dvaju desetljeća, nego se po tko zna koji put pokazalo kako je nova cjelina mnogo više od zbroja njezinih dijelova. Prerađeni ciklusi transformirani su u poemu s trodijelnom kompozicijom, u kojoj *Knjiga druga* sadrži samo dvije pjesme i crteže te čini svojevrsni epilog prvoj dionici Hoggova puta, ali je istodobno po svojoj funkciji *intermezzo* i pribli-

ranje za novu presudnu odluku. Unatoč višekratnim nastojanjima, crteže, nažalost, nisam imao prilike vidjeti, ali se ponešto o

njihovoj naravi i funkciji unutar ovoga intermedijalnoga djela može naslutiti iz vrlo informativnoga predgovora koji potpisuje Branko Gorjup kao i popratnih tekstova Margaret Atwood i samog Barryja Callaghana što, uz prevodilačke bilješke, daje u cjelini vrlo povoljan dojam o opremi knjige.

Kompozicijski plan poeme jasan je na prvi pogled. Na podlozi lirskoga organizacijskoga načela unutar pojedinih tekstova, osobito u prvom ciklusu, izdiže se čvrsta sižejna okosnica koja upravlja redoslijedom i značenjem cjeline. Sve je tu: prolog i uvodni dio gdje je Hogg, kojemu se zbog izdaje, po analogiji s Jamesom Hoggom njegovim povijesnim predloškom, odmah u mračnoj rupi noga stvori, te je, nakon što je »130 godina mjerio dužinu sobe« koracima, literarno uskrnuo i zaputio se do sama ishodišta kršćanske svetosti, u Jeruzalem. Tamo »susreće ženu«, ljubav, lažnu stepenicu k transcendentnom. Kad shvati da je transcendencija prazna, ili je cilj možda odviše visoko postavljen, (»Nisam ja za ovo mjesto gdje sunce / tuče sve što se vidi«) te da se »Bog skriva u srcu« — »Bog kog išteš / kući obitava« — vraća se u Toronto, postindustrijsku metropolu sjevera. U sasvim drukčijem okruženju, dok mitske paralele i da-

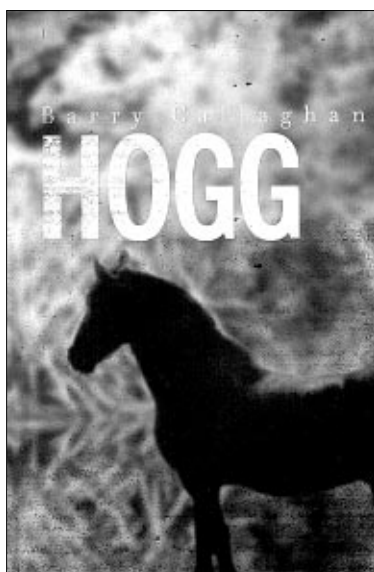
Ova se knjiga opasno primiče malobrojnoj skupini važnih knjiga koje su napisane potkraj stoljeća

lje frajcu na svakom koraku, nastavlja se ciklus. U društvu kockara, prostitutki, *dealera* — cijeli katalog kreautura koji krije grad i njegova podzemna željeznica — silaskom u podzemni svijet nastavlja se potraga za identitetom i spoznajom, započeta u Jeruzalemu.

Traženje lika u zrcalu

Okolo te središnje konstrukcije nanizani su mnogobrojni i raznovrsni prizori koji, katkad lirskom asocijativnošću, a katkad narativno, oslikavaju Hoggovu odiseju te je tako značenjski osuvremenjuju i znatno usložnjavaju. Mnogobrojne paralele, kako s judeo-kršćanskih, tako i s antičkih izvora, osim što Hoggov napor osmišljavaju i pretvaraju u paradigmatički *tour de force* od izdajničke »svinje« (*bog* u engleskom znači *svinja, prasac*) do suvremena sveca, obavljaju i zadaću semantičke multiplikacije. Mnogobrojne *dramatis personae* u ciklusu — koji je suvremena rastrgana i na fragmentima sazidana epopeja — tvore iznimno razvedeno poli-

fonu kompoziciju, u kojoj Hogg, žena, Adam, Eva, Sizif, Jona, Lazar, Krist, Juda, slikoviti polusvijet potonulih, »poniženih i uvri-

jedenih« iz podzemlja Toronta za koje Krist i Juda rade na istom zadatku — a posredno i Callaghan, Dante, Joyce i Eliot i mnogi drugi — progovaraju kroz usta lirskoga/pripovjednog subjekta. Umnostručavanje glasova kako u linearnom poretku tako i po vertikali svakodnevno — mitsko čitanje ovoga djela čine vrlo zahtjevnim, ali i vrlo zahvalnim, jer je uloženi trud nadoknađen znatnim estetičkim i intelektualnim dobitkom.

Kako bi za koliko-toliko adekvatno razjašnjenje mnogobrojnih aspekata bio potreban desetstruko veći prostor, opisat ću samo najupečatljivije crte zbog kojih se, po mom mišljenju, ova knjiga opasno primiče malobrojnoj skupini važnih knjiga koje su napisane potkraj stoljeća. Callaghan, prije svega, odlično barata raznovrsnim oruđima pjesničke tehnike: bilo da su pjesme pisane »klasično«, bilo da koristi neke od konvencija koje su književnopoljivno relativno mlade; upotreba određenoga postupka redovito je motivirana primjerenišću temi i, shodno tome, pridonosi daljnjem značenjskom i estetičkom obogaćivanju pojedine sekvence kao i djela u cjelini. Jedan od najčešćih je unošenje zrcalne strukture u tkivo teksta, budući da stanovita simetrija zbirke, opozicija (ali i inverzija, paradija pa i identifikacija) u odnosu sveto — profano, tradicija — modernitet, Sjever — Jug, čini njezinu temeljnu metaforu. Kad bih morao jednom rečenicom karakterizirati sve likove koji promiču stranicama Callaghanova djela, rekao bih da svi oni traže izgubljeni odraz u »velikom zrcalu«. Tako velike pretenzije poeme, dopuštaju autoru da s pravom posegne i u tradicionalni jezik lirskoga poezije i pjesmu završi »jakim« iskazom, gotovo sentencijom (»Naš svijet je rosa«, rekao je, »a evo sunca«). Premda *Hogg* ne bih bez ostatka čitao kao religioznu poemu, jer mi se čini da je religijski oslonac samo metonimija cjelokupnih napora suvremenog čovjeka u potrazi za cjelinom/smislom, temeljnu dvojnost možemo prepoznati i u koncepciji Boga. U prvom, jeruzalemskom djelu prepoznajemo sliku nemilosrdnoga i nepristupačnog Boga iz *Staroga zavjeta*, koji će, ako zatreba, spržiti svijet ne bude li dorastao njegovim zahtjevima, dok u pozadini drugoga i trećega poglavlja dominira onaj moder-

niji, interiorizirani Bog srca, milosrda, što i omogućuje junakov konačni spas.

Opreka beznađu

Pjesme s izrazito narativnim prosedeom, s druge strane, donose vrlo realističnu sliku iz slojevith prizora velegrada i na svjetlo

Antinihilizam poeme valja tražiti u onom misaonom sklopu koji se odriče svake utopijske koncepcije, bila ona okrenuta prema budućnosti ili prema zlatnom dobu

dana iznose tipične mračne pojave iz njegovog podzemlja. Pred nama je, dakle, osuvremenjeni *theatrum mundi*, pri čemu je likovima dopušteno da u izvornom stilskom registru, punom kolokvijalizama, pa i sočnih psovki, ispriopovijedaju vlastitu sudbinu (*Meduza među ološem*, *Sizif*, *kralj cracka*). Gustoća iskaza, uz spominjana mitotvorna osnaživanja koja su izvedena uvjerljivo i nimalo knjiški, često je potpomognuta literarnim reminiscencijama, citatima iz pučke i popularne popijevke kao i dvoznačnim jezičnim igrama s (crno)humornim efektom (»Prekasno, / strpao sam novčić pod jezik, / hinio mrtvacu među kopiladi / ali su ubili živoga Boga u meni...«).

Potrebno je još zapitati se u kojem pravcu ide resemantizacija mita u ovom djelu, drugim riječima, je li *Hogg* paradija i inverzija mita o spasenju ili je autor doista iznio optimističku viziju individualnoga napora, i, ako je tako, na čemu se taj optimizam gradi. Čini mi se da potonja varijanta ima čvršće argumente. Rekao bih, štoviše, da je Callaghanova poema unatoč sličnim poraznim prizorima suvremene svakodnevice što ih je dao Eliot u *Pustoj zemlji*, izravna opozicija njezinu beznađu. Je li Hogg, »kralj mrtvoizleženih« bliski potomak Eliotova Kralja ribara? I u Callaghanovom djelu ključni se simboli (kamen, voda) mogu povezati s mitom plodnosti i (privremeno) jalovošću. U prologu zatječemo »beskonačnu zimu beskonačnih noći«, u jednoj od ključnih pjesama (*Na cesti za Abu Goš*) traži se Ezekilovo more, dok je Jeruzalem »kamenno more« ili, nešto kasnije, »kamena rbina usadena u kamen« dok kurdskog redovnika nalaze u kamenoj izbi, a u njegovoj šaci »jaje iz kojeg se ptica nije izlegla«. Nakon teksta *Sad će pasti kiša* »lijeva voda iz tuša«, što je surogat za obnoviteljsku snagu vode i jasan znak za konačni ishod uzaludne potrage na svetom tlu, u Eliota se posljednji prizor odvija u napuštenoj kapeli; u Callaghana neposredno pred *Glazbu vode* i »promlom oblaka« u »presahloj krstionici« žrtvuju se »ispisane kajde«. Stoga afirmacija života, koju donosi kraj poeme, nije pomoć s neba niti nalazak utopijske podružju žilavih vitalističkih sposobnosti čovjeka da iz patnji iza-

de jači i pomiren sa sobom onakav kakav jest — grešan, neuljepšan i nesavršen. Antinihilizam poeme valja tražiti u onom misaonom sklopu koji se odriče svake utopijske koncepcije, bila ona okrenuta prema budućnosti ili prema *zlatnom dobu*. Camus je svaku utopiju vidio kao nihilizam, jer poriče ovdje i sada. Sličan stav, rekao bih, da se prepoznati u konačnom smislu Hoggova prijedena puta.

Modernistički nadomjestak

Bez obzira na dvojbene religijske konotacije djela (kakav je smisao žrtve?), mit Callaghana svakako nije samo podloga za označiteljske igrarije, nego najjače uporište koje se umjetnosti nudi kad želi progovoriti o bitnim egzistencijalnim dvojbama. Ovdje se forma, ponovimo za Barthesom, nanovo prevodi u smisao. Zato ovu poemu prije valja čitati kao začudni izdanak poznoga modernizma, nego kao postmodernostivo koje se već unaprijed odriče pretenzije na kakvo-takvo dohvaćanje cjeline te je poema o Hoggiu, u konačnici, baš kao i *Pusta zemlja*, baš kao i *Uliks* — nominalno roman, modernistički nadomjestak za tradicionalnu veliku epiku.

Jedan sam od onih koji su a priori zahvalni prevodiocima, osobito kad se zna kakve su im prosječne materijalne naknade, te zanovijetanje o sitnicama u načelu ostavljam drugima. No, Hogg je uglavnom prepjevan dobro, a nerijetko i izvrsno. Pritom moje pohvale više idu na račun Borivoja Radakovića koji je uložio mnogo žara i dosjetljivosti u adaptaciji najzahtjevnijih tekstova u knjizi. Giga Gračan je posao obavila korektno, osim jednoga mjesta pri samom početku knjige. U prevodenju poezije doslovnosti nikad dosta, ali je tu doslovnost pojela smisao. Pri kraju treće pjesme Hogg donosi prvu presudnu odluku o odlasku u Jeruzalem: »He cleared his throat, checked / the ground chill around his heart / and decided...« Prijevod glasi: »Pročistio je grlo, provjerio / mljevenu studen oko srca / i zaključio...«. Ovdje je glagol *to check* upotrijebljen u svom rjeđem značenju *zaustaviti, zadržati*, k tome prvi dio sintagme *the ground chill* ovdje implicira vezu s tlom, osnovom, pa mislim da cjelokupno mjesto valja tumačiti/prevesti: »Pročistio je grlo, uspregnuo dubinsku (iskonsku) jezu (studen) oko srca...«. Radaković često napušta doslovnost, uvijek motiviran što *slangom* što potrebom da se predoči zvukovna dimenzija iskaza kad je semantički obilježena. Navodim samo primjere iz *Hoggova epiloga*: za *pig-headed* (uporan, svojeglav) pronašao je izvrsno rješenje u pridjevu *nerast-rojiv* kojemu je semantičko polje blisko izvorniku, a istodobno zadržana paralela *pig* — nerast, vrlo bitna u karakterizaciji naslovnoga lika. U posljednjem pobjedonosnom uskliku iste pjesme (i ujedno poeme) »Behold the whole Hogg« opredijelio se za »Gledajte (još bi bolje bilo pogledajte), *gotovoga* (a ne cijeloga) Hogg«, očito zbog rime i asonance, u kojima grafička predodžba dominantnoga samoglasnika sugerira dovršenost i zao-kruženost poeme kao i glavnoga junaka. Na skliskom terenu gdje je prevodilac vazda razapet između (0)značitelja i (o)značenoga moje bi ocjene za umjetnički dojam bile između 5.8 i čistih 6.0. ☐

Čitanje uz papirnate maramice

Jergović uvježbava svoje deklarativno nagnuće melodrami, iskazano izjavom kako je najsretniji kad čitatelje navede na suze

Jurica Pavičić

Miljenko Jergović, *Mama Leone*, Durieux, Zagreb, 1999.

Nakon četiriju zbirki pjesama, zbirke novinskih eseja i jedne antologije, Miljenko Jergović ukorio je i treću zbirku priča. U četiri godine koje su prošle od Jergovićeve prethodne zbirke priča *Karivani*, sarajevsko-hrvatski je pisac promijenio troje novine kao novinar, počeo pisati i odbacio antiutopijski SF roman, izdao odličnu zbirku poezije te postao međunarodno ugledan pisac. Postao je to ponajviše svojim pričama: knjige *Sarajevski Marlboro* i *Karivani* prevedene su na glavne europske jezike i popraćene pozitivnim kritikama.

Ako Jergović duguje kratkim pričama svoju popularnost, s pravom se može tvrditi i obrnuto. Serija njegovih kratkih priča koje je od 1992. godine objavljivao u prilogu *Profil* Nedjeljne Dalmacije učinila je Jergovića popularnim piscem. Istovremeno, ta je serija učinila od kratke priče poželjnu i popularnu novinsku robu, otvorila put i ponudila inspiraciju mnogima da se okušaju u njoj. Je li premiono reći da danas, zahvaljujući takvom razvoju stvari, ni jedan segment domaće književnosti nema

tako pozitivan *image* kod publike kao kratka priča?

kritici. Jedino nije sasvim jasno zašto bi *andrićevati* bilo nešto tako loše, pa makar postojao i Aralica.

vatskih devedesetih, produkciju koja je po mnogima i najbolje što se u nas pisalo devedesetih. Tribusonovi *Rani dani* i *Zašto sam vam lagala* Julijane Matanović možda su najbolji primjeri takve nostalgije memoaristike, s tim da *Mama Leone* slični ipak više na drugu spomenutu knjigu, bar iz triju razloga: jer se bavi ranim djetinjstvom, jer se događa u Bosni i jer je po svom temeljnom štimungu sjetno-sentimentalna.

Možda je pretjerano reći da je *Mama Leone* najbolja *brvatska prozna knjiga zadnjih petnaest godina* (N. Rizvanović), ali nema sumnje da je jedna od najboljih u ovom desetljeću i najbolja — pogotovo najujednačenija — između autorovih triju. Razlog je jednostavan: nimalo novoj temi Jergović je našao novu formu.

Veliki djed

Ne treba odviše dokazivati kako je pisanje o djetinjstvu itekako učestala radnja. Još je Julian Barnes u *Flaubertovoj papigi* u indeksu nedopustivih knjiga napisao kako su *takve knjige dopuštene*, ali *samo jedna po svakom piscu*. U Jergoviću se nerijetko osjeti utjecaj takvog štiva. Onda kad čitamo o starom željezničaru koji pred sobom ima rastvoren mađarski rječnik i vozni red, pred čitateljem se nepogrešivo raskriliuje veliki djed ove knjige, čovjek koji je kod Jergovića potisnuo Carvera, Sidrana, Čehova i Andrića: Danilo Kiš. U sadržajnom je smislu *Mama Leone* unikatna tek onoliko koliko je svačije individualno iskustvo unikatno, a to nije karta na koju se pisac uvijek može kladiti.

Jergović se okladio i dobio, jer je za svoj *amarcord* našao i zaseban oblik. Taj se oblik teško da opisati bez terora naratološke aparature. Svaka od dvadeset jedne priče iz prvog dijela knjige zapravo je smjesa novele, eseja i memoarskog fragmenta. Pisac asocijativno i bez čvrste narativne okosnice prebire po niski motiva sjećanja iz djetinjstva *sidreći se* uz središnji motiv u posljednjoj trećini teksta, na način koji unekoliko podsjeća na neorealističku dramaturgiju. Jergović priče-eseje obično završava reaktivirajući neki motiv sa samog početka, često ga podvlačeći začudnim naslovima (*Ako vidiš da je to auto, reci*

mi). Poznavatelj kratke priče prepoznat će tu, dakako, odblesak carverovskog iskustva. No, Carver je, baš kao i Joyce, pisac koji poante *prepoznaje*, promatrač koji ih *nalazi* u gesti, postupku, obratu radnje ili replici. Jergović poante radije *izriče*, one su točka na i asocijativnog toka. Zato Jergovićeve priče i slične toliko na esejistiku. Zato su i posebne: udaljavaju se kudikamo više od središnjeg toka ovostoljetne novele nego one prethodnih zbirki.

Papirnate maramice

Treba, međutim, reći da *Mama Leone* sadrži i dosta *običnih* kratkih priča. Riječ je o jedanaest priča iz drugog dijela knjige pod nazivom *Toga dana završavala je jedna dječja povijest*. I one se uklapaju u sjajan dojam o *Mama Leone*: riječ je o možda najujednačenijem i najdojmljivijem novelističkom ciklusu koji je Jergović napisao. Osobito je zanimljiva stroga tematska ekskluzivnost tog paketa. Većina se priča bavi iseljenim Sarajevom, bivšim susjedima, ljubavnicima i šulkolegama koji su raspršeni od Kanade do Izraela. Sve su priče ujedno ljubavne, priče o sastancima, rastancima i puknutim srcima. Jergović u ovom bloku uvježbava svoje deklarativno nagnuće melodrami, iskazano izjavom kako je najsretniji kad čitatelje navede na suze. Osim jedne prvoloptaške à la Marquez varijacije (*Drugi poljubac Gite Danon*), ostale su priče zaista prvorzredna melodramska roba.

Da je sentimentalnost zeznut književni zadatak, zna danas svatko, osim literarnih dogmata: taj zadatak Jergoviću uvijek ponajbolje uspijeva, kroz ove i one forme, žanrove i teme. To je možda i glavna vrlina njegove književnosti. Doduše, uvijek će biti ljudi koji mrze nositi papirnate maramice u kino i koji imaju poriv dobaciti nešto smiješno dok se drugima srce kida od gudača u *offu*. *Mama Leone* nije knjiga za takve. Ona je na svoj način strašno staromodna i obična onoliko koliko je običan i zalazak sunca. ■

Sveto trojstvo

Rat, Sarajevo i Bosna bile su riječi koje su devedesetih bile toliko svakome po ustima da to nije uvijek bilo ugodno. Inflacija književnog i esejističkog grebanja o te tri riječi bila je tolika da je to pokatkad moglo ljutiti. Jergović je imao sreću ili nesreću da se njegova književnost ticala svih tih triju stvari. Ako mu je to možda i pomoglo u inozemstvu, psihološki je razumljivo i literarno razborito da se trećom knjigom htio otisnuti od tog trojstva. To je i učinio, i to više nego uvjerljivo.

Prva Jergovićeva knjiga — *Sarajevski Marlboro* — od naslova je do posljednje točke bila knjiga o Sarajevu, knjiga o ratu i generacijska knjiga. Ovo se posljednje tiče i sadržaja i forme, odnosno karverijansko-čehovljevske modela kratke priče koji je Jergović u njoj uvjerljivo demonstrirao, a koji je u to vrijeme bio generacijska fascinacija. Drugom knjigom *Karivani* Jergović je proširio interese na Bosnu u cjelini i na prošlost, iskustvo koje je bilo nadgeneracijsko. *Karivani* su bili manje ujednačena knjiga nego *Sarajevski Marlboro*, no razlog zašto je ta knjiga s ušitom primljena vani, a manje oduševljeno u Hrvatskoj ne tiču se samo njene vrsnoće. U vrijeme kad je povijesni žanr postao leglom političkih mutikaša, a mistifikacija kulture i identiteta omiljeni balkanski sport, Jergovićeva je (naročito) vršnjake ponekad ostavljala hladnim njegova, ma koliko dobroćudna, sućutna i sentimentalno-patriotska, mistifikacija Bosne. »Fura se na Andrića«, bio je čest prigovor, usmen baš kao i svi prigovori u hrvatskoj književnoj

Obiteljski mikrosvijet

Ako su postojale dvojbe kuda će se razvijati prozaik Jergović kad potroši bosanske i ratne teme, nakon *Mama Leone* one više ne postoje. Ovom knjigom Jergović nije proširio svoje tematske obzore na nešto novo. Upravo obratno, svoje je tematologiju precizno i raskošno suzio na mikrosvijet: obitelj. Jer, glavninu knjige (točnije, blok od dvadeset jedne kratke proze pod nadnaslovom *Kad sam se rodio, zalazao je pas na bodniku rodilišta*) čine priče u kojima Jergović evocira rano djetinjstvo, bake i djedove, obiteljski ambijent i sebe sama kao dječčića. Nakon što se pozabavio svojom kulturnom pripadnošću (zavičajem, gradom i naraštajem), Jergović je tako opisao i svoju biološku pripadnost. Stavljajući opet kulturu u prvi plan: *Mama Leone* ponajviše je knjiga o starim hitovima, kompotima i likerima, blagdanima i igračkama, ljetovanjima i žalovanjima. U tom smislu Jergovićeva autobiografska zbirka nastavlja memoarsku produkciju hr-

nakon što je junački spasio majku i kćer, vraća se u Južnu Karolinu. U tom se trenutku počinje kuhati američki lonac o 20. stoljeću jer kroz svoje likove Conroy će obraditi ne samo holo-

Oda američkom Jugu

Nazvati ovaj roman remek-djelom koje se kompulzivno čita ipak je odveć američko pretjerivanje

Jadranka Pintarić

Pat Conroy, *Glazba s plaže*, preveo Tomislav Mihalić, Algoritam, Biblioteka Zlatko Crnković vam predstavlja, Zagreb, 1999.

Q ovom bi se romanu moglo početi govoriti parafrazirajući jednu čuvenu rečenicu i pod optužbom europocentrične dekadencije: kad preko Velike bare tvrde da je nešto velika književnost, predostrožnosti radi valja uz čitanje ipak uzeti kokice i kolu, umjesto olovke i notesa za bilježne poticajnih autorovih rečenica. S tim stajalištem nema razočaranja, nego samo ugodnih iznenađenja. Samo za *Glazbu s plaže* trebat će vam brdo kokica i galoni kole jer tih sedam stotina stranica traže ne samo napor da se u ruci drži tako debela i teška knjiga, nego i da zatrpate rupu autorove ambicije i pretencioznosti. U svoj je šesti roman Conroy upleo doista tolika toga da se čini kao da je pokušao napisati neku vrstu dobrog starog europskog *Zeitromana*. Pokušao, ali ne i uspio, va-

lja odmah reći. Autor *Princa plime* ovaj je put zagrizao prevelik zalogaj.

Dakle, jušnjak Jack McCall poslije samoubojstva svoje žene s kćerkicom seli u Rim ne bi li se odijelio od svega što ga traumatizira i posve se posvetio odgoju djeteta i pisanju gastronomskih priručnika i vodiča. Djevojčici pripovijeda priče o svojoj prošlosti na Jugu, ali hotimice zatimljujući i prešućujući veličanstvenost tog kraja i onoga što on čini ljudima koji tamo odrastu. No nakon pet godina njegov je plan poremećen pojavom šogorice koja ga dolazi moliti da se pomiri s puncem i punicom te brzojavom u kojem mu njegova braća javljaju kako mu majka umire od leukemije. Tako se ponovo uspostavljaju veze s rodnim krajem i osobama iz prošlosti. Nakon nekih zavrzlama, pa i toga da eto baš njega na rimskom aerodromu nastrijele teroristi

kaust, Auschwitz, nego i stradanja Židova u carskoj Rusiji, Drugi svjetski rat, poraće, burne 1960-e i Vijetnam, pa čak i lokalpatriotski debelo zahvatiti u slavnu prošlost Juga. Zaplet se pak plete oko nekog događaja iz studentskih dana i prijatelja koji se od tada skriva kao svećenik. Naposljetku na pozornici mjesnog kazališta svi junaci dožive veliku katarzu i prosvjerenje te svi jedni drugima oprostite ono što su si desetljećima zamjerali, zbog čega su se mrzili ili izbjegavali. Svi sve shvate puni ljubavi i razumijevanja, pa i kršćanskog milosrđa, a naš se glavni junak, s blagoslovom kćeri, oženi svojom prvom ljubavi iz mladosti i to u Rimu. »Svadba je održana, veselilo se i plesalo, pa ako nisu prestali, plešu još i sada. A onome tko je to ispričao usta se još ni sada nisu osušila.« (Jacob i Wilhelm Grimm)

E kad dakle to podebela djelce ne bi imalo drugih pretenzija, nego samo biti knjigom koja literarizira neke aspekte suvremenog američkog života ili štivom razbibrige, sve bi bilo u redu. No autor, za kojeg kažu da je učenik škole Margaret Mitchell, nije dostigao njezinu vještinu u nepretencioznosti i držanju jednog puta, pa su mu se ili lončići pobrkali ili je u svojoj slavi izgubio mjeru te nije dopustio urednicima da tekstu daju primjeren usredotočen sadržaj, kao što je bio slučaj u njegovim prethodnim romanima. Dok se drži jedne teme, Pat Conroy je čitak na dušak, ali sad kad se latio da sve što ga muči strpa u jedne korice, dobili smo grandioznu gozbu s nizom teških i neusklađenih jela. Priče o stradanju Židova književno su odavno i odlično obrađene, priča o vijetnamskom ratu i *djeci cvijeća* već smo mnogo pročitali, neka djela o osobitosti američkog juga već su odavno književna klasika, naslije u obitelji i zlostavljanje djece Hollywood je *izraobao* u svim vidovima, tajne iz mladosti neke klapa *potrošila* je još književnost s kraja prošlog stoljeća. Dakle, Conroy je trebao biti vraški originalan i nadaren da bi sve to ponovno uobličio u nešto barem dojmljivo. No on samo ponavlja na bezbrojnim stranica kako je tamo, na Jugu, sve najveće, svi su najpametniji, najljepši, najplemenitiji, doživljavaju najveće ljubavi, obitelji su najtraumatičnije, majke su najzakočenije, svaki je trenutak života legendaran, ništa nije nevažno, trivijalno ili banalno itd. Nakon nekog vremena čitatelj bi trebao početi vjerovati kako se na američkom Jugu u međuvremenu rodila neka nova, posebna, samosvojna nacija koja je stvorila novu civilizaciju, nama europskim ignorancijom nedovoljno poznatu. U tri je svoja lika *stropao* svu povijesnu patnju židovskog naroda, a jednom od tih likova dogodilo se apsolutno svo zlo koje se nekom Židovu u holokaustu teoretski moglo dogoditi — osim

da umre pa da Conroy ne bude svjedok u tom dijelu južnjačke sage. Neuvjerljivi likovi sklepani su stereotipi, a kako sve mora sretno završiti, tako i oni zločesti na kraju budu plemeniti i velikodušni. Conroy vjeruje da se u svakom biću krije izvorna dobrota koju samo eksplozijom snažnih emocija treba uzdrmati i izvuci na površinu. K tome se još tipično američki nadivio osobitostima Rima, Venecije te europske kulture i načina života. Kažu da je izvorni rukopis bio dvostruko veći, ali i ovaj upola skraćeni moglo se još napola skratiti, a da sve ostane jasno. No nazvati to remek-djelom koje se kompulzivno čita, ipak je odveć američko pretjerivanje.

Recimo da je to ipak malo prestrog pogled na *Glazbu s plaže*. Dobrohotan pogled naći će tom djelu i nekih vrlina. Naravno, Conroy umije pisati crnohumorne dijaloge (tzv. *tradedamak* Conroy humor) — ma da mi je upoznati obitelj u kojoj se tako razgovara, odmah bih molila za usvojenje! Pun je strasti i emocija. Umije on i s jezikom — to mu se ne može sporiti. Valja pohvaliti hrvatski prijevod Tomislava Mihalića koji je sintaksu učinio plovnom nizinskom rijekom bez okuka, a leksik je bogata južnjačka flora i fauna. Dijelovi priče u kojima se kreće na »sigurnom terenu« odnosa unutar obitelji, psihologije u djetinjstvu traumatiziranih likova, oslikavanja vojnički autoritarna oca i posljedica koje to ostavlja na njegova sina, romantične ljubavi i sl. zdravo su i prokrvljeno tkivo tog romana. Velikajući Jug dao si je maha i u opisima krajolika i prirode, ugrađivši i pomodnu ekološku temu spašavanja ugroženih vrsta, pa taj dio može biti, recimo edukativan. U svakom slučaju, ipak, kad još malo zatopli, *Glazba s plaže* doista je dobra preporuka za knjigu za plažu — ekonomična za cijeli godišnji odmor. Uz to tako će vas stalno podsjećati da se od prošlosti i sebe ne može pobjeći ni u vječni Rim. ■

Dorin ZG dnevnik

U Čićinu čast vojni orkestar odsvira je *Ta divna splitska noć* za koji je tekst napisala Vjekoslava Huljić, glazbu Tonči Huljić, a aranžman Remi Kazinoti

Dušanka Profeta

Književni petak — Baš je bilo lipo po Americi posvećen knjizi Dermana Senjanovića *US&A* (Durieux, Zagreb, 1999), Gradska knjižnica, Zagreb, 21. svibnja 1999.

U Gradskoj je knjižnici 21. svibnja održan posljednji ovosezonski Književni petak posvećen novoj knjizi Dermana Senjanovića *US&A* (*United Split i Amerika*). Uz autora (zvanog Čićo), na tribini su sudjelovali Nenad Popović, Igor Lasić i Miljenko Jergović. Opći je zaključak govornika da je riječ o sjajnoj knjizi, a to je mišljenje i autorice ovih redaka, koja je

upravo ispisala najkraću kritiku u svojoj skromnoj kritičarskoj karijeri. Kako je bilo na tribini izvještava Senjanovićeva prijaja-

bila trafika s pogledom na Plo-min 2, a ispod je pisalo: *Listovi su svi na broju, prepoznat ću ruku tvoju.*

teljica Dora, autorica *Dorina dnevnika*:

»Jutros sam se probudila u pauzi. Između kave i cigarete. Kava je rekla da neće ona svaki dan ići prva pišat, jer je u banji lede-no. Zato san otišla prva ja. U banji je bio vokalni-instrumentalni sastav koji je pjevao arije iz *Male Floramye* i piša u lavandin jer je Čićo okupira zahod već od pet uri. Pokucala san nježno i pružila mu podršku. Uzeja je podršku, kavu, cigaretu, džepni nož, mlijeko za sunčanje, korijenski pravopis i Pascalove *Misli* i otiša taksijem do Knina, a onda učinija dir preko Benkovca, Siska, Leibnitza, Aix-en-Provencea i Utrina. Oko šest je stiga do prve trafike i tražija kartolinu s pogledom jer se obeća javit na Bačvice čim stigne do trafike. Na kartolini je

tu šutnje jer je Ivanka Boljkovac na vojnoj vježbi. Minuta je brzo izašla jer je morala još nešto obaviti u gradu, a voditelj je pozdravija nazočne, bezočne i sve koji misle da vegetarijanci ne bi smjeli jesti jaja. Voditelja mi je došlo za, jer se bidad naradija. Mora je uč i izać, držat mikrofon, spustit mikrofon, oprat zube i otvorit prozor. Vučjak Ben se nakašlja, ispriča bezočnima za nazočne i nazočnima za bezočne, i reka da će o jajima govoriti drugom prilikom. Taman da će počat kulturno-umjetnički program kad eto telegrama sljedećeg sadržaja: *Gos-*

podin Miljenko Smoje trenutno nije i neće biti dostupan. Igra finale turnira u briškuli protiv gospodina Marka Uvodica. Gospoda iz trećeg reda je rekla da ona to više ne može izdržat te se obratila glade i unatoč:

Knjiga Dermana Senjanovića US&A pripada žanru putopisne proze. U njoj postoje dva putnika: gospodin Paško i gospodin Smoje koji putuju Amerikom, prilikom čega im se događaju razni događaji. Jedan događaj posjet je Empire State Buildingu. Drugi događaj je bez presedana. Treći događaj je kad su sreli Joška. Četvrti događaj nije zabilježen, pa o njemu možemo samo nagađati.

Voditelj se nakašlja i trknija nogon sarajevski Marlboro. Ali gospoda se nije dala smesti. Izvadila je tekicu na rige i nastavila:

U novijoj hrvatskoj prozi teško da se može naći autor koji s toliko duba, ali opet i tuge, evocira događaje iz vlastite, bliske prošlosti. Roman US&A na neki je način posveta Miljenku Smoji, čovjeku koji je u svojim tekstovima ovjekovječio toliko slavljani splitski dub i humor.

Ajme, zajebala san se, to mi je natuknica za Hrvatsku enciklopediju, svezak četrnaest — zajapurila se gospoda od nelagode. Na to je dentlmenski uskočija sarajevski Marlboro i reka:

Knjigu US&A treba bi pročitati svaki Splitsčanin, svaki Dalmatinac, jer je riječ o pravom dalmatinskom bestselleru.

Publika je pala u trans i vikala Još!, Još! Onda se Čićo malo

okuražija, sta na katrigu, izvadija Pascalove *Misli* i pročitao:

Dame i gospodo. Kada san pisa ovo djelo, nisan se nada nikakvom uspjehu. Pisa san ga iz gušta, a objavljuje iz dišpeta, jer onima u Feralu priča nije odma legla. Stvar je spasija vučjak Ben koji je na vrime spozna veličinu moga genija i omogućija mi ovako krasnu rasprodaju. Zato vam zahvaljujem na pažnji i dovidenja. Motrite nas i sutra.

Šiša je sa katrige, otra pot sa čela i rukova se s gradonačelnikom. U Čićinu čast vojni orkestar odsvira je *Ta divna splitska noć* za koji je tekst napisala Vjekoslava Huljić, glazbu Tonči Huljić, a aranžman Remi Kazinoti. Miss Hrvatske za 1999. godinu pojavila se uduplo i uručila mu ključeve grada Zagreba. Ksenija Urličić predvodila je svečanu koncelebriranu misu. Dnevnu temperaturu od 13 do 19 sati najavila je Aleksandra Mindoljević i dječji zbor Zvezdice. Čiću je na kraju utovarilo u kariolu i svečano dopratilo u zračnu luku. Na ulasku u zrakoplov dočekali su ga pilot, kopilot, domaćica aviona, ministar vanjskih poslova i osobni likar. Publika ispred malih ekrana pratila je svečani događaj, dostojanstveno obilježen u cijeloj zemlji, a i šire. Skoro san zaboravila: u kužini su bili Đuza Stojiljković, Majda Sepe, Valter Dešpalj, urednik Biblioteke Hit, simfonijški orkestar HRT-a i predstavnici sponzora. »

Gren se malo vanka razvitrit

Detalj je važan! Šta je reportaža? Detalj! Ja sam to od Marka Uvodica naučija, on je bija veliki detaljist. A Dalmacija je puna sličić, čudesni mali sličić, detalja... i samo ji triba znat vidit. A da bi ji vidija triba izać iz auta... Iz interviewa objavljeno-ga 95/96 u *Feral Tribuneu*

Ana Schmidtbauer

Miljenko Smoje, *Kronika veloga mesta, Kronika o našem malom mistu, Pasje novelete, 1997, Split, Feral Tribune*

Godine 1997. u Biblioteci *Feral Tribunea* tiskana je *Kronika veloga mesta*, a iste su godine *Kronika o našem malom mistu* i *Pasje novelete* doživjele drugo izdanje.

Miljenko Smoje (1923-1995) desetljećima je radio kao feljtonist, reporter i urednik novinskih rubrika. Suradivao je u kazalištu, na radiju i televiziji za koju je napisao i scenarije dviju najpopularnijih dramskih serija u njenoj povijesti.

Smoje, dite splitskog sirotinjskog varoša, kvarta ribara i teža-ka, nije se dao zatvoriti među uredske zidove. Priču je tražio na ulicama grada čije je sve kutke i kale poznavao u dušu ili je jednostavno obilazio mala mesta u okolicama ili po otocima. Odlazio bi tamo *di ima svita, šušura, di je lipo, veselo*. Njegova teza bila je da su dalmatinski gradovi i mala mesta samo kulise, pozornice velikog uličnog teatra Dalmacije. *Grad*

gradon čine judi, rekao je, a Split, Dalmacija to je Mediteran koji na ulici živi, umire, svada se i ljubi. *Dalmacija nije ni geografski ni historijski pojam, Dalmacija je naprosto Dalmacija.*

Smoje je znao sve tajne te riznice. Poput pravog anatoma neumorno je razotkrivao sve osobine mediteranskog mentaliteta, secirao ga ironijskim skalpelom, neumoljivom kritičkom rečenicom. Pisao je na čakavštini jer, kako je rekao, tako mu se bilo lakše izraziti, a na čakavštini je i svaka kritika lakše prolazila jer je nisu ozbiljno shvaćali. Taj fenomen splitskog govora, u stvari simbioza degenerirane talijanštine i čakavice, obilježen je podrugljivošću i šaljivim implikacijama. Splitska dijalektalna literatura, nažalost, redovito paradira s maskom klauna i lokalni je govor sam po sebi gruba šala. No, ovaj kroničar velog i malog mesta spasio je od zaborava poseban splitski govorni amalgam koji koristi sve manje pojedinaca. Dao mu je literarnu funkciju, ali ne ustručavajući se začiniti ga sočnim *beštima* niti kontaminirati tradicionalni idiom uz put pokupljenim natruhama. Živi govorni jezik to podnosi i Smoje ga bez dotjerivanja koristi u svim svojim tekstovima koji nimalo ne koketiraju s ozbiljnom književnošću. Superiorno je nadvladao suhoparni novinarski jezik i žurnalistički verbalizam suprostavljajući im čitku i jednostavnu rečenicu.

Kroničar s maskom klauna

Velo misto, odnosno Split i Malo misto, kao egzempl bilo kojeg dalmatinskog gradića i sela, i

prije Smoje zasluživali su pozornost putopisaca i književnika. Književnost je, kako navodi Kudrjavcev, duhovno oko sveobuhvatne prodornosti. Književnost posjeduje sklonost i težnju da protumači i otkrije sve one neobične i skrivene zagonetke grada pred kojima su povijest i sociologija uglavnom nemoćne. Književni medij postaje detektor svih malih nastranosti i neregularnosti života dalmatinske sredine. Smoju kao feljtonista i kroničara zanimaju i vedute i mirisi, ugođaji i zbivanja, ali prvenstveno njihovi protagonisti, ljudi i njihovi odnosi, oridinali koji djeluju po nekim svojim pravilima. Stvorio je cijelu galeriju prepoznatljivih, autentičnih likova. U špalir je postavio Andu vlajinu, sekretara, Maru mulicu, Meštra i mnoge druge te načinio od njih karakterne tipove, stalne obrasce lukaveca, šmutljivca i glupana, *kuriože*... Čak se ne može reći da su izmišljeni, da su proizvod čiste fikcije jer ih je Smoje u nekom malom mistu susreo. Likove je oblikovao po uzorcima iz neke sredine, po načelu iskustvene neposrednosti i individualno je postalo toliko opće da su se u Dalmaciji svi zaklinjali da je dotur Luidi baš iz njihova mesta. Smoju ne zanimaju iznimni karakteri i iznimne

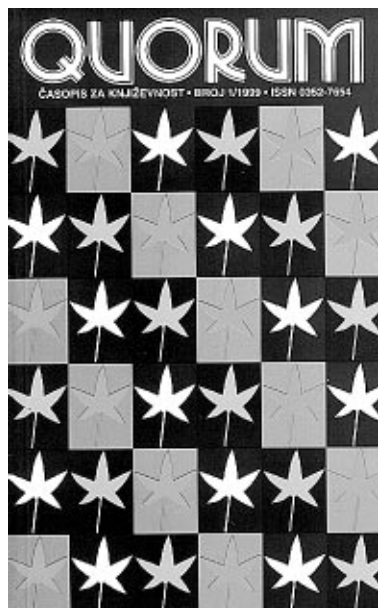
zgode, njegov interes usredotočen je na obično i svakodnevno. Smojina optika optika je autentična svjedoka, nimalo naivna u oertavanju izvornog rasporeda stvari. Značajne su autohtone teme i gotovo dokumentaristička fizionomija fabula. Kronika kao žanrovski okvir daje Smoji alibi da se ono o čemu govori stvarno i dogodilo, da ne nudi stvarnost neke druge vrste. Običnu i posve jednoličnu svakodnevnicu transponira kroz humor i satiru. Taj isti humor djelotvoran je i u obrnutom procesu kada suviše ozbiljnim stvarima i događajima poput Prvog i Drugog svjetskog rata treba oduzeti nešto od njihove zlokobnosti. Dapače, moglo bi se reći da je upravo to još jedna od karakteristika dalmatinskog fenomena kada se tužne i ozbiljne situacije premeću u razloge za šalu, nadmetanje pa čak i iskazivanje epikurejskih radosti. Dalmatinski, štovišje splitski humor ulice koji ne šteti i nema milosti Danijel Dragojević tumači kao tipičan humor ekstrovertiranog tipa. Autor primjećuje da taj humor nije samo dobrodušni odušak već i simptom posebne unutrašnje napetosti. Operetna raspijevanost maska je skepse i rezignacije. Osim što bi takav humor bio simptom unutrašnjih tenzija,

nije isključeno da je ta otvorena poruga naspram svake neiskrenosti i poze i samoobrana od fascinacije (lažnim) veličinama i superlativima bilo koje vrste. Tim humorom se imenuje svijet i time ga se vrednuje. Kritiziranje i ismijavanje koliko prema drugima okrenuto je i prema samom subjektu. To je naznaka temeljne istine o dalmatinskoj kontradiktornosti, razapetosti između mnogih ljubavi, ali i još više mržnja, između skrivene mudrosti i nametljive gluposti.

Mitologija svakidašnjeg života

Smoje ostvaruje ugođaj Splita i maloga mesta te njihovoga društvenog života u prvoj polovini ovog stoljeća: njihova učmala malogradanska svakodnevnica određena svim prosječnostima koje ne daje mjesto velikim junacima s jedne strane, i tzv. »lude godine« nakon Prvog svjetskog rata s druge strane, kada nagli dolazak stranaca, savezničko brodolje u luci, političke svade i sl. inteziviraju javni život. Smojino pričanje nije *pogled drugoga*, nego *pogled iznutra*. U sjecištima epizoda usustavljaju se neka opća mjesta koja nose važne emocionalne naboje. Te točke pripadaju *mitologiji svakidašnjeg života*. U fokusu se *spontane* mitologizacije uglavila se fjaka, pa vino, bakalar, maren-de itd. U njima je tradicija okamenjena i autor žali za tim dobrim starim vremenima prije promjena koje su donijeli avioni, *tonobili, furešti*... Te promjene nerijetko dijagnosticira kao patološke izrugujući se s profiterstvu, novim građanskim manirima, snobizmu, pozerstvu... Smoje ne želi povratak na staro jer je okusio i surovost tih (kao i ovih) vremena, no ljepote i vrijednosti svakodnevnica naših mesta i mediteranske dokolice ne želi izgubiti i svoje libre ostavlja kao podsjetnike na to. »

Ukratko Časopisi

Quorum, časopis za književnost, broj 1/1999, Naklada MD, Zagreb, 1999, glavni urednik Miroslav Mićanović

Dragan Koruga

Prvi ovogodišnji broj *Quoruma*, koji se pojavio sa zakašnjenjem od nekoliko mjeseci, u već tradicionalno zanimljivom grafičkom ruhu donosi čitav niz priloga i može se svakako uzeti kao jedan od najboljih brojeva u posljednjih nekoliko godina. Jedan od nosećih blokova posvećen je Robertu Mlinarcu (1966), kojeg se ubraja među istaknutije pisce mlade generacije. Uz njegova dva teksta blok je dopunjen i kritikama Mirka Kovača, Zorana Ferića i Dalibora Šimprage.

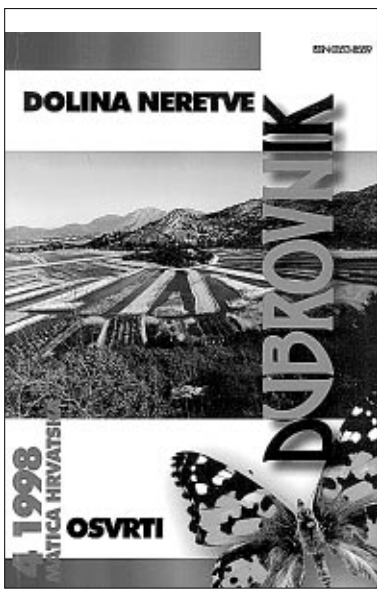
Milorad Stojević (1948) poslao je *Quorumu* nekoliko svojih novijih pjesama koje su popraćene predgovorom Sanjina Sorela. Analizirajući pjesnikov opus (kojega su temeljne odlike manirizam i intertekstualnost) Sorel zaključuje kako posljednja Stojevićeva zbirka *Došljak iz knjige* predstavlja prijelomnu fazu jer bi insistiranje na istom konceptu vodilo u poetsku permutaciju. Spomenimo uz to da u rubrici *Književne prakse* poeziju objavljuju Evelina Rudan, Tomislav Bogdan, Sanja Lovrenčić i Igor Rončević, a prozu Marinela, Bekim Serjanović, Senko Karuza i Željko Kliment.

Igor Štikš priredio je naslovnu priču iz zbirke *Tajna džema od malina* Karima Zaimovića (1971-1995). Taj je poznavatelj stripa i popularni komentator ratno-političkih zbivanja pao kao jedna od posljednjih žrtava bombardiranja opsjednutoga Sarajeva kao što je i predvidio u jednoj od svojih proza. Njegov fikcionalni svijet sa središtem u Sarajevu satkan je od niza međusobno isprepletenih i maštovito zapletenih kvazidokumentarističkih priča koje prenosi pripovjedač-istražitelj/novinar/kroničar.

U bloku koji je priredio Zoran Roško o svojim teorijama kulture govore Brian Eno i

Andrew Ross, a Neven Ušumović donosi nam »dva mađarska (auto)portreta« tj. tekstove Bele Hamvasa o Rudolfu Kassneru i Gyorgya Szabadosa o Bartoku. O zagrebačkoj likovnoj umjetnici Editi Schubert (1947) pišu Vladimir Mattioni, Leonida Kovač i Mirela Ramljak Purgar.

Posljednji blok, posvećen rodoskvrcu, nastoji, kako kaže priređivačica Ljiljana Filipović, ne samo prikazati teškoće žrtava incesta nego i dijagnosticirati stanje našeg doba u kojem takva tema postaje senzacionalističkom i politiziranom, a čine ga tekstovi Eduarda Tesonea o važnosti tabua incesta za simbolički poredak obitelji i Helmuta Thiela o stanju miješanja zbilje i fikcije kao posljedice rane traume incesta. Može se vjerovati da trojica drugih autora (Denis Salas, Ian Hacking i Rudiger Lautman), koje Filipović spominje u predgovoru, nisu ispalili, nego će se pojaviti u nekom od sljedećih brojeva i tako pridonijeti u nas ne odviše živoj raspravi o tom koliko teorijskom toliko i društvenom problemu. □

Dubrovnik, časopis za književnost i znanost, Nova serija, godište IX, 1998, broj 4, Matica hrvatska Dubrovnik, odgovorna urednica Ivana Burdžlez

Iva Pleše

Uzmete li u čitateljske ruke novi broj *Dubrovnika*, vrlo ćete vjerojatno reći: smijurija ili nešto slično, a moglo bi vam biti teško oko srca kada shvatite na što se sve troši oskudan kulturnjački novac, i to u časopisu koji je nekada znao nuditi zaista nove i vrijedne stvari. Brojke govore same: od pedesetak tekstova u ovome broju *Dubrovnika* njih desetak objavljeno je već u jednoj te istoj publikaciji Ministarstva kulture Republike Hrvatske pod nazivom *Nacionalni seminar o zaštiti i korištenju vlažnih područja u Hrvatskoj*, a seminar o kojem je riječ održan je »davne« 1997. godine. Dvadesetak tekstova odlomci su iz knjiga — i ponekog časopisa ili zbornika — objavljenih većinom devedesetih godina, ovoga stoljeća dakako, i to na hrvatskome jeziku kod hrvatskih izdavača. Od tih je dvadeset njih devet preuzeto iz samo tri knjige, a iz jedne je pak objavljeno čak

šezdesetak stranica teksta, istina s brojnim tablicama.

Podaci (ili podatci kako bi rekli u *Dubrovniku*) o tekstovima prvotno tiskanim negdje drugdje stoje uz svaki tekst — uredništvo ih, naime, donosi bez skrivanja, ali i bez objašnjenja zašto glavninu broja čine već objavljeni tekstovi. Te male fusnote koje upućuju na izvore iz kojih su tekstovi preuzeti jednostavno su me opčarale svojom učestalošću pa, suprotno uobičajenim pravilima pisanja o časopisima u ovoj rubrici, tvore i glavni, a gotovo i jedini dio moga prikaza. Sve mi se ostalo činilo manje važnim. Šteta, jer je naslov na koricama *Dubrovnika* obećavao mnogo: *Dolina Neretve* je, naime, nit koja povezuje sve tekstove, od onih arheoloških, povijesnih i etnografskih do onih o gospodarstvu, turizmu ili životinjskom svijetu neretvanskog kraja.

Dubrovnik je nekada, kao i Dubrovnik, brojao mnogo bolje dane. Nisu valjda otišli niz rijeku *Neretvu*? □

Poezija

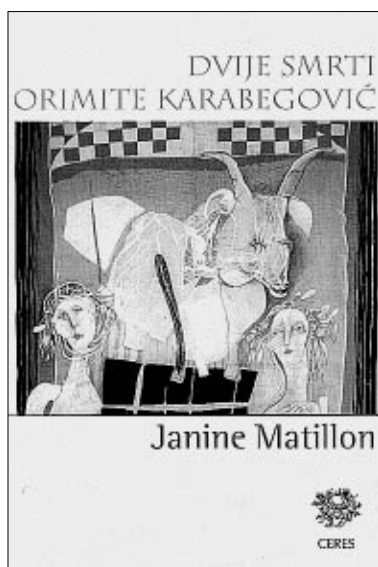
Elia Patricia Pekica, *U podnožju neba*, Ceres, Biblioteka Volubilis, Zagreb, 1999.

Rade Jarak

Elia Patricia Pekica mlada je autorica stihova, rođena 1971, kojoj je nakladnik *Ceres* objavio već drugu zbirku pjesama. Možda ne iznenađuje lakoća pisanja te autorice koliko lakoća objavljivanja u relativno prestižnoj izdavačkoj kući. Pjesme u zbirci *U podnožju neba* zaista su napisane s lakoćom i nemaju većih dodirnih točaka s pojedinim poetskim strujama i stilovima iz bliže prošlosti. To je u isto vrijeme prednost i nedostatak. Prednost je zato jer poezija voli iskrenost, pisanje izvan svih kanona, ne trpi štrebere i epigone. Nedostatak je u tome što autorica nema baš previše razvijenu selektivnu svijest, a to je, izgleda, i ne brine. Stoga pjesnikinja ne kopira neki manje ili više moderni pjesnički stil ili izam, već piše prema vlastitoj predožbi o pjesništvu, koju su uglavnom mnogi već *apsolvirali* najkasnije u pu-

bertetu. No, sve to zajedno još ne može umanjiti vrijednost njezina rada. Poezija može krenuti s najnepristupačnijega terena, može koristiti najobičniji rječnik, a i dalje biti vrlo dobra ili potencijano dobra. *Klasični* pristup poeziji kakav, čini se, koristi Elia Patricia Pekica, ujedno je i najteži, a njezin rad ostaje otvoren za nove mogućnosti. Stoga očekujemo njezinu treću zbirku, koju *Ceres* najavljuje uskoro, da vidimo koliko njezino kontinuirano objavljivanje ima pokrića. □

Proza

Janine Matillon, *Dvije smrti Orimite Karabegović*, prevela s francuskoga Ana Kolesarić, Ceres, Zagreb, 1999.

Duška Profeta

Roman *Dvije smrti Orimite Karabegović* spisateljice Janine Matillon francuska je književna kritika nazvala *prvim velikim romanom* o ratu u Bosni i Hercegovini. Činjenica da je riječ o romanu, a ne o ispovijednoj prozi, mogla bi značiti da je u svijesti europskih autora rat u Bosni već dovoljno daleko da se priče kojima je temelj neposredno svjedočenje žrtava mogu pretočiti u tekst što nema uporište u stvarnome liku, u neposrednome iskustvu. Orimitu Karabegović rat je zatekao u vrijeme dok je pripremala doktorsku disertaciju o Stéphaneu Mallarméu. Zbog poznavanja nekoliko jezika, prvenstveno francuskoga, i visoke naobrazbe izdvojen je iz skupine žena čija je sudbina vodila u logor smrti. Skupina u kojoj se zatekla, predviđena je za oplodnju srpskim sjemenom i rađanje djece, modernih *nadljudi* u kojima će se spojiti pamet majki i karakter junačkoga srpskog naroda. Janine Matillon kroz Orimitinu sudbinu želi pokazati kako su se zločini odigrali naočigled civilizirane Europe koja je svoje sudjelovanje u ratu u Bosni kreirala prema izvještajima o broju žrtava. Pojam žrtve sugerira *bezličnost*, poistovjećuje čovjeka s užasom koji je proživio. Drugim rječima, povijest *žrtve* svodi se u svijesti zapadnjaka na povijest proživljenih patnji, kao da

ti ljudi prije strahota u kojima su se našli, nisu živjeli, disali, voljeli ili pisali disertacije o francuskom pjesništvu. Matillon kontrapunktira scene užasa iz logora sa stravičnom čistoćom i *luksuzom humano* silovanih žena, ideologiju i Mallarméove stihove, i, u krajnjoj instanciji, život prije i poslije rata. Za Orimitu je ovaj drugi prestao postojati pred očima *civilizirane* Europe. □

Damir Karakaš: *Bosanci su dobri ljudi*, Privatna naklada, Split, 1999.

Ilijana Marin

Neposredno nakon rata u Bosni, u vrijeme ondašnjih prvih višestranačkih izbora, Damir Karakaš je kao novinar *Večernjeg lista* propustovao kroz desetke bosanskih sela različitih entiteta. Tom prilikom je osim činjeničkih novinskih informacija sakupio niz dojmova i događanja vezanih uz *male* ljude, koje iznosi u knjizi *Bosanci su dobri ljudi*. Njezina je najveća vrijednost u dijelovima u kojima se autor pomiče u stranu i pušta aktere da se snalaze u svojoj priči, a ona pak stvara, kako autor kaže, *pomalo umobolan ugođaj*. Grotesku koja raste kao *kvasac*. Karakaš je dokumentarist koji bilježi vrijeme, ljude i događaje u određenom povijesnom kontekstu, koristeći ja formu tek da naznači tko on jest te zašto je tada i tamo. Ono što Karakaša kao autora, ne više novinara nego karikaturista sklonoga deestetizaciji stvarnosti, najviše zanima je groteska, crni humor i nakazna stvarnost. Autor prikazuje žive, konkretne osobe bez sarkazma ili ironije, ali to njegovo *realno* je toliko *realno* da poprima oblike fikcije stoga što u tome izolira vlastitu koncepciju od političkih zahtjeva trenutka. U tim kratkim, nimalo tendencioznim pričama — kada se uzme u obzir da se ipak opisuje osobit politički trenutak — zadivljujuće se vješto zaobilazi zamka *pro* i *contra* opredjeljenja autora. Karakaš se, kako u pogovoru knjige kaže recenzent Zlatko Olič, *prisposobljuje poput aktera skriveno kamere*. Autor za sebe pak kaže da propagira »lički rock'n'roll«. »Nije isto biti punker u OKC-u u Zagrebu i u Vatrogasnom domu

u Brinju« — ponosno naglašava *isbodište* vlastite imaginacije, a kada se uzme u obzir takvo *pripadništvo* jednom urbanom pokretu divlje izraslom u nekakvoj ličkoj zabiti jasno je Karakaševo opredjeljenje za karikaturu kao životni poziv, a sada i *karikaturalnu literaturu* koja zapravo nije ništa drugo doli gola svakodnevnica kojoj simbolika nije potrebna, čak štoviše ona je suvišna, kao i lizizam.

Karakaša je stoga nemoguće povezati s nekom književnom skupinom jer među piscima njegove generacije, sklonim klasičnom komponiranju proznih djela, on spada u one *maknute*. Iako sve priče čine zasebne cjeline, kompozicijski i stilski one tvore jedinstvenu zgusnutu strukturalnu masu čija je poveznica autorova primarna novinarska funkcija na njegovim *putešestvijama*. ■

Likovnost

Katalog 25. salona mladih, Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Zagreb, 1999.

Sunčica Ostoić

Dvadeset peti salon mladih (11. listopada-8. studenoga 1998), kakav bio da bio, konačno je dobio katalog. Crno-bijela unutrašnjost umotana je u korice jarkih ružičastih i narančastih tonova, a na tristotinjak stranica sadrži pozamašnu količinu slikovnog i tekstualnog materijala (na hrvatskome i engleskome) te je stvarno reprezentativno, cjelovito i detaljno popratno štivo, za koje je šteta što nije izašlo za vrijeme održavanja manifestacije. Obuhvatio je sve što se dešavalo na tom Salonu, otvorenom svijetu i proširenom novim kategorijama.

Na dosadašnje Salone se u tekstu *Umjesto zdravice* osvrnuo Klaudio Štefančić, a Iva Matija Bitanga u *Uvodu...* vzburi o tom najnovijem. Daljnja koncepcija kataloga podijeljena je po kategorijama (od A nadalje, poput adresara), a uz svaku je kraći uvodni tekst, obično nekog od članova žirija koji procjenjuje suvremeno, ne uvijek zavidno stanje, te reprodukcije. Katalog je grafički jasno, kvalitetno

i suvremeno izrađen, što je djelo Igora Kuduza. Kažimo još da je logotip Salona osmislio Željko Serdarević.

U A kategoriji — slikarstvo, kiparstvo, grafika, objekti, instalacije, urbane intervencije — Janka Vukmir govori o nepismenosti i sivilu u kreativnosti, sa čime se složila Sandra Križić Roban što se tiče grafičkog i proizvodnog dizajna kojem nedostaje *mladosti* i neopterećenih ostvarenja, a u dizajnu novih medija mali je broj zadovoljavajućih rješenja (D kategorija). Ivica Buljan koji piše o kategoriji H — kazalište, pokret i ples, performans, dramski, scenski, neverbalni, vizualni teatar, multimedijaska zbivanja i happening — također ne poriče da se ne povodimo za suvremenim zbivanjima, dok su stranci na tragu poznate estetike. Ivan Paić u kategoriji B — medijska umjetnost — kazuje o preispitivanju medija, razvijenoj mašti i o dobrom snalaženju u novim medijima, no naglašava da umjetničko djelo ponajprije treba biti otvoreno i samosvojno, a tek se onda može uključiti u područje analiza i polemika. O kategoriji C Blaženko Karešin kazuje da su izabrane ilustracije zanimljive estetike ili zanatski dobre, ali da nedostaju računalom obrađene ilustracije te da je pristigla masa loših amaterskih SF/fantasy ilustracija, dok je dječja ilustracija solidna. Edvin Salihović misli da ipak postoje oni koji se ozbiljno bave stripom. U E kategoriji, odnosno arhitekturi, o solidnoj razini i mnogobrojnosti pristiglih radova govore Vinko Penzezić i Krešimir Rogina. O modi kao umjetnosti u kategoriji F piše Tonči Vladislavić. Kreativnost i kvalitetu u glazbi nalazi Sanja Pleša (G kategorija), a i Branko Čegec u kategoriji I — literatura. Slijede osvrta na dvije autorske koncepcije Makoto Sei Watanabea i Tihomira Milovca (K kategorija), zatim nekoliko riječi o gostima Salona: austrijskim i francuskim umjetnicima pa fotografije radionice — Muzeja suvremene umjetnosti. Katalog završava adresarom. ■

Politologija

Hrvatska Agenda 2000, zbornik, urednik Ljubomir Čučić, Europski dom, Zagreb, 1999.

Grozdana Cvitan

U četvrtak, 3. lipnja u Europskom domu predstavljena je knjiga *Hrvatska Agenda 2000*. Europska građanska inicijativa za demokratsku alternativu, kraće EGIDA, neformalna je grupa građana koja želi svoja razmišljanja i prijedloge za buduću Hrvatsku zabilježiti i na ovaj

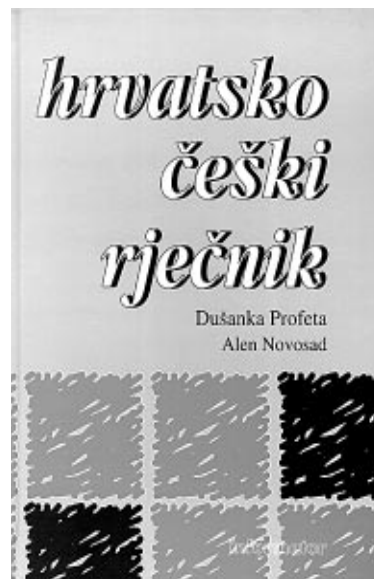

način. Naime svijest o tome da je Hrvatskoj nužna promjena jest neupitna, ali što i kako mijenjati najčešće ostaje tema iz okvira dnevne politike. Između gorčine i dobre volje ovom knjigom prevladava druga mogućnost, dakle dobra volja. Volja da se istraži, analizira i zaključuje o budućnosti države i društva u njezinim različitim segmentima rezultirala je knjigom koju su predstavili njezin urednik Ljubo Čučić, veleposlanici Njemačke Volker Haak i Velike Britanije Colin Munro te jedan od autora, akademik Vlatko Silobričić.

Nezaobilazna tema tranzicije ne mora nužno biti opravdanje za blokadu i pad društvenih tokova i uništavanje demokratskih institucija društva. Dobivši zadaću da analizira putove Europe i Hrvatske u gospodarstvu, pravu, znanosti, kulturi, medijima, poljoprivredi, energetici, zdravstvu i drugim područjima života, dvadesetak stručnjaka zapisalo je svoje rezultate, ali i promišljanja za budućnost. Rješenja koja nude predmnijevaju i moguće prepreke, ali nude i metodologiju kojom doći do potrebitih rješenja. Autor uvodnog teksta *Hrvatska pred Europom 2000*. Josip Šentija nada se da će Hrvati ustrajno raditi na tome »da Hrvatska iz ove dugotrajne krize izađe kao vjerodostojna, sigurna i prosperitetna zemlja, članica europske zajednice naroda«, jer napokon i na sreću svjedoci smo činjenice da Europa neumitno prodire u Hrvatsku i nije daleko vrijeme svijesti u kojem će razvojna nužnost pokazati da umišljenu epohalnost treba zamijeniti stvarna okrenutost budućnosti.

U budućnosti će se postaviti pitanje kako smo prolazili ovo vrijeme. Oni koji o tome razmišljaju, nude rješenja i kad nisu moćni da ih provedu. Ostatak će barem u ovoj knjizi. Oni koji ih ne provedu nikad neće moći reći da ih nije bilo. Da Hrvatska nije imala odgovorne pojedince koji su nad njezinom sudbinom bili zabrinuti u vrijeme dok su je drugi trošili u sadašnjosti, a ne kao duhovno dobro i mogućnost za budućnost. ■

Rječnici

Dušanka Profeta i Alen Novosad, *Hrvatsko-češki rječnik*, Informator, Zagreb, 1999.

Katarina Luketić

Češko-hrvatske i hrvatsko-češke veze ojačale su posljednjih desetak godina prvenstveno na planu gospodarske razmjene, ali i kulturne. Tako se već nekoliko godina osjećao manjak referentne literature i udžbenika češkoga jezika. Nakon češke početnice Alena Novosada pojavio se i *Hrvatsko-češki rječnik* nastao u autorskoj suradnji Dušanke Profete i Alena Novosada. Rječnik sadrži oko 50.000 riječi, pojmova, izraza i fraza, a namijenjen je, kako su u promidžbene svrhe napomenuli autori, svima koji poslovno surađuju s Češkom, studentima bohemistike, prevoditeljima, sudskim tumačima i uopće svim zainteresiranim za češki jezik i kulturu. Rječnik je djelo dvoje mladih autora kojima je to prvi projekt te vrste. Ako se uz to zna kako je riječ o prvom hrvatsko-češkom rječniku objavljenom u nas, onda već i prije njegova korištenja valja pohvaliti veliki trud, dugotrajan rad i entuzijazam njegovih autora, koji su se, za razliku od dugogodišnjih stručnjaka na tom području, odvažili i potrudili stvoriti takvo djelo. Rječnik će se naravno, kao i svako takvo djelo, zasigurno s godinama proširivati i nadopunjavati. Ali, nakon ovoga izdanja Profete i Novosada, ako ništa drugo, stvorena je osnova za takvo što, osnova na koju su ljubitelji češkoga jezika čekali godina. ■

Filmologija

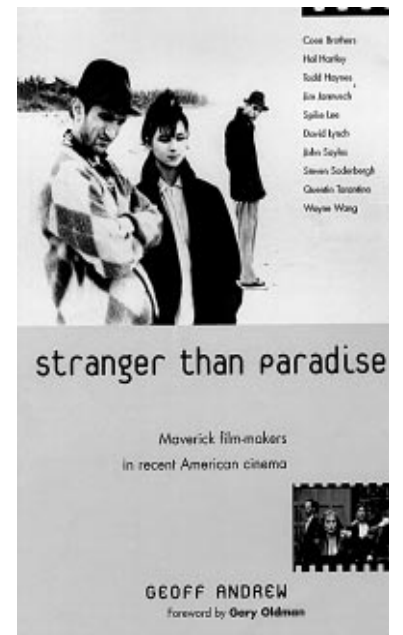
Veliki povratak nezavisnjaka na ovogodišnji Cannes dobar je povod da zavirimo u povijest filma

Geoff Andrew, *Stranger Than Paradise*, Prion Books Limited, London, 1998.

Diana Nenadić

Premda je zanimanje za nezavisnu scenu američkog filma ponešto oslabilo, poglavito nakon podbačaja *pomlatka* iz Sundancea (Rodriguez, Tarantino, Rockwell i dr.), engleski publicist Geoff Andrew procjenjuje

je s iznimnim entuzijazmom. *Najzdravije područje američkoga filmskog stvaralaštva* predmetom je njegove knjige *Stranger Than Paradise*, svojevrsne skupne monografije američkih *indies* s naslovom posuđenim od kultog filma Jima Jarmuscha. Tražeći zajednički nazivnik opusima, poetikama i kinematografskim pozicijama deseterice autora koji su obilježili američki film posljednja dva desetljeća (Lynch, Sayles, Wang, Jarmusch, braća Cohen, Soderbergh, Lee, Harley, Haynes, Tarantino), urednik londonskog magazina *Time Out* u podnaslovu knjige ipak izbjegava etiketu *nezavisni*, te se radije priklanja atributu *nekonformistički* (*maverick film-makers*). Time potencira važnost autorskog stava, a istodobno *amnestira* one nezavisnjake koji su s vremenom pristali na ponude holivudskih studija (Spike Lee, braća Cohen ili Quentin Tarantino), zadržavajući poetiku otklona. Uzimajući ih kao skupinu koja je, kako kaže prigodni uvodničar (glumac) Gary Oldman, *iskritizirala, preoblikovala i redefinirala američko iskustvo*, autor istodobno potertava i razlike među njima, tražeći ih kako u njihovu odnosu prema ukupnoj filmskoj tradiciji, žanru, američ-

koj kulturi tako i u tematskim preokupacijama i stilovima.

Osim zasebnih, ali i nužno komparativnih, analitičkih prikaza opusa deseterice, Andrewova knjiga, u uvodnom poglavlju, daje i kratak pregled (pred) povijesti američke nezavisne scene. Pretečama *nekonformiranih* imenovat će velikane poput Von Strocheima, Von Sternberga, Sirka, Raya, Fullera, a očevima, kumovima i starijom braćom autore iz trolista Welles-Cassavettes-Scorsese. U završnim poglavljima knjige zabilježiti će i određene podstruje unutar te produkcije (ženski film, *gay* film, transgresivni film itd.), kao i prinose novog naraštaja nezavisnjaka čiji opusi nisu dovoljno *nabujali* i *dozreli* za gornji dio njegova popisa.

Premda je hrvatska mlada kritika relativno brzo reagirala na pojavu nezavisnjaka, poistovjetivši se s otklonaškom poetikom, faktografski iscrpna, filmografski referentna i reprezentativna monografija Geoffa Andrewa mogla bi se naći, ako ne među prijevodnim, onda barem među uvezenim filmskim naslovima domaćih knjižara. Uostalom, holivudski *blockbusteri* postali su dosadni i publici i festivalskim odborima, a veliki povratak nezavisnjaka na ovogodišnji Cannes dobar je povod da zavirimo u povijest filma koja je, kako tvrdi Andrew, zapravo tek započela. ■

o r o z e c

Ali uopće nije bila riječ o ubojstvu

Neven Ušumović

Ali uopće nije bila riječ o ubojstvu. Mali je jednostavno izašao pred auto, a ja sam to vidio. Morao sam kupiti kruh, zavolio sam jedan novi, onaj s mekinjama. U trgovini sam, kako mi se to često događalo, izgubio koncentraciju i restreseno saplitao pogledom o Milu, Vjesnik, Doktora u kući, kaugume Dracula, Sirela sireve i pravilno poređana jaja s punkerskim na vrhu.

A stvarno nisam ja. Ja sam samo vidio: mali je imao walkman na ušima, hodao u ritmu trotoarom na drugoj strani ulice, koji put onako raperski spuštao ruke prema dolje, i smijao se nekom, nevidljivom, možda samom sebi, sebi na nekom ego-pop-TV-u. Cestom su brzali auti, podne je prošlo, promet se zgušnjavao.

Ali što sam ja tu radio? Kad razmislim, ustvari sam išao gore-dolje na svojoj strani ulice, bacao pogled na kiosk sa strane, zirkao i tražio ženski lik — bez ikakve namjere — koji se krio iza malenog prozorčića. Samo detalji: rame-ruka — eventualno vrat-špic brade — i to je bilo sve od nje!

Kao i uvijek, bilo je razloga za plesni korak, znam da sam skrećirao dlanovima po zraku, malo iznad džepova, nevidljivo i ironično podri-vajući svoje misli, zapletene i neosporno: aritmične. Ali nije bilo razloga da mali zbilja zapleše i izađe na cestu. Da li je razlog bio u naredbama koje je dobio s walkmana? Nešto je malog isključilo, ugasilo ga, ili obrnuto, mali je pobrkao prekidače-okidače i ušao u prazan prostor koji se odjednom otvorio u njegovoj glavi. Auto zbog toga nije mijenjao brzinu. Vozač je bio u redu, iako glazbu koju je on slušao nismo mogli čuti. Sve je bilo u redu.

Meni nije bilo u redu jedino sa mnom, ne? Zašto sam ostao stajati i onda kada se već ništa nije moglo vidjeti. Uvjeren, ali zbilja uvjeren u policiju i lisice za moje ruke.

Ja ne volim rap i ne volim aute i taj mladić, možda, možda mi je u trenutku bio mrzak. Ništa se nisam imao objašnjavati s njim. A opet način na koji je ustao poslije udara s autom govorio je da je sve u redu, da je sve u redu osim mene, onog-koji-blene.

Što si blenuo? — pride mi mali i hrpa njegovih drugara sa svih strana (promet se uspostavio — nije bila riječ o ubojstvu). Iz kioska izađe djevojka i ja kopčam u hipu: ona je s njima. Ona je s njima i viče: »Što je? Što hoćeš, kretenu!«

I ja, moram priznati: cura dobro izgleda, ovako, gledano u cjelini.

Ali ja sam samo htio kupiti kruh s mekinjama

Ali ja sam samo htio kupiti kruh s mekinjama, kad ono trgovina puna žena, i to starijih. Stajale su sve uredno u redu, prodavačice su taj oblik reda zvale »zmija u spokoju«. I, što ću? Morao sam stati na kraj.

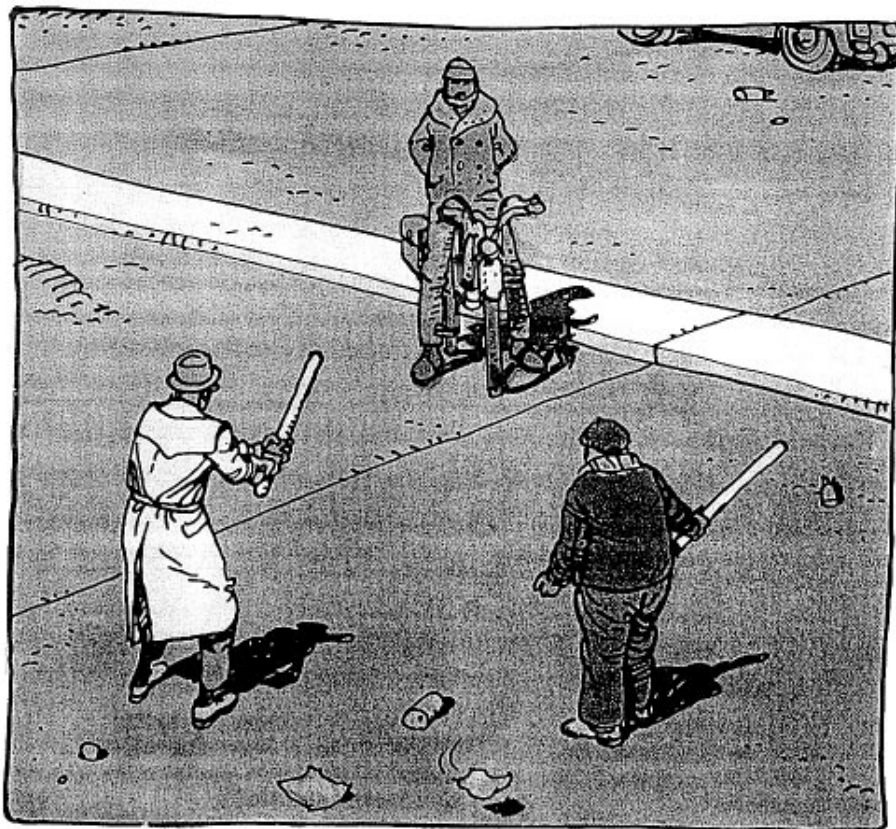
Kao i uvijek brzo sam izgubio koncentraciju i pogled mi lutao među tetrapacima: jogurt, dragi kefir, AB, ABC, BBB — kultura... BBB-kultura! Kakav reklamni trik.

Uzeo sam tetrapak u ruke i — zbilja — uspjeli su naći tri bakterije čije je ime počinjalo s »b«!

Prodavačica odjednom zaurla i skoro mi izbacila tetrapak iz ruke svojim krikovima.

— Ubojstvo! Ubojstvo! Ubojstvo!

Lijevo-desno, sapplele mi se ruke, noge, nisam znao kuda ću, kad pogledam: sredovječne gospođe stoje i dalje uredno u redu i uop-

Moebius

će se ne miću, tek svaka traži svoj sat na ruci i provjerava.

Znači opet sam ja u pitanju. Ispružih ruku prema prodavačici, očekujući lisice.

Ali prodavačica je uredno i dalje izvikivala: »Ubojstvo! Ubojstvo!« s pauzom od deset sekundi.

Gospođa do mene, primjetivši moju uznemirenost, obrati mi se s mirom:

— Ne uznemiravajte se gospodine. Vi očitno niste iz ovog kvarta. Ova prodavačica svaki dan u 17.00 viče »Ubojstvo! Ubojstvo!« Zbog toga je takav red u ovoj, inače nikakvoj trgovini. Ljudi provjeravaju satove, jer sam Bog viče kroz nju.

Kad sam došao na red, podrobno sam osmotrio prodavačicu. Na njoj je bilo sve u redu, kao da se nije ništa dogodilo u 17.00.

I u 17.15 izašao sam napokon iz te, inače nikakve trgovine, s kruhom pod miškom.

Htio sam na miru jesti

Htio sam na miru jesti, pa sam otišao do pruge. Tu već godinama stoje vagoni, razvaljeni i truli.

Često sam odlazio na željeznicu i prije nego što je to postalo »in«. Kako su me nervirali ti ljudi:

— Aha, ideš na željeznicu, to je sad »in«!

Odgovarao bih im ljutito da sam ja bio »in« prije nego što je to postalo »in«.

Opet pomalo uzrujan samo zbog tih misli, našao sam se vagonima. Nažalost odmah sam shvatio da nisam sam. Vani, na širokom betonskom postolju jednog stupa, sjedili su neki tinejdžeri s bocom žestice i dijelili je s dva-tri željezničara.

Sve mi je bilo jasno. Ne mogu klinici sa željezničarima kao s vozačima automobila. Udarac lokomotive bi im bio — tek dobar stimulativ, poput udara auta. Lude strojovode mogle bi ih još i povrijediti. Zato je bolje sklopiti savez s njima.

Pravio sam se ravnodušan, čisto cool, i odlomio koricu kruha. Svi su gledali u mene. Jedan se mali, izmijenivši brzo pogled s ostalima, podigao i krenuo prema meni. Imao je vrlo podrugljiv pogled.

— Striček, može malo kruha?

Ma... počeh psovati u sebi

— Ma evo ti, evo vam, evo vam, nosi, meni ne treba ništa, nisam ja nikog ubio, sve uzмите, vi...!

Bacio sam mu kruh u ruke i iskočio iz vagona.

Zaspati

Zaspati, samo kad bih mogao zaspati, prevrtao sam se kući u krevetu. Ali bilo je rano, i suviše rano, susjed je gledao TV-prijenos neke utakmice i znao sam već sve igrače napamet.

Zidovi su propuštali zvuk kao zrak svjetlost, dapače modulirali su ih tako da su bili mnogo privlačniji od onih što sam ih ja sam među svoja četiri zida mogao napraviti.

Razmišljao sam s ironijom kako bi se umjesto mene, pod ovom dekom, sada stvaralački koprcio neki postmoderni arhitekt. Slatko bi ga mučila ideja staklenih zidova koji bi ama baš sve propuštali. Da, to nam je potrebno! Stakleni, prozirni zidovi prema susjedima — da nam ubiju dosadu svakodnevice. Kako bih samo rado gledao što susjedova obitelj radi, trčao bih od kraja do kraja sobe i stalno pogledavao. A i oni bi gledali. I sve naše radnje dobijale bi na izgledu kakav dosada nisu imale. A tamo gdje zidovi ne bi razdvajali susjeda od susjeda, nego bi bili potpuno unutarnji, tamo bi zidovi bili čista kompaktna zrcala. Ne otvaranje

prema prirodi, jer nje, pretpostavimo, nema, nego prema vlastitom tijelu i njegovim pokretima!

Gušio sam se pod tlocrtima i nacrtima tog mog arhitekta. Htio sam uništiti televizor mog susjeda.

Već spreman da ustanem i krenem, o krevet me je pritisla grlena vika navijača:

— U boj... U boj... U boj...

...stvo...

...stvo...

...stvo... dahtao sam i valjao se poput ribe na suhom. Svaki udah činio mi se kao posljednji.

Kašalj

I naravno, skoro sam se ugušio. Stravični kašalj izbacio me je iz kreveta i bacio na pod.

Utrčao sam u kupaonu, upalio svjetlo i pogledao se u zrcalo. Dobro je, lice, lice je tu. Ugasio sam svjetlo i sjeo na rub kade.

Što mi je sve ovo trebalo? — smirivao sam dah

I ne znam samo otkud ti to »ubojstvo«!

Nemoguć si.

To nadiranje svega oko mene po danu — stvari, ljudi, prilaze suviše blizu! Kožu ti svlače...

Pustio sam toplu vodu u kadu. Zatim hladnu. Fino se smlačilo kada sam se spustio u kupku. Gledao sam kroz mali prozor u granu platane, njenu ogoljenu koru, svijetle i tamne mrlje. Lišće bi povremeno zašuštalo. Ništa se više nije čulo.

Prođe mi kroz glavu još jednom dan koji je prošao.

Eto, to si ti! — uzdahnuh. Podignem desnu ruku na zid kade.

— Ne, ja nisam »ti«! — uspravio sam se.

Sjedio sam u kadi onda nekoliko trenutaka, kao onaj koji je izgubio nit misli i traži.

To si ti. Ja nisam »ti«. Vrate mi se obje tvrdnje zajedno. I osjetih se smirenim razapet među njima.

e u r o z a r e z

Srdan Rahelić/Sabina Sabolović/Gioia-Ana Ulrich/Dalibor Davidović

Francuska

Obitelj Versace protiv slobode tiska

Francuski izdavač »Albin Michel« odustao je od objavljivanja biografije o talijanskom modnom kreatoru Gianniiju Versaceu, ubijenom 1997. godine u Miamiu. Odluka je donesena zbog straha od mogućih sudskih tužbi, a nakon što je obitelj pokojnog kreatora uspjela zaustaviti objavljivanje te neautorizirane biografije u Sjedinjenim Američkim Državama, koja se trebala pojaviti pod naslovom *Undressed: The Life and Times of Gianni Versace* autora Christophera Masona. Knjiga se u francuskim knjižarama trebala pojaviti 10. lipnja. Po riječima predstavnika izdavačke kuće, obitelj Versace je posredstvom svojih odvjetnika već najavila da će tužiti izdavača pa za njega to predstavlja »novi oblik pritiska koja sužava prostor slobode objavljivanja«. Inače, u Sjedinjenim Državama knjiga se trebala pojaviti 1. srpnja, odnosno petnaest dana prije druge godišnjice smrti Gianniija Versacea. (S. R.)

Umjetnici za doček 2000.

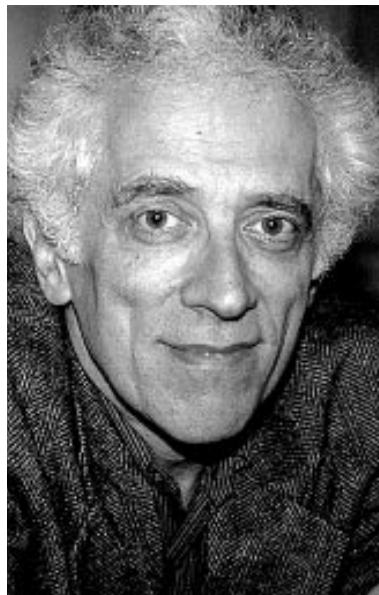
Francuska ministrica kulture Catherine Trautmann najavila je da će Francuska dati vodeću riječ umjetnicima pri organizaciji dočeka 2000. godine. Ona predviđa da će oko 250 redatelja, likovnih umjetnika, glazbenika, sineasta, koreografa i ostalih umjetnika izravno sudjelovati u predviđenim manifestacijama, budući da je Francuska odlučila 2000. godinu proslaviti u znaku umjetničkog stvaralaštva. Ministrica Trautmann još je istaknula da će Francuska dati glavnu riječ umjetnicima bez obzira na vrstu umjetnosti kojom se bave i na nacionalnost zbog toga što je kreativnost znak slobode i života. (S. R.)

Umberto Eco i Tzvetan Todorov

Umberto Eco i Tzvetan Todorov razgovarali su povodom francuskog izdanja nove Ecove knjige *Kant i čudnovati kljunaš*. Ležeran i opušten razgovor u kojem se o semiotici razgovara kao da se pripovijeda neka zanimljiva priča, a zanimljivo je to da je razgovor

Neven Ušumović rodio se 1972. u Zagrebu. Odrastao je u Subotici. Završio je studij komparativne književnosti i filozofije na FF-u u Zagrebu. Objavljivao je u časopisima i listovima *Čemu*, *Libra*, *Kolo* i *Vijenac*. Knjigu priča *7 mladih* objavio je 1997.

vođen izravno putem Interneta, pa su ga mogli čitati svi koji su se u tom času zatekli na kanalu www.canalweb.net. Ali ni oni koji su ga propustili, ne moraju biti tužni jer ga još uvijek mogu pronaći na istoj adresi ili na www.edition-grasset.fr. (S. R.)

Italija

Francesco Clemente u Bologni, Galleria d'arte moderna, od 28. svibnja

U petak, 28. svibnja u *Galleria d'arte moderna* u Bologni otvorena je samostalna izložba posvećena radovima na papiru Francesca Clementea. Izložba obuhvaća oko dvije stotine crteža, akvarela i pastela koji su napravljeni u posljednjih dvadesetak godina, koliko Francesco Clemente nije izlagač u Italiji. Iako Clemente pokazuje eklektičan interes prema širokom rasponu tehnika, od slikanja uljem do mozaika, uvijek je imao osobitu sklonost prema crtežu. Od sredine sedamdesetih proizveo je velik broj radova na papiru, često u ciklusima, kombinirajući apstraktne simbole, ljudske likove, naznake grafita i dekorativne elemente. Njegove ikone proizlaze kako s istoka tako i sa zapada, kao i iz popularne filmske i televizijske kulture. Te slike ili »ideogrami« predstavljaju temelj njegova vizualnog vokabulara. Među motivima koji se kroz njegova djela stalno ponavljaju nalazimo autoportret i istraživanje ljudskog tijela u vezi sa širokim i raznovrsnim rasponom izražavanja erotizma. Francesco Clemente dugo je vremena proveo između New Yorka, Rima i Madrasa, pa zbog toga i njegovo djelo često ispada kao dio dnevnika s putovanja, putovanja koje nije samo zemljopisno već i — ili isključivo — unutarnje putovanje. (S. S.)

Anselm Kiefer u Bologni, Galleria d'arte moderna, od 28. svibnja

U bolonjskoj *Galleria d'arte moderna* Anselm Kiefer, njemački umjetnik poznat širom svijeta, izlaže više od trideset djela napravljenih tijekom posljednjih dviju godina, među kojima će neka biti izložena prvi put, dok su druga napravljena specijalno za ovu prigodu. Izložba prikazuje potpuni pregled Kieferove izuzetno ekspresivne

tehnike uključujući ogromne slike, skulpture, instalacije, knjige i izloge. U djelu Anselma Kiefera priroda i kultura, mitovi i legende te povijesna memorija žive u bliskoj harmoniji. Osim toga, dramatični događaji dvadesetog stoljeća, u kojima je Njemačka igrala vodeću ulogu, potakli su Kiefera da se okrene povijesnim i legendarnim korijenima njemačke nacije evocirajući teutonsku mitologiju. (S. S.)

El Greco, Palazzo delle Esposizioni, Rim, od 2. lipnja do 19. rujna 1999.

Rimski *Palazzo delle Esposizioni* 2. je lipnja otvorio vrata kulturnome događaju od velike umjetničke vrijednosti. Izložba je posvećena životu i djelu El Greca, jednoga od najvećih predstavnika umjetnosti *cinquecenta*. *El Greco, identitet i transformacija. Kreta, Italija, Španjolska* naziv je prve velike talijanske izložbe posvećene tom cijenjenom umjetniku, a umjetnička

su djela posuđena iz prestižnih američkih i europskih muzeja. Uz sedamdesetak autorovih najvrednijih slika, izložba sadrži i njegov cjelokupni umjetnički itinerer, od 1560. do 1614. godine kada umire u Toledu, a podijeljena je u tri cjeline: *Kretska slikarstvo XVI. stoljeća, El Greco — identitet i El Greco — transformacija*. U prvome dijelu mjesto su

zauzela posebno značajna djela kretske umjetnosti s kraja 15. do sredine 16. stoljeća, poput Klontzasa, Damaskinosa i Lombardosa, kod kojih je primjetna kasnobizantska kulturna tradicija u kojoj se formirao i El Greco. U drugome dijelu izložbe prikazan je stilistički razvoj El Greca (od 1560. godine nadalje), odnosno njegovo prihvaćanje zapadnjačkih umjetničkih jezika, a kronološkim su redoslijedom izložena djela koja je umjetnik stvarao u mjestima u kojima je boravio. Treći, posljednji dio izložbe posvećen je njegovu umjetničkom razvoju i preobražaju. Prije Rima izložba je bila postavljena u Madridu, gdje je doživjela velik uspjeh (posjetilo ju je 200 tisuća ljudi), a u listopadu putuje u Muzej *Alexandros Soutzos* u Atenu. (G.-A. U.)

Njemačka

Bogovi i junaci brončanog doba u Bonnu, Kunst und Ausstellungshalle, do 22. kolovoza 1999.

Kunst und Ausstellungshalle u Bonnu predstavlja izložbu »Bogovi i junaci brončanog doba: Europa u Odisejevo doba«. Izložba nam pokazuje jedno od najvažnijih razdoblja rane europske povijesti, budući da je brončano doba (koje je trajalo od oko 2400. do 600. godine prije Krista) bilo razdoblje promjena i obnove Europe. Unatoč značajnim zemljopisnim, ekonomskim, kulturnim i vjerskim razlikama, stvorena je jedinstvena kulturna cjelina koja se protezala od Urala do Atlantika i od Skandinavije do Sredozemlja. Kako bi oslikala to jedinstvo, izložba donosi više od 250 eksponata iz 23 europske zemlje uključujući i jedinstveno blago brončanog doba koje je smješteno u 70 europskih muzeja. Izložba je otvorena do 22. kolovoza 1999. (S. S.)

Tko će zamijeniti Abbada?

Talijanski dirigent Claudio Abbado već je u veljači prošle godine najavio svoj odlazak s položaja šefa-dirigenta *Berlinske filharmonije*, koja slovi kao jedan od najboljih i najpoznatijih orkestara današnjice. Tijekom ove godine, možda već ovoga mjeseca, trebao bi se imenovati Abbadoov nasljednik koji će na toj funkciji ostati do 2002. godine. Šezdesetpetogodišnji Abbado izjavio je kako se u novome desetljeću želi posvetiti čitanju, jedrenju i skijanju. Već se više od godinu dana raspravlja o novome dirigentu, a imena koja se spominju također su vrlo cijenjena: Sir Simon Rattle, Daniel Barenboim, Lorin Maazel, Esa-Pekka Salonen, Mariss Jansons i Ricardo Muti. Službeno se nitko ne može prijaviti za mjesto dirigenta, a članovi orkestra će sami na tajnom glasovanju imenovati svog novog šefa. Mnogi smatraju kako treba odabrati mlađeg umjetnika, npr. četrdesetogodišnjeg Finca Salonen ili četrdesetčetverogodišnjeg Britanca Rattlea, kako bi se na koncerte privukla mlada publika (što je očit problem u cijelome svijetu). Stručnjaci su oduševljeni Rattleom, koji je nekadašnji provincijski *City of Birmingham Symphony Orchestra* doveo do svjetskoga vrha, te smatraju kako bi najbolje odgovarao popularnoj *Berlinskoj filharmoniji*. No, pitanje je hoće li plemeniti Britanac htjeti napustiti svoj rodni otok? (G.-A. U.)

Slušna galerija

Berlinska *Hörgalerie in parochial*, što je u svojem prostoru udomljuje tamošnja *Parochialkirche*, još od 1996. godine redovito priređuje cikluse izložbi zvukovnih skulptura i ostalih oblika *akustične umjetnosti*, u čemu je ujedno i jedina institucija te vrste u gradu. u predstojećoj će sezoni *slušna galerija* tako predstaviti četiri nova projekta, čiji su autori Alvin Lucier (lipanj), Matthias Deumlich (srpanj), Sam Auinger i Bruce Odland (kolovoz), te Rolf Julius (rujan/listopad). Pregled dosadašnje djelatnosti Galerije, zajedno s popisom izložbi i prilozima prezentiranima na tamošnjem prošlogodišnjem simpoziju o akustičnoj umjetnosti, moguće je pronaći u katalogu: Susanne Binac/Carsten Seiffarth (Hg.): *Singubr — Hörgalerie in parochial. Klangkunst: Ausstellungen 1996-1998/Symposium 1998*, Pfau-Verlag, Saarbrücken 1998. (D. D.)

Rusija

Pretpremijera Jevgenija Onjegina

U Sankt-Petersburgu predstavljena je svjetska pretpremijera filma *Jevgenij Onjegin*, snimljenog prema poznatu Puškinovu istoimenu romanu u stihovima. Glavnu ulogu igra britanski glumac Ralph Finnie, poznat po svojoj ulozi u *Engleskom pacijentu*, dok glavnu žensku igra Liv Tyler. Režiju potpisuje sestra glavnog glumca, Martha Finnie. Film se poklapa sa svečanostima koje bi se u Rusiji trebale održati 6. lipnja i kojima će se proslaviti dvjestota obljetnica Puškina, ruskoga najvećega nacionalnog pjesnika. Roman *Jevgenij Onjegin* rijetko je bio prenošen na ekran, posljednja ekranizacija datira još iz sovjetskoga doba (1959. godine), a Finnie je izjavio da »film nije sasvim točno prenio roman na ekran«. Snimanje filma započeto je u ožujku prošle godine u Sankt-Petersburgu gdje je snimljena većina eksterijera, dok su scene, koje su snimane u studiju, napravljene u Londonu. (S. R.)

1140. obljetnica Novgoroda, najstarijeg ruskog grada

Novgorod, najstariji ruski grad, priprema se za proslavu svog 1140. rođendana. Ovaj provincijski gradić na sjeverozapadu

Rusije bio je jedan od vodećih gradova Sjeverne Europe tijekom čitavog srednjeg vijeka. Poznat po svojoj arhitekturi, po školi slikara freski i ikona, Novgorod računa na taj događaj kako bi jače razvio svoju turističku djelatnost. Proslava će se odvijati od 12. do 14. lipnja u gradu koji je potpuno obnovljen, među kojima i četrdesetak crkava i katedrala. Inače, Novgorodu je ruski parlament nedavno vratio staro ime Veliki Novgorod. (S. R.)

Velika Britanija

Raphael u Londonu, The Queen's Gallery, do 10. listopada 1999.

Londonka *The Queen's Gallery* predstavlja izložbu »Raphael i njegov krug« kroz sedamdeset crteža, među kojima su i oni o svetoj obitelji, vatikanske tapiserije i mnogobrojna platna s kraja Raphaelova života. Izložba također uključuje crteže umjetnika koji su zaslužni za stvaranje ranog Raphaelovog stila, na primjer, njegova oca Giovannija Santija ili glavnog učitelja Perugina, kao i njegovih vodećih suradnika Giulia Romana, Perina del Vaga i Polidora da Caravaggia. Izložba je otvorena do 10. listopada 1999. godine, a još valja istaći da se *The Queen's Gallery* nakon ove izložbe zatvara zbog preuređenja te će biti ponovno otvorena tek početkom 2002. godine. (S. S.)

British Museum uskoro u novome ruhu

British Museum dobio je dosada najveći novčani prilog. Poduzetnik Garry Weston, koji se obogatio lancem velikih trgovina, darovao je dvadeset milijuna funti čime će se financirati uređenje i pregradnja Muzeja smještenog u srcu Londona. Slavni arhitekt Norman Foster zadužen je za novi izgled cjelokupne građevine, tzv. *Great Courta*, a projekt koji uključuje i sanaciju poznate čitaonice *Britanske knjižnice* iznosi oko 97 milijuna funti. *Great Court* neće samo služiti proširenju jedinstvenog i važnog izvora obrazovanja, nego će jednoga dana biti uvršten među arhitektonska remek-djela ovoga vremena, izjavio je Garry Weston. (G.-A. U.)

SAD

Laurie Anderson održala je potkraj travnja nastup u Dallasu, premijerno izvodeći komade iz svojeg novog projekta, svojevrstne opere prema Melvilleovu *Moby Dicku*. Premijera kompletnog projekta očekuje se u listopadu, na otvorenju Festivala *Next Wave* što ga priređuje Brooklyn Academy of Music. Prema najavi diskografske kuće *Nonesuch*, istoimeni nosač zvuka valja očekivati tek potkraj jeseni. (D. D.)

predstavljamo fotografe

Nino Šolić rođen 1971. u Senju. Član ULUPUH-a i HZSU-a. Živi i radi u Zagrebu. Od nedavno oženjen...

Š O I I Ć